

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК

**НАУКОВИХ СТАТЕЙ
МОЛОДИХ УЧЕНИХ,
АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ
СУМСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 6 від 30.11.2020 р.)

Редакційна колегія:

Данько Ю.І., д.е.н., професор
Пасько О.В., к.е.н., доцент
Бричко А.М., к.е.н., доцент
Михайліченко М.А., к.і.н.
Кисельов О.Б., к.с.-г.н., доцент
Шкромада О.І., д.вет.н., доцент
Душин В.В., к.т.н., доцент
Масик І.М., к.с.-г.н., доцент
Степанова Т.М., к.т.н., доцент
Соларьов О.О., к.т.н., доцент

Збірник наукових статей молодих учених, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету. – Суми, 2020. – 181 с.

У збірник увійшли статті молодих учених, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету.

Для викладачів, студентів, аспірантів інших навчальних закладів.

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів з дозволу редакції.

Друкується в авторській редакції

УДК 619:614.31:637.5

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТЕАЗИ «СІБЕНЗА® ДП 100» ПТИЦІ
У ПЕРІОД НЕСУЧОСТІ**

Т.І. Фотіна, д. вет. н., професор кафедри ветсанекспертизи, мікробіології, зоогієни та безпеки та якості продуктів тваринництва

С.М. Назаренко, к. вет. н., ст. викладач кафедри ветсанекспертизи, мікробіології, зоогієни та безпеки та якості продуктів тваринництва

О.В. Фотін, к. вет. н., доцент кафедри ветсанекспертизи, мікробіології, зоогієни та безпеки та якості продуктів тваринництва

Р.Ю. Тимошенко, аспірант кафедри ветсанекспертизи, мікробіології, зоогієни та безпеки та якості продуктів тваринництва,
Сумський національний аграрний університет

В статті наведені результати визначення ефективності застосування протеази «Сібенза® ДП 100» птиці у період несучості. При аналізі кормів і посліду встановлено, що застосування препарату «Сібенза® ДП100» в дозі 250 і 500 г на 1 т корму позитивно вплинуло на його засвоювання. Це виражається в поліпшенні коефіцієнтів засвоюваності сухої речовини, азоту, органічної речовини і валової енергії. Після закінчення досліду птиця, в раціоні якої для годівлі був доданий препарат «Сібенза® ДП100», за живою масою переважала особин контрольної групи: відповідно на 85 г (при додаванні 250 г на 1 т корму) і на 22 г (при додаванні 500 г на 1 т корму). Крім того, в раціоні значно покращився коефіцієнт засвоєння сухої речовини (на 7 і на 8,6 %), азоту (на 42 і на 57 %), органічної речовини (на 6 і на 9 %) і обмінної енергії (на 5 і на 9 %). Під час визначення каротиноїдів та масової частки жиру в жовтках виявлено, що всі зразки відібраних яєць з 3-х партій містять допустиму кількість речовин, що вказує на доброякісну та збалансовану годівлю курей-несучок.

Ключові слова: кури-несучки, «Сібенза® ДП100», якість яйця, продуктивність птиці, поживні речовини.

Вступ. Високий рівень несучості залишається ключовим параметром для визначення рентабельності комерційних стад курей-несучок. В останні кілька десятиків років цей показник значно покращився. Для підтримки продуктивності птиці на високому рівні велику увагу приділяли збереженню її здоров'я, зокрема шлунково-кишковому тракту[1-5].

Відомо, що на стан кишківника великий вплив має раціон. Існує широкий асортимент доступних кормових інгредієнтів, які відрізняються і по вартості, і по якості поживних речовин. Для максимально ефективного використання поживності сировини і оптимізації структури рецепта існують додаткові інструменти, які допомагають забезпечити постійну рентабельність господарств.

«Сібенза® ДП100» від компанії «Новус» - це кормова добавка, яка в своєму складі має термо-стабільну протеазу високої концентрації. Препарат характеризується широким спектром дії, спрямованої на поліпшення засвоюваності різних протеїнів, як тваринного так і рослинного походження у раціонах для птиці. Численні дослідження довели, що додавання препарату «Сібенза® ДП100» в корм курей-несучок при одночасному зменшенні в ньому кількості сирого протеїну, засвоюваних амінокислот і обмінної енергії дозволяє підтримувати продуктивність птиці і якість яєць на попередньому рівні. При цьому витрати на корм істотно зменшуються [7-10].

Мета досліджень. Оцінити довгострокову економічну ефективність застосування препарату «Сібенза® ДП100» в раціоні курей-несучок в двох різних дозах, а також визначити вплив добавки на засвоюваність поживних речовин та оцінити якість та безпечність харчового яйця.

Матеріали і методи досліджень. Методом випадкової вибірки було відібрано 240 курей-несучок кросу «Хай Лайн Браун» поділили на три групи по сім голів у клітці (десять повторень на групу). Починаючи з піку несучості (24-й тиждень) і до кінця досліду (48-й тиждень, всього 168 днів) птиця обох груп отримувала стандартний раціон. У корм курей-несучок дослідних груп додавали препарат «Сібенза® ДП100»: першій - в дозі 250 г на 1 т, другій - 500 г на 1 т. Аналоги контрольної групи споживали лише стандартний комерційний раціон.

Всі корми були розсипними, мали однакову поживність згідно із рекомендаціями по вирощуванні цього кросу і не містили в своєму складі кормових антибіотиків, кокцидіостатиків та інших стимуляторів росту.

Для оцінки впливу фермента на засвоєння поживних речовин брали проби із кожної партії корму і проводили приблизний аналіз на вміст валової енергії (ВЕ) і оксида титана. Щоб розрахувати загальну засвоюваність поживних речовин у шлунково-кишковому тракті, із сьомого тижня на чотири повних дні

під клітками розмістили лотки для щоденного збору посліду і подальшого аналізу маркера, вмісту сухої речовини, азоту та енергії.

На підставі отриманих даних відносно інтенсивності несучості, кількості вибракованих яєць (тріснутих, брудних, із несформованою шкаралупою і пошкоджених) і конверсії корму (1 кг для виробництва одного яйця) визначили продуктивність птиці. Показники щодня фіксували і після кожних чотирьох тижнів дослідження проводили розрахунок. Дослідження яєць проводили відповідно до ДСТУ 5028:2008 «Яйця курячі харчові. Технічні умови» [6].

Результати власних досліджень. При проведенні досліджень складу раціону і поживної цінності раціонів різних груп, були виявлені наступні показники. Дані представлені у табл. 1 і 2.

Таблиця 1

Склад раціону, %

Компонент	Період, нед.		
	24-44		
	перша, друга*, третя партія	четверта партія	45-48
Кукурудза	43,46	43,96	44,63
Рапсовий шрот	18,8	18,8	18,8
Сонях	7	7	7
Шрот сої, містить 48 % протеїну	4	3	2,2
Олія	3	3	3
Карбонат кальція (великого помелу)	7,5	8	8,1
Карбонат кальція	2	2	2
Дикальцій фосфат	2	2	2
Хлорид натрія	1,3	1,3	1,3
МНА	0,23	0,23	0,26
L-лізин HCL	0,2	0,2	0,2
L-триптофан	0,05	0,05	0,05
Мінерально-вітамінний премікс -1	0,4	0,4	0,4
Кантакол 10 % (пігмент)	0,0025	0,0025	0,0025
Ксамакол (пігмент) в дозі 40 г на 1 кг корма	0,0025	0,0025	0,0025

* Корм другої партії мав маркер (TiO₂) в дозі 5 кг/т для вимірювання засвоюваності.

Таблиця 2

Поживна цінність раціонів різних груп (розрахункові величини)

Компонент	Період, нед.		
	24-44		
	перша, друга*, третя партія	четверта партія	45-48
ОЕ, ккал/кг	2628	2628	2628
Сирий протеїн, %	13,9	14	13,2
Амінокислоти, що засвоюються, %:			
лізин	0,58	0,58	0,54
Метіонін+цистин	0,53	0,53	0,5
треонін	0,45	0,45	0,43
триптофан	0,12	0,12	0,12
Сирий жир, %	4,6	3,7	5,9
Сира клітковина, %	4,2	4,2	4,1
Зола, %	12,1	12,1	12,9
Сухий залишок, %	87,6	86,8	87,4
Макроелементи, %:			
натрій	0,15	0,15	0,15
хлор	0,26	0,27	0,26
фосфор	0,64	0,64	0,6
Нефітатний фосфор	0,35	0,35	0,32
кальцій	3,54	3,54	3,9

* Корм другої партії мав маркер (TiO₂) в дозі 5 кг/т для вимірювання засвоюваності.

Аналіз результатів підтвердив переваги застосування препарату «Сібенза® ДП100» для підтримання високого рівня несучості. Отже, за період експерименту у курей-несучок, які отримували протеазу в дозі 250 г на 1 т корму, істотно збільшилася несучість (+ 5 % відносно контрольної групи, р

= 0,016) і середня маса яйця, а також зменшився коефіцієнт конверсії корму (- 5 % відносно контрольної групи).

Продуктивність курей-несучок другої дослідної групи, які отримували раціон з добавкою «Сібенза® ДП100» у дозі 500 г на 1 т корму, також продуктивність була на багато вища, ніж у контрольної групи, в раціон яких протеазу не використовували.

Після закінчення досліду птиця, в раціоні якої для годівлі був доданий препарат «Сібенза® ДП100», за живою масою переважала особин контрольної групи: відповідно на 85 г (при додаванні 250 г на 1 т корму) і на 22 г (при додаванні 500 г на 1 т корму).

Кількість вибракованих яєць (відсоток яєць із несформованою шкаралупою, тріснутих, брудних і з іншими дефектами) було значно нижче у дослідних групах, де курам-несучкам згодовували корм з препаратом «Сібенза® ДП100».

При аналізі кормів і посліду встановлено, що застосування препарату «Сібенза® ДП100» в дозі 250 і 500 г на 1 т корму позитивно вплинуло на його засвоювання. Це виражається в поліпшенні коефіцієнтів засвоюваності сухої речовини, азоту, органічної речовини і валової енергії. Дані наведені у табл. 3.

Таблиця 3

Вплив препарату «Сібенза® ДП100» на засвоєння сухої речовини, азоту, органічної речовини і валової енергії в кишківнику птиці

Показник	Група			р
	контрольна	дослідна		
		«Сібенза® ДП100», 250 г на 1 т корму	«Сібенза® ДП100», 500 г на 1 т корму	
Суша речовина,%	53,1	57	57,7	0,003
Азот, %	60,2	61,5	61	<0,001
Валова енергія, ккал/кг	2750	2888	2993	<0,001

Примітка. 30 повторень, з них 10 - в групі з 8 голів; відбір проб посліду з 47-го по 50-й день досліду.

Було відзначено позитивний вплив добавки при оцінці якості яєць. Так, через 16 тижнів від початку дослідження колір жовтка яєць, одержаних від курей-несучок, яким згодовували раціон з додаванням препарату «Сібенза® ДП100» в дозі 250 або 500 г на 1 т корму, значно покращився (відповідно на 0,2 і на 0,3 RYCF у порівнянні з аналогічним показником у контрольній групі, $p < 0,05$) і не змінився до закінчення досліду). Під час визначення каротиноїдів та масової частки жиру в жовтках виявлено, що всі зразки відібраних яєць з 3-х партій містять допустиму кількість речовин, що вказує на доброякісну та збалансовану годівлю курей-несучок (таблиця 4).

Таблиця 4

Визначення каротиноїдів та вмісту жиру в жовтку

Група	Каротиноїди, мкг/г	Вміст жиру в жовтку, %
контрольна	15,38	32
досліда 1	17,42	34
дослідна 2	18,31	36

Під час визначення показників безпечності яєць у всіх відібраних пробах не містилось перевищення допустимого рівня жодних токсичних елементів і антибіотиків.

Ймовірно, це може бути обумовлено покращенням засвоєння поживних речовин корму та, як наслідок, поліпшення здоров'я кишечника (завдяки кращому перетравленню протеїна).

Безперечно, в сучасних умовах кури-несучки щодня отримують збалансований раціон з оптимальною поживністю. Доповнення його протеазою «Сібенза® ДП100» в період несучості сприяє підтримання високого рівня продуктивності за рахунок поліпшення засвоюваності різної сировини, багатої протеїном.

Результати нашого дослідження показали, що застосування препарату «Сібенза® ДП100» в дозі 250 і 500 г на 1 т корму має позитивний вплив. Про це свідчить те, що рівень несучості зріс на 5 % ($p < 0,10$), вихід яєчної маси - майже на 8 % ($p < 0,01$), вага яйця - на 2 і на 3 % відповідно ($p < 0,05$), а також покращилася конверсія корму і якість яйця.

Крім того, в раціоні значно покращився коефіцієнт засвоєння сухої речовини (на 7 і на 8,6 %), азоту (на 42 і на 57 %), органічної речовини (на 6 і на 9 %) і обмінної енергії (на 5 і на 9 %).

Таким чином, збагачення кормів для курей-несучок протеазою «Сібенза® ДП100» від компанії «Новус» сприяє збільшенню продуктивності птиці і дозволяє знизити витрати корму на виробництво одиної продукції, а також отримати безпечне та якісне харчове яйце.

Висновки. 1. Встановлено, що продуктивність курей-несучок дослідних груп, які отримували раціон з добавкою «Сібенза® ДП100» у дозі 250 і 500 г на 1 т корму, була вища, ніж у контрольних груп, в раціон яких протеазу не використовували.

2. Отже, під час визначення каротиноїдів та масової частки жиру в жовтках виявлено, що всі зразки відібраних яєць з 3-х партій містять допустиму кількість речовин, що вказує на доброякісну та збалансовану годівлю птиці.

References:

1. Tsarenko P.P. (1988), *Povyshenye kachestva produktsyy pytsevodstva: pyshchevye y unkyat-syonnye yaytsa* [Improving the quality of poultry products: food and hatching eggs]. L.: Agropromizdat., 240 p. (in Ukrainian)
2. Demchuk M., Kravtsiv R. (2003), *Roľ likarya veterynarnoyi medytsyny v realizatsiyi normatyvno-pravovykh aktiv, hihiyenichnykh norm, veterynarno-sanitarnykh vymoh i pravyl shchodo vyrobnytstva produk-tsiyi tvarynnytstva* [The role of veterinary medicine in the implementation of regulations, hygienic norms, vet-erinary and sanitary requirements and rules for the production of livestock products]. *Veterinary Medicine of Ukraine*. No 3. P. 44- 46. (in Ukrainian)
3. Borodai V.P. (1998), *Teoriya i praktyka udoskonalennya ptytsi m"yasnykh krosiv* [Theory and prac-tice of improving poultry meat crosses]. Kherson: Island, 100 p. (in Ukrainian)
4. Fisinin V. (1998), *Polnee yspol'zovat' nauchnyy potentsyal* [Make fuller use of scientific potential], *Poultry*. No3. P. 22-24. (in Ukrainian)
5. Borodai V.P., Vertiyshuk A.I., Tsyganyuk O.V., Melnyk V.V. (2000), *Naukovi aspekty rozvytku pta-khivnytstva v Ukrayini* [Scientific aspects of poultry development in Ukraine], *Agrarian science and education*. Vol. 1. No1. P.104-108. (in Ukrainian)
6. DSTU 5028: 2008 (1998), «Yaytsya kuryachi kharchovi. Tekhnichni umovy» ["Chicken food eggs. Technical conditions"]. 11 p. (in Ukrainian)
7. Fisinin A.Sh. (2004), *Resursosberehayushchaya tekhnolohyya proyzvodstva yayts* [Metody-cheskiye rekomendatsyy Resourcesaving technology of egg production. Methodical recommendations], *Ser-giev Posad*. 112 p. (in Russian)
8. Glebova Y., Vertiyshuk A. (2014), *Diyetychni vlastyvoli kuryachykh kharchovykh yayets'* [Dietary properties of chicken eggs], *Poultry breeding*. № 6. P. 24–26. (in Ukrainian)
9. Katerynych O., Pankova S. (2018), *Shcho potribno znaty fermeru pro yakist' yayets' i mozhlyvosti yiyi pokrashchennya* [What a farmer needs to know about the quality of eggs and opportunities for its im-provement], *Poultry breeding*. № 11. P. 10–12. (in Ukrainian)
10. Paliy A. (2019), *Vady shkarlupy yayets': prychyny vynyknennya* [Eggshell defects: causes], *Poultry breeding*. № 5. P. 24–25. (in Ukrainian)

T.I. Fotina, S.M. Nazarenko, O.V. Fotin, R.Yu. Timoshenko

Efficacy of application of protesin "Sinbenza® DP 100" to the bird in the period of laying

Introduction. It is known that the condition of the intestine is greatly influenced by diet. There is a wide range of available feed ingredients that vary in both cost and quality of nutrients. To make the most effi-cient use of raw materials and optimize the structure of the recipe, there are additional tools that help ensure constant profitability of farms. "Sinbenza® DP100" from Novus is a feed additive that contains a highly stable thermostable protease.

The goal of the work. To evaluate the long-term cost-effectiveness of the drug "Sinbenza® DP100" in the diet of laying hens in two different doses, as well as to determine the effect of the additive on the absorp-tion of nutrients and evaluate the quality and safety of egg.

Materials and methods of research. 240 laying hens of the High Line Brown cross were randomly selected and divided into three groups of seven heads per cage (ten replicates per group). From the peak of laying (24th week) to the end of the experiment (48th week, only 168 days), the birds of both groups received a standard diet. "Sinbenza® DP100" was added to the feed of laying hens of the experimental groups: the first - at a dose of 250 g per 1 ton, the second - 500 g per 1 t. Analogs of the control group consumed only the standard commercial diet.

Results of research and discussion. In the analysis of feed and manure it was found that the use of the drug "Sinbenza® DP100" at a dose of 250 and 500 g per 1 ton of feed had a positive effect on its absorption. This is expressed in the improvement of the coefficients of digestibility of dry matter, nitrogen, organic matter and gross energy. At the end of the experiment, the bird, in the diet of which was added for feeding the drug "Sinbenza® DP100", the live weight was dominated by individuals of the control group: respectively 85 g (with the addition of 250 g per 1 ton of feed) and 22 g (with the addition of 500 g per 1 ton of feed). In addition, the absorption rate of dry matter (7 and 8,6 %), nitrogen (42 and 57 %), organic matter (6 and 9 %) and metabolic energy (5 and 5 %) significantly improved in the diet. 9 %). During the determination of carotenoids and mass fraction of fat in the yolks, it was found that all samples of selected eggs from 3 batches contain an acceptable amount of substances, which indicates a good and balanced

feeding of laying hens.

Conclusions. 1. It was found that the productivity of laying hens of experimental groups that received a diet with the addition of "Sibenza® DP100" at a dose of 250 and 500 g per 1 ton of feed was higher than in control groups in which the diet did not use protease. 2. Therefore, during the determination of carotenoids and mass fraction of fat in the yolks, it was found that all samples of selected eggs from 3 batches contain an acceptable amount of substances, which indicates a good and balanced feeding of poultry.

Key words: laying hens, Sibenza® DP100, egg quality, poultry productivity, nutrients.

ОЦІНКА ОПІРНОСТІ ДО ІНФЕКЦІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ПТИЦІ ЛІНІЙ СЕЛЕКЦІОНОВАНИХ ПРОТИ НЕОПЛАЗМ

Л.П. Лівощенко, кандидат ветеринарних наук, доцент

Є.М. Лівощенко, кандидат ветеринарних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет

Використання ХАО-тесту в селекції протягом восьми поколінь дозволило створити дві стійкі до неоплазм лінії (Д-2 на базі леггорнів і П-2 - полтавських глинистих) і одну чутливу Д - 1. У курей породи леггорн резистентність ембріонів підвищилася з 5,2 % до 49,2%, полтавських глинистих - з 55,2 до 81,14% відповідно на початок і кінець селекції. Захворювання на непласичні захворювання зменшилося з 7% від числа загинувших до 0% (Д-2) і з 3,7% до 0% (П-2). Лінії П-2 і Д-2 в ході специфічної селекції не знизили своєї стійкості до найбільш поширених бактеріальних збудників - E. coli, S. pullorum.

Ключові слова: птиця, хвороба Марека, лімфоїдний лейкоз, резистентність, ХАО – тест, кури, ембріони курей, неоплазми, сальмонельоз, колибактеріоз.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З інтенсифікацією галузі птахівництва все більшого значення набуває охорона здоров'я птиці та підвищення її резистентності. Для вирішення цієї проблеми використовуються ряд заходів, спрямованих на недопущення інфекції, лікування захворювань, застосування специфічних заходів профілактики. Незважаючи на це птиця не може успішно боротися з патогенними збудниками, що знаходяться в навколишньому середовищі, застосування медикаментозних препаратів, часто призводить до вироблення резистентності до ліків. Указані проблеми можуть бути вирішені шляхом підвищення специфічної та загальної резистентності, створенням стресостійких і генетично стійких до захворювань ліній і кросів птиці, що добре пристосовуються до промислових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми Профілактика та боротьба з ХМ базується на трьох основних засадах: здійсненні певних ветеринарно-санітарних, організаційно-господарських заходах; вакцинації; підвищенні генетичної стійкості птиці шляхом використання ліній і кросів з підвищеною резистентністю. Перші два принципи знайшли досить широке відображення в існуючих законодавчих документах. У 1970 році проти ХМ була представлена перша вакцина із герпесвірус індиків (ВГІ - HVT). Однак у 1980-х роках почалися спалахи ХМ у курчат, щеплених ВГІ. В подальшому була розроблена вакцина (HVT + SB-1). У 1990-х роках спалахи ХМ на поголів'ї, щепленому вакциною HVT + SB-1, сприяли щепленню курей новою вакциною із штаму CVI988 (Rispsens) [2].

Наведені літературні дані свідчать про те, що етіологічний збудник, ВХМ еволюціонував до більшій вірулентності. Віттер оцінив за вірулентністю 35 штамів ВХМ [1] Класифікація патотипу, заснована на здатності ізолятів ВХМ переборювати вакцинний імунітет. Віруси оцінювались від 0 до 100, 100 - найвища можлива вірулентність. Ізоляти ВХМ, виділені в 1960-х роках вважались слабо вірулентними (vВХМ), ізоляти ВХМ, що реєструвались в 1980-х роках, мали підвищену вірулентність або дуже високу вірулентність (vvВХМ), а ізоляти з 1990-х років мали найвищу вірулентність або дуже вірулентний плюс - vv + ВХМ. Окрім порушення імунітету проти вакцин, ВХМ набув і інших властивостей. Віруси, що мали місце до 1960-х років середньої вірулентності (mВХМ), не змогли індукувати пухлини і лише здатні викликати помірне запалення. За ступенем збільшення вірулентності, як mВХМ переростав у vВХМ, віруси набували здатності індукувати пухлини [3]. Останньою особливістю вірусів є здатність викликати імунодепресію, яка проявилася у vvВХМ і підвищилася до vv + ВХМ.

На підставі наведеної інформації можна зробити висновок, що використання вакцинації як засобу профілактики ХМ має велике значення у попередженні утворення пухлин в організмі птиці, але постійне підвищення вірулентності ВХМ примушує людство розробляти і застосовувати все нові вакцини, що в свою чергу призводить до чергового витка у підвищенні вірулентності і агресивності ВХМ, зокрема, як імунодепресивні властивості, тому необхідні і інші методи боротьби з ХМ.

В країнах з високорозвиненим птахівництвом селекційно-генетичні методи профілактики і боротьби з неоплазмами визнані перспективними. В даний час у ФРН, Фінляндії, Нідерландах, Англії, США виводять лінії курей, стійкі одночасно до кількох інфекцій: лімфоїдного лейкозу, хвороби Марека, хвороб органів дихання. Є повідомлення про отримання таких ліній в Індії. Методи створення стійких ліній маловідомі, а серед відомих не всі прийнятні для застосування в наших умовах. Зважаючи на це слід вишукувати більш вірогідні і прості тести прижиттєвого визначення індивідуальної стійкості птиці до неоплазм, вивчивши питання використання їх в селекції.

Проведена нами оцінка багатьох тестів довела, що найбільш точним і з можливістю використання в роботі селекціонерів – генетиків є метод визначення резистентності птиці за стійкістю її зародків - ХАО-тест. Іноді селекція птиці за однією ознакою призводить до погіршення інших показників. Це питання є важливим при використанні птиці в промислових умовах.

Формулювання цілей статті. Мета полягала в з'ясуванні збереження опірності до інфекційних захворювань у птиці ліній, селекціонованих на резистентність до утворення неоплазм.

Матеріали і методи. В роботі використовувалася птиця двох ліній курей, отриманих в результаті спрямованої селекції з використанням ХАО-тесту на підвищену стійкість до збудників лейкозу і ХМ: Д-2 - на базі лінії Д-4 породи легорн і П-2 - на основі лінії П-37, полтавської глинястої породної групи, а також лінія з підвищеною чутливістю до названих збудників (Д-1) - на базі лінії Д-4 та П-1 на основі полтавської глинястої лінії П-37. Контролем за ходом селекції служили лінії Д-1 та П-1.

Результати власних досліджень. Селекція птиці за ХАО-тестом з урахуванням захворюваності потомства окремих плідників на пухлинні хвороби, до яких відноситься ХМ і лімфоїдний лейкоз (ЛЛ), сприяла зменшенню кількості випадків неоплазм серед птиці, селекціонованої на резистентність до утворення пухлин. Установлено, що в перший рік дослідження серед вихідного поголів'я легорнів неоплазми реєструвалися у 2,1 %, від поставленої на випробування птиці, то в результаті проведеної селекції за ХАО-тестом серед курей лінії Д-2 на третій рік дослідження випадків захворювання на неоплазмами у птиці цієї лінії не відмічено. По лінії Д-1 на початку проведення роботи загибель від лейкозу і саркоми складала 2,9 %, тоді як на кінець досліду знизилася до 0,3 %. Але різниця між лініями Д-1 і Д-2 виявилася невірогідною.

Подібна закономірність відзначена у курей лінії П-2 полтавської глинистої породної групи. На початку випробування загибель птиці від неоплазми складала 2,5 %, на кінець досліду - непластичні захворювання не виявлені. При дослідженні птиці лінії П-1 близько 1 % випробовуваного поголів'я мало клінічні і патологоанатомічні зміни, характерні для неоплазм. Різниця між лініями П-1 та П-2 вірогідна при $P < 0,01$.

В наступні роки селекції на стійкість до неоплазм птиця лінії Д-2 і П-2 мала вірогідну перевагу над такими де селекційна робота не проводилася (вихідними лініями). По стійкості до інфікування індекс резистентності по лінії Д-2 складав 41,5 % проти 11,0 % по лінії Д-4. Лінія П-2 виявила значно вищі показники - 72,3 % проти 58,8 % у П-37. При дослідженні захворювання на ХМ і ЛЛ в процесі експлуатації дорослої птиці по лінії Д-2 чутливих виявилось вірогідно менше - 1,9 % в порівнянні з контролем лінією Д-1 - 3,4 %. У лінії П-2 також спостерігали підвищення стійкості до захворювання в порівнянні з П-1, але в меншій мірі, ніж у легорнів., що не давало можливості чітко виявити розходження в стійкості П-2 та П-1.

Проведена оцінка опірності селекціонованих ліній птиці до неоплазм і інших інфекційних захворювань, зокрема, таких, як сальмонельоз і колібактеріоз, що значно поширених в птахівництві (табл.1).

Табл.1. Оцінка опірності до інфекційних захворювань у птиці ліній селекціонованих проти неоплазм

Показники	лінії курей			
	Д-2	Д-1	П-2	П-1
1	2	3	4	5
Індекс стійкості в ХАО-тесті, %	50,5***	11,0***	79,3***	58,8***
стійкість до ВЛЛ, %				
підгрупа А	39,7*	29,4*	75,3**	60,3*
підгрупа А+В	8,0	12,0	31,0	27,0
загибель від ХМ, %				
- не щеплена птиця				
молодняк	6,1*	8,9*	4,6	4,0
доросла	7,0**	15,5**	9,6	8,1
- щеплена птиця				
молодняк	0	0	0	0
доросла	0,11*	0,13*	0,35	0,29
загибель від ЛЛ, %	1,9***	3,4***	0,13**	2,9**
Стійких до колібактеріозу, %	41,9	44,5	42,1	36,2
Стійких до сальмонельозу, %	31,9	32,6	34,5**	15,7**

Лінія Д-2 виявилась більш стійкою до неоплазм, що викликані збудниками лейкозо-саркомного комплексу, так і тих, причиною яких були герпесвіруси, тобто до ХМ. При випробуванні цієї птиці в умовах господарства відсоток курей з неоплазмами по лінії Д-2 склав 7,0, по лінії Д-4 - 15,5 від початкового поголів'я (не щеплена птиця). Після вакцинації число хворих зменшилось і склало 0,11 % та 1,33 % відповідно. У лінії П-2 не відзначено вірогідного підвищення стійкості до пухлин, викликаних герпесвірусами. Залишається припустити, що в лінії Д-2 при селекції за ХАО-тесту були залучені певні механізми, що відповідають за стійкість птиці до ХМ.

При випробуванні стійкості селекціонуємих ліній (Д-2, П-2) до найбільш поширених бактеріальних захворювань встановлено, що вони не знизили своїй стійкості до колібактеріозу. За даними дворічних досліджень відмічено вірогідно вищу стійкість до сальмонельозу у лінії П-2, ніж в П-37; у лінії Д-2 у порівнянні з П-2 такої закономірності не встановлено. Селекціонуємі лінії порівняно з неселе-

кціонуємими не відрізнялися по своїй реакції на вакцину проти псевдочуми (La-sota) і віспи, а також відповіддю на введення тимус- і бурсозалежних антигенів, що свідчить про те, що специфічна селекція не вплинула негативно на резистентність створених ліній, на стійкість до найбільш поширених бактеріальних захворювань і чутливість імунокомпетентних органів.

Висновки

1. Спрямована селекція на резистентність до онкорнавірусів не знизила стійкості птиці до колібактеріозу і сальмонельозу.

2. В виробничих умовах птиця лінії Д-2 і П-2 виявляла більш високу стійкість до захворювання лімфоїдним лейкозом і хворобою Марека порівняно з неселекційованими Д-1 і П-1.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Як відомо, в виробничих умовах чисті лінії птиці використовуються рідко, гібридна птиця більше продуктивна і життєздатна. На підставі лейкозорезистентних ліній створені кроси з підвищеною стійкістю до неоплазм. Лінія Д-1 відрізнялася низьким індексом резистентності, що визначався у ХАО-тесті (15,0 %), і високою чутливістю до вірусу AMV (підгрупи А і В). Птиця цієї лінії накопичувала зазначений вірус у високих титрах, що давало можливість використовувати її в якості об'єкта для отримання ферменту зворотної транскриптази. На лінію та спосіб отримання ферменту отримано авторське свідоцтво.

Список використаної літератури.

1. Сукманський О., Сучасна класифікація гемопоетичних неоплазм / О. Сукманський, С. Улизько // Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral. 2020, Issue 97. DOI: 10.37000/abbsl.2020.97.06
2. Leonard, J.P., Martin, P. & Roboz, G.J. (2017). Practical implications of the 2016 revision of the World Health Organization classification of lymphoid and myeloid neoplasms and acute leukemia. J. Clin. Oncol. 35(23), 2708-2715. doi: 10.1200/JCO.2017.72.6745.
3. Swerdlow, S.H., Campo, E., Pileri, S.A., Harris, N.L., Stein, H., Siebert, R., ...Zelenetz, A.D. (2016). The 2016 revision of the World Health Organization classification of lymphoid neoplasms. Blood, 127(20), 2375-2390. doi: 10.1182/blood.2016-01-643569.

L.P. Livoshchenko, E.M. Livoshchenko

Assessment of resistance to infectious diseases in birds of line selected against neoplasms

As a result of specific selection by HAO-test, two lines of chickens with increased resistance to infection with pathogens of Marek's disease and lymphoid leukemia of the group were created: D-2 - on the basis of Leghorn breed, P-2 - Poltava clay. The D-2 resistance index was 50.5%; P-2 79.3% against control, D-4 - 11.0% and P-37 - 58.8%. Selection by HAO test helped to increase the bird's resistance to leukemia. When artificially infected with the leukemia virus, subgroups A of the selected lines were probably (at $P < 0.01$) more resistant to leukemia than non-selected. A similar pattern of resistance to leukemia was observed in natural infections.

*The bird of line D-2 was more resistant to Marek's disease: the percentage of deaths from this disease in it was 7.0, while in line D-4 (initial, unselected) and 15.5% of the initial population (not vaccinated bird). After vaccination, the number of deaths from CM decreased to 0.11% and 1.33%, respectively, the named lines. Line P-2 did not show a probable increase in resistance to tumors caused by CM in comparison with control P-1. Lines P-2 and D-2 during specific selection did not reduce their resistance to the most common bacterial pathogens (*E. coli*, *Sal. Pullorum*), did not differ from unselected lines on the sensitivity of the main immunocompetent organs to vaccination (La-sota, smallpox vaccine), as well as the introduction of thymus - and bursa-dependent antigens.*

Key words: bird, Marek 's disease, lymphoid leukemia, resistance, HAO - test, chickens, chicken embryos, neoplasms, salmonellosis, colibacillosis.

УДК 633.15:631.8

ПРОБІОТИКИ ҐРУНТУ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СІЛЬГОСПКУЛЬТУР

О.М. Дацько, аспірантка 2-го року навчання
 Сумський національний аграрний університет

Досліджено питання впливу деяких пробіотиків на схожість і урожайність різних культур, зокрема, кукурудзи. Проведено аналіз статистичних даних урожайності та удобрення кукурудзи на зерно мінеральними та органічними добривами, а також кількість внесення органічних добрив на 1 га посівної площі в Україні за період 2013-2018 рр. Доведено, що удосконалення технологій вирощування сприяє підвищенню рівня внесення мінеральних добрив. Використання пробіотиків-пребіотиків ґрунту та регуляторів росту ефективно допомагає рослині долати стреси, зміцнювати імунітет, підвищити деякі складові родючості ґрунту.

Ключові слова: кукурудза, добрива, ґрунтовий пробіотик, LEANUM, «Байкал ЕМ-1», регулятори росту

Постановка проблеми. Кукурудза - одна з основних злакових культур, що вирощується в Україні. В зерні кукурудзи містяться вітаміни групи В, Е, Н (біотин) і вітамін А, а також мікроелементи: кальцій, магній, фосфор, калій, йод, натрій, залізо і навіть золото. Вживання кукурудзи в їжу покращує обмін речовин в організмі, очищує печінку та має жовчогінну дію, зміцнює судини та серцевий м'яз [1]. З кожним роком площа під цією культурою росте, але в умовах сьогодення стає все складніше забезпечувати оптимальні умови вирощування кукурудзи. Це пов'язано зі зміною клімату, зменшенням чи, навпаки, збільшенням кількості опадів, залежно від ґрунтово-кліматичної зони (чи Правобережжя, Лівобережжя), різким коливанням температур в період вегетації та ін. Пошуки раціональних систем удобрення, регуляторів росту, біопрепаратів, що сприятиме стресостійкості, посухостійкості рослини є актуальним завданням і стоїть на часі перед науковцями-агрономами.

Аналіз актуальних джерел. На сьогодні зменшити стрес сходів кукурудзи і, в подальшому, підвищити її врожайність можливо за допомогою біопрепаратів. Вони не лише позитивно впливають на культуру, яка ними обробляється, але й не шкодять навколишньому середовищу, оскільки містять у своєму складі бактеріальні клітини, вітаміни, мікроелементи та ін. Так, наприклад, І.М. Семеняка провів дослід з впливу мікробних препаратів, макро- і мікродобрив при вирощуванні розлусної кукурудзи і визначив, що біопрепарати і мікродобрива на хелатній основі сприяли посиленню росту на початкових етапах розвитку рослин і як наслідок - істотному підвищенню врожайності досліджуваної культури [2].

Після проведення досліджень Янчук А. встановив вплив препаратів Агрінос А та Агрінос Б на урожайність польових культур. Він зазначає, що існують чутливі культури, а є менш чутливі і в залежності від цього варіює приріст врожаю для різних культурних рослин. Так, наприклад, кукурудза є чутливою до впливу біопрепаратів і приріст врожаю може складати від 7 до 10% [3].

Загалом питанням впливу біопрепаратів на врожайність та схожість займалась велика кількість дослідників. Створив поняття «ефективних мікроорганізмів» Тєроу Хіґа, він відібрав 86 регенеративних штамів мікроорганізмів, що забезпечують краще живлення культур, захищають їх від хвороб та покращують ґрунтове середовище [4]. Його справу продовжив російський мікробіолог, доктор П.А. Шаблін. Під його керівництвом було створено препарат «Байкал ЕМ-1», який використовується у вирощуванні с/г культур і досі [5]. В умовах сьогодення препарат «Байкал ЕМ-1» вивчався вже не одним вченим, так наприклад, Кулик М.І., на дослідних ділянках Полтавської державної аграрної академії, провів дослідження і встановив позитивний вплив препарату на схожість озимої пшениці при передпосівній обробці насіннєвого матеріалу робочим розчином із водою в пропорції 1:100. Схожість насіння збільшилась на 12-15%. А в поєднанні з обробкою посівів у фазу кущення з препаратом «Кристалон особливий» підвищилась ще й якість зерна сортів пшениці озимої [6]. Ефективність препарату «Байкал ЕМ-1 У» досліджували також на базі Сумського НАУ, де порівнювали препарати «Байкал ЕМ-1 У» та «Мікрогумін» за різних технологій обробки ґрунту під ярий ячмінь. Під час дослідження було встановлено, що найбільшу кількість продуктивних стебел було сформовано ярим ячменем при обробці препаратом «Байкал ЕМ-1 У», найбільшу врожайність також було одержано на ділянках, де застосовувався саме цей препарат. Найвищий показник урожайності був встановлений за поєднання «Байкал ЕМ-1 У» з безполіцевим обробітком ґрунту на 6-8 см [7]. Питанням впливу препарату «Байкал ЕМ-1 У» на посівні якості насіння займалися Гордєєва О.Ф. і Гангур В.В. Для цього вони використали технологію замочування посівного матеріалу та визначали схожість і енергію проростання насіння. Насіння замочували у розчині «Байкал ЕМ-1 У» з такими концентраціями: 1) 0,15%-й розчин 2) 0,1%-й розчин 3) 0,05%-й розчин. Результати дослідження довели, що препарат справді позитивно діє на схожість і енергію проростання насіння. Найкраще на посівні якості насіння вплинула концентрація розчину 0,15%, схожість насіння оброблена розчином з цієї концентрацією підвищилась на 9%, а енергія проростання на 11% порівняно з контролем [8].

Мета статті – проаналізувати урожайність кукурудзи, динаміку внесення органічних та мінеральних добрив та висвітлити ефективність застосування біопрепаратів на схожість і урожайність кукурудзи на зерно.

Виклад основного матеріалу. Погодні умови щороку приносять сюрпризи, розподіл опадів та динаміка температура говорить про зміну кліматичних умов, але тим не менш, урожайність кукурудзи в країні підвищується, що зумовлено застосуванням сучасних інтенсивних технологій вирощування, диференційованим підходом до мінерального живлення рослин та удобрення (табл. 1) [9, 10].

Таблиця 1

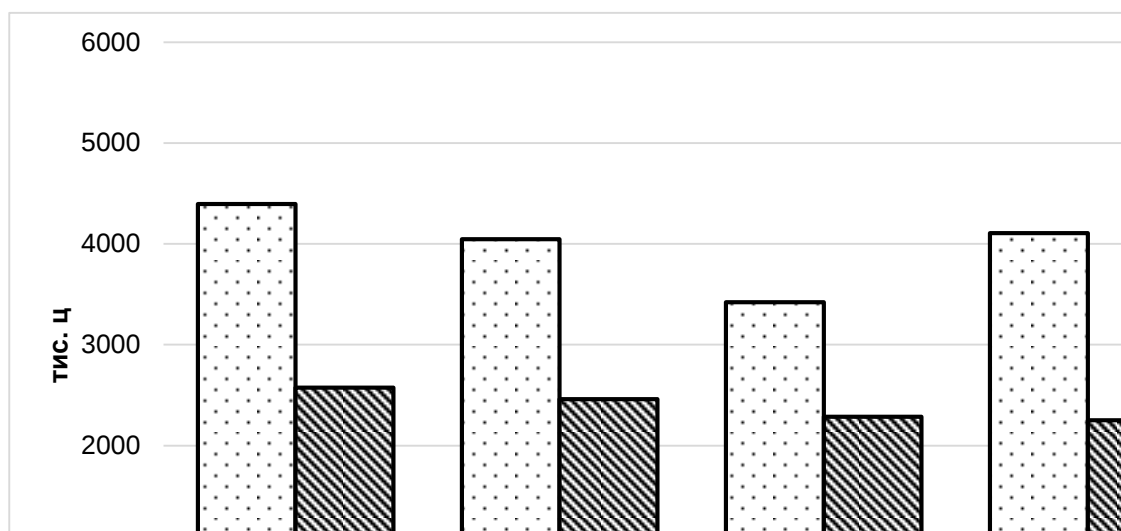
Урожайність кукурудзи на зерно 2013-2018 рр. в Україні

Роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ц з 1 га площі	64,1	61,6	57,1	66,0	55,1	78,4

Площі під кукурудзою невпинно ростуть, що зумовлено ціною на внутрішньому та зовнішньому ринках. Аналізуючи приріст площ по областях, можна сказати, що кукурудзяні поля найбільше простягнулися на Лівобережжі України та в її центральній частині, де пануючими ґрунтами є чорноземи [11]. «Кукурудза забезпечує від 7% до 10% усіх валютних надходжень від експорту», аналізує Ю. В. Кернасюк [12]. Площі під кукурудзою зросли з 2000 року у 3,65 раз, хоча в цей період цифри значно коливалися і в період 2014-2015 мали тенденцію до зниження. Але в останні три роки обсяги виробництва кукурудзи вражають, до 36 млн. т у 2018-2019 роках, у 2020 прогнозується на півмільйони більше [13].

Обсяг внесених добрив під кукурудзу на зерно за 2013-2018 рр. непостійний, що залежить від площі, зайнятою під кукурудзою, цінами на кукурудзу, мінеральні добрива, енергоносії. Зменшення урожайності кукурудзи (за винятком 2017 р.) збігається із зменшеною нормою внесення мінеральних і органічних добрив (рис. 1) [14-17].

Хоч загальна кількість внесених органічних добрив, на перший погляд, здається значною, проте, якщо порівняти статистику їх внесення на 1 га посівної площі з внесеними мінеральними добривами, то ці цифри дуже малі. Загалом щороку протягом 2013-2017 рр. під кукурудзу на зерно вносили 0,7 т/га органічного добрива і лише у 2015 р. внесли 0,8 т/га [14-17].

Рис. 1. Загальна кількість внесених мінеральних і органічних добрив в Україні під кукурудзу на зерно у 2013-2018 рр. [13-16]

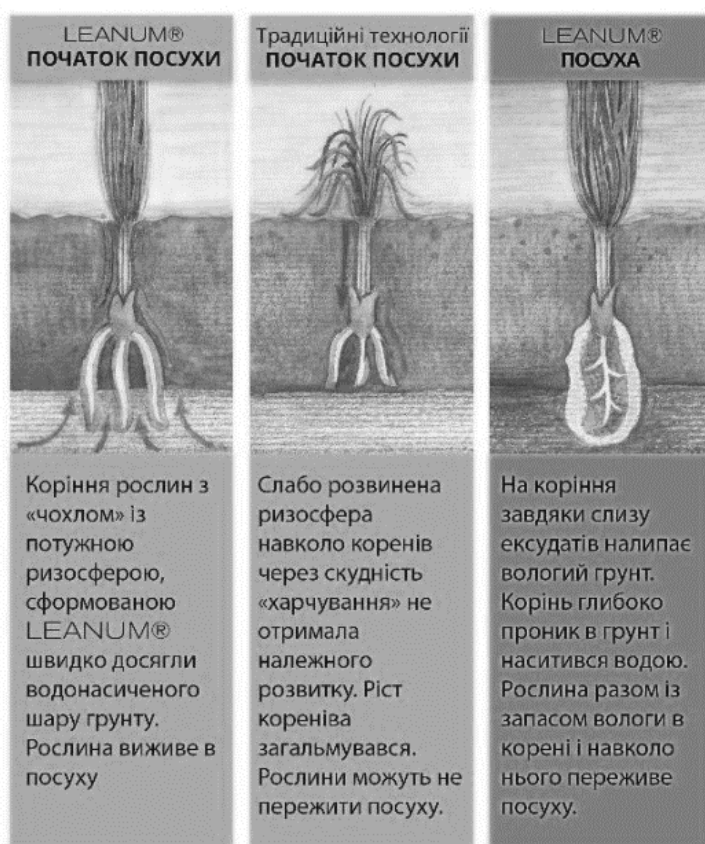
Для підвищення стресостійкості кукурудзи на зерно на ринку фірми пропонують велику кількість регуляторів росту, «антистресантів» та біопрепарати, які можна використовувати при посіві культури, а саме обробляти насіння безпосередньо перед сівбою, так і використовувати у позакореневе підживлення [18, 19].

Так, наприклад, для обробки насіння можна застосовувати ґрунтовий про- і пребіотик LEANUM. Виробник стверджує, що завдяки використанню препарату сході мають підвищену посухостійкість внаслідок збільшення маси коренів культурних рослин. Також препарат нормалізує ростові процес та забезпечує безпосереднє надходження поживних речовин у клітини рослин. LEANUM має здатність підвищувати стійкість культур до широкого спектру шкідливих факторів фізичного (вплив кліматичних явищ), хімічного (вплив важких металів і токсинів) чи біологічного (патогенні бактерії та віруси) походження. Важливим є те, що виробники LEANUM стверджують, що препарат здатен відновити ґрунтову мікрофлору, бо завдяки його застосуванню ґрунт насичується корисними мікроорганізмами (бактерії, гриби, водорості). Виявляє фунгіцидну дію [20].

Тож, завдяки чому реалізуються ці можливості препарату? На це питання відповідають Осипен-

ко С. та Петренко Ю. Після обробки ґрунту чи обприскування листків культури препаратом LEANUM, бактерії (пробіотик) протягом декількох хвилин проникають на глибину 5-6 см у ґрунт, де і заселяють ризосферу. Таке швидке заселення ризосфери мікроорганізмами можливе завдяки наявності у препараті не лише мікроорганізмів, а й «корму» для них, що допомагає їх швидкому розмноженню. Для цього автор препарату Осипенко С. включив у склад такі речовини як каротиноїди, вітаміни групи В та амінокислоти, або одним словом - пребіотики. Коли бактерії потрапляють у місце залягання насінини, навколо корінців відбувається утворення потужної ризосфери, бактерії в ній харчуються корневими виділеннями – екструдатами. Протягом свого життєвого циклу бактерії забезпечують рослину легкодоступними поживними речовинами, амінокислотами, ферментами і вітамінами, що, в свою чергу, збільшує стресостійкість культури до стресів як від біотичних, так і від абіотичних факторів впливу. Така ризосфера створює захисний «карман» навколо коренів рослин, що дає культурі можливість пережити засуху (рис. 3) [21].

За останні роки вже були проведені деякі дослідження з використанням препарату LEANUM. Так, наприклад, Петренко Ю. приводить дані про результати досліджень випробування ґрунтового – пробіотику на ярих культурах. У Тернопільській області в агроцентрі Agrii обробка насіння препаратом LEANUM забезпечила прибавку врожаю до 0,52 т/га при обробці гороху, до 0,48 т/га для соняшника та кукурудзи до 0,8 т/га. При обробці ґрунту LEANUM разом з ґрунтовим гербіцидом перед сівбою кукурудзи та обробці посівів препаратом у фазу BBCH 17-18 (6–7 листків) було забезпечено прибавку врожаю 0,64 т/га [22].

Рис. 3. Демонстрація різниці у ризосфері культур із застосуванням LEANUM та за традиційної технології [22]

Висновки. Схожість і урожайність кукурудзи залежить від багатьох факторів і удобрення культури – один із ключових елементів. В Україні кількість внесення саме органічних добрив під кукурудзу на зерно мізерна, тому за використання біопрепарат, що містять гумусові кислоти, щтами мікроорганізмів, макро- та мікроелементи, ферменти, можна не лише без шкоди для довкілля підвищити урожайність кукурудзи, а й покращити стан ґрунтової мікрофлори. Перспективи подальших досліджень вбачаються в апробуванні LEANUM та інших пробіотиків при обробці насіння, при листовому підживленні в різних фазах розвитку культур, зокрема, кукурудзи.

Список використаної літератури

1. Кукурудза: користь і шкода [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://gordonua.com/ukr/interesting/-kukurudza-korist-i-shkoda-289461.html>
2. Семеняка, І. М. (2010). Ефективність мікробних препаратів, макро-та мікродобрив за вирощу-

вання розлусної кукурудзи. Збірник наукових праць Національного наукового центру Інститут землеробства УААН. 3. С. 84-91.

3. Біопрепарати можуть збільшити урожайність кукурудзи на 10% [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://superagronom.com/news/10026-biopreparati-mojut-sbilshiti-urojaynist-kukurudzi-na-10>

4. Ярмілка В. (2005) ЕМ-технологія – основа органічного землеробства. Агроогляд. 1. С. 42-44.

5. Трускавецький, Є. С., Лещинська, О. М. (2011). До питання про механізм біологічної дії мікробів препарату «Байкал ЕМ-1» на рослини. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції "Naukova mysl informacyniej rowieki-2011". 13. С. 27-29.

6. Кулик, М. І. (2009). Вплив препаратів „Байкал ЕМ-1У” і „Кристалон” на посівні властивості насіння, врожайність та якість зерна пшениці озимої. Вплив попередника на динаміку чисельності злакових попелиць у посівах пшениці озимої, 55. (Вісник Полтавської державної аграрної академії №3(54), С .55-56)

7. Тихонова, О. М. (2012). Вивчення впливу мікробіологічних препаратів та способів обробітку ґрунту на врожайність ярого ячменю. (Природничі науки : збірник наукових праць: СумДПУ імені А. С. Макаренка, (9) – С. 52–60.)

8. Гордєєва, О. Ф., Гангур В., В. (2019). Вплив мікробіологічного добрива «Байкал ЕМ-1 У» на посівні якості ріпаку озимого. Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії 16–17 травня 2019 р. С. 160.

9. Статистичний збірник 2018. Рослинництво України. (2019) За ред. О. Прокопенко. К., [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_rosl_2018.pdf

10. Державна служба статистики України (2014). К. 52 стор. Вих. №06.1–34/66–14 Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко.

11. Демчук Н. (2020) Посівні площі основних сільськогосподарських культур за 2010-2019 рр. *Superagronom* [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://superagronom.com/blog/657-posivni-ploschi-osnovnih-silskogospodarskih-kultur-za-2010-2019-roki>

12. Кернасюк Ю. В. (2020) Маржинальна . *Агробізнес сьогодні*. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/15564-marzhynalna-kukurudza.html>

13. Гусейнов Ф. (2020) Кукурудза на грилі: як літня посуха відобразиться на цьогорічному врожаї маїсу. *Agravery*. [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://agravery.com/uk/posts/show/kukurudza-na-grili-ak-litna-posuha-vidobrazitsja-na-cogoricnomu-vrozai-maisu> 27.08.2020 .

14. Державна служба статистики України (2015). К. 52 с. Вих. № 06.1-27/67-15 Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко.

15. Державна служба статистики України (2016). К.. 52 с. Вих. № 06.1-30/91-16 Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко.

16. Державна служба статистики України (2017). К. 52 с. Вих. № 06.1-30/66-17. Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко.

17. Використання добрив і пестицидів під урожай сільськогосподарських культур. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/vmod/arch_vmodsg_u.htm

18. Захарченко, Е.А. Ефективність застосування цинку при вирощуванні кукурудзи на зерно. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Агрономія і біологія». 2019. № 4(38). С. 8-14.

19. Захарченко, Е. А., Шевченко, А. І. (2018). Ефективність стартових добрив при вирощуванні кукурудзи на зерно. Агрохімія і ґрунтознавство : міжвідомчий науковий збірник. Спец. випуск до IX з'їзду ґрунтознавців та агрохіміків Україн, (м. Харків, 17-21 вересня 2018 р.). Кн. 2. «Меліорація, рекультивація, охорона ґрунтів, агрохімія, гумусовий стан, біологія ґрунтів, органічне землеробство». Х. : ПП «Стиль-Іздат», С. 158-160.

20. Ключові функції LEANUM [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://leanum.agrii.com.ua>

21. Осипенко С., Петренко Ю. Пережити посуху допоможе LEANUM [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://agrii.com.ua/korisni-publikacii/dobriwo-pro-prebiotik-leanum/perezhati-posuhu-dopomozhe-leanum/>

22. Петренко Ю. Розвинена коренева система – основа ефективного живлення та вологоспоживання ярих культур [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://agrii.com.ua/korisni-publikacii/dobriwo-pro-prebiotik-leanum/rozvinena-koreneva-sistema-osnova-efektivnogo-zhivlennya-ta-vologospozhivannya-yarih-kultur-1/>

О. М. Datsko

Soil probiotics in plant growing

The influence of some probiotics on the germination and yield of different crops, in particular, Zea mays, has been studied. The analysis of statistical data of Zea mays yield and applying of mineral and organic fertilizers has been shown. It is proved that using of intensive technology of crop growing, the level of mineral fertilizers increases. The use of soil probiotics and growth regulators effectively helps the plant to overcome stress, strengthen the immune system, increase some components of soil fertility.

Key words: Zea mays, fertilizers, soil probiotic, LEANUM, «Baikal EM - 1 U», growth regulators

УДК 331.101:330.341

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN ENTERPRISES

Ogugua James Ubaka,
Obadofin Tolulope Oreoluwa
Sumy National Agrarian University

Theoretical bases of labor resources management at innovation-oriented enterprises are investigated. It is proved that some lower managers do not understand the specifics of human resource management, its mechanism, capabilities and benefits, and therefore can not take full advantage of the services of human resources specialists. Emphasizes the importance of knowledge, awareness and application by managers of different levels of tools, techniques and methods of personnel management. In particular, in innovative enterprises, this will help improve the quality of the workforce and, as a consequence, increase innovation potential.

Key words: innovations, labor resources, management, innovative enterprises.

Problem statement. For each manager the question of development and effective activity of the enterprise is actual. The basis for the successful operation of an innovation-oriented enterprise is its provision with labor resources, because they are the foundation for its life and the key to further strategic success. Rational use of labor resources creates the basis for the effective operation of the enterprise, its level of profitability, because no matter how modern and perfect are the means of production, technology and scientific and technological progress, namely employees, their intelligence, innovation, creativity, initiative, skills and skills determine the socio-economic development not only of the enterprise but also of the state as a whole. Therefore, the issue of human resource management does not lose its relevance, and is an integral part of solving all important and practical tasks.

Analysis of recent research and publications. The search for approaches to improve and form an effective mechanism for managing human resources has always been in the field of view of scientists. Yes, T.V. Davydyuk substantiates the distinction between the essence of the categories that characterize the use of human resources [2]; R.Z. Darmitz and G.P. Horishna highlights the features of their competitiveness in terms of international cooperation [3]; O.A. Grishnova and L.I. Mykhailova formulated and presented the concept of human capital formation and its significance for economic growth [1, 6, 7]; A.O. Klymchuk and A.M. Mykhailov have summarized innovative approaches to human resource management in the context of solving the problem of poverty and motivation [8]. However, the issues of labor resource management in innovation-oriented enterprises are still insufficiently studied and require further research.

Selection of previously unsolved parts of the overall problem. The competitiveness of innovative enterprises depends on a quality innovation policy, the components of which are marketing of innovations; policy in the field of research and development; structural change policy; technical and investment policy, as well as personnel policy. The components of innovation policy are always in interaction with each other. Each of them contributes to the implementation of innovative measures and provides an opportunity to form a realistic innovation policy that ensures the strategic development of the enterprise. Therefore, the search for approaches to improve and form an effective mechanism for managing human resources is undeniably important and relevant.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical and practical aspects of improving the management of human resources of innovation-oriented enterprises, which provided for clarification of the content of basic concepts of personnel management and the main stages of human resource management in innovative enterprises.

Presentation of the main research material. Management is an objective and inevitable process, as a result of which separate production processes are transformed into social work. It should be noted that the starting point in the study of the definition of "labor resources" is the category of "resources". The economic encyclopedia highlights the essence of this concept: "resources - the main elements of production potential that the system has, are used to achieve specific goals of economic and social development" [4; p. 206]. We emphasize that one of the factors of innovative development is the compliance of labor resources with the needs of the enterprise. That is, improving the quality of employees of the enterprise, their desire to acquire knowledge makes it possible to obtain fundamentally new prospects for the enterprise.

Note that the accounting category "labor resources" is a special type of enterprise resources. This is because, unlike other resources, they are not available. That is, on the one hand, employees are considered a resource, but this specific resource is not subject to ownership by the entity. It follows that information about them is not subject to disclosure in the financial statements. This is the reason for the lack of attention on the part of managers to human resources both in the production process and in innovation.

To better understand the relationships and interdependencies between the categories of "personnel", "personnel", "labor", "labor", "labor potential", it is necessary to identify differences and connections between

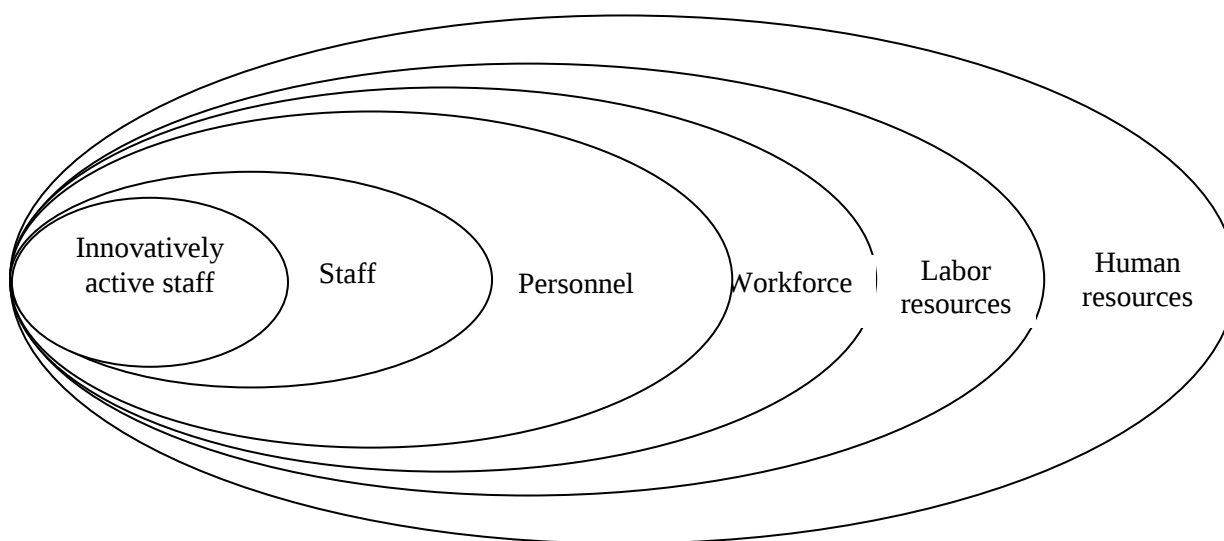
these definitions.

Interesting are the publications of Western economists on the definition of "human resources", which is used at the level of production, and when using the phrase "human resources management" - "labor management" it is about production processes [9]. In contrast, the authors of domestic publications are more inclined to use the term "labor resources" within the macro-scale (country, region, industry). Within the subjects of entrepreneurship (micro-scale), the terms "employees", "personnel", "members of the workforce", "employed in the enterprise" and others are used [9].

If we turn to innovation management, the word personnel, scientific and technical personnel is mainly used. Under the staff in scientific organizations and innovative enterprises, understand innovators, inventors, people who use their abilities to generate ideas or develop innovations. Thus, we can define the category of innovation-active staff that is directly involved in the formation and development of innovation processes.

If we take a graphical interpretation of the logical comparison of the essence of the concepts with each other, it is advisable, using Euler's circles, to give these terms in Fig. 1, where we show the ratio of these definitions, taking into account their form and content.

That is, labor resources are a form of expression of the vast majority of human resources.

Fig. 1. The ratio of the definitions of "Human resources", "Labor resources", "Workforce", "Personnel", "Staff" and "Innovatively active staff".

Source: revised by the authors on the basis of [3, p. 32].

It should be emphasized that the complexity of the very nature of the origin of these economic definitions is created due to the origin, existence and use, as well as the heterogeneity of quantitative and qualitative parameters of human resources involved in economic activity, the uniqueness of the impact on the financial results of the enterprise.

Thus, summarizing the studied definitions, such as: "human resources", "labor resources", "labor potential", "labor force", "human factor", it can be noted that they are used to explain the nature of the process of recovery of human capital. And the concept of innovative staff is used in a completely different plane - in terms of abilities and skills of employees. Analyzing the conceptual positions of world economic thought, we can conclude that the above definitions together reflect the evolution of ideas about the place and role of man in production or social life. The emergence of new definitions that characterize the growing role of man in production or society, does not mean the extinction of the old, because each of these categories has its own purpose.

Usually, the responsibility for the overall management of human resources in institutions, organizations or enterprises rests with professionally trained employees of the personnel department. In order for such specialists to be able to actively implement the overall goals of the enterprise, they need not only knowledge and competence in a particular field, but also awareness of the needs of lower managers. At the same time, if lower-level managers do not understand the specifics of human resource management, its mechanism, capabilities and benefits, they will not be able to take full advantage of the services of human resources specialists. This leads to misunderstandings and wrong and ineffective decisions. Therefore, it is important that management of different ranks know and understand the means and methods of personnel management, as well as the content of all stages of management. Among them at the innovative enterprises it is possible to allocate the following.

1. *Resource planning*, which is carried out through the development of a plan to meet future human resource needs. However, human resource planning is often not given the attention they deserve.

2. *Recruitment* is formed through a reserve of potential candidates for all positions and specialties, based on which you can select the most suitable employees.

3. *Selection* is carried out through the evaluation of candidates and the selection of the best from the reserve, which was created during the selection. In most cases, the person who has the best qualifications to perform a certain type of work in the position is selected, and not the candidate who seems to be the most suitable for promotion..

4. *The definition of wages and benefits* are carried out through the development of a system of remuneration and possible benefits. The type and number of rewards offered by the organization are important for assessing the quality of working life and work activity. Many studies have found that the quality of work performance and staff turnover are directly related to satisfaction with the award.

5. *Career guidance and adaptation* are carried out through the admission of employees to the company or its units, the formation of workers' understanding of the tasks and responsibilities. If management is interested in the employee to quickly settle in the new workplace and start working effectively, it must always remember that the organization is a social system, and each employee is an individual, and therefore should try to achieve the goals of both the organization and an individual employee.

6. *Training development* of training and retraining programs required for the effective performance of a particular type of work. Management should conduct regular training programs to train employees to help them fully unleash their abilities and use their capabilities in the work process.

7. *Evaluation of labor activity* is carried out by developing and applying methods of evaluation of labor activity of employees on the basis of setting standards. This allows management to identify the most useful, talented employees, in fact to raise the level of their achievements.

8. *Promotion, reduction, transfer, dismissal*: development of methods for transferring workers to positions with greater or lesser responsibility, development of their professional experience by moving to other positions or areas of work, only after a certain period of work and performance appraisal.

9. *Management training, career advancement management*: development of programs aimed at developing skills and improving the efficiency of management.

With the development of open economy, more and more organizations are beginning to consider employees as the most valuable assets, paying special attention to the process of selection, hiring, training and evaluation of their activities. In order to effectively use the intellectual potential of employees, it is necessary to take a comprehensive approach to the problem of economic stimulation of their creative activity and the process of using their ideas.

Conclusions and prospects for further research. Thus, human resource management is the management of living labor, people. This is a complex, most promising, potentially inexhaustible resource. It is one of the decisive stages that affects the efficiency of the enterprise and its competitiveness. The ultimate goal of the management process of both innovation-active personnel and labor resources in general - the maximum combination of expectations of the enterprise and the interests of the employee, abandonment of the policy of minimum investment in personnel and its development, assigning a crucial role to personnel management system its implementation.

One of the most urgent tasks in the management system of labor resources of innovative enterprises is the formation and implementation of a knowledge management system as a basis for innovation. Addressing this issue will improve the quality of the workforce and increase innovation capacity.

References:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001, 254 с.
2. Давидюк Т.В. Трудові ресурси, трудовий потенціал, робоча сила, людський капітал: взаємозв'язок категорій. *Вісник ЖДТУ*. 2015, № 1 (47), С. 32–35.
3. Дарміць Р.З. Кадрове забезпечення діяльності підприємства в умовах розвитку міжнародної конкурентоспроможності. *Вісник НУ Львівська політехніка: Менеджмент та підприємництво в Україні*. 2013, № 778. С. 26–34.
4. Економічна енциклопедія. – У 3-ох т. – К.: Вид-во «Центр». – Т. 3: Акад. народ. господ-ва. 2002, 952 с.
5. Мельникова К.В. Мотивація інноваційно активного персоналу підприємства. *Бізнес-інформ*. 2014. № 4. С. 262–266.
6. Михайлова Л.І. Економічні основи формування людського капіталу в АПК. Суми: Видавництво „Довкілля”, 2003. 326 с.
7. Михайлова Л.І. Управління розвитком людського капіталу в контексті підвищення якості життя сільського населення. *Економіка АПК*. 2020, № 5, С. 66–76.
8. Климчук А.О. Михайлов А.М. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищенні інноваційної діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2018, № 1, С.218-234, URL: <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.1-16>
9. Bitsch Vera. Management of human resources in agriculture. *Large Farm Management: ed.by*

Огууга Джеймс Убака, Обадофін Толулопе Ореолува
Управління людськими ресурсами в підприємствах

Досліджено теоретичні основи управління трудовими ресурсами на інноваційно орієнтованих підприємствах. Доведено, що деякі керівники нижчого рівня не розуміють специфіки управління людськими ресурсами, його механізму, можливостей та переваг, а тому не можуть повною мірою скористатися послугами фахівців з персоналу. В статті підкреслюємо важливість знань, обізнаності та застосування менеджерами різних рівнів інструментів, прийомів та методів управління персоналом. Зокрема, на інноваційних підприємствах це сприятиме покращенню якості робочої сили та, як наслідок, збільшенню інноваційного потенціалу. Управління трудовими ресурсами – це управління живою працею, людьми. Це складний, найбільш перспективний, потенційно невичерпний ресурс. Він є одним з вирішальних ступенів, що впливає на ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність. Кінцева мета процесу управління як інноваційно-активним персоналом, так і трудовими ресурсами в цілому – максимальне поєднання очікувань підприємства та інтересів працівника, відмова від політики мінімальних інвестицій в персонал підприємства і його розвиток, відведення вирішальної ролі системі управління персоналом підприємства у формуванні кадрової політики та механізму її реалізації.

Ключові слова: інновації, трудові ресурси, управління, інноваційні підприємства.

Zhang Heng, Master student
Sumy National Agrarian University

The report of the 19th National Congress of the Communist Party of China recognizes the need to improve relevant laws, regulations and policies to promote the development of China's digital economy and the vigorous development of emerging industries. In this context the studies focusing on the theoretical issues of the Digital Economy concept, as well as its implication in practice are of certain importance. The article presents the results of studies concerning the impact of digitalization on economy, both current and potential.

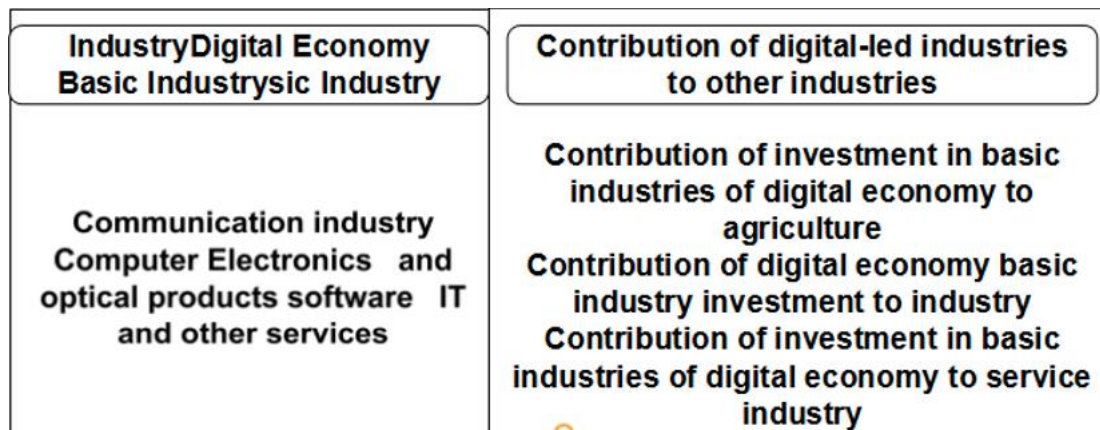
Keywords: digital economy, industrial transformation, technological innovation, development path, development strategy.

Introduction. The digital economy is mainly reflected in the input of cutting-edge and disruptive technologies in the digital economy, as well as the technological output brought about by technology transfer and transformation. The integrated digital economy is mainly reflected in the scale growth brought by the integration of communication technology, network technology and traditional industries, mainly referring to the integration with the first and second industries, and the service-based digital economy mainly refers to the integration of digital technology and the tertiary industry. It is a convenient, efficient and fast digital service that provides consumers with a full range of life needs. It is evident, that digitalization creates new scale for the development of all industries and national economy in a whole. There is a need to investigate the directions and essence of such transformations.

Literature Review. Scientists point out that the integration of digital economy and service digital economy focuses on various applications of digital technology in the field of production and life and the rapid development of the digital economy is the process of promoting the sustainable evolution of the form of social and economic development from the agricultural economy to the industrial economy. This leads to the change of core productions factors, that are data and networks under the digital economy framework [1]. The digital economy exceeds the scope of the information and communication industry, as it has become a common technology throughout all fields of the economy. The integration of the basic industry of the digital economy and other industrial sectors will bring about changes in the entire economy and society, promote the improvement of total factor productivity, create new economic growth space, and reshape the entire economic form. Therefore, we should not simply integrate the digital economy equivalent to the information and communications industry [2; 3]. The digital economy is a new economic form formed by leaping changes in the economy and society after the agricultural economy and the industrial economy, contributing to factors of production, infrastructure, organizational models, leading industries, economic characteristics [3]. Therefore, it is necessary to expand the boundaries and horizons of the understanding of the digital economy, and comprehensively and scientifically examine the revolutionary, systemic, and overall impact of the digital economy on the economic society. That constitutes **the main goal** of this article.

Results. First of all, it should be mentioned, that the digital economy is composed of two major sectors:

- the basic industrialization of the digital economy (i.e. the basic industrial cluster of the digital economy). Due to the relatively late age of the digital economy (DE), academia has not yet formed a unified standard for its basic industry groups. According to the definition of the digital economy and the OECD division standards, the basic industries of the digital economy as a single digital product or digital service industry, include the software industry and IT industry, service industry, telecommunications industry, semiconductor industry, computer and peripheral equipment industry, network equipment, electronics and instruments, media and entertainment (including consumer electronics such as TVs, speakers, and games).
- an industrial digitalization caused by DE (i.e. the integrated sector of the digital economy) through the application of digital technology and its integration with the basic industries. This will bring output growth and production efficiency to other industrial sectors. The new output of these industries is also an important part of the digital economy (Fig. 1).

Fig. 1 The Composition of the Digital Economy

Commenting the existing and possible impacts of digitalization on economy's performance, the following transformations are the most prominent and important: industry change, technical innovation, change of development path and strategy.

Industry change. The digital economy basic industry has become a new basic industry. Each time the technological economic paradigm causes industrial revolutions and economic changes, new leading industries will emerge. These industries become the most active sectors of innovation in the economy. While promoting their own rapid growth, they lead the reform and development of other sectors through spillover effects and become the basic industry under the new economic form [4]. In the context of the digital economy, the basic industries of the digital economy have become representatives of such basic industries. First, digital products and services condense creative labor and science and technology and create new products and new services in the economic society through the transformation and accumulation of new technologies and labor. Progress and accumulation of knowledge have created new products, services and product demand, attracted a large number of new companies to continue to join, and the growth of the number of companies has caused adjustments to the old industrial structure and consolidated the development of emerging leading industries. Driven by the advancement of digital technology, the basic industry of the digital economy has grown rapidly in the early days and has now developed into a strategic support department of a country's economy. In recent years, the growth rate of the basic industries of the digital economy is consistent with the growth rate of GDP, and even the growth rate exceeds the growth rate of GDP [5]. Second, the output transformation of the basic industries of the digital economy into the production factors of other industrial sectors, thereby improving the production efficiency, product and service quality of other industries and sectors, and promoting the transformation and upgrading of other industries and sectors.

Technical innovation. In the era of digital economy, the economic activities and economic behavior of market trading entities depend on information networks, which are significantly different from the trading behavior, resource endowment, cost structure, business model, etc. in the era of industrial economy. The digital economy is mainly characterized by innovation, scale and revolution. Digital economy innovation has the characteristics of rapid iterative trial and error, in-depth user participation, and creation of consumer demand. It is a comprehensive combination of innovations such as technology, products, services, and business models. For example, Internet companies often have a highly sensitive market perception ability. Once the demand is captured, the R&D work is started sequentially. When the product is immature, it will be launched to the market, and then iteratively developed based on customer feedback to continuously improve the product and promote innovation. In this process, Internet companies gradually pinpointed the market pulse through trial and error to find the correct development direction of products [6]. In digital economy innovation, users are not only consumers of innovative products, but also deeply involved in the innovation process, which is an important source of innovative ideas. Moreover, users deeply participate in innovative products, and the user stickiness they obtain is also much higher than traditional products [7]. The digital economic innovation is not limited to technology and product innovation, but also includes service and business model innovation, such as Alibaba's small and micro financial service innovation, Apple's business model innovation based on industrial ecology, etc. This can also bring huge changes to the market. The biggest feature of the digital economy is the Metcalfe effect, which is an economic form that relies on scale to achieve zero marginal cost. Internet companies usually adopt a free model to launch services. As the scale of users continues to rise, the Metcalfe effect will be triggered, that is, the value of the network is proportional to the square of the size of the users, and the company's value will increase exponentially [3]. For example, the rise of companies such as Taobao and Qihoo 360 are all because of the free model to gain massive popularity and traffic. The revolutionary nature of the digital economy is mainly reflected in the subversion of products, organizational methods and production methods. The cost of innovation in the digital economy is low, and it is easy to produce disruptive products, and because the cost of replacing the product is low, the innovation results

can be quickly popularized in a short time [9].

Development Path. Through the e-commerce platform, buyers and sellers can directly communicate transaction information such as orders, pricing, and after-sales services, replacing the original dealers and other intermediate links, and achieving smooth docking between supply and demand sides in trade circulation [10; 13]. In terms of production, by aggregating consumers and manufacturing companies to enable consumers to participate more in manufacturing and achieve personalized customization, this is also completely different from the state of separation between consumers and manufacturing companies in the industrial economy [11]. For example, Haier uses the "person-single-in-one" model to allow each employee to face user needs, integrate users into the entire process of enterprise innovation, and use user value as the core to promote the transformation of the entire enterprise from a closed innovation organization to an open one. The dynamic resource integration platform has achieved a win-win situation for the entire ecosystem. In addition, in the traditional economy, material resources are not shareable, nor are they all renewable [12]. In the digital economy, information resources can be shared and regenerated [13]. On the one hand, information resources themselves are shareable, which is the most essential difference between information resources and material resources. Information will not decrease or disappear due to consumer consumption. It can be used by many people in different periods or in the same period without affecting its value [13]. On the other hand, when information is used, new information will be generated. The more people use it, the newer information will be created. This characteristic is the reproducibility of information [12; 13]. Especially by aggregating a large amount of information resources to form big data, the huge commercial value excavated can have a profound impact on innovation and transformation in various fields of economic society.

Development Strategy. The digital economy is a new stage of world economic development [13]. Digital technology has promoted digital factorization and digital industrialization and reconstructed the material foundation of the economy and society. The human economy and society are gradually completing the industrial economy to the digital economy along the path of technological innovation, industrial reconstruction, integration and application, and institutional transformation. With the evolution of the form, the digital economy represents the next new stage of world economic development [1; 13]. The world economy has entered the post-industrial economic era. The salient features of the post-industrial economic era are the strengthening of environmental and resource constraints, the disappearance of the demographic dividend, and the urgent need for the transformation and upgrading of the industrial structure of the world economy. The digital economy has become an effective way to solve the above problems [6].

Conclusion. The integration of the basic industries of the digital economy and the manufacturing industry has gradually developed with technological innovation, industrial transformation, and social progress. It is the result of the evolution of the industrial economy to a higher stage, the digital economy. The role of the digital economy in the transformation of the manufacturing industry is mainly divided into three stages. In the first stage, simple services such as data management and word processing are provided through computers. In the second stage, the digital economy began to penetrate into the manufacturing industry and could provide e-mail, office software, file storage, enterprise databases and other medium services. In the third stage, digital technology is ubiquitous in the manufacturing industry. The main body of economic activities in the manufacturing industry widely uses digital technology to promote the digital transformation of the traditional manufacturing industry. The role of the digital technology economic paradigm in the transformation of the manufacturing industry presents a "bottom-up, surface and interior" path, and gradually promotes new industrial integration models such as digital production, platform collaboration, and personalized customization. So, through the new platform promoted by the digital economy and traditional manufacturing, it is possible to build a platform ecosystem to promote the coordinated development of manufacturing activities such as R&D, design, manufacturing, process, processing, and supply chain, make full use of comparative advantages, save resources, and reduce costs, improve efficiency.

References:

1. Wang, Chunfa. (2002). New Economy is a New Technology-Economic Paradigm. *China Economic and Trade Guide*, Vol. 8.
2. Zhang, Fayuan & Lin, Rongde. (1998). Enterprises should be the main force for the development of the information industry. *Guangdong Economy*, Vol. 1.
3. Si, Xiao. (2017). *Internet + Manufacturing: Towards Made in China 2025*. Beijing: Publishing House of Electronics Industry
4. Christian, Fuchs, Chen, Wanlin, Huang, Yanning. (2014). Information Capitalism and Internet Workers. *News University*, Vol. 5.
5. Hu, Angang, Zhou, Shaojie. (2002). How China Copes with the Increasing "Digital Divide". *China Industrial Economy*, Vol. 3.
6. Sang Ye Xingde. (1999). *New Era of Digital Revolution*. Science Press.
7. Shi, Peihua. (2002). *New Economy and China's Digitization*. Guizhou People's Publishing House.
8. Don Tapscott. (2002). *Digital Growth: The Rise of the Internet Generation*. Northeast University of Finance and Economics Press.

9. Tencent Research Institute. (2017). *China's "Internet +" Digital Economy Index*.
10. Wu, Jiapi. (1999). *Information Economy and Knowledge Economy*. Economic Science Press.
11. Zhou, Zhenhua. (2003). Industrial Convergence: New Development of Industrial Development and Economic Growth. *China Industrial Economy*, Issue 4.
12. Zhu, Ruibjo (2003). Value Module Integration and Industrial Integration. *China Industrial Economy*, Issue 8.
13. Gu, Jie, Juan, An. (2017). Digital economy era: rebalancing development and security, *Shanghai Informatization*, Vol. 2.

Чжан Хен

Вплив діджиталізації на функціонування бізнесу.

У звіті 19-го Національного конгресу Комуністичної партії Китаю визнається необхідність вдосконалення відповідних законів, положень та політики для сприяння розвитку цифрової економіки Китаю та кращого розвитку споріднених галузей, що виникли нещодавно. У цьому контексті зростає важливість та актуальність досліджень, які зосереджуються на теоретичних питаннях концепції цифрової економіки, а також її впровадженні на практиці. У статті представлені результати досліджень, які описують вплив цифровізації на економіку, як вже наявний, так і потенційно можливий.

Ключові слова: цифрова економіка, промислова трансформація, технологічні інновації, шлях розвитку, стратегія розвитку.

ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM: ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF APPROACHES TO ITS DEFINITION

L.O. Dashutina

Ajala Saidu Adewale

Sumy National Agrarian University

Pre-agreed and interconnected collective activities involve the implementation of the management function of these activities. The effectiveness of any organization increasingly depends on the quality of its management system. The reason for this is the growing complexity and complexity of the internal environment and the increasing negative impact of the external environment.

Key words: management system, enterprise, characteristic approaches.

Introduction.

All administrative levels in nowadays organizations, need talented, well prepared top managers and this need is constantly increasing and the effectiveness of management becomes one of the most crucial conditions for organization's success. This is related to various reasons: globalization, changing character of work, increasing diversity of people available on the labour market, migration of people, actions of competitors trying to "hunt for heads" of qualified personnel, etc. Managers in organizations are continuously facing new challenges demanding new thoughts and ideas: how to manage organization, to communicate and foresee the future performance of organization in the world of fast-paced changes, total competition, diversity of the labour force, fast changes of the market, changes in organizational structure, continuously changing economy and the market. These external and internal powers force managers to search for new methods aimed at not only retaining the quality of goods and services, but also keeping the loyalty of the personnel and organizational stability. This means that the development of managers' personal and professional skills has become a tool in ensuring qualitative characteristics of the organization's managerial personnel. Organization that finds an effective method/way/model of managers development will not experience a deficit in talented, time-efficient managers; it will minimize its time and resource costs in searching for qualified personnel, and will be able to keep a company of qualified, intelligent, and initiative showing employees.

Among foreign and Ukrainian scientists who develops ways to improve the enterprise management system: O.S. Ivanilov, J. Sytnyk, A.N. Alekseev, R. Zadorozhna, V.V. Glushchenko, I.I. Glushchenko, V. Pavlyk, V. Perebyinis, Y. Kabakov, S. Young, G.V. Vorontsova and others. At the same time, the scientific literature has not accumulated enough effective research, so the issue of forming an effective enterprise management system needs further development. This determines the relevance of research aimed at solving scientific and practical problems to improve the enterprise management system [1].

Materials and Methods.

O.S. Ivanilov [2] defines that the enterprise management system is the principles and mechanisms of decision-making, information flow, planning, as well as the system of motivation and material incentives [18].

In turn, A.N. Alekseev [3] believes that the management system is an organizational complex, consisting of many interacting elements, including the object and the subject of management.

In the work of V.V. Glushchenko, I.I. Glushchenko [4] emphasizes that the control system can be called a specific hardware, regulatory, functional version of the technology, which allows to solve a specific control problem.

S. Young [5] defines the management system of the enterprise as a subsystem of the organization, the components of which are groups of interacting people: its functions are the perception of certain problems of the organization (inputs) and the subsequent implementation of a set of actions (processes). These actions are decisions (outputs) that increase the income from the organization (satisfaction), or optimize some function of all inputs and outputs of the organization.

G.V. Vorontsova [6] believes that the management system of the organization (enterprise) is a way of interaction between the subject and the object of management, a way to build a relationship between levels of government and functional industries, which provides optimal under these conditions to achieve organizational goals.

In A. Kim [7] the enterprise management system is defined as a set of technical and organizational methods and measures designed to solve problems of management of various aspects of the enterprise.

A.V. Ignatiev and M.M. Maksimov [8] note that the management system of any organization is a complex system designed to collect, analyze and process information in order to obtain the maximum end result with certain limitations (lack of resources, for example).

V.V. Milnik [9] defines the management system of a production organization as one in which management functions are implemented.

Also, the management system of the organization is defined as:

- a set of all elements, subsystems and communications between them, as well as processes that pro-

vide a given (purposeful) functioning of the organization; designed to solve complex organizational, technical, economic problems [10];

- a set of managed object and management body, the action of which is aimed at maintaining or improving the operation of the object; the system in which management functions are implemented;
- a set of interconnected elements (links), which form a single whole, and implement the management process to achieve the goals [11];
- a set of control system (subject of management) and managed system (object of management) [12];
- a set of actions necessary to coordinate the joint activities of people [13];
- control (subject of management) and managed (object of management) systems, as well as the system of connections between them.

So, today in the scientific literature there are a large number of definitions of enterprise management system, each of which corresponds to the methodology of a particular scientific section and, accordingly, emphasizes a certain aspect of the system, its construction, internal relations and more.

Results.

In the context of the study of the production organization (enterprise) as a managed system is the production system, which determines the mission of the organization in society, while the management system ensures the socio-economic implementation of this mission. Accordingly, management in any organization acts primarily as a process of interaction between the subject of management, the object of management and the external environment.

Management is an action, methods ways of handling people and their choice making and controlling vital information with in the institution Management is important in an institution management is action of arrangement, making the right choice for an institution to attain it accomplish and aims.

The administration is more like administering, govern, oversea the whole institution by the top bodies of the institution. Management is a functional level, whereas Administration is a high-level activity.

Managing employee effectively is an action that requires action and systematic development. A manager is a the person who is in charges of all managerial duties within the institution and representing the institution in community level and its sub region , he is in charge of controlling the affairs of the institution.

Management is an action by which employee, technology, factors of production (land, capital, labor, equipment) are use to achieve it institutional accomplish and aims, and other resources are combined as to effectively achieve institutional objectives.

Management action is improved in some based approach and methods:

1. Developing behaviors and clarifying objectives, culture, policies, accomplish and aims of the institution.
2. Identifying responsibilities, improving collaborations, formal and informal institutional structures and delegating power to employee.
3. Building trust among the staffs and leaders of the institution, ensuring the employee are set for success.
4. Maintaining good communications between the employee and making sure the communication method between the leaders and the employee is transparent, with other institutions, and with the community.
5. Inspiring employee and helping them get ahead of their careers, motivating, and giving appropriate training.
6. Managing institutional budgets and planning it financial structure
7. Making fair choice, be accountable, honest and be reliable institutions accomplish and aims can be attained only if the management team improves, the management team are force to make changes because is constant, the manager needs to involve all level of employee in choice making and adopt to all system of management skill, techniques.

Managers mostly concentrate on some basic activities, it hard to delegate most of the managerial duties to employee, most employee are engaged in one or two tasks in an institution so the manager focus on:

1) Building good relationships is an important part in an institution working on same goal and being able to collaborate with co-workers on work projects and executing them. You can volunteer to help a co-worker on a project, or seek out other opportunities for team so the institution can attain it accomplish and aims.

2) Communication is important and vital for group success. Nothing can happen until communication process is good, it a mean for passing the right information that is vital and essential for the institution. As group members join a team, they need to learn about the new group and the task at hand. Each member makes its own choice, consciously and unconsciously to help the group improve.

3) Influencing people is the ability for the manager to personally affect the actions, choice, opinions or thinking of others in an organization. Ultimately, influence allows you to get things done and achieve desired outcomes.

4) Choice making is very important in every institution is very vital. Since it a process and steps which managers have to take in ensuring the right step and choice been taken, it a choice amount different alterna-

tive and view of people in their own ways, it very essential to spend times on taking the appropriate.

Conclusions.

When establishing the characteristics of the enterprise management system, it is obvious: that, first of all, it is a holistic set of hierarchically ordered and interconnected direct and feedback elements that manage the activities of the enterprise. In addition, there is no doubt about the impact on the functioning of the enterprise management system of the information factor, which is manifested through the organization of information flow in the channels of the management system. This can lead to a mismatch between the qualitative and quantitative characteristics of information in the decision-making process.

At the same time, the enterprise management system is a social system, which means a set of interacting individuals and groups of individuals forming a certain order. Since the defining component of social systems is man, the relevant aspects of its activities (professional, spiritual, socio-psychological) make the management system of the enterprise the subject of research in sociology and psychology.

In conclusion, it should be emphasized that conducting organizational change can serve as a serious mechanism for maintaining and developing the system enterprise management. In the hands of a competent manager to implement such change is a powerful means of improving the enterprise and increase its efficiency.

References.

1. Chernytska A.M. (2012). Rozkryttya i kharakterystyka pidhodiv do vyznachennya sustemy upravlinnya pidpryyemstvom [Disclosure and characteristics of approaches to the definition of the enterprise management system]. Efektyvna ekonomika - Efficient economy, Vol. 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1638> [in Ukrainian].
2. Ivanilov O.S. (2009). Ekonomika pidpryyemstva [Business economics]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
3. Alekseev A.N. Issledovaniye sistem upravleniya [Research of control systems]. Retrieved from http://e-college.ru/xbooks/xbook192/book/index/index.html?go=part-003*page.htm [in Russian].
4. Glushchenko V.V., Glushchenko I.I. (2004). Issledovaniye sistem upravleniya [Research of control systems]. Zheleznodorozhnyy : OOO NPTS «Kryl'ya» [in Russian].
5. Yang S. (1972). Sistemnoye upravleniye organizatsiyey [System management of the organization]. M. : «Sovetskoye radio» [in Russian].
6. Vorontsova G. V. (2010). Osnovnyye napravleniya adaptatsii sistem upravleniya predpriyatiyem v konkurentnoy srede [The main directions of adaptation of the enterprise management system in a competitive environment]. Retrieved from http://science.ncstu.ru/articles/econom/2010_10/34.pdf/file_download [in Russian].
7. Kim A. Sistema upravleniya predpriyatiyem [Enterprise management system]. Retrieved from <http://www.lessonslearned.ru/systema-upravleniya-predpriyatiem> [in Russian].
8. Ignat'yeva A.V., Maksimtsov M.M. (2000). Issledovaniye sistem upravleniya [Research of control systems]. M. : YUNITI-DANA [in Russian].
9. Myl'nik V.V. (2001). Issledovaniye sistem upravleniya [Research of control systems]. M. : GINFO [in Russian].
10. Lapygin Yu.N. (2007). Issledovaniye sistem upravleniya [Research of control systems]. M. : Infra-M [in Russian].
11. Zaytsev A.K. (2006). Issledovaniye sistem upravleniya [Research of control systems]. N. Novgorod : NIMB [in Russian].
12. Ivanova T.Yu. (2004). Teoriya organizatsii. Kratkiy kurs [Organization theory. Short course]. SPb. : OOO «Piter Print» [in Russian].
13. Alekseyeva M.B. (2002). Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza [Fundamentals of systems theory and system analysis]. SPb. : SPGIEU [in Russian].

Л.О. Дашутіна, Аджала Саїду Адевалє

Система управління підприємством: сутність і характеристики підходів до визначення

Заздалегідь погоджена та взаємопов'язана колективна діяльність передбачає реалізацію функції управління цією діяльністю. Зростаюча складність й комплексність внутрішнього середовища, поряд із посиленням негативного впливу середовища зовнішнього, обумовлюють той факт, що ефективність функціонування будь-якої організації все більшою мірою залежить від якості системи управління нею.

Ключові слова: система управління, підприємство, характерні підходи.

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ****А. Г. Баліоз****М. М. Гесенко**, к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

У статті наведено аналіз поняття фінансові результати діяльності підприємства. Проведено оцінку фінансового становища як складової системи управління фінансовими результатами ДП «ДГ «Забойщик». Зроблено висновки про важливість аналізу та управління фінансовим становищем та фінансовими результатами діяльності підприємства.

Ключові слова: фінансовий стан, фінансові результати, сільськогосподарське підприємство, фінансовий менеджмент.

Постановка проблеми. Аналіз фінансового становища та фінансових результатів діяльності підприємства, незалежно від форми власності, відіграє важливе значення в управлінні фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання та прийняття ефективних управлінських рішень вищим керівництвом. Провідна роль фінансових результатів полягає в тому, що вони забезпечують зміцнення як регіонального так і державного бюджету, сприяють інвестиційній привабливості, діловій активності підприємств у виробничій та фінансовій сферах. Кожне підприємство, особливо в умовах обмеженості зовнішнього фінансування, яке здійснює фінансово-господарську діяльність, повинне самостійно фінансувати всі напрямки своїх витрат відповідно до виробничих планів, розпоряджатися наявними фінансовими ресурсами з метою одержання позитивного фінансового та соціально-економічного результату..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад оцінки фінансового стану та управління фінансовими результатами зробили вчені-економісти: Л.Д. Білик, Ф.Ф.Бутинець, В.М. Івахненко, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, А.М.Поддєрьогін, С.Ф.Покропивний, В.В. Сопко, О.О. Терещенко, С.І. Шкарабан та багато інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте питання розробки системи управління фінансовими результатами діяльності державних сільськогосподарських підприємств з урахуванням поточного фінансового становища та умов диверсифікації виробництва залишаються актуальними і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз фінансового становища ДП «Дослідне господарство «Забойщик» Донецької Державної сільськогосподарської дослідної станції Національної академії аграрних наук України» як складової системи управління фінансовими результатами на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що поняття «фінансовий результат» виражається в категоріях «прибуток» та «збиток», у яких порядок формування єдиний, але є протилежним за змістом. Формування фінансових результатів методом їх порівняння передбачає застосування принципу нарахування та відповідності доходів та витрат [2]. При здійсненні аналізу фінансових результатів основним джерелом є дані обліку та фінансової звітності підприємства, а саме Форми №2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» та Форми №5 «Примітки до річної фінансової звітності», порядок формування яких регламентує НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [1].

В свою чергу, Сіліна І.В., Хацер М.В. зазначають, що «...управління фінансовим станом підприємства є одним із функціональних напрямків системи фінансового менеджменту, який досить тісно пов'язаний з іншими системами управління, органічно входить до системи управління доходами та витратами, рухом активів, капіталу і грошових коштів й іншими аспектами його діяльності» [3]. З огляду на це, потрібно «...потрібно визначити мету аналізу та управління фінансовим станом підприємства та фінансовими результатами діяльності підприємства – підвищення ефективності (усунення збитковості) фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності за рахунок розробки та впровадження системи методів і технічних засобів з використанням особливої технології та інструментарію фінансового управління» [3].

Наведемо приклад часткового аналізу фінансового стану діяльності державного сільськогосподарського підприємства на основі даних ДП «Дослідне господарство «Забойщик» Донецької Державної сільськогосподарської дослідної станції Національної академії аграрних наук України», що засноване на основі державної власності, перебуває у віданні Національної академії аграрних наук України, як органу управління державним майном. Підприємство є державним комерційним унітарним підприємством і є юридичною особою.

Аналіз фінансового становища включає аналіз рентабельності, ділової активності, фінансової стійкості та платоспроможності. Проаналізуємо показники рентабельності у табл. 1.

Таблиця 1 - Аналіз показників рентабельності ДП «ДГ «Забойщик» ДДСДС НААНУ» за 2016-2019 роки

№	Найменування показників	Роки				Відхилення, (+/-)	
		2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2016-2017	2018-2019
1.	Чистий прибуток (тис. грн.)	7501	11284	7710	5541	3783	-2169
2.	Рентабельність сукупного капіталу, %	7,8	11,4	7,8	5,5	3,6	-2,3
3.	Рентабельність власного капіталу, %	8,0	11,8	8,0	5,8	3,8	-2,2
4.	Період окупності власного капіталу, років	12,5	8,5	12,4	17,2	-4	4,8
5.	Валова рентабельність, %	38,5	41,1	37,3	33,2	2,6	-4,1
6.	Рентабельність активів, %	7,8	11,4	7,8	5,5	3,6	-2,3

Джерело: сформовано за даними ДП «ДГ «Забойщик» ДДСДС НААНУ»

У результаті розрахунку показників, які характеризують рентабельність підприємства, необхідно відмітити, що його прибутковість у 2019 році знизилась на 2169 тис.грн., що не пов'язано зі зниженням врожайності основних сільськогосподарських культур. Кожна гривня сукупного капіталу генерує 5,5 копійок чистого прибутку, а кожна гривня власного капіталу генерує 5,8 копійок прибутку, що є доволі середнім показником.

У таблиці 2 наведені основні показники, що характеризують фінансову стійкість досліджуваного підприємства.

Таблиця 2 – Оцінка фінансової стійкості ДП «ДГ «Забойщик» ДДСДС НААНУ» за 2016-2019 роки

№	Найменування показників	Роки				Відхилення			
						Абсолютне, +/-		Відносне, %	
		2016	2017	2018	2019	2016-2017	2018-2019	2016-2017	2018-2019
1.	Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,98	0,97	0,98	0,95	-0,01	-0,03	98,98	96,94
2.	Коефіцієнт фінансової залежності	1,02	1,03	1,02	1,05	0,01	0,03	100,98	102,94
3.	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,017	0,015	0,033	0,047	0,002	0,014	88,24	142,42
4.	Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,001	0,001	0,001	0	0	-0,001	100	0
5.	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,008	0,008	0,008	0	0	-0,008	100	0
6.	Коефіцієнт структури позикового капіталу	0,046	0,023	0,050	0	-0,023	-0,050	50	0
7.	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	0,017	0,034	0,016	0,50	0,017	-0,034	200	312,5

Джерело: сформовано за даними ДП «ДГ «Забойщик» ДДСДС НААНУ»

У результаті аналізу показників фінансової стійкості підприємства, можна зробити висновок, що коефіцієнт власного капіталу за останній рік зменшився на 0,03% і становить 0,95, а це негативне явище. Коефіцієнт фінансової залежності збільшився на 0,03 і складає 1,05, а це свідчить про те, що підприємство майже повністю фінансується за рахунок власного капіталу.

Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів у 2017 році стрімко зріс до 0,034, а у 2018 році вже склав 0,016, тобто вдвічі знизився, а у 2019 році знов стрімко зріс до 0,50, а це негатив-

на тенденція для підприємства, яка означає що знизилась фінансова стійкість. Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів протягом останніх років складає 0,008. У 2019 році цей коефіцієнт склав 0, тому що у балансі довгострокові зобов'язання знизились до 0. Таким чином можна зробити висновок, що підприємство не залежить від зовнішніх інвесторів, що дуже позитивно. Показники ділової активності та платоспроможності знаходяться також на високому рівні.

Крім того слід зауважити, що на наше особисте переконання управління фінансовими результатами не повинно зводитися до двох важливих напрямків, таких як:

- управління формуванням прибутку;
- управління розподілом прибутку.

Ми погоджуємось з Скалюк Р.В., що «...управління фінансовими результатами, по перше, є значно ширшим поняттям, ніж управління прибутком; по друге, його не доцільно ототожнювати з виключно функціями фінансового менеджменту». Управління фінансовими результатами є комплексною системою, що здатна вивести підприємство на новий рівень ефективності та забезпечити його конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі, що і буде розглянуто у подальших дослідженнях.

Висновки. Фінансові результати діяльності підприємства є найважливішими показниками в системі управління підприємством, визначення і порядок формування яких для фінансового обліку та економічного аналізу регламентує НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Аналіз фінансового становища ДП «ДГ «Забойщик» ДДСДС НААНУ» показав, що підприємство є прибутковим, фінансово стійким та платоспроможним. Аналіз фінансового становища є невід'ємним етапом системи управління фінансовими результатами підприємства, що здатна забезпечити його конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Список використаної літератури

1. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1: затв. наказом Міністерства фінансів від 07.02.2013 №73 за станом на 03.08.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

2. Купріна Н.М., Шаталова А.В., Апостолов К.В. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства: теоретичний та практичний аспект. Економіка харчової промисловості. Том 10, Випуск 4. 2018. С.48-57.

3. Сіліна І.В., Хацер М.В. Управління фінансовим станом підприємства в кризових умовах. Економіка та держава. № 11. 2015. С.85-88.

4. Скалюк Р.В. Економічний механізм управління фінансовими результатами промислових підприємств: теоретичні основи забезпечення функціонування. Економічний вісник Донбасу. № 2 (24). 2011. С.86-93.

A.G. Balioz, M.M. Heyenko

Management of financial results of activity of state agricultural enterprises

The article presents an analysis of the concept of financial results of the enterprise. An assessment of the financial position as a component of the financial performance management system of SE "Zabojchik". Conclusions are made about the importance of analysis and management of the financial position and financial results of the enterprise.

Key words: financial condition, financial results, agricultural enterprise, financial management.

O.M. Bezverkhy, Master student
Sumy National Agrarian University

The article substantiates the effectiveness of enterprise management and systematizes the main approaches to its definition. It is also substantiated that from the point of view of the system directly in the aspect of development of concrete methodical decisions, all approaches to assessing the effectiveness of enterprise management are combined into three general: selective, complex and fragmentary.

Key words: enterprise, economic efficiency, management, approaches, estimation.

Introduction. Processes in the economy of Ukraine have a significant impact on the activities of all the host subjects, on the economic, information and legal environment. In the instability of external facts activities and low adaptability of enterprises to any market transformations pose a threat to their further development. Business processes for enterprises undergo significant changes as and primarily related to the collection reproduction or reproduction of their competitiveness. Orientation to a certain competitive status encourages under commitment to the effective use of all available resources, staff capabilities, information and financial and innovative possibilities lives. In this aspect, the effect activity of the management system acquires special knowledge in the context of maintaining competitiveness and further efficiency of the development of the enterprise. Analyzing existing income to assess the effectiveness of management is the first step to address this is important and quite a difficult task. The results of such evaluation are used in the analysis of the enterprise as a whole and the field of management, they give changelogs set mash tab and directions of changes, predict their impact on key parameters of indent enterprises, to identify the most important higher growth factors, make appropriate management decisions regarding the future activities of the enterprise and its divisions. Evaluation of management effectiveness has many more debatable and unresolved issues both on the justification of the general approach to evaluation and on the aspect of developing specific methodological solutions.

Literature Review. Problems of management efficiency in the conditions of the unstable external environment are considered in scientific works of such authors as Blank I.O., Busygin A.V., Galenko V.P., Samochkin V.M., Dovgan T.G., Lafta D.K., Mazur I.I., Shapiro V.D., Mawers R., Popov G.H., North K., Baklan O.P., Berezhkov G.M., Dubova D.G. Ivanov V.V. etc. The results of the study of scientific opinions of these authors give grounds to assert that a single opinion on the interpretation and evaluation of management effectiveness has not yet been formed. At the same time, the ambiguity in determining the effectiveness of management has increased and its evaluation indicators have diversified.

The main goal of the article is to study the main approaches to improving the evaluation of the effectiveness of enterprise management in an unstable business environment.

Results. Many approaches, both similar and completely different, to the assessment of management effectiveness, have been identified. The main reason for the existence of these approaches is that management is closely linked to all economic and social processes occurring in the enterprise. An attempt to systematize the existing approaches to assessing the effectiveness of management made in his works A.V. Tihomirova [9]. She identified seven approaches to evaluating the effectiveness of management, which makes sense to analyze and supplement with new ones, which are presented in the scientific works of different authors within the selected approaches.

The first approach combines authors who offer to evaluate the efficiency of management as the efficiency of production. The existence of such an approach is explained by the inseparability of the management process from the results of production and economic activities. In the second approach, it is proposed to assess the effectiveness of management based on the final results of the enterprise, which is compared with management costs, ie by comparing the value of management costs with the results of the management staff. The assessment of management efficiency is reduced to the calculation of the ratio of the cost of management and the results obtained, especially those that reflect the increase in production efficiency.

The third approach assumes that the effectiveness of management should be considered as the effectiveness of a particular management system, which is reflected in various indicators of both the state of the object of management and the actual management activities. It is the efficiency of management is seen as the effectiveness of a particular management system, which is characterized by indicators related to the object of management in the form of technical and economic results of production and the subject of management: financial costs of maintaining the control system, the whole management process. Within the fourth approach, the assessment of management effectiveness is offered to carry out based on an estimation of the degree of achievement of the purposes of management of activity of the enterprise. Proponents of this trend argue that the effectiveness of management is determined by the level of achievement of enterprise goals. According to the provisions of the fifth approach, it is proposed to evaluate the effectiveness of management based on assessing the effectiveness of management decisions in two areas. According to the first, the effectiveness of management is assessed by the effectiveness of individual decisions, and therefore the as-

assessment of effectiveness should be based on clear defining goals and choosing the criteria by which the effectiveness of possible solutions will be assessed.

Thus, in the presence of several goals Aunapu F.F. [1] recommends bringing different goals to a single assessment and determining the effectiveness of each solution for all goals, while choosing the most effective option. In the second direction of assessing the effectiveness of management based on the assessment of the effectiveness of management decisions, the effectiveness of management is assessed based on the assessment of the process of making management decisions. This direction includes the approach according to which the assessment of the quality of management decisions is not related to the search for possible options in terms of their effectiveness, but is an integral part of the management system and is evaluated using indicators quantity, quality and efficiency of executed decisions.

The sixth approach combines the views according to which management is based on the assessment of the effectiveness of managerial work. When assessing the effectiveness of management work as costs are considered costs associated with the work of management staff. In conducting such an assessment, the effectiveness of management is identified with the concept of economic efficiency of management. This concept is narrower, because it covers only the savings of living and material labor in the management of material production through optimization and rationalization management activities. Effective management in this regard means achieving the goals of the organization through the use of staff on the principle of economic cost of limited resources. This principle is implemented the most favorable correlation between the result of work and the scale of use of such a result. Besides, almost all proponents of the sixth approach focus not only on determining the economic efficiency of management but also on social efficiency.

The work of V.P. Pugachev, [7] concerning prominent German authors Hentze J., Kammel A. and Lindert K., provides an interpretation of the economic and social efficiency of managerial work. Economic efficiency means the implementation of staff goals of the organization through the use of enterprise resources or problem-solving lowest cost management. Social efficiency is manifested in the degree of achievement of individual goals of employees and characterizes the satisfaction of expectations, desires, needs, and interests of employees. Besides, social efficiency has two directions: focus on work and focus on relationships with other people. The emergence of the seventh approach is associated with the assessment of the effectiveness of improving production management. The essence of this approach is based on determining the effect obtained from the implementation of measures to improve production management. This effect is correlated with the cost of these activities. In addition to approaches valuation of management effectiveness, which were identified by Tikhomirova A.V. [9], there are other attempts to systematize them.

Thus, in the work of Sinitsyna T.A. [8] There are several reasons that can significantly narrow the range of previously indicated approaches. In her opinion, these reasons are as follows. First, the inseparability of the fourth direction, ie the direction of assessing the effectiveness of management based on assessing the degree of achievement of the goals of the enterprise from the first (based on production efficiency) and third (based on the efficiency of the management system). Second, the fifth area, related to determining the effectiveness of management decisions, is aimed at determining the effectiveness of individual decisions, rather than assessing stable system management, so it has no independent significance.

Third, the author argues that the sixth area includes methods in which the object of evaluation is mainly not the characteristics of the purposefulness of the management system and indicators of the state and existence of management staff, so this area is difficult to consider as an independent. Fourth, the seventh direction characterizes the assessment of the effectiveness of programs and measures in the field of improving the management system, which is associated with the cost of resources and obtaining an increase in quality in management. The approach goes beyond the problem, which is to find an adequate assessment of the effectiveness of management in a stable mode of time.

In addition to the considered attempts to streamline approaches to evaluating the effectiveness of management, it is necessary to pay attention tone, proposed by Rumyantseva Z.P. [5], who argues that approaches to assessing the effectiveness of management should be considered from the standpoint of different models of organization proposed by domestic and foreign authors. The evolution of these concepts can be traced to four types of models that display as the development of the theory of the organization, and practice of use of its basic provisions: the model of the organization based on theoretical positions of the school of scientific management; a model of organization based on the provisions of theories of human relationships and behavioral sciences (the model is based on the definition of the organization as a group of people performing general work); model of organization based on the provisions of systems theory; model of organization based on representation about the role of the organization as a public institution.

When using the first basic model Rumyanova Z.R. [6] suggests, like all previous authors, to take into account the indicators that characterize the results of activities. The effectiveness of management is confirmed by the implementation of target installations for production. According to the author, the main focus is on internal efficiency, which characterizes the output per unit cost. At the same time, the following must be ensured: high quality, the satisfaction of demand, low costs, and prices, as well as efficient distribution of products and services. Despite the narrow focus of this approach to determining the effectiveness of enterprise management, in contrast to the opinion of previous authors Rumyantseva Z.P. [5] considers efficiency

as a completely relative category. The transition to the second model, according to the scientist, does not mean abandoning the above approaches to measuring and evaluating economic efficiency but focuses on internal processes that allow achieving the goals due to high productivity. The main principle of this approach is the efficient use of human resources, so important categories such as integration of activities, satisfaction team members, morals, social climate.

Thus, the second the approach reveals not only the economic essence of the category of efficiency, but also its social orientation. In open systems (third and fourth models), according to the author, evaluation of the effectiveness of management of the organization is carried out taking into account the relationships of elements, subsystems and the entire management system of the enterprise, as well as with the external environment. A systematic approach to assessing the effectiveness of management is characterized by the fact that the assessment focuses on the ability of the enterprise to obtain all necessary for the production of products or services resources from the external environment. This approach is based on the consideration of the enterprise as a holistic system, the goals of which determine its components, structure, boundaries, processes, the interaction of elements, relations with the external environment and the general concept of development.

Thus, selected Rumyanova Z.R. [6] the approach to an estimation of efficiency of management based on the third model of the organization is identified with the efficiency of use of system resources of the enterprise which needs, on-first, measuring the number of resources, and secondly, assessing the profitability of trade with suppliers, so the company tries to get the maximum effect from the relationship with the environment. The internal environment of any organization which is formed under the influence of management decisions really determines the level of system efficiency. During you of the system approach, Rumyanova Z.R. uses the concept management efficiency, effect activity of the organization, system efficiency, system their resources, but does not reveal the essence of these concepts. We can assume what management efficiency is the same associated with the concept of effective organization, while the system dark efficiency is the efficiency of enterprise management based on the system approach to management, system resources are the resources of the security subsystem, which are used to determine the efficiency of the management system laziness of the enterprise.

Positive them a moment in conducted by Rumyanova Z.R. [6] systematization of approaches to evaluation management efficiency is the abandonment of independent existence individual approaches that evaluate only one of the element management system. Instead, the author complements them and takes into account the influence of the external environment. Analysis of the presented approaches to the evaluation of effects activity of enterprise management shows that in theory and practice occurs as their time current use and combination of different approaches. Taking into account and the definition of enterprise management capacity in terms of a systems approach, all of the above approaches and to assess the effectiveness of enterprise management is appropriate but combine into three common sub moves: a selective approach to assessing the effectiveness of enterprise management ohm, for which an assessment is propose to evaluate the efficiency of enterprise management from the point of view of one it is an element of the system we manage; complex under progress to the evaluation of the efficiency of enterprise management when the assessment is carried out on a set of individual elements of the management system; a fragmentary approach to assessing the effectiveness of enterprise management, where the assessment is performed for various aspects or components control systems that are not elements of the control system.

The selective approach combines approaches to assessing the effectiveness of enterprise management, which are based on the assessment of efficiency those productions, economic efficiency, the cost-effectiveness of management and efficiency of management work. An integrated approach to assessing the effectiveness of enterprise management includes approaches based on the assessment of the final year. Results of work and efficient use of labor resources, evaluation of the effectiveness of system resources, according to general indicators of the resulting activity of a particular management system and based on balancing other so external and university groups shaky environment. The fragmentary approach in the structure united under moves that are based on effective management decisions, the effectiveness of management improvement and based on the measurement of business value. It should also be noted that because of the efficiency enterprise management is considered in the work as a relative character of the result management, and the resulting activity, in turn, is the level of achievement of the goals of the enterprise, the first two approaches to assessing the effectiveness of management will be directly based on such an assessment, and therefore the approach to assessing the effectiveness of enterprise management based only on the assessment of the degree of achievement of goals will be part of both the first and second approaches to assessing the efficiency of the enterprise. management efficiency.

Conclusion. Thus, an analysis of existing approaches to evaluation. The effectiveness of management has shown that there is no single approach, let alone one benefit, does not exist. They differ depending on the object of evaluation. And such are the management system, management apparatus, production activities. The main disadvantages of most approaches to performance evaluation are their narrowness in terms of the object of evaluation, the management of skirmishes. More detailed and comprehensive management is presented in a systematic approach, where it is considered is a system of certain elements that

are related to each other. But it also has a significant disadvantage number - the lack of a single view of the composition of the elements of the system topic sand management. Approaches to evaluating management effectiveness, which arise from a combination of several simple approaches, are largely determined by the complexity of such evaluation. This divergence of approaches does not contribute to the quality of assessing the effectiveness of enterprise management. From the point of view of the accepted system approach to management, all approaches to evaluation management efficiency under enterprise should be combined into three general approaches. The selective approach involves assessing the effectiveness of enterprise management in terms of this element of the control system. An integrated approach involves assessing the effectiveness of enterprise management on a set of individual elements of the management system. According to a fragmentary approach, the assessment of the effectiveness of enterprise management is carried out on various aspects or components of management that are not part of the management system. In turn, the evaluation of management efficiency within each of the subsystems should be based on the selection of criteria and the definition of indicators that can reflect the degree of achievement of the organization's goals.

References:

1. Aleksandrov A. (2009) Maintaining the change management system GMP. *Magazine: "Industrial Review"*. No. 1 (12). P. 24-27.
2. Ansoff I. (2000). *Strategic management: textbook*. Moscow: Economics. 520 p.
3. Balance sheets, about the financial stand of TOV "Epicent" for 2016-2018 y.
4. Bozhenko O. S. Organizational changes - the basis for the development of enterprises URL: http://www.rusnauka.com/2_SND_2007/Economics/19367.doc.htm.
5. Borisova E. (2003) Evolution instead of revolution. How to change organization without destroying? *Personnel Service*. 2003. No. 10. P. 21-25.
6. Bowman K. (2007) *Fundamentals of strategic management*. M.: Banks and exchanges, UNITI, 269 p.
7. Budnik M. M. Changes in the strategy of the enterprise. *Materiály Ekonomické dy: Praha*. Publishing House «Education and Science" C. 51-52. - URL: http://www.rusnauka.com/2_SND_%202007%20/Economics/19367.doc.htm.
8. Budnik M. M. (2014) Theoretical approaches to the management of strategic Changes at the enterprise. *Problems and prospects development of education: Collection of Science Practitioners of Kharkiv National Automobile and Road University*. №2 (7), volume 2. Kharkiv: HNADU, P. 124-128.
9. Greiner L. E. (2002) Evolution and revolution in the process of growth of organizations. *Bulletin of St. Petersburg. un-that. Vol: Management*. 2002. Issue. 55 No. 4. P. 76-94.
10. Data about "Epicenter" Kharkiv URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/compa-ny_details/32490244/
11. Data about TOV "EPICENTR K" URL: <https://www.ua-region.com.ua/32490244>
12. Doyle P. (2009) *Management strategy and tactics*. SPb.: Peter, 2009 .-- 559 p.

О.М. Безверхий

Оцінка ефективності організаційної структури управління

У статті обґрунтовано ефективність управління підприємством та систематизовано основні підходи до його визначення. Обґрунтовано також, що з точки зору системного напрямку в аспекті розробки конкретного методичного прийняття рішень, усі підходи до оцінки ефективності управління підприємством поєднуються у три загальних: вибірковий, складний та фрагментарний.

Ключові слова: підприємство, економічна ефективність, управління, підходи, оцінка

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБОРУ КУКУРУДЗИ НА ЗЕРНО ЯК ФАКТОРПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

М.В. Березняк, студент спеціальності «Адміністративний менеджмент»
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: Калачевська Л.І., д.е.н., професор кафедри публічного управління та адміністрування Сумського національного аграрного університету

Шляхом практичних експериментів було досліджено ефективність впровадження нових технологій збору кукурудзи на зерно. Стаття присвячена аналізу основних тенденцій розвитку технологій збору кукурудзи на зерно. На підставі проведених практичних експериментів складено порівняльну характеристику з точки зору економічної ефективності найбільш розповсюджених технологій збору кукурудзи на зерно на території України.

Ключові слова: економічна ефективність, технології збору врожаю, фермерське господарство, маржинальний прибуток, окупність інвестицій, рентабельність, технологія вирощування та збору врожаю, ринок збиральної техніки, зернові культури.

Постановка проблеми. Сьогодні на аграрному ринку України кукурудза залишається однією з найрентабельніших зернових культур. Багато фермерських господарств впроваджують цю культуру в сівозміну, деякі з них вирощують кукурудзу як монокультуру. Як відомо, кукурудза – це енергоємна культура, яка вимагає високого технічного-машинного забезпечення на всіх етапах її вирощування. Етап збору врожаю не є винятком. Головною передумовою для швидкого збору кукурудзи та зменшення втрат при збиранні є наявність високоефективної збиральної техніки та достатнє забезпечення транспортними засобами. Реалії сьогодення аграрної сфери України є такими, що більшість фермерських господарств потребують переоснащення матеріально-технічної бази та підвищення ефективності збиральної техніки шляхом оптимізації втрат при збиранні врожаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний момент в світі розроблено декілька інноваційних технологій, які дають змогу оптимізувати технологію вирощування та зменшити втрати кукурудзи на зерно при збиранні на полі. Питаннями розробки та випробування технологічно нових жаток займався вчений та фермер з американського університету *Iowa State University* Д.Воліг [1], який в своїх працях обґрунтував економічну та агрономічну доцільність жаток з автоматичним налаштуванням відривних пластин. На підставі проведених практичних дослідів Д.Воліг довів ефективність технології автоматичного налаштування відривних пластин в порівнянні зі звичайними жатками з гідравлічним коректуванням. Враховуючи вузьку спеціалізацію проведених досліджень, необхідно зазначити, що чимало питань щодо напрямів удосконалення цього етапу технології вирощування та збору залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз та економічне обґрунтування доцільності імплементації нових технологій збору врожаю кукурудзи на зерно. Визначення ключових етапів в технології збирання врожаю та можливих рішень для оптимізації цих етапів шляхом переходу на більш ефективні технології та задіяння нових технічних розробок.

Виклад основного матеріалу: завдяки досягненню значного прогресу в області генетики та технології вирощування за останні 50 років кукурудза є однією з найпоширеніших культур в світі та вирощується на всіх континентах нашої планети. Потреба в кукурудзі та сфера застосування не обмежуються в споживанні її лише як продукту харчування. За останні десятиріччя людство розвинуло десятки галузей промисловості, в яких кукурудза використовується як сировина для отримання кінцевого продукту. Її застосовують для виробництва крохмалю, етанолу в харчовій, тваринницькій та медичній галузях. Це сприяло збільшенню площ під вирощування кукурудзи та збільшило обсяги експорту цієї культури на ринку, що в свою чергу зумовило стрімкий розвиток нових технологій вирощування, збиральної техніки та побічних сфер промисловості задіяний в сільському господарстві. Україна є одним з найбільших експортерів кукурудзи в Європі. Найбільші посівні площі під кукурудзою зосереджено у Полтавській (660,1 тис. га, приріст до 2018 р. — 109,1%), Чернігівській (499,0 тис. га, приріст до 2018 р. — 120,9%), Вінницькій (418,9 тис. га, приріст до 2018 р. — 109,7%), Сумській (407,3 тис. га, приріст до 2018 р. — 110,7%) і Черкаській (403,3 тис. га, приріст до 2018 р. — 110,1%)[2] областях. Найбільший приріст площ спостерігається в двох кліматичних зонах: лісостеповій та полісся. Головною кліматичною особливістю цих регіонів є достатнє забезпечення вологою, що є однією з найважливіших передумов для отримання стабільно високих врожаїв. З іншого боку, регіони полісся та лісостепу відзначаються меншою кількістю активних температур, що в свою чергу впливає на терміни дозрівання та кінцеву вологість зерна під час збирання. Тобто для вирощування кукурудзи в цих регіонах потрібно обирати гібриди з меншим ФАО в порівнянні з степовою зоною, щоб отримати оптимальну вологість на момент збирання та зменшити або повністю уникнути витрат на сушку та підготовку зерна до зберігання. Загальновідомим є той факт, що чим довше у рослини триває період вегетації, тим більшим є потенціал врожайності. Саме аспекти вологості зерна та потенційної врожайності є одними з

найважливіших при виборі гібриду. Останнім часом, що забезпечити потрібну вологість в оптимальний період збору врожаю вирощують гібриди, характерною особливістю яких, є швидка вологовіддача (dry down). Вважається, що оптимальною вологістю зерна кукурудзи під час збирання є 15-16 %, яка не потребує додаткових витрат на сушку. На підставі багаторічних практичних спостережень було доведено, що зерно втрачає приблизно 1 % вологості при проходженні через решета комбайна. Тобто, гранична вологість зерна не має перевищувати 17-18 %.

Таблиця 1

Вологість кукурудзи залежно від напрямку використання

Призначення зерна	Переробка	Зберігання	Тривале зберігання
Для круп'яного, борошномельного, крохмале-патокового та для комбікормового виробництва	15,0-16,0 14,0-15,0	13,0-14,0	12,0-13,0

Джерело: побудовано автором за даними [3]

По вмісту води зібране зерно кукурудзи поділяють на різні категорії, в залежності від чого її направляють на обробку або зберігання. При вологості 14-15 % зерно направляють на зберігання, 15-17% на вентиляцію або часткову сушку. При вологості більше 17 % зерно відправляють тільки на сушку. Тому збирання кукурудзи з низькою вологістю зменшує об'єми сушки та зменшує витрату пального приблизно на 7-8 кг на тонну вологої сировини. Середня ціна дизельного палива складає 20 грн/л. Додаткові витрати на паливні матеріали на тонну сировини складають 160 грн/ т. Що при середній врожайності кукурудзи в 8 т/ га, складає 1280грн /га, що 23% середньої середньої прибутковості з 1 га на рівні 5,5 грн/ га [5] чистого прибутку. При розрахунку не були враховані амортизаційні витрати на сушку. З вище наведених розрахунків випливає закономірне твердження, що додаткові витрати на сушку зерна можуть суттєво зменшити рентабельність технології вирощування. Основним способом збирання врожаю товарної кукурудзи на зерно є комбайновий обмолот качанів. Такий спосіб є більш доцільнішим та економічно виправданим ніж збирання врожаю в качанах, так як витрати на робочої сили зменшуються в 1,8- 2 рази, а витрата палива на 25-30 %. Одним з прийомів отримання оптимальної вологості зерна є відтермінування періоду збору врожаю. Кінцева вологість кукурудзи при збиранні також має значний вплив на втрати зерна за жаткою. Зерно з вологістю до 12 % може спричинити додаткові втрати при збиранні на рівні 0,5-0,7 % що в свою чергу зменшує маржинальний дохід на 0,5-1,5 % в залежності від врожайності та інтенсивності технології вирощування. Однак велика затримка зі збором врожаю також є ризикованою, так як зі зменшенням середньоденної температури зменшується вологовіддача зерна, або навіть збільшення води в результаті випадання опадів. Попадання товарної кукурудзи під заморозки також небажано, так як погіршується якість і стійкість зерна при зберіганні.

Останнім часом, з метою максимального підсушування зерна і зниження енерговитрат спостерігається надто пізніе або навіть зимове збирання врожаю кукурудзи. Встановлено, що при тривалому впливі негативних температур зерно приморожується, набуває вигляду сухого і легко вимолочується з качанів. Однак при підвищенні температури кристали льоду тануть, зерно зволожується, швидко уражається хворобами, зігрівається, тобто вимагає негайної сушіння. Крім того, проморожені зернівка різко знижує міцність, травмується і подрібнюється в процесі обробки. Тому надто пізніе збирання кукурудзи може бути рекомендована тільки в крайньому випадку, для отримання кормового зерна.

Іншою важливою складовою вирощування кукурудзи є процес збирання з поля та транспортування. Зі збільшенням площ вирощування цієї культури збільшується навантаження на збиральну та транспортувальну техніку. В зв'язку з цим збільшуються витрати на ремонт та обслуговування. В малих та середніх господарствах особливо важливим є фактор наявності збиральної техніки в достатній кількості щоб забезпечити збір врожаю на всіх площах в найбільш стислий проміжок часу та мінімізувати втрати при збиранні пов'язані з несприятливими погодними умовами. Відзначимо, що оптимальна тривалість збирання гібридів кукурудзи однієї групи стиглості не повинна перевищувати 5-7 днів, різних груп стиглості - 15-18 днів, так що запізнення зі збиранням призводить до істотних втрат урожаю. За даними НААН, втрати зерна кукурудзи на 10-й день від початку збору можуть становити до 4%, на 20-й - збільшуються до 10%, на 30-й - до 17, а на 35-й день - до 23% в залежності від потенційного врожаю і стану посіву.

Щоб досягти максимальної продуктивності при зборі врожаю використовують роторні комбайни з високою пропускною здатністю та кукурудзяні жатки на 8-12 рядів. На сьогоднішній момент на ринку кукурудзяних жаток представлено декілька основних моделей. Головною та найбільш значущою конструктивною особливістю цих моделей є те, що вони мають різноманітні системи налаштування відривних пластин. Найбільш розповсюдженими є жатки з гідравлічним налаштуванням відривних пластин. Головними перевагами цієї системи є надійність, відсутність обслуговування та можливість керування оператором з кабіни комбайну. Принцип цієї системи полягає в тому, що основі жатки вздовж всієї довжини знаходиться вал, який має гідравлічне з'єднання з кожним окремим рядом відривних пластин. З боку жатки цей вал з'єднується з гідравлічною системою комбайна, якою і керується шляхом зменшення або збільшення гідравлічного тиску, цим самим зменшуючи або збільшуючи відстань між відри-

вними пластинами відповідно. Основним недоліком цієї системи є те, що всі ряди жатки налаштовуються централізовано на однакове значення, тобто мають однаковий проміжок між відривними пластинами на всіх рядах. Розвиток посівів кукурудзи це складна і комплексна система, яка залежить від багатьох факторів. Це і якість насіннєвого матеріалу, в результаті чого залежить густота та дружність сходів рослин, і система гербіцидного захисту, особливе значення має вплив дієвої речовини на рослини кукурудзи на ранніх стадіях розвитку. Забезпеченість поживними елементами та вологою відіграють свою важливу роль на всіх стадіях розвитку рослин. Під час всього періоду вегетації кожна рослина розвивається по-різному, що унеможливорює отримання абсолютно однакових за розмірами рослин на всіх ділянках поля. Особливу важливу роль відіграють такі параметри, як товщина рослини на висоті зрізу. Наявність двійників та слабо розвинених рослин створюють додаткові труднощі під час збирання культури, так як відстань між відривними пластинами налаштована на середньостатистичну товщину стебла рослини. Відхилення від норми в будь-яку сторону спричиняють додаткові втрати зерна. В момент проходження стебла кукурудзи через вальцевий механізм качан відділяється відривними пластинами в точці його кріплення. Головною умовою безперебійного збирання є те, що рослина має бути щільно закріплена між відривними пластинами. Це дає змогу уникнути додаткового коливання в момент відділення та зменшити кінетичну енергію під час контакту качана з відривною пластиною.

На підставі теоретичного обґрунтування більшої ефективності застосування кукурудзяних жаток з автоматичним налаштуванням відривних пластин було проведено наступне дослідження: в трьох різних господарствах (1.СВГ-“СВС”-Черкаська область, 2.ТОВ “СІЄЙТИ”- Сумська область, 3.ТОВ “Обмілік Агро”- Харківська область) відбулися практичні випробування на полі під час збирання кукурудзи. Кукурудзяні жатки з автоматичним та гідравлічним налаштуванням відривних пластин порівнювались в аспекті втрат зерна при збиранні. Для чистоти експерименту застосовувались комбайни однієї марки Deutz-Fahr 65-90. Обидва порівнювальні зразки були оснащені боковими шнеками для підбору полеглих рослин та подрібнювачем рослинних решток. У всіх випадках застосовувались 8-рядні жатки, а площа вимірюваної ділянки складала 12 м², що є еквівалентно площі 8-рядної жатки. Для виключення випадковостей та підтвердження результатів вимірювання проводились двічі на кожному полі. Під час тестування в третьому ф/г “Обмілік Агро” було встановлено, що різниця у втратах при першій спробі становила – 294 гр. і 209 гр. при другій спробі відповідно на випробуваній ділянці – 12 м² на користь жаток з автоматичним налаштуванням відривних пластин. Що в перерахунку на 1 га збираємої площі становить 245 та 175 кг різниця у втратах при першому та другому повторюваннях відповідно. В середньому, враховуючи результати досліджень у трьох фермерських господарствах, показники різниці у втратах при збиранні становили 114,5 кг на користь жаток з автоматичним налаштуванням відривних пластин. В середньому кожне з трьох фермерських господарств вирощує кукурудзу на площі в 800 га. При вартості кукурудзи на рівні 170 \$/t різниця у втратах у грошовому еквіваленті становить 19,5 \$/ha або 553 грн/га за актуальним курсом валют НБУ(01.11.2020) [4]. В перерахунку на загальний об’єм вирощуваних площ різниця складає – 15,600 \$, що є досить суттєвим показником. Різниця втрат при збиранні кукурудзи становить 10,06 % від середньої чистої прибутковості з 1 га.

Висновки. З усього вищесказаного можна дійти висновку про те, що збирання зерна є важливою складовою технології вирощування культури та на рівні з іншими технологічними прийомами відіграє значущу роль у формуванні економічної ефективності сільськогосподарської діяльності. Можна відзначити, що рівень технічного оснащення малих та середніх фермерських господарств України залишається на досить низькому рівні та потребує значних інвестицій для переоснащення на більш ергономічні та ефективні машини та агрегати. Зважаючи на нинішній стан розвитку сільського господарства в сегменті малих та середніх господарств варто зазначити, що ціни на нову техніку є невиправдано високими в порівнянні з прибутками, отримуваними фермерськими господарствами з одиниці землі. Тому багато господарств все ще працюють на старій техніці, не маючи змоги модернізувати машинний парк і цим самим оптимізувати свою сільськогосподарську діяльність. Можна відзначити, що за останні роки ситуація на ринку сільськогосподарської техніки дещо покращилась, завдяки тісній співпраці з європейськими виробниками на ринок України виходить все більше нових компаній, в результаті чого підвищується конкретність в даному сегменті. Поява нових та більш вигідних форм розрахунку як лізинг, кредити з низькою кредитною ставкою, розстрочка сприяють залученню більшої кількості потенційних клієнтів та збільшенню товарообігу. При середній вартості 8-рядної жатки з автоматичним налаштуванням відривних пластин на рівні від 1 000 000 грн до 1 150 000 грн в залежності від комплектації термін її окупності становить від 2,5 до 4 років при середньорічному застосуванні жатки на площах від 500 га лише за рахунок різниці втрат при збиранні. Тож перехід на більш ефективні технології з залученням новітньої техніки має позитивний вплив на економіку вирощування кукурудзи при залученні довгострокових інвестицій та розвитку господарства в перспективі.

Список використаної літератури:

1. Боліг.Д., Технології збору кукурудзи в центральних регіонах Сполучених Штатів Америки. *Аграрна техніка*. 2011. № 34. С.12-16
2. Кирпа М.В., Глазенко С.П. Технологія збирання та збереження зерна кукурудзи. *Пропозиція*.

2016. № 5. С. 44-48

3. Паленюк В.М., Міщенко В.В. Зернозбиральна техніка та технології обробки зерна. *Вісник Аграрної Науки*. 2013. Вип. № 67. С. 23-25.

4. . НБУ. Офіційний Сайт. URL: <https://bank.gov.ua>

5. Лепетко С.В., Муженко І.А. Економіка кукурудзи на зерно в Україні. *Агробізнес*. 2017 . № 5. С. 8-10.

Maksym Berezniak

Innovative harvesting corn technologies for grain as a factor to improve the efficiency of production.

The effectiveness of the introduction of new technologies for harvesting corn for grain was investigated through practical experiments. The article is devoted to the analysis of the main tendencies of development of technologies of harvesting of corn for grain. On the basis of the conducted practical experiments the comparative characteristic from the point of view of economic efficiency of the most widespread technologies of harvesting of corn for grain in the territory of Ukraine is made.

Key words: economic efficiency, harvesting technologies, farming, marginal profit, return on investment, profitability, technology of growing and harvesting, market of harvesting equipment, grain crops,

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

В.С. Великанов, студент

Сумський національний аграрний університет

В умовах експорто-орієнтованої стратегії розвитку аграрного сектора України, дослідження потенціалу аграрних підприємств ефективно здійснювати експортну діяльність постають як важливі та актуальні. За таких умов зростає потреба у належному інформаційному та методичному забезпеченні процесу оцінювання експортного потенціалу підприємства як складової загального управлінського циклу. У статті досліджуються існуючі методичні підходи щодо оцінювання експортного потенціалу підприємств з точки зору можливостей їх застосування у практиці управління, зокрема, сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова: експорт, аграрний сектор, оцінка експортного потенціалу, експортний потенціал підприємства.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах розвитку вітчизняної економіки все більше постає питання зовнішньоекономічної діяльності країни та підприємств аграрного сектору, а саме, експорту. Задля ефективного використання експортного потенціалу аграрного підприємства необхідно правильно його аналізувати та корегувати, що є можливим завдяки його точній оцінці. Оцінка експортного потенціалу також забезпечує належну інформаційну основу для аналізу рівня конкурентоспроможності та можливостей розвитку суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках. В умовах експорто-орієнтованої стратегії розвитку аграрного сектора України, дослідження потенціалу аграрних підприємств ефективно здійснювати експортну діяльність постають як важливі та актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню та розробці методичних засад оцінювання експортного потенціалу підприємств присвячено наукові праці Козьменко С.М., Кириченко О.М., Мельник Т.М., Попова О.І., Серової Л.П., Дружиніної В.В. Проте, науковцями досі не вироблено єдиного підходу та універсальної методики оцінювання здатності підприємства до експорту. Існуючі методичні підходи різняться за складом показників, що підлягають вимірюванню та оцінці; відсутня єдність щодо необхідності врахування показника конкурентоспроможності країни та ін. Отже, виникає потреба у більш детальнішому аналізі існуючих підходів, виділенні їх переваг та недоліків, у тому числі, з точки зору практичного використання в діяльності сільськогосподарських підприємств.

Метою даної статті є вивчення методичних підходів щодо оцінювання експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств, ідентифікація їх позитивних та негативних сторін та вироблення рекомендацій для подальшого використання на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою діяльності вітчизняних аграрних підприємств є торговельна діяльність на зовнішніх світових ринках, тобто, експортна діяльність. Експорт забезпечує зовнішні надходження та є суттєвим джерелом поповнення бюджетів різного рівня. Здатність країни (або підприємства) до конкурентної участі в торгівлі товарами чи послугами на зовнішніх ринках світу при наявних виробничих ресурсах, діючи відповідно до стратегічного плану, який в свою чергу побудований на можливостях – так, на наш погляд, можна охарактеризувати економічну категорію «експортного потенціалу».

Як зазначено вище, в питаннях оцінки експортного потенціалу науковці не прийшли до єдиної думки щодо методики оцінки експортних можливостей, передусім – через суб'єктивне поняття категорії кожним вченим, який пропонує власну формулу для розрахунку. Окрім того, науковці також висловлюють сумніви щодо можливості кількісно визначити потенціал до експорту у суб'єкта дослідження. Так, Мельник Т.М. стверджує, що більшість методологічних підходів являє собою аналіз вже наявних показників, а не дослідження потенційно можливого потенціалу та зводиться до виявлення тенденцій динаміки в структурі певної сфери діяльності чи продукції. Вчена стверджує, що немає кореляції між наявними можливостями підприємства та його станом на світовому ринку [1]. Вважаємо такий підхід досить обґрунтованим – дійсно, слід розглядати експортний потенціал, перш за все, як наявні можливості для здійснення діяльності на зовнішньому ринку, а вже потім – аналізувати результати експортної діяльності.

Експортний потенціал підприємства також можна розглядати крізь призму експортного потенціалу та конкурентоспроможності країни. Так, Козьменко С.М. та Колосок С.І. у своїй науковій роботі [2] сформулювали гіпотезу щодо визначення експортного потенціалу країни, який має залежність від здатності науково-технічної та матеріальної продукції, товарів або послуг з певними характеристиками задовольняти потребу на світовому ринку, тобто, від конкурентоспроможності, яку змодельовали у такому виразі:

$$E_{п\text{кр}} = \text{ВВП} * I_{\text{кр}} * \alpha, \quad (1)$$

де $E_{п\ кр}$ - експортний потенціал країни в грошових одиницях;

$ВВП$ - валовий внутрішній продукт досліджуваної країни в грошових одиницях;

$I_{кр}$ – інтегральна оцінка експортної конкурентоспроможності країни;

α – поправочний коефіцієнт [2].

Результати розрахунків за цим методом дали підстави стверджувати, що експортний потенціал країни залежить від добутку показника свободи торгівлі та показника свободи оподаткування, що у підсумку дає інтегральну оцінку експортної конкурентоспроможності країни [2]. Вчені зазначають, що за наведеною формулою можна провести розрахунок потенціалу за непрямим методом, попередньо здійснивши інтегральний аналіз конкурентоспроможності ($I_{кр}$), який визначається добутком показників свободи торгівлі (TF) та оподаткування (FF) в країні. Втім, серед недоліків даного підходу можна вказати те, що автори не додають пояснення, що представляє собою та звідки саме береться поправочний коефіцієнт в даному розрахунку; окрім того, з огляду на показники, що беруться до уваги в розрахунку, результати будуть недостатньо точними та свідчитимуть, скоріше, про внутрішні можливості країни, а не експортні.

Кириченко О.М. при дослідженні сільськогосподарського сектору економіки, а саме, харчової промисловості [3], висловив думку, що експортні можливості мають залежність від низки елементів, частина яких являє собою природні ресурси. Так, виходячи з цього твердження, головну роль займає наявність та дієвість використання земельних фондів, що й стало базисом для створення ним моделі розрахунку, яка має наступний вигляд:

$$EP_{xp}^t = PP^o * I_{pp} * E^o * I_e * a^o * I_a * \frac{1+R}{d} * S * K^o * I_k, \quad (2)$$

де EP_{xp}^t – експортний потенціал в t-му періоді, млн. дол. США;

PP^o – площа ріллі в базовому періоді, млн. га;

I_{pp} – індекс зміни площі ріллі, частка одиниці;

E^o – ефективність використанні ріллі в базовому періоді, грн/га;

I_e – індекс ефективності використання ріллі, частка одиниці;

a^o – частка продукції сільського господарства, яка була спрямована на переробку в базовому періоді, частка одиниці;

I_a – індекс зміни частки продукції, що спрямовується на переробку, ч. од.;

R – рівень рентабельності продукції, ч. од.;

d – питома вага сировини в собівартості продукції, ч. од.;

S – курс національної валюти по відношенню до дол. США, дол. США/грн;

K^o – коефіцієнт експортної орієнтації галузі в базовому періоді, ч. од.;

I_k – індекс зміни експортної орієнтації галузі, частка одиниці [3].

Дану формулу можливо пристосувати для обчислення потенційних можливостей в інших сферах агропромислового комплексу, які у своєму виробництві застосовують землю та для використання у обчисленні потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Попов О.І. у своїх дослідженнях [4] пропонував використовувати ресурсний підхід для оцінки експортних можливостей агропромислових підприємств, що давало б змогу розуміти утворення потенціалу підприємства, з якого й складаються експортні можливості. Модель розрахунку була запропонована у вигляді добутку коефіцієнтів конкурентоспроможності ($K_{кон}$), попиту ($K_{п}$) та пропозиції ($K_{пр}$) продукції на виробничий потенціал підприємства. Формула розрахунку має наступний вигляд:

$$ЕПП = ВП * K_{кон} * K_{п} * K_{пр}, \quad (3)$$

Виробничий потенціал ($ВП$), в свою чергу являє собою суму вартісної оцінки земельних ресурсів підприємства (ОЗ), трудового потенціалу (ТР), вираженого у заробітній платі та оцінки матеріально-технічної (МТ) бази підприємства [4].

Проте, дана модель розрахунку має суттєві недоліки щодо оцінки експортних можливостей сільськогосподарських підприємств. Вони полягають у недостатньо мотивованих методах грошової оцінки земельних ресурсів і не враховується мінливість врожайності, яку можливо отримати на різних земе-

льних ділянках зі своїми особливостями та культурами, які вирощуються. Також заробітна платня недостатньо відображає дійсні витрати праці персоналом та рівень кваліфікаційної підготовки.

Схожу за своєю структурою формулу оцінки експортного потенціалу підприємств за ресурсним підходом запропонував Козьменко С.М. [2], але її відмінність полягає у тому, що в ній за базис було взято експортний потенціал країни ($E_{п\text{кр}}$), який вже було висвітлено вище. Запропонована формула має такий вираз:

$$E_{п\text{п}} = E_{п\text{кр}} * I_{п} * \beta = E_{п\text{кр}} * (КП * ОЗ * ВК) * \beta, \quad (4)$$

Даний метод розрахунку базується на експортному потенціалі країни ($E_{п\text{кр}}$) та інтегральній оцінці експортної конкурентоспроможності підприємства ($I_{п}$) розкривається у добутку зважених показників середньої кількості працівників (**КП**), основних засобів (**ОЗ**) та власного капіталу підприємства (**ВК**) помножених на поправочний коефіцієнт [2]. На нашу думку, даним методом складно оцінити насправді експортний потенціал підприємств через недостатню оцінку усіх важливих факторів, які впливають на утворення можливостей до експорту підприємств. До того ж, автор не додає пояснення щодо поправочного коефіцієнту, що робить складним оцінку через недостатню зрозумілість методики.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Наразі значна кількість вчених досліджують економічну категорію експортного потенціалу, втім, на даний час не існує єдиного методичного підходу щодо його оцінки. Більшість методичних підходів концентруються на аналізі вже наявних результатів експортної діяльності, які не відображують приховані можливості підприємства. Також, як свідчить проведений аналіз, не всі методичні підходи можуть бути застосовані на практиці через складність розрахунків, неоднозначність трактувань тих чи інших складників розрахункової моделі. Виходячи з перспективності розвитку аграрного експорту в Україні, подальші дослідження мають бути спрямовані на вироблення методичного підходу до оцінювання експортного потенціалу аграрних підприємств, з урахуванням специфіки галузі, ключових факторів виробництва, методології статистичних спостережень та внутрішньогосподарського обліку.

Список використаної літератури:

1. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика: наук. журнал*, 2009, № 8–9, С. 221–245.
2. Козьменко С. М., Колосок С. І. Методичні підходи до оцінки експортного потенціалу інновацій машинобудування. *Ефективна економіка*. 2010. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=422>
3. Кириченко О. М. Державне регулювання експортного потенціалу харчової промисловості: Автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.07.01. – Науководослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. К., 2002. 17 с.
4. Попов О.І Підвищення ефективності формування і використання експортного потенціалу підприємств (На прикладі АПК Автономної республіки Крим): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н./ Кримський ДАУ. Сімферополь, 1998. 20 с.

V.S. Velykanov

Methodical approaches to assess the export potential of the enterprise and the possibility of their application in the agricultural sector.

In terms of export-oriented strategy for the development of the agricultural sector of Ukraine, the study of the potential of agricultural enterprises to effectively carry out export activities appear as important and relevant. Under such conditions, there is a growing need for proper information and methodological support for the process of assessing the export potential of the enterprise as part of the overall management cycle. The article examines the existing methodological approaches to assessing the export potential of enterprises in terms of their application in management practice, in particular, agricultural enterprises.

Key words: export, agrarian sector, estimation of export potential, export potential of the enterprise.

**ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ КОНОПЕЛЬ
ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Є.В. Рачицька

Сумський національний аграрний університет

У статті наведено аналіз ефективності виробництва основних сільськогосподарських культур Інституту луб'яних культур НААН України. Проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності прибутку при виробництві конопель від різних факторів. Зроблено прогностичні розрахунки щодо збільшення власних фінансових ресурсів за рахунок додаткових площ промислових конопель.

Ключові слова: ефективність виробництва, фінансові ресурси, прибуток, кореляційно-регресійний аналіз.

Постановка проблеми. Формування і використанням фінансових ресурсів підприємства незалежно від форми власності та форми організації бізнесу є однією з найважливіших складових загальної системи управління його фінансово-господарською діяльністю. Ефективно сформовані та розміщені фінансові ресурси є основою досягнення високих фінансових результатів діяльності підприємства. Виробниками різних країн світу вже доведено, що коноплі є майже універсальною культурою, адже може бути застосована у будівельній, харчовій, текстильній, косметичній, медичній та целюлозно-паперовій сферах. Досить широкий спектр використання та стабільний попит на конопляну продукцію на світовому ринку перетворює технічні коноплі на інвестиційно-привабливу галузь. Не дивлячись на таку економічну привабливість безвідходного виробництва, в Україні переробляється лише 85% рослини. Через недосконалість законодавчої бази, заінтересовані вітчизняні виробники можуть оперувати лише насінням та волокном. Але і такий короткий список товарів може принести гарні фінансові показники, якщо дотримуватись певних правил вирощування та переробки сировини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ефективного використання фінансових ресурсів значну увагу приділяли вітчизняні вчені, такі як М. Д. Білик, І. О. Бланк, О. Д. Василик, І. В. Зятковський, Л. О. Лігоненко, В. М. Опарін, К. В. Павлюк, А. М. Поддєрьогін [1, 2, 4] та багато інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте розвиток сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність пошуку нових нішевих культур, які здатні значно підвищити ефективність використання наявних фінансових ресурсів підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз ефективності вирощування конопель та його вплив на ефективність використання фінансових ресурсів на прикладі Інституту луб'яних культур Інституту сільського господарства Північного Сходу НААН України (далі ІЛК НААН).

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут луб'яних культур НААН – установа з наукового забезпечення галузей льонарства і коноплярства в Україні, виробник оригінального та елітного насіння луб'яних і зернових культур, картоплі і трав. Також станція являється світовим лідером у створенні безнаркотичних сортів однодомних конопель, який першим у світі створив сорти з відсутністю наркотичних властивостей. Загалом науковцями виведено понад 30 високопродуктивних сортів конопель зі стабільними ознаками однодомності та пониженої наркотичної активності. На постійній основі в Інституті луб'яних культур займаються елітним насінництвом не тільки луб'яних культур, а і інших сільськогосподарських культур (озимих та ярих зернових, трав). У зв'язку з цим була проведена робота щодо економічного аналізу вирощування цих культур.

Провівши економічний аналіз діяльності установи слід зауважити, що не всі культури, які задіяні в виробничій програмі однаково економічно доцільно вирощувати (табл. 1). Дані приводяться по 2019 року, оскільки надані дані станом на поточний рік не будуть коректними та достовірними.

Як видно з таблиці 1, найбільший прибуток на гектар, в 2019 році, отримали з озимої пшениці – 5252 грн/га. Найрентабельними виявилися культури такі як:

- озима пшениця – 132,4%;
- овес – 44,8%;
- озиме жито – 37,9%;
- кукурудза – 32,2%.

Найбільш низькі показники показала гречка з рівнем рентабельності – 7,1%. Не вирощувались яра пшениця, люпин, картопля та соняшник, оскільки попит на дані групи товарів залишає бажати кращого.

Що стосується конопель, то на основі раніше проведених досліджень Примаков О.А., Михайлова Л.І. [2, 5] та даних ІЛК НААН нами запропоновано провести кореляційно-регресійний аналіз, що дозволить з'ясувати відношення відповідних показників і досліджуваного явища, в нашому випадку це прибуток від реалізації коноплепродукції. А регресивний – моделює форми зв'язку між прибутком та факторами, що на нього можуть впливати. Використовуючи кореляційно-регресійний аналіз ми побудуємо багатфакторну модель, в якій головним показником буде встановлений прибуток на 1 га продукції коноплярства за двобічною технологією вирощування 45 кг/га, а фактори впливу будуть зазначені у таблиці 2.

Таблиця 1 – Економічна ефективність вирощування культур в ІЛК НААН за 2012-2019 роки

№ п/п	Культура	Рік	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати, грн./га	Вартість продукції, грн./га	Прибуток, грн./га	Рентабельність, %
1.	Озима пшениця	2012	31,7	5474	8146	2672	48,8
		2013	37,5	4482	6940	2458	54,8
		2014	42,3	4553	9960	5375	118,0
		2015	33,4	5822	8417	2595	44,6
		2016	24,8	7835	12800	4965	63,4
		2017	41,4	7570	17590	10020	132,4
		2018	31,8	5850	13610	7760	132,6
		2019	21,7	3968	9220	5252	132,4
2.	Озиме жито	2012	32,1	5295	7799	2504	47,3
		2013	39,4	7057	7840	783	11,1
		2014	-	-	-	-	-
		2015	-	-	-	-	-
		2016	17,0	2533	4073	1540	60,8
		2017	27,8	6684	9215	2531	37,9
		2018	24,6	5915	8155	2240	37,8
		2019	22,8	5482	7560	2078	37,9
3.	Ячмінь	2012	9,9	2450	2551	101	4,0
		2013	10,4	7769	2850	- 4919	- 63,0
		2014	14,9	1522	2300	778	51,1
		2015	25,6	2195	4065	1870	85,2
		2016	12,6	5160	6430	1270	24,6
		2017	-	-	-	-	-
		2018	13,9	5693	7100	1407	24,7
		2019	19,3	7940	9900	1960	24,7
4.	Овес	2012	18,4	2779	4085	1306	46,9
		2013	16,8	4120	4243	123	3,0
		2014	35,3	2724	5150	2426	89,1
		2015	37,9	4950	8807	3857	77,9
		2016	21,4	3355	3189	-166	-4,9
		2017	27,1	6181	8943	2762	44,7
		2018	14,4	3285	4850	1565	47,6
		2019	27,7	6318	9145	2827	44,8
5.	Гречка	2012	5,9	2168	2532	364	16,8
		2013	3,6	2459	1890	- 569	- 23,0
		2014	5,5	2925	2050	-875	- 29,9
		2015	14,0	6245	7050	805	12,9
		2016	6,0	4983	9532	4549	91,3
		2017	5,0	3827	4100	273	7,1
		2018	-	-	-	-	-
		2019	7,5	5741	6150	409	7,1

Джерело: згруповано за даними ІЛК НААН

Таблиця 2 – Вихідні дані для кореляційно-регресивного аналізу

Роки	Прибуток на 1 га, грн	Собівартість 1т насіння, грн	Ціна насіння, грн/т	Плановий обсяг реалізованого насіння, т/га
	У	Х1	Х2	Х3
2015	22824,02	9106,09	25000,0	1,1
2016	24739,20	10571,02	30000,0	0,9
2017	30156,70	14443,31	40000,0	0,9
2018	19825,81	12217,11	26000,0	0,9
2019	38652,05	17243,72	35000,0	0,9
2020	34128,84	17571,16	45000,0	0,9

Джерело: за даними ІЛК НААН України

Проаналізувавши дані розрахунки, можна зробити висновок, що суттєвий вплив на прибуток має собівартість 1 т насіння та ціна насіння за 1 т – 0,871 та 0,832 відповідно. Саме ці показники X_1 та X_2 ми і будемо використовувати надалі для розрахунків.

Використовуючи програму MS Excel отримуємо рівняння регресії:

$$Y=3354,79+ 1,618x_1+0,094x_2 \quad (1)$$

Аналіз кореляційно-регресійної моделі надає можливість визначити, що при реалізації коноплепродукції прибуток знаходиться у прямо пропорційній залежності з ціною на насіння та з собівартістю 1 т насіння. Отже, можна зробити висновок, що при збільшенні прибутку на 1 тис. грн./га, ціна реалізації збільшиться на 0,094 тис. грн., і собівартість відповідно збільшиться на 1,618 тис. грн.

Проаналізувавши тенденцію зміни ціни та собівартості 1 т насіння, ми можемо спостерігати можливий прогноз показників на 2021 – 2022 роки. А саме у 2021 році ціна може становити 47 грн./кг, при цьому собівартість вирощування промислових конопель становитиме приблизно 19 тис. грн.. На 2022 рік також можна зробити приблизний прогноз ціни реалізації та собівартості – 50 грн./кг та 20,5 тис. грн. відповідно.

Отже, якщо ціна для реалізації насіння промислових конопель в майбутньому складе 50 000 грн., а собівартість 1 т насіння – 18000 грн., то величина прибутку коноплепродукції на 1 га становитиме 37178,79 грн. відповідно.

Таким чином, збільшуючи площі для вирощування промислових конопель зі 145 га у 2019 році до 350 га у 2022 році Інститут луб'яних культур може додатково отримати майже 5,89 млн.грн., що складає майже 35% спеціального фонду Інституту луб'яних культур.

Висновки. Якість використання фінансових ресурсів може бути оцінена через ефективність виробництва основних культур, при цьому ефективність забезпечується впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів: економічних, правових, соціальних та інших. Особливістю фінансових ресурсів є те, що вони мають забезпечувати зберігання акумульованої вартості краще за інші види ресурсів.

Аналіз кореляційно-регресійної моделі надає можливість визначити, що при реалізації коноплепродукції прибуток знаходиться у прямо пропорційній залежності з ціною на насіння та з собівартістю 1 т насіння. При збільшенні прибутку на 1 тис. грн./га, ціна реалізації збільшиться на 0,094 тис. грн., і собівартість відповідно збільшиться на 1,618 тис. грн.

Поступове нарощування площ технічних культур Інституту луб'яних культур НААН України, зокрема промислових конопель, може дати додатково 5,89 млн.грн. до спеціального фонду, що складає 35% від надходжень до спеціального фонду у 2019 році.

Список використаної літератури

1. Білик М. Д. Фінанси підприємств. Київ: Знання, 2005. 820 с.
2. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент. Київ: Ельга, 2008. 722 с.
3. Михайлова Л.І., Коренівська Л.В. Оцінка економічного потенціалу виробництва продукції конопляництва в Україні. Економіка АПК. 2020. № 1. С. 33.
4. Поддєрьогін А. М., Білик А. М., Буряк Л. Д. Фінанси підприємств. Київ: КНЕУ, 2004. 546 с.
5. Примаков О.А. Конопляний бізнес. Журнал «The Ukrainian Farmer». 2017. № 11 (95). С. 55-58.

E.V. Rachytska

Increasing the economic efficiency of hemp growing as a direction of ensuring the efficiency of using financial resources in science company

The article presents an analysis of the efficiency of production of major crops of the Institute of Bast Crops of NAAS of Ukraine. A correlation-regression analysis of the dependence of profits in cannabis production on various factors was performed. Forecast calculations have been made to increase own financial resources at the expense of additional areas of industrial hemp.

Key words: production efficiency, financial resources, profit, correlation-regression analysis

УДК 330.33.01
СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ю.В. Абрахам, доцент
В.В. Данченко, студент
Сумський національний аграрний університет

У статті досліджено сутність та значення антикризового управління сільськогосподарським підприємством. Розглянуто наукові підходи щодо трактування поняття «антикризове управління». Проведено діагностику прибутковості/збитковості вітчизняних сільськогосподарських підприємств за останні 5 років та визначена необхідність щодо впровадження антикризового управління на них. Визначено основні фактори кризового стану вітчизняних аграрних підприємств. З'ясовано, що сільськогосподарські підприємства є більш залежні від зовнішніх умов ведення бізнесу, а ніж суб'єкти господарювання інших галузей. Встановлено, що впровадження антикризового управління та використання його інструментів у 5 разів зменшує негативні наслідки від настання кризи, а також прискорює процес виходу з підприємства з кризового стану.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, криза, антикризове управління, кризовий стан, банкрутство.

Вступ. Погіршення економічної та політичної ситуації в країні, зростання інфляції, тимчасове зупинення виробництва внаслідок поширення коронавірусу, а також зниження платоспроможного попиту призводять до погіршення фінансового стану діяльності підприємств України переважної більшості галузей національної економіки. Особливо це стосується сільськогосподарських підприємств, які є пріоритетною ланкою для економіки країни.

Так, вітчизняний аграрний сектор є одним з найбільш важливих для забезпечення продовольчої безпеки України та зростання національної економіки. Сільськогосподарські підприємства надають населенню високоякісні продукти харчування. Вони також вносять зростаючий внесок у розвиток економіки, зменшення рівня безробіття, надають додаткові місця роботи, формують і підтримують імідж країни в світі. З огляду на вищенаведене роль підприємств аграрного сектору складно переоцінити. Саме від його розвитку залежить подальший прогрес національної економіки та виходу з кризи. Водночас підприємствам аграрного сектору в мінливих економічних умовах господарювання складно функціонувати та прогресувати. Тому актуальним є дослідження антикризового управління сільськогосподарським підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питання антикризового управління зробили такі вчені, як: Бланк І.О. [1], Єпіфанова І.М. [2], Ляшенко Н.В. [3], Масловська Л.Ц. [4], Мельниченко О.О. [5], Пантелєєв М.С. [6], Полторак А.С. [7], Приб К.А. [8], Проскура В.Ф. [9], Ракосій П.В. [10], Сіренко Н.М. [11], Славіна Н.А. [12], Терещенко О.О. [13] та інші. Проте у наукових працях цих авторів основний акцент здійснений на антикризове управління в цілому, тоді як подальшого дослідження вимагає вивчення особливостей антикризового управління саме на сільськогосподарських підприємствах.

Формулювання цілей статті. Метою проведення наукового дослідження є обґрунтування економічної сутності антикризового управління та його особливостей на сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що кожне підприємство у своєму розвитку проходить декілька етапів життєвого циклу, одним з яких є стагнація або ж кризовий стан після якого настає його ліквідація. На мікроекономічному рівні криза проявляється у збитковій діяльності підприємства, низькому рівні рентабельності виробництва, недостатньому рівні конкурентоспроможності, дефіциті вільних грошових коштів, великій залежності від позикового капіталу, втраті платоспроможності, цінових та структурних диспропорціях тощо. На кожному підприємстві криза може проявлятися по-різному та мати індивідуальні для кожного симптоми. Щоб не допустити ліквідацію підприємства необхідно використовувати певний комплекс заходів, моделей і методів, які можуть допомогти підприємству відновити ефективну роботу, і разом вони становлять основу антикризового управління [2].

За сучасних умов наявність системи антикризового управління для підприємства є важливою конкурентною перевагою. Наявність даної системи у 3 рази зменшує ймовірність настання кризи на підприємства та у 5 раз зменшує можливі негативні наслідки від її настання. Від так, значно зростає ймовірність успішного подолання кризи та перехід на новий етап розвитку підприємства.

Іноземні підприємства першими зрозуміли, що наявність системи антикризового фінансового управління є обов'язковим елементом їх діяльності. Майже усі великі іноземні корпорації мають ефективну систему антикризового фінансового управління [6]. У той час, як в Україні лише одиниці вітчизняних підприємств мають систему антикризового управління і то здебільшого великі промислові підприємства. Малі вітчизняні підприємства майже не здійснюють жодних заходів, які стосуються антикри-

зового фінансового управління. Тому більшість вітчизняних підприємств зіштовхнувшись із першими симптомами кризи є неготовими та змушені припинити свою діяльність.

Така ситуація зумовлена двома причинами. По-перше, підприємства та їх власники вважають, що функціонування системи антикризового фінансового управління вимагають додаткових витрат. З метою економії підприємства не спішають впроваджувати систему антикризового фінансового управління. Хоч пізніше, вони змушені будуть витрачати значно більші кошти та зусилля спрямовані на усунення наслідків кризи. По-друге, вищий менеджмент підприємств є недостатньо обізнаним відносно головних аспектів системи антикризового фінансового управління. Їм просто не вистачає знань та досвіду для формування дійсно ефективної системи антикризового фінансового управління, яка дозволила б своєчасно попередити кризові процеси [4].

На сьогодні в сучасній економічній літературі присвячено велику масу наукових праць питанню антикризового фінансового управління. Щороку, збільшується напрацювання вчених з даного питання, що ще раз підтверджує актуальність антикризового фінансового управління. Незважаючи на зазначене серед науковців не вщухає полеміка відносно визначення поняття «антикризове фінансове управління». У табл. 1.1 наведемо основні наукові підходи щодо трактування поняття «антикризове управління».

Таблиця 1.1

Основні наукові підходи щодо трактування поняття «антикризове управління»

Автор	Визначення поняття «антикризове управління»	Джерело
І.О. Бланк	«система принципів та методів розробки й реалізації спеціальних управлінських рішень, які направлені на попередження та подолання фінансових криз підприємства, а також мінімізацію їх негативних наслідків»	[1]
Н.В. Ляшенко	«система управління, яка спрямована на запобігання можливим серйозним ускладненням у ринковій діяльності підприємства, на забезпечення його стабільного, успішного господарювання з орієнтацією розширеного відтворення на власні накопичення»	[3]
О.О. Мельниченко	«система профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи: постійний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, прогнозування банкрутства, управління ризиками (мінімізація та нейтралізація), впровадження системи попереджувальних заходів тощо»	[5]
А.С. Полторак	«система управління фінансами, основним завданням якої є своєчасне виявлення ознак фінансової кризи, застосування механізмів антикризового фінансового управління з метою підтримки стійкого фінансового стану підприємства»	[7]
П.В. Ракосій	«система управління, яка використовує механізми фінансового впливу, спрямовані на запобігання або подолання фінансової кризи»	[10]
Н.М. Сіренко	«система прийомів та методів управління фінансами, спрямована на попередження фінансової кризи та банкрутства підприємства»	[11]
О.О. Терещенко	«система управління фінансами, спрямована на виведення підприємства з кризи, у тому числі шляхом проведення санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання»	[13]

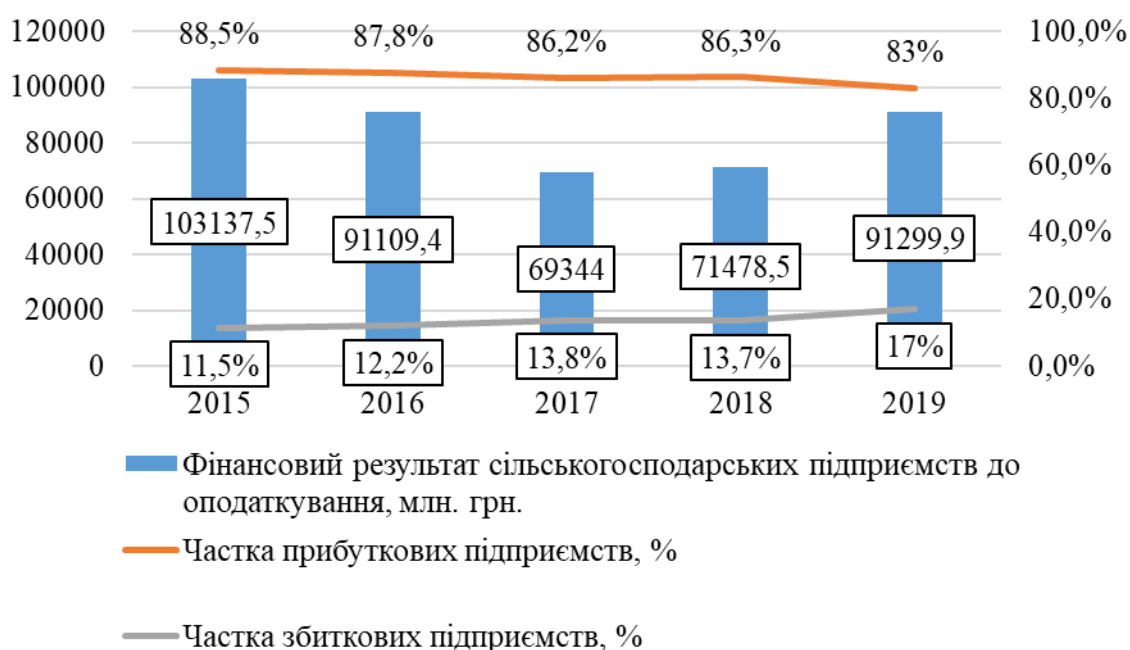
Проведений аналіз підтверджує аксіому щодо відсутності єдиного загальнозживаного терміну поняття «антикризового управління підприємством». Однак об'єднує все те, що більшість науковців притримуються думки, що антикризове управління підприємством – це передусім система, дія якої направлена на попередження, своєчасне виявлення кризових процесів та вжиття заходів направлених на нейтралізацію її негативних наслідків.

Ми погоджуємось з думкою вчених, оскільки антикризове управління включає у себе велику кількість взаємопов'язаних та взаємоузгоджених елементів, які й створюють дану систему підприємства.

Також антикризове управління можна розглядати як одну із підсистем підприємства, яка відповідатиме за управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, його фінансовим станом, платоспроможністю та фінансовою стійкістю [12]. Антикризове управління повинне бути обов'язковим елементом сучасного сільськогосподарського підприємства і бути спрямованим не лише на вихід підприємства з кризового стану, але й на попередження кризи, недопущення її негативних наслідків тощо [9].

Криза може охопити будь-яке вітчизняне сільськогосподарське підприємство, тому відсутність антикризового управління на них може призвести до найгірших сценаріїв. Щоб розглянути сучасний

фінансовий стан вітчизняних сільськогосподарських підприємств на рис. 1 наведемо динаміку їх прибутковості у 2015-2019 рр.

Рис. 1. Динаміка прибутковості вітчизняних сільськогосподарських підприємств у 2015-2019 рр. [14]

Як бачимо з вищенаведеного рисунку в Україні спостерігається негативна тенденція щодо зниження частки прибуткових сільськогосподарських підприємств та зростання збиткових відповідно. Так, за результатами 2019 р. частка прибуткових сільськогосподарських підприємств складала 83 %, а збиткових – 17 %. Тоді, як в минулих роках дані цифри були більш прийнятні й частка збиткових роком раніше складала 13,7 %. З огляду на такі результати можемо стверджувати, що на більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємствах відсутня система антикризового управління, яка б дозволяла їм ефективно справлятися з кризами.

К.А. Пріб [8] зазначає, що «причинами криз можуть слугувати внутрішні та зовнішні чинники, які часто подібні для підприємств різних сфер економіки». До них належать загальна макроекономічна нестабільність, інфляція, коливання валютних курсів, зростання податкового тиску, недоступність або дорожнеча залучення капіталу, низький платоспроможний попит споживачів, а також виснаження внутрішніх ресурсів розвитку та низький рівень виробничого потенціалу, конфлікти в середині підприємства, неефективний менеджмент, відсутність раціональної системи контролю, низька результативність маркетингу тощо. Однак у сільськогосподарських підприємств причини криз часто криються у виникненні й перебігу специфічних, нетипових для інших сфер економіки, процесів та явищ. Передусім: порушення соціально-економічних відносин на селі; нераціональність бізнес-рішень й технологій, що застосовуються як самими підприємствами, так і їхніми сусідами; окремі випадки рейдерства; особливості сільськогосподарського виробництва, що ускладнюють маневреність технологічних операцій; сезонність; коливання врожайності; до певної міри інертність сільського господарства тощо».

Тому з урахуванням особливостей природи криз на сільськогосподарських підприємствах важливо їм сати відповідну системи раннього реагування та намагатися локалізувати кризи ще на початку їх виникнення. Кризи на сільськогосподарських підприємствах, як правило, є затяжними та можуть у короткі терміни часу завдати значних збитків. Антикризове управління для власників сільськогосподарських підприємств повинні завжди стояти у центрі уваги.

Висновки. Таким чином, збереження та розширення сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах неможливе без впровадження системи антикризового управління. Запобігти кризовому стану сільськогосподарських підприємств і підвищити ефективність діяльності неможливо без антикризового управління. Антикризове управління – це система, яка складається із сукупності елементів, дія яких направлена на попередження кризи, а також мінімізацію її негативних наслідків. Офіційні статистичні дані свідчать про те, що значна частка вітчизняних сільськогосподарських підприємств проводять збиткову діяльність та знаходяться у кризовому стані. Тому їм важливо мати систему антикризового управління, яка дозволить швидко налагодити ситуацію, більш ефективніше протистояти різним кризовим явищам та виходити з криз при найменших втратах.

У зв'язку з складною політико-економічною ситуацією в нашій державі сільськогосподарським

підприємствам, і не лише їм, важливо систематично проводити оцінку кризового стану. Для цього важливо вміти використовувати методи оцінки кризового стану підприємств. Тому дане питання розглянемо у наступних наукових дослідженнях.

Список використаної літератури:

1. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник. Київ: Ельга, 2008. 724 с.
2. Єпіфанова І.М. Банкрутство підприємств: спектр невирішених проблем. Економіка: реалії часу. № 1 (29). 2017. С. 55-63.
3. Ляшенко Н. В. Причини виникнення, функції та вплив кризових явищ на управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2012. № 2.
4. Масловська Л. Ц., Головач К. С. Формування системи антикризового управління сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 12–17.
5. Мельниченко О. О. Організаційно-економічний механізм антикризового управління на підприємстві. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*.-2016.-№ 3(2).-С. 99-103.
6. Пантелєєв М. С., Геращенко І. О., Бережна О. В. Антикризове управління підприємствами агропромислового комплексу. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2014. № 3 (27). С. 48–56.
7. Полтораки А. С. Антикризова стратегія та її місце в системі антикризового управління промисловим підприємством. *Економіка і управління*. Київ, 2017. № 3.
8. Приб К.А. Практика антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2019. № 10 С. 51.
9. Проскура В.Ф. Щодо принципів та механізму антикризового управління підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.3. С. 330-334.
10. Ракошій П.В. Особливості побудови механізму антикризового управління на підприємствах агропромислового комплексу. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1 (5). С. 110-113.
11. Сіренко Н. М., Голота І.М. Роль інновацій у забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку України. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 164-167.
12. Славина Н. А. Антикризове управління сільськогосподарськими підприємствами. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6 (44). С. 86–89.
13. Терещенко О.О., Павловський С.В. Удосконалення фінансового механізму антикризового управління підприємством. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 108-123.
14. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. [URL]: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/fin_new/fin_new_u/arh_fr_roz_ed_u.htm (дата звернення 11.10.2020).

V.V. Danchenko, Y.V. Abraham

The essence and significance of crisis management of an agricultural enterprise

Modern economic conditions in Ukraine are characterized by a high level of environmental uncertainty, political and economic instability, the corona crisis and a number of other negative factors. All this together has a negative impact on the activities of domestic enterprises, especially vulnerable to this are agricultural organizations. The economic results of the latter also depend on weather conditions, which causes an extremely high risk of farming. In today's realities, crisis management is necessary for every agricultural enterprise. Today, 17% of agricultural enterprises are unprofitable and in crisis, while the presence of anti-crisis management minimizes the risks of crisis or increases the likelihood of exit from it with less significant losses. Therefore, it is necessary to study the nature and significance of crisis management of agricultural enterprises.

Key words: *agricultural enterprise, crisis, crisis management, crisis, bankruptcy.*

АНАЛІЗ СТАНУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПРИКЛАДІ КП ВИРОБНИЧЕ УПРАВЛІННЯ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА**О.В. Діденко**

Сумський національний аграрний університет

У статті досліджено теоретичні аспекти обґрунтування особливостей формування системи управління персоналом на прикладі КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства. Встановлено, що для досліджуваного підприємства характерним є зв'язок функцій управління персоналом та процесу управління трудовими ресурсами, метою якого є більш плідне, інноваційно-орієнтоване трудове функціонування персоналу. В ході дослідження встановлено, що на підприємстві розроблена програма управління персоналом, яка складається із трьох основних розділів: 1) потреби у залученні додаткового персоналу певних кваліфікацій; 2) перелік заходів щодо забезпечення потреби; 3) фінансових ресурсів, необхідних для виконання запланованих заходів, а також економічне обґрунтування доцільності зазначених витрат.

Внесені пропозиції щодо удосконалення системи управління персоналом в досліджуваному підприємстві.

Ключові слова: персонал, трудовий потенціал, трудові ресурси, управління персоналом.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах конкурентної економіки процес продуктивного використання трудових ресурсів набуває вирішального значення, у цьому зв'язку постають і нові вимоги до управління персоналом. Підґрунтям розвитку та підвищення ефективності економіки є продуктивна праця та існуючий ресурсний потенціал, тому першочерговою задачею варто вважати формування організаційних, технічних, економічних, соціальних умов, а також створення найліпших взаємовідносин між усіма учасниками виробничого процесу. Сучасне підприємство має розвиватися на інноваційній основі із залученням та якісним використанням матеріально-технічних, фінансових, інвестиційних, кваліфікованих трудових ресурсів. А сам процес управління трудовими ресурсами на підприємстві має носити комплексний характер, а не бути направленим на рішення поодиноких питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку та управління персоналом достатньо широко висвітлювали у наукових працях як українських так і зарубіжних учених: М. Виноградського, Л. Балабанова, Л. Фільштейна, Д. Богині, В. Весніна, А. Колота, О. Грішнєвої, О. Сардака, Г. Дмитренка, А. Єгоршина, О. Левченка, В. Савченка, В. Шаповал та ін. Проте, незважаючи на доволі велику кількість наукових публікацій, проблема управління персоналом у виробничих системах комунальних господарств в умовах ринкових перетворень, залишається актуальною та вимагає глибшого дослідження.

Метою статті є висвітлення стану управління персоналом КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства.

Виклад основного матеріалу. В умовах дефіциту трудових ресурсів найважливішим напрямом у галузі їх формування має стати політика ефективного використання. Вирішення цієї проблеми є гарантією стабілізації діяльності підприємства. Тому ефективне управління є головним елементом у активізації людського фактору, який не лише формує матеріальні передумови виробництва, а й забезпечує їх продуктивне функціонування. Нинішнім станом економіки також визначаються нові вимоги до рівня підготовки персоналу, коли прослідковується швидке старіння знань, навичок та умінь персоналу. Сучасна система управління персоналом повинна бути спрямована на стимулювання невинного самостійного самовдосконалення персоналу, яке давало б змогу підприємству йти в ногу з часом. Застосовуючи різноманітні методи розвитку, можна керувати компетентністю персоналу [1].

Сучасна система управління персоналом, яка сформувалася на провідних українських підприємствах під впливом запровадження результативних зарубіжних технологій управління персоналом та використання зарубіжного досвіду, включає певні підсистеми: «оцінювання ефективності працівника; аналіз та підбір персоналу; планування та наймання персоналу; організація тренінгів та підвищення кваліфікації працівників; атестація персоналу; мотиваційний процес; керівництво грошовою винагородою; організація процесу трудових відносин на підприємстві; облік працівників підприємства; формування комфортних умов для праці; соціальна підтримка; безпека на робочому місці». При цьому «той або інший засіб впливу, певна сукупність операцій і процесів у процедурі формування та реалізації трудового потенціалу визначаються технологією управління персоналом або персонал-технологією» [2].

Стратегія підбору персоналу підприємства повинна включати менеджмент людських ресурсів. Пошук працівників із певною кваліфікацією, навичками, досвідом роботи та іншими важливими характеристиками відіграє важливу роль у ході стратегічного управління кадрами. У зв'язку із цим керівництвом підприємства має приділятися особлива увага формуванню бренду, значення якого полягає у репутації підприємства як роботодавця, щоб бути більш привабливими як для претендентів, так і для власних співробітників [3].

Трудовий колектив КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства становлять всі працівники, які на підставі трудового договору (контракту) беруть участь у його діяльності. Кількість працівників станом на 31 грудня 2019 р. складала 216 осіб (табл. 1).

Таблиця 1 – Структура персоналу КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства»

Показники	Роки					
	2017		2018		2019	
	осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %
Працівники основної діяльності, із них:	225	100,00	224	100,00	216	100,00
- робітники	194	86,22	193	86,16	188	87,04
- службовці, у т. ч.	31	13,78	31	13,84	28	12,96
- керівники	4	1,78	4	1,79	4	1,85
- спеціалісти	27	12,00	27	12,05	24	11,11

Джерело: побудовано авторами за даними звітності КП ВУВКГ Комунальне підприємство виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства (м. Конотоп)

Дані таблиці 1. переконливо свідчать про те, що в досліджуваному підприємстві намітилась тенденція до кількісного зменшення працівників основної діяльності. Так, порівнюючи показники звітного і базисного років зафіксовано скорочення робітників на 5 осіб. Кількість спеціалістів на підприємстві становить 28 осіб, що менше за 2018 рік на 3 особи майже на один відсоток. Найменшу частину становлять керівники, їх кількість протягом останніх трьох років лишається незмінною – 4 особи, а от за рахунок зміни загальної кількості працюючих, питома вага керівників щорічно змінюється і становила у 2017 році – 1,78%; 2018 році – 1,79% та у 2019 році – 1,85%.

КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства є комунальним підприємством, визнане природним монополістом та виконавцем послуг по централізованому водопостачанню та водовідведенню. Основними напрямками господарської діяльності КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства є: централізоване водопостачання та водовідведення; збирання, очищення та розподілення води; водопровідні, каналізаційні та протипожежні роботи; прибирання сміття, боротьба із забрудненням; ремонт та технічне обслуговування лічильників води; будівництво місцевих трубопроводів, ліній зв'язку та електропостачання; оптова торгівля водопровідним та опалювальним устаткуванням. Споживачами послуг є організації, підприємства та населення міста Конотоп.

В ході дослідження визначеної проблематики автором встановлено, що на підприємстві існує програма управління персоналом, котра складається із трьох розділів. У першому розділі розроблено та подано графіки потреби у залученні додаткового персоналу певних кваліфікацій. До другого розділу включено перелік заходів щодо забезпечення потреби. У третьому розділі відображено обсяги фінансових ресурсів, необхідні для виконання запланованих заходів, а також обґрунтування ефективності зазначених витрат.

Оскільки успішність та прибутковість комунального підприємства виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства повністю залежить від людської праці, то вагомим аспектом функції управління є організація, тобто визначення: хто саме і як має виконувати кожну конкретну задачу із величезної кількості тих, що поставлені. Внаслідок чого керівником підбираються працівники для конкретної роботи, окремим особам делегуються завдання та повноваження і можливість використовувати трудові та матеріальні ресурси підприємства. Організовувати роботу колективу на комунальному підприємстві виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства – значить формувати певну структурованість у вирішенні задач із поєднанням елементів: робота, конкретні задачі відповідно до її плану у досягненні поставлених цілей.

Розглянемо стан виконання функцій управління трудовими ресурсами КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства більш детально (табл. 2).

Таблиця 2 – Оцінка виконання функцій управління трудовими ресурсами КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства

Види функцій	Характеристика здійснення функцій	Виконавці
Планування персоналу	результатом процесу планування персоналу КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства виступає виявлення його основних напрямів, а саме: – планування чисельності кадрів, формування структури кадрового складу; – підбір кадрів, адаптація, атестація кадрів; – навчання, управління діловою кар'єрою; – мотивація персоналу, стимулювання спонукає співробітника ефективно працювати на підприємстві, прагнути до максимальної самовіддачі на роботі.	Директор підприємства, відділ кадрів, начальники відділів
Організація праці	дана функція дозволяє розробляти внутрішні нормативи, положення, посадові інструкції, стандарти, норми поведінки в організації та забезпечувати їх виконання. Ця функція діє на організаційні відносини для досягнення конкретних цілей, забезпечує ефективне і якісне виконання	Відділ кадрів, начальники відділів
Координація трудових ресурсів	забезпечується організація ефективного використання трудових ресурсів, наявних у КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства	Відділ кадрів, координатор, інформаційні системи
Мотивація	управління мотивацією трудової поведінки, нормування та тарифікація трудового процесу, розробка систем оплати праці, розробка форм участі трудових ресурсів в прибутках і капіталі та форм морального заохочення персоналу, організація нормативно-методичного забезпечення системи управління трудовими ресурсами	Директор, бухгалтерія
Контроль трудової діяльності	– атестація персоналу, що дає можливість визначити рівень професійної підготовки та відповідність працівника посаді, яку він обіймає; – оцінка персоналу – здійснюється керівником у процесі діяльності працівника, виявляються його сильні та слабкі сторони, персональна ефективність, відповідність загальним цілям та методам роботи підприємства; – вхідний контроль, тобто оцінка відповідності кандидата тій посаді, на яку він претендує	Керівник, спеціальна комісія, відділ кадрів

Джерело: побудовано авторами на основі досліджень звітності КП ВУВКГ

Планування персоналу, на відміну від планування матеріально-речових факторів виробництва, є найбільш складним. Це зумовлено тим, що у кожного члену трудового колективу є власні індивідуальні особливості, свої потенційні трудові можливості, риси характеру [1]. Відділ кадрів пропонує, узгоджує, підтверджує стратегічні плани по роботі з персоналом і несе відповідальність за їх реалізацію. Керівник бере участь в узгодженні планів по роботі з персоналом і їх виконанні після погодження. В ході планування персоналу, на КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства спочатку було досліджено наявний персонал та майбутню потребу в ньому.

Функції управління персоналом на КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства тісно взаємопов'язані і в сукупності представляють єдиний процес управління трудовими ресурсами, метою якого є більш результативна, інноваційно-орієнтована трудова діяльність колективу. При цьому підґрунтям розвитку управління персоналом на досліджуваному підприємстві, є цілеспрямована робота по запровадженню нових, більш дієвих методів трудового управління. Так, персонал у сьогочасних умовах має бути високоосвіченим, володіти високою загальною культурою, стратегічним мисленням та ерудицією.

Ефективне управління персоналом є одним із провідних факторів забезпечення конкурентоспроможності комунального підприємства. Тому формування, планування, перерозподіл та раціональне використання людських ресурсів на виробництві є головною сутністю управління персоналом. Сучасні темпи розвитку та модернізація технологічних процесів на КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства потребують постійної та своєчасної організації процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Оскільки на сьогоднішній день на підприємстві не достатня увага приділяється зазначеному питанню, то діюча система перепідготовки та підвищення класифікації потребує удосконалення за наступними напрямками:

1. Удосконалення організації перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів: розвивати на

підприємстві систему безперервного виробничо-економічного навчання, впровадження на підприємствах сучасної системи менеджменту персоналу, яка б охоплювала процес підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Підвищення відповідальності керівників структурних підрозділів за підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації; розвиток і вдосконалення виробничої перепідготовки з урахуванням вітчизняних та зарубіжних педагогічних інновацій, зміцнення взаємовигідних партнерських зв'язків із профільними підприємствами усіх форм власності.

2. Створення умов для налагодження взаємообміну досвідом: проводити внутрігалузові семінари (круглі столи) з представниками підприємств різних форм власності для професійного обміну досвідом; організація конкурсів на виявлення кращого працівника за професією в межах галузі; поширення на підприємствах індивідуальної форми виробничого навчання серед кваліфікованих фахівців та закріплення молодих працівників за досвідченими спеціалістами.

3. Підвищення якісного рівня професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації: використувати бази навчальних закладів для перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; організувати більш ефективну діяльність факультету підвищення кваліфікації з проходженням стажування на сучасних підприємствах.

При розробці стратегії створення ефективного мотиваційного механізму на КП виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства варто, перш за все, проаналізувати вплив на персонал елементів зовнішнього та внутрішнього середовища. Інформація щодо зовнішнього середовища необхідна для того, щоб виявити внутрішні можливості, потенціал, на який підприємство може розраховувати у конкурентній боротьбі для досягнення цілей. До її складу слід віднести закони та установи державного регулювання, трудові ресурси, споживачів, конкурентів. Вплив на мотивацію внутрішніх факторів відіграє не менш важливу роль. До її елементів входять всі складові організації робочого процесу, все що стосується персоналу – структура, потенціал, кваліфікація, чисельність, також організація управління, фінанси й облік.

Висновки та перспективи досліджень. Для досліджуваного підприємства вагомим завданням є використання, формування та збереження трудового потенціалу, із використанням методів прогнозування та проведенням вчасного та неодмінного моніторингу наявної чисельності економічно активного населення та вияву резервів серед економічно неактивного населення. Подальшими кроками у цьому напрямку має стати ціле направлена робота із формування системи безперервного навчання та створенні на її базі механізму використання та формування трудового потенціалу підприємства, що дасть змогу наростити якість трудового потенціалу, розробити та реалізувати нові наукові підходи до процесу розвитку трудового потенціалу, застосування котрих дасть змогу обґрунтувати кількісні зміни у структурі персоналу та якісно закріпить тенденції, що склалися.

Список використаної літератури:

1. Нікіфорова А. А. Ринок праці: зайнятість та безробіття. М.: Міжнародні відносини, 2011.
2. Павлова І. Теоретичні аспекти управління персоналом на підприємстві. Київ : КРОК, 2013.
3. Петрова І. Стратегічне управління персоналом: реалії та перспективи. Київ : КНЕУ, 2018.

O. Didenko

Analysis of the state of personnel management on the example of kp production management of water supply and sewerage

The article investigates the theoretical aspects of substantiation of the peculiarities of the formation of the personnel management system at enterprises on the example of KP production management of water supply and sewerage. It is established that in the studied enterprise the functions of personnel management are closely interconnected and together constitute a single process of human resources management, the purpose of which is a more fruitful, innovation-oriented labor functioning of personnel. The researched enterprise has developed a personnel management program, which consists of three sections. The first section develops and presents schedules of the need to attract additional staff of certain qualifications. The second section includes a list of measures to meet the need. The third section reflects the amount of financial resources needed to implement the planned activities, as well as justify the effectiveness of these costs.

Key words: *personnel, labor resources, labor potential, personnel management*

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ТАРИФІВ НА ПОСЛУГИ ПРИМІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Б.М. Івашина, студент
Сумський національний аграрний університет

У статті представлений аналіз систем встановлення тарифів на підприємствах, зайнятих в сфері пасажирських транспортних послуг. Визначено основні особливості організації роботи приміського пасажирського транспорту та проведено розрахунок тарифів послуги з пасажирських перевезень.

Ключові слова: організація перевезень, приміські пасажирські перевезення, ціноутворення, тарифи.

Постановка проблеми. Транспорт забезпечує базові умови життєдіяльності суспільства, будучи важливим інструментом досягнення соціальних, економічних, зовнішньополітичних та інших цілей. Транспортна система України включає автомобільний, залізничний, повітряний, морський, внутрішній водний і трубопровідний види транспорту. Елементами транспортної системи є також промисловий і міський громадський транспорт. Транспорт забезпечує отримання близько 8% ВВП. На транспорті зайнято понад 3,2 млн. осіб, що становить 4,6% працездатного населення.

Основним видом послуг, які надають автотранспортні підприємства є пасажирські перевезення. Тобто об'єктом ціноутворення в таких підприємствах є послуга по перевезенню пасажирів. В даному випадку функціями економістів-фінансистів є встановлення тарифів на послуги. Теоретично, під транспортним тарифом розуміють ціну за переміщення матеріального об'єкта в просторі. Вони включають тарифи на вантажні перевезення та пасажирські тарифи. Слід зазначити, що коли мова йде про вантажний транспорт то, доставка продукції від виробників до споживачів збільшує вартість цієї продукції. У випадку з пасажирським транспортом, компанія надає послугу, тим самим викликає необхідність окремого формування тарифів на неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку ціноутворення в транспортній системі присвячували свої праці Бержанірі І. А., Опарін В. М., Шарко М. В. [1-4]. Правове регулювання з питань тарифікації пасажирських транспортних перевезень проводиться відповідно до вимог Закону України «Про автомобільний транспорт» [5], Закону України «Про ціни та ціноутворення», Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін(тарифів)», Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту [6], Методичних рекомендацій з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті, Наказу «Про затвердження Методики розрахунку тарифів на послуги пасажирського автомобільного транспорту» [7] та ін. Вони визначають величину витрат при певному обсязі перевезень та рівень тарифу, який повинен її покривати.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є знаходження оптимального методу розрахунку тарифів на послуги приміського пасажирського транспорту. При цьому звертається увага на те, щоб витрати перевізника на здійснення перевезень покривалися його доходами, при тому щоб тариф був доступний для споживача цього виду послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про автомобільний транспорт», «тарифна політика на автомобільному транспорті має задовольняти підприємницький інтерес, забезпечувати розвиток автомобільного транспорту, стимулювати впровадження новітніх технологій перевезень, застосування сучасних типів транспортних засобів, а також сприяти вирішенню таких завдань:

- збільшення можливостей суб'єктів господарювання щодо забезпечення потреб споживачів у послугах, залучення інвестицій у розвиток автомобільного транспорту та досягнення сталих економічних умов роботи;
- стимулювання конкуренції та появи нових суб'єктів господарювання, які належать до автомобільного транспорту;
- забезпечення балансу між платоспроможним попитом на послуги та обсягом витрат на їх надання;
- забезпечення стабільності, прозорості та прогнозованості тарифів» [6].

Реалізація єдиної тарифної політики передбачає затверджену центральним органом виконавчої влади, методику розрахунку тарифів за видами перевезень.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про автомобільний транспорт» [6], існують три режими руху:

- перевезення пасажирів у звичайному режимі руху. Тариф на маршрутах цього режиму є регульованим і встановлюється виконавчим комітетом міської ради, на які покладено функції з державного регулювання цін (тарифів). Основною метою державного регулювання тарифів у сферах транспортних монополій є реалізація тарифної політики, яка стимулює ефективну роботу транспортних компаній і

забезпечує баланс інтересів перевізників та споживачів транспортних послуг;

- перевезення пасажирів в експресному режимі руху;
- перевезення пасажирів у режимі маршрутного таксі. При цьому режимі руху тарифи на перевезення пасажирів не є регульованими. Вони встановлюються наказом керівника підприємства-перевізника.

Розрахунок тарифів на послуги, що надаються на приміських автобусних маршрутах, здійснюються відповідно до розрахованої за «Методикою розрахунку тарифів на послуги пасажирського автомобільного транспорту» планової собівартості послуг із застосуванням необхідного для функціонування та розвитку перевізника розміру прибутку.

Тарифи на послуги з перевезення пасажирів на приміських автобусних маршрутах загального користування, які здійснюються у звичайному режимі, розраховуються за формулою 1:

$$T = \frac{Sp + Pp}{W \cdot km}, \text{ грн/пас} \quad (1)$$

T- тарифи на послуги з перевезення пасажирів на приміських автобусних маршрутах загального користування, які здійснюються у звичайному режимі;

Sp- планова собівартість послуг на маршруті на рік, грн

Pp- плановий прибуток на маршруті на рік;

W – запланована на рік транспортна робота на маршруті .

Розрахунок витрат на паливо.

Витрати на паливо на 1 км пробігу розраховуються за формулою 2:

$$Вп1км = Вп \times Цп = 0,01Нп \times (1 + 0,01 K) \times Цп, \text{ грн / км} \quad (2)$$

Вп – загальні нормативні витрати палива на 1 км пробігу за конкретних умов експлуатації;

Нп – базова лінійна норма витрат палива для конкретної марки автомобільного транспортного засобу

K – сумарний коригуючий коефіцієнт базової лінійної норми

Цп- прогнозована ціна палива грн/л

В даному розділі коефіцієнти коригування норм витрат палива і мастильних матеріалів не використовувались , норми витрат встановлені перевізником на основі фактичних замірів.

Автобуси марки БА3 по маршрутам – 133736 км.

В п1км = 0,01 x 18,5 x 1 x 21 = 3885 грн/км

Таблиця 1 - Річні витрати на паливо

Показники	БА3
Прогнозний пробіг автобусів маршруту, км	133736
Вартість палива, грн за м3	21,00
Витрати на паливо на 1 км пробігу, грн	3885
Річні витрати на паливо, тис.грн	3885x133736/1000=519,56

Розрахунок витрат на мастильні матеріали

Витрати на мастильні матеріали на 1 км пробігу розраховуються пропорційно до витрат палива за формулою 3:

$$Вм1км = 0,01x Вп \times (Нм \times Цм \times Нтр \times Цтр \times Нпл \times Цпл \times Нс \times Цс +), \text{ грн/км} \quad (3)$$

Нм,тр,пл,с – норми витрат відповідно моторних , трансмісійних , спеціальних олів та пластичних мастил

Цм,тр,пл,с – ціна моторних, трансмісійних, спеціальних та пластичних мастил

Вм1км= 0,01x0,185x(2,8x74,75+0,4x64+0,1x0+0,3x33) = 0,453 грн

Річні витрати на мастильні матеріали по маршрутам : Вріч = 0,453x133736 = 60582 грн.

Розрахунок витрат на автомобільні шини

Витрат на автомобільні шини на 1 км пробігу визначаються формулою 4:

$$Вш = \frac{Цш \times Кш}{Нш \times Кк}, \text{ грн/км} \quad (4)$$

Цш- ціна шини;

Кш- кількість шин;

Нш – експлуатаційна норма середнього ресурсу шин, км встановлена Експлуатаційними нормами середнього ресурсу пневматичних шин колісних транспортних засобів і спеціальних машин.

Кк – коефіцієнт коригування.

Розрахунок: Автобус марки БА3

Вш==0,56 грн / км

Річні витрат на шини :

Вріч = 0,56x133736 = 74892 грн.

Амортизація автотранспорту

Амортизаційні відрахування нараховуються згідно з порядком, нормами та умовами, встановле-

ними чинним законодавством України, а саме: Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби».

Амортизаційні відрахування визначаються за формулою 5:

$$Ba = \frac{Ца \times Ha}{100 \times Л}, \text{ грн /км} \quad (5)$$

Ц – залишкова або первісна балансова вартість автобуса

Н-річна норма амортизації

Л- річний пробіг автобуса

Перевізником обраний прямолінійний метод нарахування амортизації, з терміном експлуатації нових автобусів 5 років. Транспортний засіб з амортизовано.

Розрахунок витрат на акумуляторні батареї

Витрати на батареї на 1 км пробігу визначаються формулою 6:

$$Ba_{б1км} = \frac{Цаб \times Каб}{Наб \times I \times Кк}, \text{ грн/км} \quad (6)$$

Цаб – ціна акумуляторної батареї

Каб – кількість акумуляторних батарей

Наб – експлуатаційна норма середнього ресурсу акумуляторних батарей

I – інтенсивність експлуатації

Кк- коефіцієнт коригування

Таблиця 2 –Розрахунок витрат на акумуляторні батареї

Показники	БАЗ
Марка акумуляторної батареї	6СТ-140
Експлуатаційна норма середнього ресурсу акумуляторної батареї	39
Коефіцієнт коригування	1
Фактична інтенсивність	5572
Ціна акумуляторної батареї	3840

$Ba_{б1км} = 0,035 \text{ грн/км}$

Річні витрати на акумуляторні батареї:

$Ba_{б \text{ річ}} = 0,035 \times 133736 / 1000 = 4,68 \text{ тис.грн}$

Таблиця 3 - Паливо

Показники	БАЗ
Лінійна норма витрат, л / 100 км	18,5
Коефіцієнти коригування: Робота в умовах міста; частих зупинок, пов'язаних з посадкою і висадкою пасажирів;внутрішньо гаражні роз'їзди	0%
Лінійна норма витрат з врахуванням коригування/ 100км	18,5
Ціна палива	21
Витрати палива 1 км пробігу	0,185
Витрати палива на 1 км в коп.	388,5

Таблиця 4- Мазильні матеріали

Показники	БАЗ
Норми витрат мазильних матеріалів:	
1.1 моторні оливи л/100 л	2,8
1.2 трансмісійні оливи л/100л	0,4
1.3 спеціальні оливи л/100л	0,1
1.4 пластичні мастила кг/100л	0,3
Ціна мазильних матеріалів :	
2.1 моторні оливи;	74,75
2.2 трансмісійні оливи	64
2.3 спеціальні оливи	0
2.4 пластичні матеріали	33
Витрати мазильних матеріалів на 1 км пробігу коп./км	45,3

Таблиця 5 - Автомобільні шини

Показники	БАЗ
Кількість шин	7
Розмір шин	215/75R17,5с
Норма пробігу автомобільних шин	60
Коефіцієнт коригування залежно від пасажиромісткості	1
Норми пробігу	60
Вартість шини	4800
Витрати на автомобільні шини на 1 км пробігу	56,0

Розрахунок тарифу

Величина тарифу розраховується за формулою 7:

$$T_m = \frac{S_p + P_p}{W_{pK_m}}, \text{ грн/ пас} \quad (7)$$

T_m – тарифи на послуги

S_p – планова собівартість послуг на маршруті

P_p – плановий прибуток на маршруті за рік

W_{pK_m} – запланована на рік транспортна робота на маршруті

В результаті дослідження, було визначено, що рівень прибутку або підприємницький інтерес перевізника, повинен складати приблизно 10–15 % річних на вкладений капітал. Такий рівень враховує інтереси як пасажирів, так і перевізників. Слід мати на увазі, що при встановленні тарифу необхідно враховувати умови, передбачені ст.10 Закону України «Про автомобільний транспорт» [6], а саме те, що «темпи зростання тарифу (вартості проїзду) не повинні перевищувати темпи зростання середніх доходів населення цього міста за відповідний період».

Таблиця 6 – Прогнозовані показники на 2020 рік

Показники прогнозовані на 2020 рік	
Річні витрати на паливо, тис.грн	519,56
Річні витрати на мастильні матеріали	60,58
Річні витрати на шини	74,89
Річні витрати на акумуляторні батареї	4,68
Прогнозні витрати на оплату праці	93,70
Планова собівартість	753,42
Плановий прибуток	75,34
Разом:	828,76

Величина тарифу на послугу по перевезенню пасажирів приміським транспортом на 2020 рік становитиме:

$$T_m = 0,638 \text{ грн/ пас.}$$

Щодо удосконалення методики встановлення тарифів, то визначено, що крім іншого потребують удосконалення методи збирання даних. З метою її вирішення пропонується введення електронно-пропускної системи для пасажирів в момент оплати проїзду.

Висновки. Таким чином, тарифна політика у сфері пасажирських перевезень повинна, з одного боку, забезпечувати соціальний захист населення, поліпшення рівня обслуговування пасажирів, з іншого - забезпечувати визначений рівень доходу перевізникам, достатнім для оновлення транспортного парку та поліпшення якості послуг.

Список використаної літератури

1. Доля В. К. Пасажирські перевезення : підручник. Харків: Видавництво «Форт», 2011. – 504 с.
2. Макаренко М. В., Пилипенко О. В., Гудкова В. П. Економіка пасажирських перевезень: навчально-методичний посібник. Київ, 2013. 277 с.
3. Федчук Ю. А., Токарець С. А. Аналіз тарифних систем оплати послуг міського пасажирського транспорту. *Студентський вісник національного університету водного господарства та природокористування*. Випуск 1 (3). 2015. С. 146-150.
4. Перегляд системи пільг на проїзд у громадському транспорті в Україні з урахуванням досвіду інших країн. Київ: CASE Україна, 2010. 34 с.
5. Про автомобільний транспорт : Закон України №2344-III від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14/print>
6. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів №176 від 18.02.1997 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141-2003-п>

7. Про затвердження Методики розрахунку тарифів на послуги пасажирського автомобільного транспорту: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України №1175 від 17.11.2009 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1146-09>.

B.M. Ivashina

Determination of the level of tariffs for suburban passenger transport services

The analysis of tariff setting systems at the enterprises engaged in the sphere of passenger transport services is presented in this article. The main features of the organization of suburban passenger transport are determined and the tariffs of passenger transportation services are calculated.

Key words: *transportation organization, suburban passenger transportation, pricing, tariffs.*

В.Ю. Ковтун, студент спеціальності «Адміністративний менеджмент»
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: Калачевська Л.І., д.е.н., професор кафедри Публічного управління та адміністрування, Сумський національний аграрний університет

У статті розкрито особливості роздрібно́ї торгівлі та її відмінності від інших видів торговельної діяльності. Наведено характеристику та значення Інтернет-маркетингу в роздрібній торгівлі підприємства. Окремлено особливості використання інструментів Інтернет-маркетингу в роздрібній торговельній діяльності підприємств.

Ключові слова: маркетинг, Інтернет, торгівля, роздрібна торгівля, Інтернет-маркетинг, продажі, удосконалення.

Постановка проблеми. У даний час однією з необхідних умов ефективної діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта є активне використання маркетингового інструментарію в досягненні своїх соціальних і економічних цілей. Саме маркетинговий інструментарій дозволяє ефективно вирішити питання, пов'язані зі створенням, розподілом і споживанням товарів і послуг, в цілому «залишитися на плаву» в досить турбулентному ринковому середовищі. Володіючи найбільшою творчою складовою і варіативністю, маркетинг як наука і як вид діяльності дає можливість управлінському персоналу конструювати адаптивні маркетингові технології для вирішення будь-якої соціально-економічної проблеми підприємства. Для просування компанії та її продукції серед споживачів використовуються багато маркетингових інструментів, проте останні роки свідчать про швидке зростання ролі Інтернету в маркетинговій діяльності підприємства.

Інтернет створює сприятливі умови для одночасного вирішення наступних типів проблем роздрібно́ї торгівлі: комунікаційних (електронна пошта та інші програми зв'язку); інформаційних (отримання будь-якої необхідної інформації); репрезентативних (використання широких рекламних можливостей і різноманітних способів повідомлення інформації про компанію та її продукцію великій кількості адресатів). Актуальність дослідження обумовлена значним зростанням ролі Інтернет-маркетингу в діяльності роздрібних підприємств як в Україні, так і у світі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання інструментів Інтернет-маркетингу в роздрібній торгівлі підприємств стало предметом дослідження багатьох науковців, серед яких варто відзначити роботи таких дослідників, як Балик У.О., Колісник М.В. [3], Возний М.І. [4], Войтович І.А. [5], Дмитрук І.В. [6], Жилік Т.Р. [8], Полях В.М., Кривошеева Н.М., Клочко В.М., Чуйко Н.В. [10] та ін. Проте в сучасних умовах стрімкого зростання конкуренції та розвитку різних маркетингових інструментів для збільшення продажів Інтернет-маркетинг є не лише найбільш ефективним, оскільки охоплює найбільшу кількість потенційних покупців, але й вимагає найменших вкладень фінансових ресурсів, що визначає його особливу ефективність для підприємств роздрібно́ї торгівлі.

Метою статті є визначення особливостей використання можливостей Інтернет-маркетингу в роздрібній торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток Інтернету докорінно модернізував методи роботи мільйонів компаній у всьому світі - найпомітніше тих, які функціонують в області високих технологій. Інтернет дав можливість компаніям значно знизити витрати шляхом побудови ланцюжків, які поєднують корпоративне регулювання попиту і пропозиції, обслуговувати глобальних замовників на більш високому, ніж це було раніше, рівні, вийти на раніше недоступні з географічних причин товарні ринки, створювати нові ринки праці і капіталу, створювати нові потоки доходів і, нарешті, переглядати сам характер своєї міжнародної діяльності [3, с. 14].

Інтернет передбачає не лише віддалене спілкування, пошук корисної інформації, перегляд фільмів, прослуховування улюбленої музики, а й здійснення покупок, перебуваючи вдома. Розвиток торговельного ринку в мережі відбувається стрімко, і особливого поширення він набув у роздрібних продажах. Загалом відмінності оптової торгівлі від роздрібно́ї наступні:

- обсяг оптових угод більший за роздрібні;
- зона обслуговування оптових підприємств зазвичай ширше роздрібних;
- менше приділяється уваги розташуванню торгових підприємств, рекламі.

Роздрібна торгівля – це вид підприємницької діяльності в сфері торгівлі, пов'язаний з реалізацією товарів споживчого призначення безпосередньо споживачеві для особистого, сімейного, домашнього використання. На рис. 1 наведено класифікацію роздрібно́ї торгівлі.

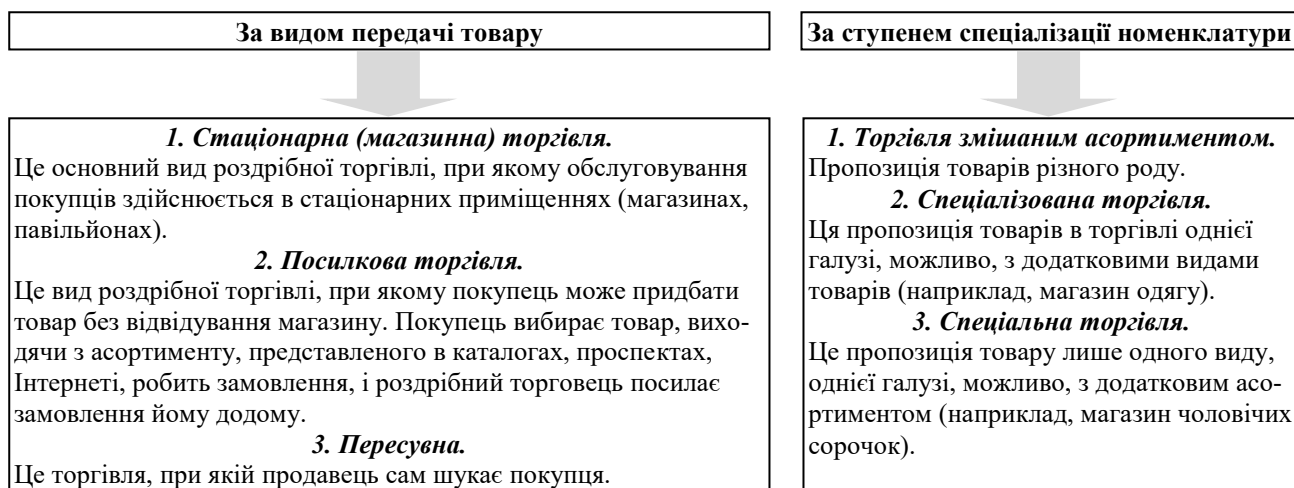

Рис. 1. Класифікація видів роздрібної торгівлі

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Роздрібна торгівля отримує товар у оптових торговців чи виробників і реалізує кінцевим споживачам. Дрібнороздрібна торгівля є різновидом роздрібної торгівлі та пов'язана з реалізацією товарів, які не потребують особливих умов продажу через об'єкти дрібнороздрібної мережі.

Основні переваги Інтернету як нового середовища функціонування підприємства забезпечуються наступними можливостями:

- орієнтування (точного охоплення цільової аудиторії) – географія збуту, час доступу, тематичні сайти і т. д.;
- аналіз поведінки відвідувачів на сайті і вдосконалення сайту, товарів, перед- і післяпродажного обслуговування відповідно до отриманих висновків та відгуків;
- цілодобова доступність та гнучкість;
- інтерактивність: споживач має можливість взаємодіяти з продавцем, продуктом;
- розміщення великої кількості інформації про товар (в тому числі графіка, звук, відео, спецефекти);
- оперативність поширення і отримання інформації;
- створення віртуальних співтовариств по інтересах, професійних заняттях.

Користувачі Інтернету мають постійний доступ до необмежених джерел даних, внаслідок чого вони стають поінформованими і вимогливими покупцями. Вони мають можливість:

- без звернення до виробників або посередників отримувати об'єктивну інформацію про товари під різними торговими марками, включаючи витрати виробництва, ціни, властивості і якості продукту;
- ініціювати отримання реклами та інформації від виробників і продавців;
- самостійно визначати характеристики бажаної торгової пропозиції;
- використовувати програмне забезпечення для пошуку і залучення пропозицій численних продавців [5, с. 31].

Інтернет має можливість в реалізації ряду маркетингових функцій в роздрібній торгівлі, до яких слід віднести наступні (рис. 2).

Рис. 2. Маркетингові функції Інтернету в роздрібній торгівлі

Джерело: [6, с. 216]

Одним з найпопулярніших інструментів в середовищі маркетологів є воронка продажів. Ним користуються як онлайн, так і офлайн фахівці. Воронка продажів, як інструмент інтернет-маркетингу, дозволяє відстежити всі стадії процесу просування потенційного клієнта від першого знайомства з продуктом до виконання цільової дії.

При цьому, на якихось етапах, клієнти можуть відсортовуватись в певні групи. На кожній стадії воронка інтернет-продажів має свою конверсію в наступну дію. Ці дані дуже важливі для аналітики всього процесу взаємодії з клієнтом і побудови ефективної маркетингової стратегії. Що стосується структури воронки продажів, то тут говорити про стандартний шаблон не має сенсу. Все дуже індивідуально і залежить від різних чинників: направлення бізнесу; тематика сайту; категорія продукції; кінцеві цілі і т.д. Крім того, на структуру воронки продажів впливають джерела трафіку: соціальні мережі; SEO; контекстна реклама; партнерки та ін.

Але в загальному можна розглядати п'ять основних етапів руху потенційного клієнта:

- 1) потенційні покупці («вхід» воронки);
- 2) вступ в контакт;
- 3) зацікавлені клієнти;
- 4) договір;
- 5) оплата [10, с. 17].

Таким чином, всіх клієнтів можна розділити на групи: потенційні; лояльні; реальні; постійні. З постійними клієнтами ведеться безперервна робота. Вони отримують рекламні матеріали, бонуси, знижки, клубні карти і т.д. Для сайту також можна розділити клієнтів по групах, залежно від ступеня залученості в процес: відвідувачі; передплатники; покупці; постійні клієнти.

Досліджуючи особливості використання інструментів Інтернет-маркетингу торговельними мережами України у роздрібній торгівлі, звернемось до табл. 1.

Таблиця 1

Особливості використання інструментів Інтернет-маркетингу торговельними мережами України у роздрібній торгівлі

Мережі роздрібної торгівлі	Наявність наступних інструментів					Просування в соцмережах			
	сайту	інтернет-магазину	мобільного додатку	QR-коду	Проведення акцій	Facebook	VK	Instagram	Youtube
АТБ	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Ашан	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Епіцентр	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Метро	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Сільпо	+	-	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: побудовано автором за даними [1; 2; 7; 9; 11]

Як бачимо, майже усі аналізовані торговельні мережі роздрібної торгівлі використовують наявні можливості Інтернет-торгівлі, і лише АТБ та Сільпо не мають власного інтернет-магазину. Також зазначимо, що в Епіцентрі мобільний додаток запущено лише в травні 2020 р., проте він вже має наступні переваги:

- можливість отримання кешбеку при покупках в мережі;
- наявність картки «Лояльна» у додатку (не потрібно мати при собі фізичну картку);
- можливість відразу отримувати новини про акції;
- можливість сформувати електронний чек (історія покупок та платежів, кількість балів на копусному рахунку);
- можливість прокласти маршрут та отримати інформацію про транспорт, яким можна дістатись до магазину.

Також виокремимо недоліки, притаманні мобільному додатку Епіцентру порівняно з іншими торговельними мережами:

- дещо обмежений функціонал (лише покупки, кеш бек, картка лояльності та електронний чек);
- повільність у користуванні (довге завантаження товарів).

Отже, Епіцентру необхідно попрацювати над мобільним додатком, адже на даний час здійснити покупки в Інтернет-магазині за допомогою ПК або ноутбука складніше, ніж із використанням мобільного додатку.

Таким чином, в даний час соціальна значимість Інтернету полягає в тому, що мережа стала глобальним засобом комунікацій, що забезпечує обмін текстової, ілюстративної, аудіо-та відео інформації. З його допомогою відкривається доступ до онлайн-служб незалежно від географічних регіонів. Економічна значимість Інтернету обумовлена тим, що він став однією з форм розвитку роздрібних продаж. При цьому Інтернет являє собою універсальний, ефективний комплекс, що сприяє організації інформаційного забезпечення, проведенню досліджень ринку і його компонентів, наданню значного і

довгострокового впливу на аудиторію, формуванню, підтримці і зміцненню господарських зв'язків [8, с. 32].

Отже, використання нових можливостей Інтернету дозволяє підняти роздрібні продажі на якісно новий рівень. Процес придбання товару через Інтернет буде все більше нагадувати відвідування звичайного магазину: можна розглянути товар з усіх боків і в разі потреби поставити запитання консультанту, використовуючи при цьому голосовий IP-канал. Це робить можливим, не залишаючи дому, отримати всю необхідну інформацію та прийняти рішення про покупку. В результаті цього асортимент та обсяги товарів, що продаються через Інтернет, будуть неухильно зростати.

Висновки. Дослідивши характеристики та особливості роздрібної торгівлі та використання в ній інструментів Інтернет-маркетингу, ми виокремили основні напрями та можливості збільшення обсягів продажів за допомогою цього інструменту. Основними перевагами його є незначні фінансові витрати на впровадження та значне охоплення цільової аудиторії. Наступні дослідження необхідно присвятити удосконаленню наявних інструментів Інтернет-маркетингу у роздрібній торгівлі.

Список використаної літератури:

1. АТБ. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.atbmarket.com/>.
2. Ашан. *Офіційний сайт*. URL: <https://auchan.ua/ua/>.
3. Балик У.О., Колісник М.В. Електронна комерція як елемент системи світового господарства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика*. 2014. - № 8(11). С. 11–19.
4. Возний М.І. Міжнародна електронна торгівля. Проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Збірник наук. праць Буковинського університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 7. С. 243–252.
5. Войтович І.А. Сучасні тенденції розвитку Інтернет-маркетингу в Україні та світі. *Економічний часопис*. 2016. № 12. С. 29-34.
6. Дмитрук І.В. Найбільш успішні приклади використання Інтернет-маркетингу в галузі роздрібної торгівлі. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 212-219.
7. Епіцентр. *Офіційний сайт*. URL: <https://epicentrk.ua/>.
8. Жилюк Т.Р. Ефективність Інтернет-маркетингу: методологічні основи. *Стратегічні орієнтири*. 2017. № 7. С. 29-34.
9. Метро. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.metro.ua/>.
10. Полях В.М., Кривошеева Н.М., Ключко В.М., Чуйко Н.В. Електронна комерція: теоретико-правові засади та сучасний стан в Україні. *Науковий журнал «Економічні науки»*. 2017. № 5. С. 11-17.
11. Сільпо. *Офіційний сайт*. URL: <https://silpo.ua/>.

Vladyslav Kovtun

Features of internet marketing in retail.

The article reveals the features of retail trade and its differences from other types of trade activities. The characteristics and significance of Internet marketing in the retail trade of the enterprise are given. The peculiarities of the use of Internet marketing tools in the retail trade activities of enterprises are outlined.

Key words: marketing, Internet, trade, retail trade, Internet marketing, sales, improvement.

УДК 636.4:339.13
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

О.В. Коломоєць, студентка спеціальності «Адміністративний менеджмент»
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: Калачевська Л.І., д.е.н., професор кафедри Публічного управління та адміністрування, Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто стан та перспективи розвитку виробництва продукції свинарства в Україні. Особливості ведення бізнесу. Зібрані статистичні дані по поголів'ю свиней та по виробництву продукції свинарству в Україні за останні 10 років.

Ключові слова: бенчмаркінг, ринок свинини, ефективність виробництва, сільськогосподарські підприємства, попит.

Постановка проблеми

У структурі світового виробництва м'яса частка свинини є найбільшою і за останні роки досить стабільною. Вона становить понад 40%. В Україні свинарство завжди було одним з основних джерел доходу країни.

У структурі виробництва м'яса в Україні частка свинини має тенденцію до скорочення. Так, у 2016 р. вона становила 32,2 %, тоді як у 2000 р. сягала 40,7 %. Ця ситуація зумовлена рядом факторів: тимчасовою окупацією АР Крим і частини територій Луганської та Донецької областей, падінням купівельної спроможності населення. Така економічна ситуація на ринку свинини вимагає об'єктивної оцінки реального стану попиту і пропозиції та цін із метою виявлення тенденцій подальшого його розвитку.

Аналіз останніх досліджень

У вітчизняній науці актуальні проблеми сучасного стану як галузі свинарства, так і ринку м'яса, підвищення їх конкурентоспроможності та прибутковості, забезпечення населення продуктами харчування досліджувалися у працях В. М. Волощука [2], М. І. Ібатулліна [3], В.Я. Месель-Веселяка, О.В. Мазуренко [6], І.В. Свиноуса [7], О.М. Шпичака.

Мета статті - оцінити сучасний стан та визначити тенденції розвитку вітчизняного ринку свинини в умовах організаційно-економічних трансформацій галузі.

Виклад основного матеріалу

Бенчмаркінг (Benchmarking) - постійний процес, в ході якого вимірюються дані щодо продуктів, послуг, процесів і виробничих технологій на провідних підприємствах.

Асоціація «Свиноводів України» проводить бенчмаркінгове дослідження з 2016 р. Перший досвід бенчмаркінгу в Україні довів, що найбільший - не завжди ефективний. Так, підприємства середньої потужності мають значний потенціал зростання і достатні можливості, в тому числі фінансові, для впровадження необхідних змін з метою посилення своїх конкурентних позицій.

Розглянемо динаміку поголів'я свиней в Україні за період 2010 – 2019 р.р. у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка поголів'я свиней в Україні, тис. голів

Рік	Поголів'я свиней	Рік	Поголів'я свиней
2010	7576,6	2015	7350,7
2011	7960,4	2016	7079,0
2012	7373,2	2017	6669,1
2013	7576,7	2018	6109,9
2014	7922,2	2019	6025,3

Джерело: За даними з сайту Державної служби статистики України [9]

В Україні не перший рік спостерігається зменшення поголів'я свиней, як в приватному секторі, так і в промисловому. Основні причини - невисока прибутковість бізнесу і погіршення епізоотичної ситуації в країні внаслідок поширення африканської чуми свиней (АЧС). Згідно з даними Держстату, за десять років чисельність поголів'я свиней скоротилося практично на чверть з 7,58 млн голів в 2010 р до 5,73 млн в 2020 р.

До 2015 р більша частина (56%) поголів'я була зосереджена в приватних подвір'ях, а на свиноферми доводилося 44% тварин. Останні 5 років, кількість свиней в приватному секторі динамічно скорочувалася, а частка промислового змісту зросла майже до 60%. Таким чином, на 1 січня 2020 року в сільгосппідприємствах вже було майже на 1 млн свиней більше (3,3 млн голів), ніж в господарствах населення (2,4 млн голів).

Незважаючи на те, що в останні роки поголів'я зменшується як в сільгосппідприємствах, так і в господарствах населення, в останніх вирізняють свиней активніше. Якщо за 2019 року поголів'я свиней на фермах скоротилося на 2,8%, то в приватних господарствах - на 7,6%.

Щоб дослідити динаміку виробництва продукції тваринництва звернемося до таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка виробництва продукції тваринництва в Україні

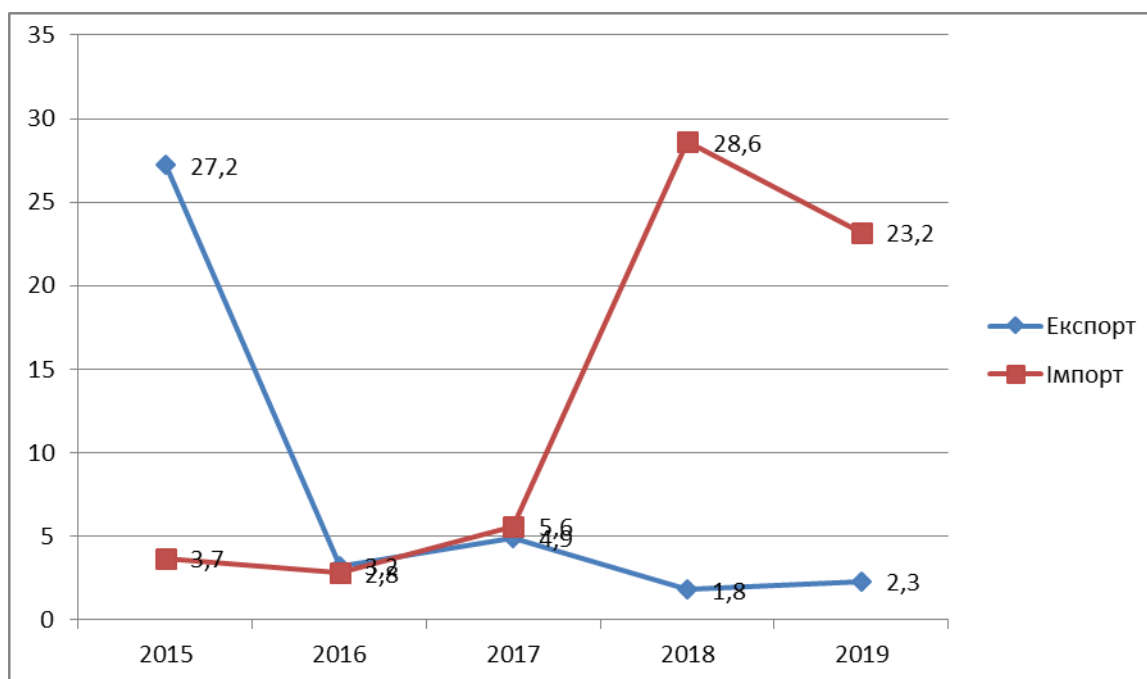
Рік	М'ясо (у забійній масі), тис.т	Рік	М'ясо (у забійній масі), тис.т
2010	2059,0	2015	2322,6
2011	2143,8	2016	2323,6
2012	2209,6	2017	2318,2
2013	2389,4	2018	2354,9
2014	2359,6	2019	2492,4

Джерело: за даними з сайту Державної служби статистики України [9]

Виробництво свинини в 2015 році зросло на 17,7% в порівнянні з 2013 роком. Це пов'язано, зокрема, зі збільшенням кількості експорту свинини.

Географія виробництва свіжої свинини помітно відрізняється від м'яса ВРХ, тут найбільші частки мають Донецька, Полтавська, Львівська, Дніпропетровська та Київська області, їх питома вага становить 73% загального обсягу виробництва даного виду продукту в січні-жовтні 2016 року.

За рис. 1 можемо проаналізувати динаміку експорту та імпорту продукції свиначства.

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту продукції свиначства, тис.т

За останні 7 років обсяги імпорту свинини в Україну змінювалися кардинально. Якщо в 2013 р країна ввезла 150 тис. т цього м'яса, то в 2016 р - всього 2,8 тис. т. Протягом останніх двох років (2018 і 2019) внаслідок активізації європейських постачальників Україна імпортувала 28,6 тис. т і 23,2 тис. т свинини відповідно.

Протягом 2013-2016 рр. Україна скоротила обсяги імпорту м'яса свиней через насичення ринку свининою українського виробництва. Припинення експорту м'яса свиней в Росію сприяло збільшенню присутності української свинини на внутрішньому ринку. Рекордне скорочення імпорту свинини в 2014 році в порівнянні з 2013 в 5 разів, що пов'язано зі зниженням попиту і невідповідністю імпорту в зв'язку з девальвацією національної валюти.

Протягом 2013-2015 рр. в Україні фактично відсутній експорт свиней в живій вазі. За підсумками 2015 року, Україна експортувала всього 622 голів свиней. Однак, в 2016 році Україна експортувала близько 20,9 тис. гол. свиней, при цьому всі поставки були до Грузії.

Скорочення експортних поставок свинини пояснюється тим, що ряд держав (в т. ч. Молдова, Білорусь, Вірменія) ввели заборону на поставки живих свиней, м'яса і кормів з України через масове захворювання на африканську чуму свиней.

Щорічно в Україні скорочується поголів'я свиней на більш ніж 500 000. Поширення африканської чуми свиней (АЧС) стимулює скорочення поголів'я, але це не основний фактор.

З 2012-го по червень 2017 року через АЧС було знищено 129 000 свиней. За поточний рік зафіксовано вже 140 випадків цього захворювання - це наполовину більше, ніж в 2016-му. За знищених че-

рез АЧС свиней підприємствам повинні бути відшкодовані кошти. З цих 146,7 млн грн за 129 000 знижених свиней було компенсовано лише 606 000 грн. Це 0,4%. Фактично АЧС для свиного комплексу од-но банкрутства. Тобто саме страх банкрутства спонукає власників порушувати закон, розпродавати свиней до отримання офіційного підтвердження діагнозу АЧС, як наслідок - подальше поширення смертоносного вірусу по Україні.

Висновок

В Україні існує ряд проблем у функціонуванні ринку тваринництва, що негативно позначається на якісних і кількісних характеристиках як стану галузі, так і розвитку аграрного сектора.

Основними проблемами на нинішньому етапі розвитку галузі є:

- Поширення африканської чуми свиней - це зумовило те, що ряд країн заборонили ввезення м'яса на свої території з України, українські підприємства зазнали значних збитків, на ринку присутній профіцит свинини;

- Застарілі технології вирощування тварин і переробки м'яса на українських підприємствах, не-долік технічних засобів і основних фондів - відповідно низька рентабельність галузі і незацікавленість у фінансуванні, підвищення виробничих витрат на підприємствах АПК;

- Недосконалість аграрної політики підтримки галузі - відсутність державної фінансової допомо-ги крупно-товарним спеціалізованим підприємствам і бюджетної підтримки особистих підсобних гос-подарств, сприяє зниженню матеріальної зацікавленості товаровиробників у збільшенні виробництва. Важливим рішенням має стати відновлення державних закупівель тваринницької продукції у сільсько-господарських товаровиробників та забезпечення їм мінімальних закупівельних цін

Ці та ряд інших проблем стримують розвиток галузі тваринництва та вимагають негайного рі-шення, у всіх сегментах комплексу.

Наявність в окремих областях України проблем з поширенням захворювань АЧС поглиблює кризові явища в галузі свинарства, так як створює проблеми зі збутом продукції і не стимулює наро-щування поголів'я свиней. До того ж, щороку в Україні скорочується споживання свинини.

Список використаної літератури:

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні та світі : моно-графія / Шпичак О.М. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 392 с.
2. Волощук В. М. Стан і перспективи розвитку галузі свинарства. Вісник аграрної науки. 2014. № 2. С. 17–20.
3. Ібатуллін М. І. Організаційно-економічні засади реалізації продукції свинарства особистими селянськими господарствами. Вісник Сумського національного аграрного
4. університету. 2016. № 2. С. 34–36.
5. Маслак О. Свинарство – традиції та прибутковий бізнес. Агробізнес сьогодні. 2016. № 15-16, серпень.
6. Месель-Веселяк В. Я., Мазуренко О. В. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2004. 198 с.
7. Свиноус І. В. Ринок продукції свинарства: оптимальне поєднання ринкового і державного ре-гулювання. Економіка АПК. 2010. №9. С. 135–138.
8. <http://pigua.info/ru/post/news/benchmarking-v-ukrainskom-svinovodstve-ili-ucitsa-vesti-biznes-lucse-v-svoih>
9. <http://ukrstat.gov.ua>

О.В. Kolomojets

State and prospects of development of pig production in ukraine

The article considers the state and prospects of development of pig production in Ukraine. Features of doing business. Statistics on pigs and pig production in Ukraine for the last 10 years have been collected.

Key words: benchmarking, pork market, production efficiency, agricultural enterprises, demand.

Д.Р. Комісаров, студент

Л.І. Калачевська, д.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

У статті досліджено динаміку виробництва молока за останні роки, чисельність великої рогатої худоби на сільськогосподарських підприємствах України, охарактеризовано перспективи розвитку галузі, розглянуто діючі програми підтримки АПК.

Ключові слова: молоко, петля якості, ефективність виробництва, продукція тваринництва, продуктивність.

Постановка проблеми. Основною причиною скорочення кількості поголів'я худоби на сільськогосподарських підприємствах та зменшення виробництва продукції є незацікавленість товаровиробників у розвитку тваринництва (через значну збитковість усіх його галузей). Головним напрямом підвищення ефективності виробництва молочної продукції повинна стати налагоджена на високому рівні маркетингова діяльність, завданням якої є підвищення зацікавленості працівників у ефективному використанні ресурсів і поліпшення стану реалізації продукції, зміцнення матеріально-технічної бази переробних підприємств, розвиток інфраструктури ринку, організація реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо проблем розвитку підприємств молокопереробної галузі, їхньої ефективності виробництва було присвячено чимало робіт українських дослідників, таких як В.В. Бовсунівський [1], Ю.В. Біляк [3], О.Д. Дивнич, І.В. Бурачек, Н.В. Білошкурська [4] та ін.

Постановка завдання: дослідження та аналіз сучасного стану виробництва молока, визначення проблем та перспектив розвитку молочної промисловості в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямком підвищення економічної ефективності виробництва тваринницької продукції є покращення його якості. Досвід щодо забезпечення якості продукції тваринництва, який накопичувався десятиріччями, у нинішніх умовах сільськогосподарські товаровиробники мають опанувати за короткий проміжок часу. Цього вимагають умови сьогодення, адже Україна послідовно інтегрується в європейське та міжнародне співтовариство. У зв'язку з цим перед виробниками тваринницької продукції і переробниками постають проблеми забезпечення конкурентоспроможної, безпечної та якісної продукції, розв'язання яких значною мірою залежить від ефективного застосування комплексної системи управління якістю на підприємствах. Система якості у галузі тваринництва має охоплювати всі стадії життєвого циклу продукції, що має бути відображено у структурі «петлі якості», яку запроваджують на передових європейських підприємствах.

У кожному сільськогосподарському підприємстві є невикористані можливості росту валового виробництва тваринницької продукції [1]:

- ліквідація яловості корів та та поліпшення відтворення стада;
- підвищення продуктивності тварин до рівня передового господарства;
- доведення чисельності поголів'я до кількості, передбаченої планом.

Підвищення економічної ефективності тваринництва неможливо без подальшого росту рівня комплексної механізації всіх технологічних процесів. Необхідно повністю механізувати роздачу кормів, збирання гною на фермах та подачу води. При комплексній механізації трудомістких процесів витрати праці на одиницю тваринницької продукції можуть бути скорочені на 35–40 %. Великим резервом підвищення рентабельності продукції тваринництва є поліпшення якості продукції.

У табл. 1 наведено дані щодо обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України.

Таблиця 1

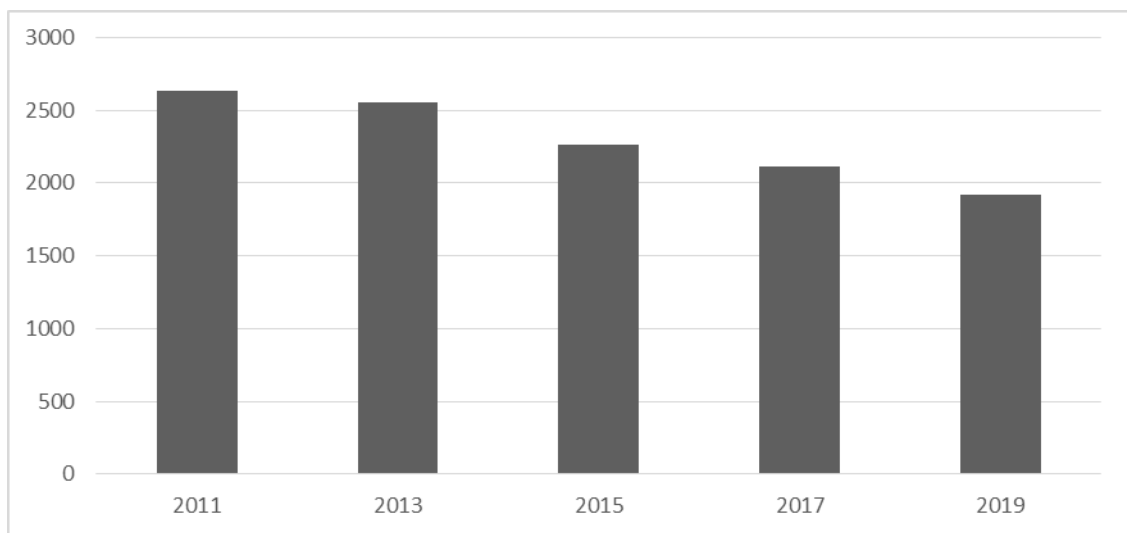
Динаміка обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України, тис. т.

Найменування продукції тваринництва	Роки			Відхилення 2015 р. від 2010 р., %	Відхилення 2019 р. від 2015 р., %
	2010	2015	2019		
Молоко	11248,5	10615,4	9663,2	-5,62	-8,96

Джерело : побудовано автором за даними [2]

Разом із зменшенням поголів'я ВРХ скоротилися обсяги виробництва молока з 11248,5 тис. т. у 2010 р. до 9663,2 тис. т. на кінець 2019 р. З подальшим зменшенням виробництва молока в Україні може виникнути продовольча криза.

На рисунку 1 показана динаміка поголів'я корів у господарствах усіх категорій.

Рис. 1. Поголів'я корів у господарствах усіх категорій, тис. гол.

Джерело : побудовано автором за даними [2]

Пряме фінансування сільського господарства здійснюється практично в усіх економічно розвинених країнах, проте їх рівень і структура різні. Найбільша частка прямих платежів в структурі видатків на підтримку сільського господарства відмічається в Норвегії, Австралії, США і ЄС. У галузевому розрізі найбільша частка видатків припадає на рослинництво в США, Канаді, ЄС, на тваринництво – у Фінляндії, Норвегії, Швейцарії [3].

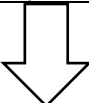
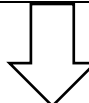
Як показує світовий досвід основні резерви підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва криються у таких сферах, як [4]:

- маркетинг, пошук і вивчення ринку.
- проектування або розроблення технічних вимог до продукції.
- матеріально-технічного постачання.
- підготовка та розроблення виробничого процесу.
- виробництво.
- контроль, обстеження.
- зберігання продукції відповідно до визначених термінів та вимог.
- реалізація продукції.

Для забезпечення високої ефективності виробництва тваринництва необхідна всеосяжна державна підтримка. В таблиці 2 наведено діючі в 2020 р. програми розвитку малого бізнесу в сільськогосподарському секторі.

Таблиця 2

Програми підтримки підприємств сільськогосподарського сектору України

Програми підтримки підприємств сільськогосподарського сектору України	
Фінансування із загального державного бюджету України	Фінансування зі спеціального фонду державного бюджету
«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здеешевлення кредитів» – 1,2 млрд. грн	«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» – 4773,0 тис грн.
«Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» – 400,0 млн. грн.	«Надання кредитів фермерським господарствам» – 67000,0 тис. грн.
«Державна підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства» – 400,0 млн. грн.	«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» – 5000,0 тис грн.
«Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» – 1 млрд. грн.	
«Державна підтримка тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» – 1 млрд. грн.	

Джерело: побудовано автором за даними [5,6]

«Петля якості» передбачає три напрямки: забезпечення якості; управління якістю, поліпшення

якості. Функція маркетингу є основою у визначенні чинників якості продукції. У зв'язку з цим, управління якістю починається і закінчується маркетингом, що поєднує три етапи: забезпечення якості до продажу продукції; забезпечення якості у процесі продажу продукції; забезпечення якості після продажу продукції.

Передумовою високого рівня ефективності галузі тваринництва є використання у виробничому процесі високопородних тварин. Основним напрямом селекції у сучасному тваринництві слід вважати підвищення продуктивності існуючих порід і створення тварин, здатних до інтенсивного використання в умовах промислової технології.

Підвищення продуктивності тварин можливе шляхом поліпшення раціону годівлі худоби, ліквідації білкового дефіциту в кормах на основі удосконалення структури кормовиробництва, збільшення в раціонах тих видів кормів, які максимальною мірою сприяють зростанню виходу продукції в розрахунку на голову худоби і поліпшення її якості. Цей напрям також передбачає впровадження найбільш прогресивних методів збирання, зберігання і підготовки кормів до згодовування; збільшення виробництва і розробки досконаліших рецептів комбікормів для окремих статевовікових груп худоби; підвищення ефективності використання культурних пасовищ; обґрунтування режимів годівлі тварин на різних стадіях їх репродуктивного циклу.

Висновок: Головним напрямом підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва повинна стати налагоджена на високому рівні маркетингова діяльність, завданням якої є підвищення зацікавленості працівників у ефективному використанні ресурсів і поліпшення стану реалізації продукції, зміцнення матеріально-технічної бази переробних підприємств, розвиток інфраструктури ринку, організація реклами.

Список використаної літератури:

1. Бовсуновський В.В. Особливості розвитку ринку продукції тваринництва в Україні. Науково-технічний бюлетень ІТ НААН. 2012. № 108. С. 29-36.
2. Тваринництво України. Державна служба статистики України. Веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Біляк Ю.В. Особливості фінансової безпеки сільськогосподарського підприємства в загальній системі АПК. *Агросеім*. 2019. № 3. С. 24-29.
4. Білошкурська Н.В. Загрози стратегічному розвитку економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу України. *Агросеім*. 2013. № 6. С. 23-28.
5. Програми підтримки АПК у 2020 році. Веб-сайт. URL: <https://khoda.gov.ua/programi-p%D1%96dtrimki-apk-u-2020-roc%D1%96>.
6. Держпідтримка АПК-2020: програми, механізми, терміни. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. Веб-сайт. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini>.
7. Бурачек І.В., Михайленко Н.В. Сучасний стан та перспективні напрями розвитку сільського господарства в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. С. 134-137.

Dmytro Komisarov, Larysa Kalachevs'ka

Status and prospects of milk production development in Ukraine. The article examines the dynamics of milk production in recent years, the dynamics of the number of cattle at agricultural enterprises of Ukraine, describes the prospects for the development of the industry, considers the current programs to support agriculture.

Key words: milk, quality loop, production efficiency, livestock products, productivity.

Liu Yibo,
L.O. Dashutina
Sumy National Agrarian University

Enterprise organization management is to establish a sound management mechanism, reasonably cooperate with personnel, customize various rules and regulations, etc. Specifically, it is an effective allocation of limited resources within the enterprise. In order to achieve certain common goals, it is a kind of arrangement of responsibilities and personnel according to certain rules and procedures. The ultimate purpose is to achieve the common purpose of the organization.

Key words: improvement, management, enterprise.

Introduction.

Organizational management refers to the process of effectively realizing the organizational goals by establishing organizational structure, defining the position or position, clarifying the relationship between responsibilities and powers. Organizational management should make people clear what work in the organization, who to do, what responsibilities workers bear, what power they have, and how the relationship between them is between the upper and lower levels in the organizational structure. Only in this way can we avoid obstacles in implementation caused by unclear responsibilities and ensure the realization of organizational goals.

Organizations have a very delicate relationship with individuals, and if we can't manage the organization well, it is a very painful thing for individuals. In order to survive and develop, human beings need to have organization, that is, the crowd aggregation with common goals. Therefore, how to improve the organizational ability becomes one of the eternal themes in management.

Materials and Methods.

First, charging "Knowledge changes destiny!" as a governor, he needs to use his spare time to read some books related to governance regularly, or check some information about governance on the Internet and the experience of the previous generations. Now there are many books and websites for management. For individuals, they should find the right direction of learning, and only expand the area when time allows. At the same time, some psychological can also be seen, for example, through some simple action reflection to see some simple internal conditions, as a manager to see the ability of people is essential. On the whole, it's better to know more than less, no matter which. Second, theory has something, the next step is how to use it flexibly, otherwise it is not different from "talking on paper". Good theories should be used in work slowly, and the introduction of theories should be carried out step by step. The employee is more concerned about his earnings for the month and will be very cautious about everything that reduces their interests. Finally, more accumulation, a note is better. Good is to keep going, bad timely correction. Third, we should develop the habit of thinking frequently. Why are many managers dealing with the same thing differently? Some of them deal with it in a more hasty way. That is, the administrators usually encounter problems, and they should be diligent in thinking and deal with the problems with the best scheme. When making decisions, it is necessary to forecast the results so as to make the temporary treatment for record. Fourth, we should cultivate the ability to observe and find problems. Good managers, in the inspection work, can see some problems at a glance, and timely to solve, decisive is also a governance should have the ability. You are not sure to be proficient but you must understand. You can't even read other people work. Fifth: Communication. Communicate with employees regularly, encourage employees to put forward their own views and problems in the Department. If you do not do well, you should communicate the problems solved by solving the problem in time.

Understanding and focusing on the organization is what everyone must master, especially managers. We think so because most people who work in an organization don't understand what an organization is. The result is that many people in the organization are unhappy, and more people think they are wiped out by the organization. "In my opinion, sometimes organizations can be prisons that hold peoples souls," Charles Handy said. I often have this experience when I work in an organization. "This person, known as the master of organizational management, describes the organization in this way, and also enables us to understand that the organization has a very delicate relationship with the individual. If we can not manage the organization well, it is extremely painful for the individual.

The existence of organization is to achieve the goal, and the existence of organization management is to improve efficiency. The attributes of the organization determine that the organization itself has its own characteristics. As a collection of people who need to commit to the goal and efficiency, we need to restore the characteristics of the organization itself. Therefore, the correct understanding of the organization is:

Results.

First, "the company is not a home". In the real management, there is a very wrong view in our management. It is believed that the company is a home. For a long time, many managers think that it is neces-

sary to be a "parent official", and many people think that "it should be company as the home", but these views are very wrong. What kind of state should the company be, we still need to return to the attributes of the organization itself. When a person is connected with an organization, it is very important for the individual to understand the relationship between the organization and the individual. When we say "a company is not a home", it means that the organization will not take care of the individual, and that means that in the organization we are connected with objectives, responsibilities and power, rather than emotions. Organizations are divided into formal and informal organizations. Formal organization refers to the use of power, responsibility and goal to connect the crowd; informal organization refers to the combination of emotions, interests and hobbies to connect the population. When it comes to organizational management, it should be about responsibility, objectives and power. Therefore, in a simple sense, organizational theory is to explore the theory of whether responsibility and power match. The design of organizational structure is essentially a design of decentralization and responsibility. So when we understand an organization, it means that for an organization, we can not talk about emotions, hobbies and interests, and can not hope that the organization is a "home". We can only tell people that organizations are not home, but organizations focus more on responsibility, power and goals. When the goals cannot be achieved, organizations have no meaning of existence, and the people in the organization lose their meaning.

Second, organizations must ensure that one thing is the same group of people taking on. Many managers are troubled by complex organizational management and are unable to follow. People always start from the aspects of system construction, incentive system and personnel quality, and think these measures can solve the problem of organizational chaos. However, no matter how hard everyone makes efforts, the improvement of management system, the improvement of incentive system and the improvement of personnel quality, the fundamental problems still have not been solved. Therefore, we try to solve the problem by the way of elimination of the last place or internal competition. After several years of hard work, the results of the study are not obvious, and the problems still exist. Why? One of the fundamental reasons is that we don't understand that organizations need clear responsibilities, powers and goals. That is, the same power, responsibility and goal must be borne by the same group of people. When you see the situation of overstuffed structure, low efficiency, over people, unclear responsibilities and mutual buck passing, you must first see if there are two groups of people doing the same thing, two groups of people are taking on the same responsibility, and two groups of people in the same power are using it. This is the reason for the above situation. These situations can be expressed in a word called "organizational nihilism". The virtual organization exists in many enterprises, for example, an enterprise has a marketing department but also a marketing department, which does not distinguish the division of labor between the marketing department and the marketing department. As a result, the marketing department does not study the market, but has made a lot of promotion design and terminal planning. These functions are exactly the functions of the marketing department. When the results of the operation are out, it is impossible to distinguish the marketing department from the marketing department Who should be responsible for the results of performance. What's more, many enterprises have various functional departments, but they have a special management department, which is often called "integrated management department". With this department, you will find that all functional departments of the enterprise will only do easy things, and the things that are not easy to do will be pushed to the general management department. As a result, the general management department becomes no matter whether the Department is established, and the functional department is not established. All problems will be concentrated in the general management department, and the responsibilities cannot be defined at all, but the resources are consumed, because everyone has the responsibility and responsibilities Responsibility is needed. The most terrible thing in an organization is "organizational falsehood".

Third, people are fair and not equal in Organizations. In the social structure, people exist on the premise of survival, and people are constrained by law and morality. In the face of law and morality, people and people should be fair and equal. But in an organizational structure, people and people are living on the premise of achieving their goals. People and people should bear their respective responsibilities and goals, thus they have different powers. Because of these differences, people and people should be fair but unequal. Maybe this explanation is not scientific, but if you want to understand it well, you should be able to accept it. The focus of the organization is on people, which is entirely assured. But on this premise, we must also understand that organizations emphasize more obedience than equality. I have always been very interested in the army. A such organization, all members from different places, have different habits and abilities. But when entering the military organization, these people of all kinds will soon become one and become a strong team brave to bear and achieve their goals. What makes such a team, people give many answers, but one of the common characteristics is: absolute obedience. They did not emphasize individuals, did not emphasize their own ideas, all people tried to obey the organization, strive to achieve the goals of the organization, each person consciously become a member of the organization, not become themselves.

It is a very basic requirement to respect the equal rights of everyone. But compared with the organization, if we enter the management state, the organizational goal becomes something higher than everything. Everyone needs to obey the organizations goal, and they need to ask themselves constantly "what I have done for the organization". Such a state is the reasonable individual state in the organization. Therefore, put

yourself in the structure of the organization, fully understand the position of yourself in the organization, make the behavior choice accordingly, and take responsibility for yourself. You will feel the happiness you get from understanding the organization.

Fourth, division of labor is the fundamental method of personal and organizational connection. The ability of organization comes from the cooperation brought by division of labor, and without division of labor, there is no vitality of organization structure. For an organization, whether it is structural design or personnel selection, if properly used, it can simplify and clarify a very important issue in the organization, that is, who controls what. In any company, clear communication line, control line, responsibility line and decision line are essential. To get this clear context, we need to design division of labor, and can not rely on the consciousness of people or the management system. The organizational structure itself should do well in this matter. Many companies are fond of the perfection and perfection of their own management system. However, I prefer to solve the problem of division of labor first. The less the management system, the better, because the system itself is a cost. The status of a good company is: an organic organization, a healthy and dynamic culture, an effective distribution system - such an enterprise management system is enough.

Conclusions.

The division of labor of an organization is mainly to allocate responsibility and power. Organizations must ensure that the responsibility of an enterprise is held by someone who is responsible, and that the responsible person has the corresponding power. Therefore, the relationship between individuals and organizations in an organization is actually a kind of responsibility relationship. Division of labor makes everyone and organization combine together, and also with organizational goals. The division of labor in organizations needs rational design and legal definition. There is no common commitment and understanding of division of labor, and no peoples recognition of the authority of division of labor, in fact, it is impossible to realize the organization management. Therefore, the ultimate goal of organization management is to achieve the common goal of the organization.

References:

1. Gao Bingxiong. The improvement of enterprise organization and management [J]. Abstract of management science, 1994 (04): 41
2. Li Yang. Problems and improvements in comprehensive budget management of enterprises based on the perspective of organizational structure [J]. Modern business, 2010 (26): 129-130
3. Liu Fei. Research on the improvement of key's organizational structure [D]. Northwest University, 2019
4. He Zhengchu. Enterprise crisis management: the perspective of organization and organization management [D]. Central South University, 2004
5. Zheng Shigui. Improvement of organizational management structure of enterprises [J]. Abstract of management science, 1997 (05): 10

Люд Ібо, Л.О. Дашутіна

Удосконалення управління на підприємствах

Управління організацією підприємства полягає у створенні надійного механізму управління, розумній співпраці з персоналом, налаштуванні різних правил і положень тощо. Зокрема, це ефективний розподіл обмежених ресурсів на підприємстві. Для досягнення певних спільних цілей це свого роду розподіл обов'язків та персоналу за певними правилами та процедурами. Кінцевою метою є досягнення спільної мети організації.

Ключові слова: удосконалення, управління, підприємство.

СТРУКТУРА КАПІТАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА І ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

Є.В. Марюха

Сумський національний аграрний університет

У статті автором розглянуті умови формування капіталу підприємства, що забезпечують його ефективне управління, узагальнені фактори впливу на структуру капіталу підприємства і на основі аналізу структури капіталу конкретного промислового підприємства та показників ефективності його діяльності виявлено вплив структури капіталу підприємства на рентабельність його діяльності

Ключові слова: підприємство, власний капітал, позиковий капітал, структура капіталу, ефективність діяльності

Постановка проблеми. Незважаючи на постійні дискусії і обговорення сутності, ролі капіталу в діяльності і розвитку суб'єктів господарювання, питань його формування і використання недостатньо уваги приділяється капіталу як субстанції, що формує бізнес в цілому. Зазвичай пріоритети надаються процесам діяльності суб'єктів господарювання, а капітал розглядається як вторинне, що забезпечує ці процеси. Ринкові умови господарювання, зростання конкуренції змушують по-іншому ставитись до капіталу, який є фундаментом будь-якого бізнесу. Вартість капіталу безпосередньо впливає на платоспроможність підприємства, величину його доходу та рентабельність діяльності. А тому оптимізація структури капіталу має важливе значення для прийняття ефективних управлінських рішень керівництвом підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню сутності капіталу та основних підходів до оцінки вартості власного та позикового капіталу підприємств, які є визначальними факторами оптимізації структури капіталу підприємства в цілому присвячені праці І. Бланка, Ю. Брігхема, Дж. Ван Хорна, О. Стоянової, А.Черкасової, Н. Кашеної, В. Мартинюк та інших. В розрізі різних економічних шкіл, таких як: меркантилісти, фізіократи, маржиналісти, класична школа, неокласична школа, а також сучасних трактувань Шкода М.С. здійснив аналіз функціональних аспектів понять «капітал підприємства» та «структура капіталу». Заслужовує на увагу праці А. Поддєрьогіна, Г. Кірейцева, О. Терещенко, в яких автори здійснили науково-теоретичне обґрунтування основ управління структурою капіталу підприємства.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Наявність великої кількості праць, в яких висвітлювались сутність, роль капіталу в діяльності і розвитку суб'єктів господарювання, питання його формування і використання, методи оцінки вартості як сукупного капіталу, так і окремих його складових – власного і позикового, не зменшує актуальність розгляду даного питання, оскільки мінлива динаміка розвитку, процеси глобалізації, економічні і фінансові кризи ставлять перед підприємствами багато питань щодо зміцнення своїх позицій на ринку і примноження свого капіталу не лише з метою збільшення прибутків, а й з метою максимізації вартості самого підприємства. Не останню роль в цьому питанні грає правильно побудована структура капіталу підприємства, визначення якої залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, що потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення факторів впливу на вибір співвідношення джерел фінансування діяльності промислового підприємства та його впливу на ефективність діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі діяльності будь-якого підприємства лежить капітал, який забезпечує діяльність всіх її процесів. Завдяки капіталу підприємства здійснюється не лише поточна його діяльність, але й розвиток. Завдяки такій властивості капіталу, як накопичення, він реінвестується протягом всього життєвого циклу підприємства. Поняття склад та структура капіталу підприємства не є тотожними. Якщо склад капіталу підприємства визначає сукупність елементів (складових), які утворюють капітал підприємства, то структура капіталу підприємства визначає співвідношення цих елементів. Кінцева структура капіталу підприємства визначається шляхом аналізу міри впливу окремих джерел додаткового капіталу на той, що функціонує спочатку і зміни в ньому співвідношення власної і позичкової складової [1].

Досягнення ефективного управління капіталом підприємства потребує вирішення низки питань, сформульованих в таблиці 1.

Таблиця 1 - Формування капіталу підприємства [1]

Напрямок аналізу	Сутність	Напрямок використання
Потреба в капіталі	Визначення потреби в оборотних і не-оборотних активах	Формування активів
Склад капіталу	Сукупність створюючих елементів	Забезпечення господарської діяльності в цілому
Структура капіталу	Співвідношення власного і позичкового капіталу	Забезпечення фінансової діяльності
Джерела додаткового капіталу	Збільшення власником підприємства його первинних інвестицій, або фінансуванням із зовнішніх джерел	Зростання масштабів діяльності, збільшення дебіторської заборгованості, збільшення розмірів закупівель
Кінцева структура капіталу	Оптимальне співвідношення власного і позичкового капіталу	Досягнення мінімуму витрат на формування капіталу і максимуму ринкової вартості активів підприємства
Ступінь ефективного використання капіталу	Оцінка ефективності використання основного і оборотного капіталу	Забезпечення рентабельної діяльності підприємства
Фінансовий результат діяльності	Отримання максимального прибутку	Забезпечення добробуту менеджерів і акціонерів

Теорія і практика засвідчує відсутність єдиного значення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу підприємств. Це пов'язано з тим, що визначення критеріїв оптимізації структури капіталу навіть однотипних підприємств залежить від багатьох суб'єктивних і об'єктивних факторів. Велику кількість різноманітних факторів впливу на структуру капіталу підприємства можна пояснити тим, що капітал підприємства формується як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування та розподіляється на матеріальні (оборотні і необоротні) і нематеріальні активи, використання яких у виробничих процесах на різних стадіях життєвого циклу підприємства створюють відповідний дохід.

Серед факторів впливу на структуру капіталу підприємства Петченко М.В. виділяє умови функціонування підприємства, зокрема, його галузеві особливості виробничої та інших видів діяльності, тактичних та стратегічних цілей, які визначає керівництво чи менеджмент підприємства, фази життєвого циклу підприємства, кон'юнктури товарного та фінансового ринків тощо [2]. Дослідження факторів впливу на структуру капіталу підприємства дозволило Хмарському І. виділити такі фактори: стабільність обсягів продажів; темпи зростання; структура активів; рентабельність діяльності; контроль на підприємстві; оподаткування; виробнича (операційна) структура; стиль управління; ринкові умови; ціни тощо» [3]. Проаналізуємо структуру капіталу промислового підприємства у динаміці за період 2015-2019 роки на підставі його бухгалтерської звітності (таблиця 2).

Таблиця 2 – Структура капіталу підприємства за період 2015-2019 роки

Показники	2015		2016		2017		2018		2019		Відхилення структури 2019 до 2015, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Власний капітал, усього	16432	69,2	17024	52,6	17476	58,1	18043	55,6	27719	59,8	-9,4
Зареєстрований капітал	141	0,6	141	0,4	141	0,5	141	0,4	141	0,3	-0,3
Додатковий капітал	7342	30,9	7342	22,7	7342	24,4	7710	23,8	14550	31,4	0,5
Резервний капітал	103	0,4	103	0,3	103	0,3	103	0,3	103	0,2	-0,2
Нерозподілений прибуток	8846	37,2	9432	29,1	9890	32,9	10089	31,1	12925	27,9	-9,3
Запозичений капітал, усього	7316	30,8	15335	47,4	12601	41,9	14376	44,4	18640	40,2	9,4
Короткострокові кредити банків	-	-	-	-	-	-	-	-	4569	9,8	9,8
Поточна кредиторська заборгованість	7084	29,8	15211	47,0	12518	41,6	13379	41,3	13058	28,2	-1,6
Інші поточні зобов'язання	232	0,9	124	0,4	83	0,3	997	3,1	1013	2,2	1,3
Разом капіталу	23748	100	32359	100	30077	100	32419	100	46359	100	-

Аналізуючи наведені дані в таблиці 1, слід зазначити про зміни структури капіталу протягом досліджуваного періоду 2015-2019 роки. Ці зміни пов'язані із збільшенням частки запозиченого капіталу у 2019 році, яка дорівнювала 40,2%, порівняно із аналогічним показником 2015 року, який дорівнював у базовому році 30,8%. Відповідно, відбулось зменшення частки власного капіталу досліджуваного підприємства на 9,4%. У 2015 році вона складала 69,2%, а у 2019 році – 59,8%. В цілому, у структурі капіталу переважає власний капітал. Це означає, що свою діяльність підприємство протягом 2015-2019 років здійснювало за рахунок власних джерел фінансування. Основним власним джерелом фінансування підприємства за цей період є додатковий капітал, частка якого у структурі всього сукупного капіталу підприємства станом на кінець 2019 року становила 31,4%. Порівняно з базовим 2015 роком вона зросла на 0,5%. Також господарська діяльність підприємства фінансувалась за рахунок нерозподіленого прибутку. Але його частка у фінансуванні господарської діяльності підприємства зменшувалась протягом досліджуваного періоду і на кінець 2019 року становила 27,9%, що на 9,3% менше порівняно з 2015 роком, в якому вона дорівнювала 37,2%. Необхідно відмітити, що джерела лами фінансування діяльності підприємства виступав резервний капітал, сума якого протягом досліджуваного періоду не змінювалась і дорівнювала 103 тис. грн., а ось його частка через зміну структури інших складових власного капіталу підприємства зменшилась з 0,4% (2015 рік) до 0,2% (2019 рік). Частка зареєстрована капіталу підприємства також зменшилась з 0,6% (2015 рік) до 0,3% (2019 рік), а його сума протягом досліджуваного періоду не змінювалась і складала 141 тис. грн.

У структурі запозиченого капіталу досліджуваного підприємства також спостерігаються зміни. Протягом 2015 – 2018 років запозичений капітал підприємства складався лише з поточних зобов'язань у вигляді поточної кредиторської заборгованості і та інших поточних зобов'язань. При цьому частка поточної кредиторської заборгованості протягом цього періоду у структурі капіталу підприємства була значною і мала тенденцію росту. У 2015 році вона дорівнювала 29,8%, у 2019 році – 41,3%. Також за цей період спостерігалось зростання частки інших поточних зобов'язань. У 2015 році вона становила 0,9%, у 2018 році – 3,1%. Однак структура запозичених капіталу підприємства у 2019 році змінилась, що пов'язано із появою короткострокового банківського кредиту на суму 4569 тис. грн., частка якого у структурі капіталу підприємства становила 9,8%. Відповідно, у 2019 році, порівняно з 2015 роком у структурі капіталу підприємства частка поточної кредиторської заборгованості зменшилась порівняно з аналогічним показником базового 2015 року на 1,6% і становила 28,2%, а частка інших поточних зобов'язань порівняно з 2018 роком зменшилась до 2,2%, але порівняно з базовим 2015 роком спостерігається її збільшення на 1,3%.

Яким чином зміна структури капіталу підприємства вплинула на кінцеві фінансові результати діяльності підприємства і ефективність його діяльності, яка вимірюється таким показником, як рентабельність діяльності можна з'ясувати на підставі даних фінансової звітності досліджуваного підприємства, наведених в таблиці 3.

Таблиця 3 – Фінансові результати діяльності підприємства за період 2015-2019 роки, тис. грн.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	Темп росту 2019 до 2015, %
Чистий дохід від реалізації	8846	4745	12576	21879	54711	5 разів
Собівартість реалізованої продукції	6549	4324	12317	18941	42113	5 разів
Прибуток від операційної діяльності	2560	592	452	158	3155	23,4
Прибуток до оподаткування	2556	592	452	240	3349	31,0
Чистий прибуток	2556	592	398	199	2836	10,9
Рентабельність діяльності, %	39,0	13,7	3,2	1,1	6,7	-32,3

Аналіз показників фінансових результатів діяльності досліджуваного підприємства за період 2015-2019 роки показує суттєві зміни в результативності і ефективності діяльності підприємства, які воно зазнало також внаслідок впливу зміни структури капіталу. Незважаючи на те, що чистий дохід підприємства за даний період мав тенденцію росту і на кінець 2019 року порівняно з 2015 роком зріс в 5 разів, аналогічно зростали і витрати підприємства за цей період в 5 разів. Тому операційний прибуток на кінець 2019 року порівняно з 2015 роком зріс всього лише на 23,4%. Внаслідок зростання витрат з фінансової діяльності підприємства чистий прибуток підприємства зріс за 5 років лише на 10,9%. А рентабельність діяльності підприємства, навпаки, зменшилась на 32,3% і становила на кінець 2019 року 6,7%. Необхідно відзначити, що за період 2015-2018 року, коли у структурі капіталу підприємства в якості запозичених ресурсів використовувалась лише поточна кредиторська заборгованість, яка мала тенденцію росту за цей період, спостерігалось зменшення величини чистого прибутку з 2556 тис. грн. у 2015 році до 199 тис. грн. у 2019 році, а також суттєве зменшення рентабельності діяльності підприємства з 39% у 2015 році до 1,1% у 2019 році. Але у 2019 році з появою у структурі капіталу частки банків-

ського короткострокового кредиту, фінансові результати діяльності підприємства покращились і рентабельності діяльності зросла. Це свідчить, що на підприємстві відбулось покращення структури капіталу підприємства, що позитивно вплинуло на ефективності діяльності досліджуваного підприємства.

Висновки. Аналіз структури капіталу промислового підприємства і фінансових результатів його діяльності свідчить, що структура капіталу підприємства має прямий вплив на його фінансові результати його діяльності. Відповідно, на підприємстві необхідно приділяти належну увагу управлінню структурою капіталу. Тобто на підприємстві необхідно створювати змішану структуру капіталу, яка б відображала оптимальне співвідношення власних і запозичених джерел фінансування його господарської діяльності, тобто таке співвідношення, за яким загальні витрати підприємства мінімізувались, а ринкова вартість підприємства максимізувалась.

Змішана структура капіталу промислового підприємства необхідна, оскільки наявність у структурі капіталу підприємства лише власних джерел фінансування звужує диверсифікацію його діяльності, не уможливорює приріст рентабельності власного капіталу за рахунок залучення запозичених коштів. Внаслідок, використання лише власних джерел фінансування забезпечує найвищу фінансову стійкість, але обмежує можливості приросту прибутку. Однак, залучаючи запозичені кошти у підприємства виникають додаткові фінансові ризики, наслідком яких зазвичай є зменшення фінансової стійкості і додаткові витрати. Тому визначення критеріїв оптимізації структури капіталу підприємства з урахуванням галузевих особливостей підприємства та інших факторів впливу на структуру капіталу підприємства, потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Шкода М.С., Закордонець Р.М. Теоретичні основи економічної сутності понять «капітал підприємства» та «Структура капіталу підприємства». URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/7421/1/20170330_Cluster_P283-290.pdf
2. Петченко М.В. Аналіз структури капіталу підприємства ПАТ «УКРТАТНАФТА». URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/66.pdf
3. Хмарський Ю. Фактори впливу на оптимізацію структури капіталу підприємства. URL: <http://securities.usmdi.org/?p=22&n=97&s=987>

E.V. Maryukha

Capital structure of an industrial enterprise and its influence on the efficiency of its activities

In the article, the author examined the conditions for the formation of enterprise capital, which ensure its effective management. The author identified the factors of influence on the capital structure of an enterprise and, based on an analysis of the capital structure of a particular industrial enterprise and indicators of the efficiency of its activities, made a conclusion about the influence of the capital structure of an enterprise on the profitability of its activities

Key words: enterprise, equity, borrowed capital, capital structure, efficiency

Daojian Yan

Onopriienko I.M.

Sumy National Agrarian University

With the increasingly prominent role of human resources in the development of modern enterprises, enterprises have gradually eliminated the shortcomings of the past in the planning and training of employees' career development. In the article was investigated the planning, organization, management and control of training employees' and career development to achieve the effective combination of organizational goals and personal development. So that enterprises and employees can obtain double benefits it is necessary to make the best use of people.

Key words: employees, career development, personnel training, planning.

Formulation of the problem and its connection with important tasks. Career planning, also called career design, refers to the combination of individuals and organizations, based on the measurement, analysis and summary of the subjective and objective conditions of personal career, this paper makes a comprehensive analysis and balance of personal interests, hobbies, abilities, strengths, experiences and deficiencies, and determines the best goal of professional struggle according to personal career tendency, and makes effective efforts to achieve this goal. The broad sense of career is the whole process from cultivating career interest, choosing career, engaging in career to quitting career completely; the narrow sense of career refers to the time of engaging in career activities, that is, the process of different positions from the first time to the time of quitting from work, which is the change process of a person's position.

Analysis of recent research and publications. Great deal of research of Chinese scientists was devoted the planning and training of employees career development management at China's enterprises. Ji Xin Hua researched the self management of employees in their career. Liang Yan Feng researched on career planning of modern enterprise employees. Sun Yan analyzed the development and career planning for new employees.

Highlighting previously unresolved issues. However, some important issues, in our opinion, need further study, namely the use of the basic elements of planning and personnel training to improve the competitiveness of China's enterprises.

Formulating the goals of the article. The purpose of the study is to describe best practices in the field of human resources management and to highlight the specific features of planning and personnel training at the current stage of enterprises development.

Results and discussion. Significance of employee career development planning is very great. On the one hand, from the perspective of employees, career development planning is an important management measure to stimulate employees' self growth potential and give full play to their enthusiasm, initiative and creativity. On the other hand, for enterprises, employee career development planning can further implement the strategy of strengthening enterprises with talents, optimize talent structure, plan human capital as a whole, provide diversified career development paths and broad career development space for employees, gradually form the ability and performance-oriented career development and promotion mechanism, and cultivate and bring up a reasonable structure and scale suitable for enterprise development. When, the quality fine talented person troop, provides the strong intelligence support and the talented person safeguard for the construction enterprise. [1]

Strengthening the career development channel of employees is an important guarantee for the rapid, sustainable and healthy development of enterprises.

At present, the enterprise is in the fierce competition of market economy, the demand for talents is more and more intense, and the emphasis on talent work is unprecedented. However, the existing human resource management of the enterprise has not completely separated from the original mode of human resource management of state-owned enterprises, and is still in the original category of "personnel" management. There are a series of problems, such as a single way to promote employees, a long working time but low efficiency, and a serious loss of employees. At the same time, it is difficult to form an effective incentive for employees, which seriously affects the enthusiasm of employees.

For the fast-growing state-owned enterprises, on the one hand, they can obtain huge market space and growth potential with the help of national policies, thus providing a high-quality development platform; on the other hand, the internal competitiveness of enterprises is insufficient. If the national policies slightly incline or slightly adjust, the development of enterprises will face a huge crisis. Therefore, the state-owned enterprises should strengthen their own construction, improve their business management mode, and improve their management level.

Strengthening the construction of career development channels is an inevitable choice to adapt to the market competition situation. With the acceleration of the marketisation process, the market competition and talent competition are increasingly intensified. The current talent competition is developing from regional

competition to global competition. There are often incidents of poaching between large enterprises, or even the core team of one enterprise leaves another enterprise. All of this shows that in today's environment, talents may become an important factor in determining the survival or destruction of enterprises.

Therefore, whether the enterprise can attract, retain, cultivate and make good use of talents is the key to win the advantages in the competition.

Strengthening the construction of staff development channels is an urgent need to improve the overall quality of enterprise talent team.

In a certain period of time, excellent talents can lead the enterprise forward, but the orderly cultivation and introduction of excellent talents are not sustainable, which leads to the lack of planning and implementation ability. Compared with general enterprises, the rapid development of enterprises can provide more development space for employees, and more employees will take the responsibility of managing and training others in a short time.

The success or failure factors of employee's career development mainly include: individual's pursuit and effort; how many jobs can be offered by the enterprise; chance component of opportunity. The problem facing enterprises is how to develop human resources efficiently. The problem facing employees is the psychological pressure caused by competition. The management of employee's career development has become an important part of modern human resource development and management. [2,3]

The career development of enterprise employees usually has three moving directions: one is horizontal flow, that is, the post transfer across functional boundaries, such as from financial department to administrative department; the second is vertical flow, that is, the level rises to obtain the promotion, such as the promotion of technical personnel to engineer, engineering manager, etc., the third is the informal but influential flow direction, that is, the flow along the core level.

Consider the measures for employee career development planning.

1. Standardizing post setting and perfecting channel design. It unifies and standardizes post classification, post level, post name and qualification of all departments and affiliated units of the company. To construct a career development channel, which is represented by chief experts, covering four major sequences of professional management, scientific research technology, marketing and production service, and sort out the post level and post level ladder.

2. Speed up the system construction and optimize the incentive measures. Based on competency and performance, fairness and excellence, the evaluation and employment standards of employees' career development channel are established, and relevant system specifications are formed on this basis. Continuously improve the application mechanism of ability, contribution and performance results in post level and post level assessment and employment.

3. Carry out expert selection and promote grade assessment. We should actively carry out the selection and appointment of experts in the career development channel of employees, promote the dynamic management mechanism of experts such as appointment system, tenure target responsibility system and assessment system, give full play to the leading role of experts in scientific and technological innovation, and achieve training and talent training. [4]

Professional Development Competency and employee potential assessment. Post competency evaluation refers to the process of measuring and evaluating the staff's ability in the post according to certain standard for the special ability required by the post. Post competency refers to the ability analysis of employees according to the evaluation results after the completion of post competency evaluation, aiming at the deficiencies as the direction of employee development to improve and enhance. [5]

Therefore, it is necessary to establish a competency management system, start to study the competency and potential standards required for the career development of all kinds of talents, and gradually establish the competency level and experience requirements required for different posts and positions; explore the establishment of competency model, improve the competency and potential quality index system reflecting the characteristics of all kinds of talents, and constantly improve the scientificity and fairness of the competency and potential evaluation of all kinds of talents. According to the characteristics of different types of talents and the requirements of post ability, make corresponding ability improvement plans, and help all kinds of talents to improve their ability and grow up through various means such as training, further study, job rotation exercise, etc.

Staff career planning and management. Employees' career planning needs to seriously consider the relationship among themselves, career, working environment and life goals. The quality of career planning will directly affect the life path of employees, which plays a vital role in employees.

1. Combine employee career planning with enterprise strategic development. The strategic development of enterprises is the premise and foundation of employees' career planning, including the development goals and core values of enterprises. Through the enterprise career planning system, employees can have a clear understanding of their own development, and actively combine their own development planning with the development strategy of the enterprise. To enable new employees to achieve their own goals while realizing the enterprise vision, on the one hand, make the organization develop in the established direction, on the other hand, encourage new employees to continue their efforts and dedication.

2. Organizational structure and employee career planning. As the support of employees' career development, the organizational structure of employees' career affects their career planning and career development. In the process of enterprise development, there can be a variety of organizational structure of employee career, along with various ways and means to establish organizational echelon.

3. Pay attention to the management of core employees. The company has standardized the selection and management system of core employees, so that employees and management responsibilities can enter into different career development channels. Core employees refer to the employees who can help enterprises to achieve strategic objectives, maintain and improve their competitive advantages, or can directly help managers improve their management business ability, operation ability and the ability to resist enterprise management risks.

4. Pay attention to post combination and give employees horizontal development space. In the long-term management practice, the enterprise has gradually explored a very effective way of personnel training. In the power industry, it is easy to recruit technical support personnel, but it is difficult to recruit marketing personnel. In the initial stage, once the marketing personnel vacancy, often takes a long time to fill. The author's unit has transferred some engineering and technical personnel of the industrial company to marketing posts. Because of their deep technical background, most of them can quickly adapt to the marketing work. After a period of experience, many of them have grown into business backbone. [6]

Conclusions. So, enterprises should coordinate their own development and employee development to achieve common development, cooperation and progress. Enterprises must adhere to the employees as the center, provide more job opportunities and better working environment for employees, so that employees can work harder for the enterprise. On the one hand, enterprises should have the working ability of different employees, develop their strengths and avoid their weaknesses, give full play to their advantages, arrange suitable posts for their work, and maximize the potential of employees. On the other hand, enterprises should help employees plan their career plans, help them understand themselves correctly, and help them formulate adaptive, sustainable and feasible career plans. Only in this way can enterprises and employees achieve a win-win situation.

References:

1. Zhu Yu, Wu Chunlei. A study on career management of employees in Chinese enterprises. *Value engineering*, 2006. P.8.
2. Ji Xin Hua. Self management of employees in their career. *Journal of Wuhan University of technology*, 2003. P.7.
3. Liang Yan Feng. Research on career planning of modern enterprise employees. *Economist*. 2011. (6) P.3-4.
4. Huang Bo. On the connotation, characteristics and basis of career planning carrier. *Journal of Huaihai Institute of Technology (Social science edition. Education Forum)*. 2011. (6) P.3
5. Hu Ling. Analysis of career planning of enterprise employees. *Modernization of shopping malls*. 2009. P.10-11.
6. Sun Yan. Enterprise development and career planning for new employees. *China human resources development*. 2008. P.6.

Даоцзан Янь, І.М. Онопрієнко

Планування кар'єрного розвитку та навчання персоналу

З огляду на все більш помітну роль людських ресурсів у розвитку сучасних підприємств, поступово усуваються недоліки минулого у плануванні та навчанні кар'єрного росту працівників. У статті було досліджено планування, організацію, управління і контроль підготовки працівників та їх кар'єрного зростання для досягнення ефективного поєднання організаційних цілей та розвитку особистості. Для отримання подвійної вигоди для підприємства і персоналу, необхідно найкращим чином використовувати людські ресурси.

Ключові слова: працівники, кар'єрний розвиток, навчання персоналу, планування.

УДК 336.64:338.439
**ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

І.Д. Самошкіна

Є.С. Гриб

Сумський національний аграрний університет

У статті авторами проведений аналіз формування та використання фінансових ресурсів українських підприємств харчової промисловості в аспекті їх розгляду як складової зміцнення конкурентоспроможного потенціалу підприємств даної галузі, виявлені тенденції фінансування капітальних інвестицій в розвиток підприємств харчової промисловості, які здійснюються переважно за рахунок власних коштів підприємств.

Ключові слова: підприємство, харчова промисловість, фінансові ресурси, розвиток, інвестиції, власні ресурси.

Постановка проблеми. Необхідно відзначити важливе соціально-економічне значення харчової промисловості у господарчому комплексі всієї країни. Ключова роль даної галузі промисловості відводиться тому, що вона, по-перше, забезпечує продовольчу безпеку, а, по-друге, відображає рівень життя країни. За визначенням Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO) продовольча безпека «існує, коли всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних і поживних харчових продуктів для задоволення своїх потреб відповідно до смакових уподобань, достатньої для ведення активного і здорового способу життя» [1]. У світі склалась така ситуація, коли, з одного боку, «кількість людей у світі, які потерпають від голоду та хронічного недоїдання, зростає та у 2017 році сягнула 821 мільйона осіб. Це означає, що кожен дев'ятий мешканець Землі голодує», а іншого боку, є країни, в яких спостерігається надлишок виробництва продовольчих товарів. І це в основному країни, які у сукупності складають невелику частку населення планети. А тому, як стверджують науковці «в умовах великої диференціації економічного становища різних країн світового співтовариства зростає провідна роль високо розвинутих держав, які виробляють продовольчі ресурси обсягах, необхідних для забезпечення власних потреб і експортних поставок» [2]. Для того, щоб Україні стати надійним партнером таких держав на продовольчому ринку необхідно підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств харчової промисловості, що можливо завдяки оновленню і модернізації виробничої і технологічної бази. Інноваційно-інвестиційний підхід до розвитку виробничо-технологічної бази підприємств харчової промисловості неможливий без відповідного фінансування, що і актуалізує тему нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення управління фінансовими ресурсами підприємств харчової промисловості присвятили свої праці Бассова О.О., Іванова І.В., дослідженням проблем фінансування підприємств харчової промисловості України та пошуком шляхів їх вирішення займалися Ільчук В.П., Шпомер Т.О., М. Ю. Калініченко, Купріна Н.М., Баранюк Х.О. в тому числі їх інноваційного розвитку - Завгородня Н.В., Дерій Ж.В., Самко О.О., Тарасюк Г.М., Валінкевич Н.В. та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на велику кількість наукових досліджень проблемних питань з управління фінансовими ресурсами підприємств харчової промисловості, проблеми фінансування їх функціонування й розвитку й надалі залишаються актуальними, що визначається взаємозалежністю між фінансовими ресурсами і джерелами їх формування, доходами, витратами і фінансовим результатами, значення яких знаходяться, у свою чергу, під впливом різноманітних внутрішніх, зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу. Об'єктивну оцінку фінансового забезпечення вітчизняних підприємств харчової промисловості, тенденцій їх розвитку та виявлення резервів підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світових продовольчих ринках дозволяє надати аналіз фінансових ресурсів підприємств цієї галузі.

Постановка завдання. У зв'язку цим, метою статті є дослідження тенденцій формування та використання фінансових ресурсів українських підприємств харчової промисловості за сучасних умов для виявлення можливостей зміцнення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможний потенціал підприємства визначається процесами інвестиційно-інноваційного розвитку його виробничої бази та сфери управління наявними і потенційними ресурсами, в тому числі фінансовими. У свою чергу, функціонування і розвиток суб'єкта господарювання визначається обсягом фінансових ресурсів, який він спроможний забезпечити у процесі своєї діяльності. При цьому це можуть бути як власні фінансові ресурси, в основному представлені прибутком підприємства, так і запозичені чи залучені фінансові ресурси у вигляді кредитів, кредиторської заборгованості та інших зовнішніх ресурсів. На думку О.С. Бондаренко інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств забезпечують раціонально сформовані обсяги і структура джерел фінансових ресурсів [3].

Залучення зовнішніх джерел фінансування підприємством супроводжується певними затратами,

які пов'язані з оплатою за їх використання у вигляді кредитних відсотків за користування банківськими кредитами та іншими позиками, у вигляді дивідендів, які виплачуються власникам (акціонерам) підприємств або інвесторам – відсотки за вкладені у бізнес інвестиції. Отже за зовнішні джерела фінансування треба платити, а для цього потрібні кошти. Відповідно, на підприємстві необхідно вишукувати всі резерви, які б змогли підвищити прибутковість господарської діяльності підприємства та її диверсифікувати для отримання додаткових прибутків, які і складають власні джерела фінансування всіх затрат підприємства, в тому числі і за користування зовнішніми джерелами. Таким чином, на підприємстві повинна бути сформована раціональна структура джерел фінансування, яка б забезпечувала на тривалий період фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність підприємства.

На початок 2019 року в Україні налічувалось, згідно статистичних даних, 15544 суб'єктів господарювання харчової промисловості (на 771 суб'єктів більше порівняно з 2013 роком), з яких 8366 – фізичні особи – підприємці (на 1463 осіб більше порівняно з 2013 роком). При цьому, лише 1% з цих підприємств складають підприємства з виробництва пива (152, в тому числі 56 – фізичні особи-підприємці). У 2013 році кількість суб'єктів господарювання, діяльність яких була пов'язана з виробництвом пива, складала 97, в тому числі 20 – фізичні особи-підприємці [4].

Серед проблем діяльності підприємств харчової промисловості виділяють фінансові, зокрема дефіцит власних ресурсів. Як показують дані, наведені на рисунку, джерела фінансування діяльності і розвитку підприємств даної сфери діяльності, складають переважно залучені і запозичені фінансові ресурси, а частка власних фінансових ресурсів коливається в межах 20%.

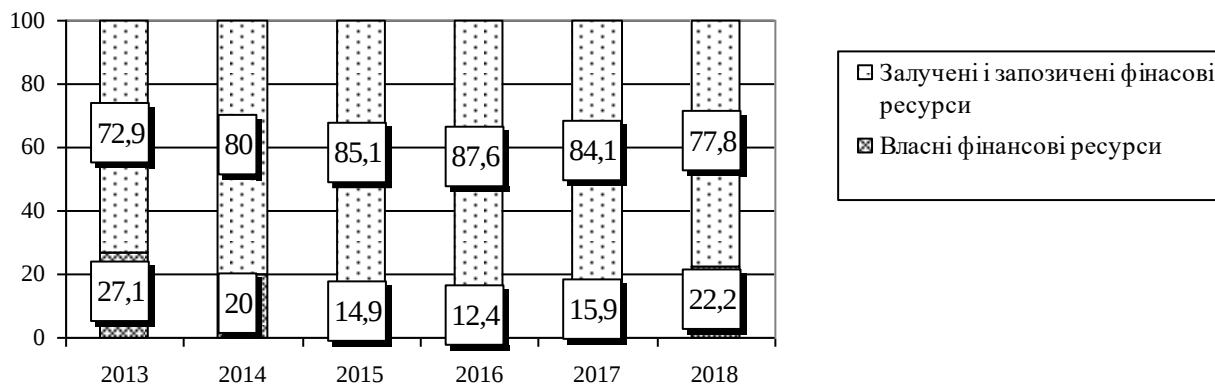

Рисунок - Структура фінансових ресурсів підприємств харчової галузі в Україні за 2013-2018 роки [4]

Низький осяг власних фінансових ресурсів підприємств харчової промисловості можна пояснити низькою їх прибутковістю. Фінансові результати діяльності підприємств харчової промисловості, в тому числі підприємств, діяльність яких пов'язаних з виробництва пива, наведені в таблиці 1. З аналізу таблиці 1 можна зробити висновок про покращення фінансових результатів діяльності підприємств харчової промисловості. Із збиткових протягом 2014-2016 років вони стали прибутковими у наступні 2017-2018 роки. При цьому їх доходи зросли за період дослідження в 2,1 рази і становили на початок 2019 року 19635,8 млн. грн. Аналогічна ситуація спостерігається і на підприємствах з виробництва пива.

Таблиця 1 – Динаміка фінансових результатів підприємств харчової промисловості України за період 2013-2018 роки, млн. грн. [4]

Показники	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення 2018 р. від 2013 р., %-
Фінансовий результат до оподаткування	9447,9	-14723,6	-14600,6	-5965,2	11952,8	19635,8	2,1 рази
в т.ч. з виробництва пива	905,8	-1100,4	-1319,5	742,8	876,5	1270,8	140,3
Прибуток	14816,5	13887,8	19667,3	18151,3	27021,6	27651,8	186,6
в т.ч. з виробництва пива	1155,0	1139,8	1233,0	1373,9	1895,4	2249,4	194,8
Збиток, млн. грн.	5368,6	28611,3	34267,8	24116,5	27651,8	8016,0	149,3
в т.ч. з виробництва пива	249,2	2240,3	2552,4	631,1	1018,9	978,6	3,9 рази
Прибуткових підприємств у % до загальної їх кількості	62,9	62,4	72,3	71,1	69,6	70,5	7,6
в т.ч. з виробництва пива	53,3	49,3	61,5	65,2	70,4	69,1	15,8
Чистий прибуток (збиток)	6531,7	-16906,0	-16553,3	-7509,5	8896,3	15537,2	2,4 рази
в т.ч. з виробництва пива	689,4	-1233,0	-1467,1	485,4	670,3	856,1	124,2

Незважаючи на позитивні результати в цілому по харчовій галузі наряду з прибутковими підприємства є підприємства, діяльність яких є збитковою. Така частка підприємств харчової промисловості до загальної кількості вітчизняних підприємств у 2018 році склала 29,5%. Їх збиток склав на даний момент 8016,0 млн. грн. Відповідно, частка прибуткових підприємств зросла на 7,6% за період дослідження 2013-2018 роки і дорівнювала 70,5%. Станом на кінець 2018 року підприємства харчової промисловості в цілому одержали прибуток до оподаткування на суму 27651,8 млн. грн., що на 86,6% більше базового 2013 року. Чистий прибуток підприємства харчової промисловості у 2018 році одержали на суму 15537,2 млн. грн., що в 2,4 рази більше значення чистого прибутку, одержаного підприємствами харчової галузі у 2013 році.

Аналогічна ситуація спостерігається і на підприємствах з виробництва пива. На початок 2019 року їх прибуток в цілому по Україні склав 2249,4 млн. грн., а збиток 987,6 млн. грн. При цьому частка прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств склала 69,1%, відповідно решта (30,9%) – це збиткові підприємства. Чистий прибуток підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом пива, у 2018 році склав 865,1 млн. грн., що на 24,2% більше аналогічного показника у 2013 році.

Таким чином, можна відзначити позитивність у збільшенні власних фінансових ресурсів підприємств харчової промисловості, в тому числі підприємств з виробництва пива. Як нами зазначено вище, конкурентоспроможний потенціал підприємств визначається фінансовою можливістю вкладення коштів підприємств в інвестиційно-інноваційні проекти і програми розвитку. Динаміка фінансування капітальних інвестицій підприємств харчової промисловості наведена в таблиці 2.

Таблиця 2 – Динаміка і структура фінансування капітальних інвестицій підприємств харчової промисловості України за період 2013-2018 роки [4]

Джерела	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення 2018 р. від 2013 р., %
Загальний обсяг капітальних інвестицій, млн. грн.,	14941,3	13486,7	13548,5	21291,0	18927,6	30212,8	2 рази
в т.ч. за рахунок власних коштів підприємств	12999,0	12003,2	12871,1	20013,5	17602,7	27760,3	2,1 рази
у % до загального обсягу капітальних інвестицій	87,0	89,0	95,0	94,0	93,0	92,0	5
у % до загального обсягу власного капіталу	22,1	23,2	26,3	39,6	25,6	28,0	5,9

Аналізуючи дані, наведені в таблиці 2, слід відмітити зростання вкладення капітальних інвестицій в підприємства харчової промисловості в 2 рази за період 2013-2018 роки. На кінець 2018 року загальна сума освоєних капітальних інвестицій склала 30212,8 млн. грн. При цьому левова частка вкладених коштів – це власні кошти підприємств (92%). Спостерігається як збільшення їх частки порівняно з базовим 2013 роком на 5%, так і збільшення в абсолютному розмірі в 2,1 рази. У 2018 році підприємства харчової промисловості вклали у капітальні інвестиції власних коштів на суму 27760,3 млн. грн. Це склало лише 28% власного капіталу підприємств, що на 5,9% більше порівняно з 2013 роком.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновки, що підприємства харчової промисловості за період дослідження 2013-2018 роки мають низький рівень конкурентоспроможного потенціалу, що пояснюється недостатнім фінансуванням новітніх технологій і модернізації виробничої бази. Внаслідок, підприємства даної галузі мають низьку прибутковість і у складі загального обсягу фінансових ресурсів лише 20% власного капіталу, решту складають залучені і запозичені кошти, що свідчить про нераціональну структуру фінансових ресурсів підприємств.

Отже, для підвищення рівня конкурентоспроможного потенціалу підприємств харчової галузі необхідно їх фінансовим менеджерам приділяти значну увагу формуванню раціональної структури фінансових ресурсів і вишукувати шляхи збільшення прибутковості їх діяльності, що потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. World Food Summit Plan of Action / World Food Summit. Rome. 13-17 November 1996. URL: <http://www.fao.org/>
2. Сичевський М.П., Юзефович А.Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 46-52.
3. Бондаренко О.С. Аналіз джерел формування фінансових ресурсів суб'єктів господарювання легкої промисловості України. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5102>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

I.D. Samoshkina, Y.S. Hryb

Assessment of the financial component of the competitive potential of the development of enterprises of the food industry

In the article, the authors made an analysis of the formation and use of financial resources of Ukrainian food industry enterprises in the aspect of their consideration as a component of strengthening the competitive potential of enterprises in this industry, identified trends in financing capital investments in the development of food industry enterprises, which are carried out mainly at the expense of enterprises' own funds.

Key words: *enterprise, food industry, financial resources, development, investments, own resources*

Yu.V. Abraham, Ph.D., Associate Professor of Public Administration department

A.M. Serhieienkova, Master student

Sumy National Agrarian University

The article considers the theoretical foundations of investment activity and investigates the innovative activity of trade enterprises of Ukraine. Based on the analysis, the directions of intensification of innovative development of domestic enterprises are determined.

Key words: *trade enterprises, innovation activity, development factors, methods of stimulation, enterprise potential.*

Formulation of the problem. The current stage of development of the world economy is characterized by an important acceleration of the pace of scientific and technological progress, which causes constant changes in the structure and dynamics of public needs and, as a result, sharpens competition in the supply of new goods and services, as well as improving their quality characteristics.

In this regard, the stability of the economic situation of most business entities is largely determined by the pace and scale of innovation, which allows timely and quick response to competitive conditions, which are constantly changing, by using a variety of innovations, ensuring better and more complete satisfaction of market needs.

Therefore, the development of the innovation sphere, through which the achievements of scientific and technological progress are being promoted, is a particularly relevant area that needs serious attention from sectoral management bodies and other business entities that take part in innovation processes.

Setting objectives. The purpose of writing this article is to study the current state and problems of innovation and generalize the information obtained to develop and implement measures to increase the level of innovation activity of enterprises.

Presentation of the main research material. In modern conditions, all processes of applying new knowledge are associated with market relations. Practice shows that innovations are aimed at the market and meeting its needs.

The process of introducing innovations covers almost all aspects of the enterprise. The very search for effective organizational forms of innovation management is based on a skillful combination of scientific, innovation and market factors. The introduction of these searches into production is innovation.

So, innovative activity is the practical use of innovative, scientific and intellectual potential in mass production in order to obtain a new product that meets consumer demand for competitive goods and services.

Innovative activity involves a whole range of scientific, technical, organizational, financial and commercial activities.

The expediency of choosing a method and option for technological renewal depends on the specific situation, the nature of the innovation, its compliance with the profile, resource and scientific and technical potential of the enterprise, market requirements, stages of the life cycle of equipment and technology, and the specifics of industry affiliation.

The lifecycle concept of innovation plays a very important role in determining both the maximum output, sales and profits, and the life cycle of a particular innovation.

The fundamental differences between the innovative activity of the enterprise and the current production are that the assessment of the current state of the enterprise, including equipment and technology, is based on identifying the conditions for success based on past experience and prevailing trends.

Innovation activity is characterized by the acceleration of the rate of creation of innovations, their diffusion, which contributes to the deepening and expansion of structural changes in the economy, an increase in the size of the market and the satisfaction of existing and emerging needs.

Restructuring the economy on market principles requires ensuring world-class quality of manufactured goods, timely updating of products by enterprises and maximum interest in introducing innovations; high innovative activity based on its own developing potential. At the same time, world practice shows that government support for innovative activities is objectively necessary.

At present, the efficiency of an enterprise's innovative activity is determined primarily by the presence of a well-functioning system of investment, lending, taxation, operating in relation to the innovative field of scientific research.

The innovation sphere is: 1) a system of interaction between innovators, investors, producers of competitive products, services and developed infrastructure; 2) the market of innovations (innovations), the capital (investment) market and the market of pure competition for innovations. Therefore, the management of the innovation process is becoming the key to the modern organization of innovation at the micro and macro levels.

Thus, the innovative activity of an enterprise is not limited only to the creation and implementation of

innovations, but also includes the development of appropriate structures, organizational forms of management and management at trade enterprises.

Currently, an increasing number of Ukrainian enterprises are realizing the huge role of innovation in the successful organization of their activities, the conquest of new markets, and the strengthening of competitive advantages. Enterprises try, by virtue of their capabilities, to update fixed assets by introducing new technologies into production, to produce new types of products, to update the list of services provided, improving their quality.

The state authorities of Ukraine are also aware of the importance of innovation as a factor in accelerating economic growth in Ukraine. This problem is in the sphere of attention of both the legislative authorities and the executive branch, which develops strategies for the innovative development of the entire country and its individual regions. The problems of innovative development of individual enterprises and the economy as a whole are relevant for countries with a developed economic system.

Both domestic and foreign scientists pay considerable attention to the problems of the influence of innovative structures on the development of the economy and the innovation and investment policy of the regions, the intensification of innovative activity in certain industries and enterprises, and are also engaged in the development of scientific foundations for the analysis of innovation and assessment of its effectiveness.

Innovative activity is often interpreted as an activity involving the use of new (high) technologies. Many Ukrainian enterprises try, in one form or another, to carry out innovative activities independently, through subsidiary structures or innovation centers created specifically for this purpose, designed to promote the promotion and use of innovative products. We invite specialists who are versed in patent and licensing activity, intellectual property protection and other components necessary for the commercial use of innovations.

However, one of the most important problems in the innovation activity of enterprises is the problem of management. The qualifications of a manager and a leader are becoming the most important factor in ensuring the effectiveness of the innovation process. In this situation, the manager is required to masterfully possess the entire set of management tools.

As a rule, the problem of high-quality management is solved by attracting highly qualified external managers and constant training of personnel. However, problems of a different kind arise here - the shortage of high-level managers is increasingly felt. Personnel training is often not effective enough.

In innovation, as in other areas of business, there is a significant shortage of qualified managers, which is exacerbated by the fact that an innovative business is not yet capable of hiring truly qualified managers. As a result, commercialization is slow and costly. Modern management technologies are poorly used in the innovation activities of Ukrainian enterprises. The reason, apparently, lies, firstly, in the high complexity of modern control technologies, and secondly, in the fact that the acquired knowledge is fundamentally insufficient for the perception and practical use of these technologies.

Unlike purely financial projects, innovative projects have a large number of well-controlled factors (levers) that can fundamentally change the investment attractiveness of a project for the better: management methods, personnel qualifications, manager's experience. It is for this reason that the effectiveness of a project depends to a large extent on who is running. Thus, the problem of management in innovative activities becomes key.

The effectiveness of the production activities of Ukrainian enterprises is significantly influenced by the management of the functioning process and the organizational structure within which this process is carried out.

This problem is very multifaceted. A properly chosen structure allows the company to ensure full employment of personnel, flexibility in the use of resources and compliance with market requirements. Now the manager is forced to operate within an organizational structure that is completely unadapted to innovation. These activities are much more difficult to manage than current, repetitive production. To make informed and operational decisions, management often needs to calculate and compare several options for plans in a short time.

Thus, innovation is not only the use of high technologies, but also innovation in the field of management decisions. This requires a reorganization of the enterprise management system based on new management technologies. An enterprise that intends to work with flexibility inevitably comes to the need to use innovative approaches. Their essence lies in the creation of such an enterprise management structure in which the personnel is built into a kind of conveyor (business process), which ensures high-quality manufacturing of an innovative product.

For the effective implementation of the tasks facing enterprises, we propose to develop such a management system for innovative activities that would divide complex processes into simple components based on a project approach using a kind of management "conveyor". This will make it possible to form a purposeful movement of the production process, reduce the requirements for personnel qualifications, dramatically increase labor productivity, and also reduce the number of possible errors. To implement this approach, it is necessary in the future to develop an effective organizational structure, a financial management system, form a marketing service, ensure document flow, and formulate in detail the rules for the operation of innovative enterprises. Managers will be immersed in a ready-made environment that will force them to work ac-

cording to the same rules, and will ensure transparency in the management of innovative development of the enterprise

In the proposed structure, the economic efficiency of each innovative project should be calculated and planned, and the results obtained are compared with the planned indicators. Therefore, it is difficult to carry out unprofitable projects. Such a system is not always popular among staff - the true performance of each employee is immediately revealed.

Thus, we can conclude that the management of the innovative development of an enterprise must be designed in the same way as any system. It is necessary not only to determine the tasks facing the enterprise, but also to create a system that ensures the transition of the enterprise to this state, to determine the necessary resources, to develop business processes for innovation, as well as an effective organizational structure of the enterprise. This is the only way to count on success.

Management of innovation processes at the enterprise level.

The micro-level of innovation management concretizes the options for the actions of individual subjects of entrepreneurial (economic) activity to find ways to develop market opportunities, which rely on the continuous and consistent development and launch of various kinds of innovations on the market in order to ensure long-term survival and sustainable development in a competitive environment. To organize the process of managing innovation processes at the micro level, it is necessary to solve the following tasks:

- to harmonize innovation management with the aim of the organization as a whole (for example, the development of a qualitatively new product to entice a certain market segment);
- to demonstrate their competitive advantages and disadvantages (for example, qualified research and development personnel, but a weak investment base);
- to define methods of innovation management (analytical, research-experimental, forecasting, economic, socio-psychological, administrative, etc.);
- to build a mechanism for managing innovation processes.

Let's consider the elements of the mechanism for managing innovative processes in more detail.

1. Marketing research is carried out, the actual need and specific consumer of innovation are determined.

2. Identification of the need for innovation is its definition and correct formulation, which will allow the development of a set of measures that increase the efficiency of the organization while meeting the need for innovation.

3. A forecast is understood as a scientifically grounded judgment about the possible states of an object in the future, about alternative ways and periods of its existence.

4. Development of alternatives is the development of all possible options and modifications of innovations, as well as alternative ways of their implementation, among which the manager can choose the most optimal, taking into account the specifics of the organization, the goals and the situation in the external environment.

5. Determination of criteria for selection of innovation alternatives provides for the selection of criteria, which will be followed by comparison of innovation alternatives and the choice of the best (for example, innovation costs, innovation life cycle, return on its use, etc.).

6. Choosing the best alternative - comparing the advantages and disadvantages, and analyzing the likelihood of their application.

7. Planning is a stage of the management process, at which the goals and objectives of a specific area of innovation are determined, the methods and means for their solution are developed, the most effective in specific conditions.

8. Monitoring and evaluation of results.

9. Management of the implementation of an innovative management solution begins with the definition of a set of works and resources, executors and deadlines.

Conclusions. The modern innovation process has a complex multidimensional nature. The application of this or that model of the innovation process largely depends on the system of macro- and microeconomic conditions of business activity of specific economic agents - participants in the modern innovation process.

The issues of managing innovative activities at the micro level are a detailing of the task of developing methods for managing the competitiveness of an enterprise through an innovative component, i.e. theoretical and applied foundations of the formation of a methodology for constructing management models of the innovation process of enterprises in the modern conditions of the country's economic development.

Innovation means changes in the economy, industry, society, in the behavior of buyers, manufacturers, workers. Therefore, it must always be market oriented, guided by its needs.

For the enterprise to carry out innovative activities, it must have such a structure and such an attitude that would contribute to the creation of an atmosphere of entrepreneurship, an atmosphere of perception of new favorable opportunities.

Innovative activity is very important at the enterprise, since in modern conditions the successful activity of enterprises is impossible without innovation.

References:

1. Features of innovation activity [Electronic resource] // Access mode: http://economics.wideworld.ru/economic_theory/organization_innovations/2
2. Planning the innovative activity of the enterprise [Electronic resource] // Access mode: <http://masters.donntu.edu.ua/2009/fem/stefanenko/diss/index.htm>
3. Problems of managing the innovative development of an enterprise [Electronic resource] // Access mode: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67377.doc.htm
4. Polyakov S.G., Stepnov I.M. Model of innovative development of the enterprise // *Innovations*, 2003. № 2-3 (59-60). P. 36-38.
5. Ivanova N.I. Science in national innovation systems // *Innovations*. 2005. №. 4. P. 25-26.

Ю.В. Абрахам, А.М. Сергєєнкова

Стан та перспективи розвитку інноваційної діяльності на торгових підприємствах

У статті розглядаються теоретичні основи інвестиційної діяльності та досліджується інноваційна діяльність торгових підприємств України. На основі проведеного аналізу визначено напрями інтенсифікації інноваційного розвитку торгових підприємств.

Ключові слова: *торгові підприємства, інноваційна діяльність, фактори розвитку, методи стимулювання, потенціал підприємства.*

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА
ТА ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ**

В.О. Сіробаба, студент 2м курсу «Економіка підприємств»
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: Дяченко О.В., к.е.н, доцент каф.економіки і підприємництва, Сумський національний аграрний університет

У статті розглядається можливий перелік резервів покращення економічної ефективності виробництва та реалізації соняшнику.

Ключові слова: соняшник, експорт, ґрунтозахисна технологія, сівозмінна, врожайність, родючість ґрунту.

Постановка проблеми. Виробництво та переробка олійних культур є дуже важливим напрямком галузі рослинництва. На фоні всесвітнього зростання та переважання частки продукції рослинництва над тваринництвом можна зробити висновок що у зв'язку з високими витратами та меншою рентабельністю галузь тваринництва поступається рослинництву і все більше господарств починають надавати перевагу рослинництву, зокрема вирощуванню олійних культур. Збільшення обсягів виробництва на світовому рівні матиме значний вплив на ціну, зважаючи на лідируючі позиції України постає необхідність вирішення низки проблем, а саме: пошуку нових можливостей щодо вдосконалення технологічного процесу вирощування та переробки продукції олійних культур, пошук резервів зниження собівартості продукції, здійсненню наукових досліджень з питань збереження родючості ґрунту після даної культури та селекціонуванню нових високопродуктивних сортів соняшнику. Якщо не проводити дослідження в цій сфері та не впроваджувати інновації, то Україна може втратити конкурентні переваги на світовому ринку, що призведе до суттєвих втрат прибутку та падіння ВВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанням проблем щодо підвищення економічної ефективності виробництва та переробки соняшнику займається багато науковців, зокрема відомі вчені-економісти: О.О. Чередніченко, В.Г. Андрійчук, В.В. Крест'янінова, Л.О. Мармоль, О.М. Шпичак, В.І. Бойко, М.Й. Малік, П.Т. Саблук та інші. Питання особливостей формування ринку соняшнику та економічної ефективності його реалізації висвітлено у наукових роботах вчених-економістів: В. Логінова, А. Алтухова, Н. Дворякіна, Д. Вермеля та інших. Проблема пов'язаними з економічною ефективністю технологій вирощування соняшнику займалися такі вчені як: В. Лисогора, Н. Бондаренка, Л. Манько, О. Маслака, О. Постернака, В. Бартнева, Д. Васильєва, В. Пустовойта та інших. У своїх дослідженнях вчені займалися вивченням та аналізом аспектів становлення та інтенсифікації олійно-жирового під комплексу та його галузі в різні періоди, розглядали питання організації насіннєзнавства, спеціалізацію та стимулювання виробництва соняшнику, пропонували власні теоретичні та практичні рекомендації з питань вдосконалення рівня господарювання в даній сфері. Попри велику кількість досліджень і численних наукових публікацій, питання щодо економічної ефективності виробництва та переробки соняшнику потребують подальшого дослідження з огляду на постійні зміни умов господарювання, розвитку НТП та зважаючи на лідируючі позиції України у світовому виробництві соняшнику та соняшникової олії.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз факторів які впливають на ефективність вирощування соняшнику та пошук основних, можливих резервів підвищення економічної ефективності виробництва, переробки та реалізації даної сільськогосподарської культури.

Виклад основного матеріалу. Україна це аграрна країна яка займає лідируючі позиції на світовому ринку, експортуючи соняшник та соняшкову олію. Соняшникова олія входить до п'ятірки товарів, які займають найбільшу частку товарної структури українського експорту. Варто також відмітити зростання попиту щодо олійних культур на світовому ринку, зокрема соняшнику. Дана культура є однією з основних культур яка має достатньо високу рентабельність щоб дати змогу пережити економічну кризу для дрібних та середніх підприємств. Враховуючи всі ці фактори можна сміливо називати соняшник стратегічною культурою нашої держави. Тому станом на сьогодні актуальним є питання щодо вивчення та аналізу основних економічних показників виробництва та переробки соняшнику, пошуку нових можливостей щодо покращення врожайності та зниження собівартості продукції, впровадження нових технологій як при вирощуванні так і при переробці соняшнику, стимулювання наукової діяльності у сфері селекціонування нових високопродуктивних сортів соняшнику, розробленню нових систем сівозмін та заходів щодо збереження врожайності після цієї культури яка дуже виснажує родючість ґрунту.

Економічна ефективність передбачає собою досягнення найбільшого результату за найменших витрат живої та уречевленої праці. Щодо економічної ефективності соняшнику, ця культура має досить багато резервів щодо покращення економічного ефекту від її вирощування. Як вже зазначалось раніше, соняшник дуже виснажує родючість землі, руйнує структуру ґрунту при інтенсивній обробці,

ускладнюючи ситуацію з посухою. Вміст гумусу в ґрунті неухильно знижується, а внесенням тільки мінеральних добрив ситуацію не виправиш. Саме через це деякі країни не можуть конкурувати на світовому ринку соняшникового насіння та олії. Отже дуже важливим напрямком покращення економічної ефективності є збереження родючості землі.

На сьогоднішній день існує багато різних видів технологій збереження землі. Ґрунтозахисна технологія передбачає собою мінімально необхідний обробіток ґрунту, залишок частини рослинних залишків культурних рослин після збирання врожаю, зменшення фізичного втручання в цілісність ґрунту.

Розглянемо декілька ґрунтозахисних технологій:

Посів без обробітку ґрунту (нульовий обробіток, прямий посів, без орних посів) – це класична ґрунтозахисна технологія, за якої ґрунт залишається незайманим від збирання попередника до посіву нової культури. Спокій ґрунту може бути порушений лише інжекторним внесенням добрив у рідкій формі [1]. Завдяки такій системі землеробства, ґрунт краще зберігає воду, тому рекомендують її застосовувати в посушливих регіонах, що стало дуже актуальним останнім часом на території України у зв'язку з посушливими погодними умовами. Посів за технологією No-Till здатен зберегти всі необхідні для рослини добрива в верхньому родючому шарі ґрунту, що необхідно для отримання високого врожаю соняшнику.

Гребенева технологія - сприяє тому, що ґрунт залишається незайманим, як і при нульовому обробітку, але посів проводиться у гребені, сформовані спеціальним обладнанням восени, або в період вегетації при міжрядній культивуванні чи лемешами при внесенні добрив. Гребневий обробіток добре підходить для полів, що утворюють схил, особливо за наявності слабо дренованого ґрунту. Дещо підняті гребені борозен краще прогріваються ранньою весною. Це тепло просушує ґрунт у борозні, що сприяє посівові. Система гребневого обробітку ґрунту – це чудова методика для ґрунтів, які містять надто багато вологи на момент обробітку ранньою весною, особливо в західній частині України [1].

Використання ґрунтозахисної технології дає великий перелік переваг. При використанні даної технології можна зекономити на ПММ (на 25-30%) та використанні МТП, що зменшує знос техніки та витрати на заробітну плату за рахунок економії робочого часу. Також ця технологія запобігає ущільненню ґрунту під впливом агротехніки. Щільність ґрунту є дуже важливою при вирощуванні соняшнику, який потребує багато води, при великій щільності вода погано проходить верхній шар ґрунту, що має прямий вплив на врожайність. За використанням цієї технології в поле залишається вся солома, яка надійно захищає ґрунт від вітрової та водної ерозії і забезпечує більше нагромадження і збереження вологи, ніж при оранці.

Впровадження нових сортів рослин. Для оцінки ефективності виробництва соняшнику використовують не тільки вартісні, але і натуральні показники. Основним з натуральних показників ефективності служить врожайність культури. Останнім часом за умови розширення посівних площ соняшнику його урожайність різко зменшилась. Низький рівень урожайності зумовлений екстенсивним типом господарювання. Такий споживацький підхід не враховує негативних наслідків використання родючості ґрунту і надалі спричиняє зниження врожайності [2]. Відомо, що Показник врожайності соняшнику в Україні наближається і навіть перевищує середньосвітовий, але залишається значно нижче показників врожайності соняшнику у Франції. Саме тому, на нашу думку, основним етапом у виробництві соняшнику в Україні має стати правильний вибір гібрида насіння, агротехнологічних умов вирощування, відповідних конкретному регіону і господарству. Тільки за таких умов Україна може утримати провідні позиції у виробництві та переробці соняшника.

Інтеграція та співробітництво. Створення інтеграційних формувань з виробництва та переробки соняшнику розв'язує низку проблем в олійній галузі. По-перше, об'єднання інтересів виробників і переробників соняшнику з інтересами інших ланок виробничого ланцюга (ефективність виробництва соняшнику безпосередньо впливає на підсумки роботи всього об'єднання), підвищення ефективності роботи аграрних підприємств за рахунок концентрації та спеціалізації виробництва [3]. По-друге, це дозволяє збільшити рівень товарності продукції, збільшення обсягів виробництва сировини дозволяє максимально завантажити потужності переробних підприємств, знизити її собівартість, підвищити ефективність, що сприяє загальному підвищенню конкурентоспроможності підприємств, залучених до інтеграційних процесів.

Дотримання сівозмін. Серед науковців поширена думка, що граничне насичення сівозмін соняшником не повинно перевищувати 12-13%, а повертати його на попереднє місце посіву потрібно з інтервалом не менше ніж 7-8 років [4]. Проте дехто з вчених вважає, що за умови використання сучасних гібридів соняшнику є можливість скоротити цей термін. На підставі багаторічних досліджень вчені визначили, що в сучасних умовах оптимізація сівозмін і системи обробітку ґрунту є дієвим прийомом покращення родючості ґрунту та одержання високих урожаїв соняшнику. На сьогоднішній день дуже мало сільськогосподарських підприємств дотримуються сівозмін, що призводить до поступового зниження як рівня врожайності, так і якісних характеристик ґрунту. Тому завданням підвищення ефективності виробництва стає процес відновлення гумусу і біологічної активності ґрунту, раціонального використання земельних ресурсів.

Передпосівний обробіток ґрунту. Головними завданнями весняного обробітку ґрунту є: ство-

рення оптимальних умов для пророщення насіння та отримання вирівняних сходів, знищення бур'янів, збереження вологості ґрунту, що дуже важливо для вирощування соняшнику. Передпосівний обробіток має два важливі етапи: перший – весняне загортання вологості одразу після досягнення фізичної стиглості ґрунту. Обробіток проводять шлейфами, легкими або зубовими боронами, залежно від стану поверхні. Другий – передпосівна культивування, проводиться на глибину проходу сошників сівалки, щоб створити вологе ложе, вкрите пухким шаром ґрунту. При цьому враховується нормативна для насіння соняшнику глибина загортання: на легких – 5-6, на важких – 4-5 см. При розміщенні у більш глибокому шарі ґрунту відсоток сходження знижується. За посушливих умов посіви обов'язково прикоткують, щоб забезпечити кращий контакт насіння з ґрунтом та зберегти вологу від випаровування [4].

Оптимальний термін посіву соняшнику. Оптимальний вибір терміну посіву соняшника, адаптований під індивідуальні кліматичні особливості місцевості, створює максимально сприятливі вегетаційні умови та стрімке зростання культури. Сучасний аграрний ринок представляє численні сорти та гібриди соняшнику. Кожний з них має свої оптимальні терміни дозрівання, ступені холодостійкості, інтенсивність розвитку та іншими показниками. Рекомендується зважено підходити до вибору строків посіву певного генотипу в окремому полі, на підставі багаторічних науково обґрунтованих даних. Сприятливий весняний період для сівби триває 20-35 діб. Більш ранній посів може призвести до втрати схожості та прілоості насіння через недостатню кількість вологості в ґрунті і як наслідок до зниження врожайності. На практиці найкращі результати при сівбі соняшнику можна досягти не більш як 4 години після передпосівної культивування [5].

Оптимальний поживний режим. Дуже важливою умовою для підвищення врожайності соняшнику є збалансована система поживних речовин. На 1 ц насіння необхідно внести 4-6 кг азоту, 10-12 кг калію, 2-3 кг фосфору залежно від потреб сорту рослини. Нормативи внесення добрив необхідно коригувати виходячи з агрохімічного стану ґрунту. Зменшити норму використання мінеральних добрив можна за допомогою розсіювання подрібненої листостеблової маси культури попередника. Виходячи з результатів Кіровоградського інституту АПВ НААН України, урожайність соняшника була вища на ділянках на яких поєднувалося внесення мінеральних добрив із використанням побічної продукції кукурудзи на зерно [4].

Своєчасне збирання врожаю. Важливим моментом при вирощуванні соняшнику на зерно є своєчасне збирання врожаю. Через пізні строки збирання втрачається в середньому 5-10 % врожайності. Вчені Інституту рису НААН дають рекомендацію починати збирання соняшнику при вологості 12-14%. При цьому застосування десикації сприяє зменшенню вологості зерна та насіння, полегшує збирання урожаю, зменшує забур'яненість, а також втрати врожаю та витрати на доведення до стандарту зібраного насіння. Дотримуючись рекомендацій наукових установ та впровадження провідних, інтенсивних технологій вирощування соняшнику дозволить зберегти врожайність культури [4].

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Україна має значний потенціал в аграрній сфері завдяки родючості наших земель. Ми маємо змогу вирощувати одну з найрентабельніших сільськогосподарських культур – соняшник, що є дуже вибагливою і потребує багато поживних речовин які поки що більшою мірою забезпечують наші землі. Але якщо не проводити дослідження пов'язані з покращенням ефективності виробництва даної культури, ми можемо втратити перевагу яку маємо. Світовий досвід показує що майбутнє саме за інтенсивним розвитком, впровадженням високоврожайних сортів і гібридів, стійких до стресових факторів і небезпечних хвороб, використанням адаптивних ресурсозберігаючих технологій, комплексних систем мінеральних добрив, мікробіопрепаратів та інших засобів захисту рослин, використанням сучасної високопродуктивної сільськогосподарської техніки. Питання підвищення економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур, зокрема соняшнику, потребує подальшого наукового дослідження та впровадження інновацій, задля утримання лідируючих позицій на світовому ринку олійної галузі та підвищення ВВП нашої країни.

Список використаної літератури:

1. Наумов О.Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками. // Економіка АПК. – 2000. - №5. – с. 39-42.
2. Економіка сільського господарства П.П. Руснак, В.В. Жебко та ін. За ред. П.П. Руснака – К.: Урожай, 1998.
3. Чехова І.В. Підвищення конкурентоспроможності виробництва насіння олійних культур / С.А. Чехов, І.В. Чехова// Вісник аграрної науки. - 2017 - №1. - С. 57-61.
4. 10 складових успішного вирощування соняшника. URL: <https://superagronom.com/articles/74-10-skladovih-uspishnogo-viroshchuvannya-sonyashnika>
5. Визначення оптимальних термінів посіву соняшника. URL: <https://posivna.com.ua/ua/zamitky-ahronoma/viznachennya-optimalnikh-terminiv-posivu-sonyashnika-v-riznikh-agroklimatichnikh-zonakh-ukrajini>

V.O. Sirobaba, O.V. Dyachenko

Theoretical fundamentals of increasing the economic efficiency of sunflower production and processing

The article considers a possible list of reserves to improve the economic efficiency of production and sale of sunflower.

Key words: *sunflower, export, soil protection technology, crop rotation, yield, soil fertility.*

В.А. Борисова, д.е.н., професор

І.О. Скорогодський

Сумський національний аграрний університет

У статті авторами проведений аналіз формування та становлення Пенсійного фонду України. Розглянуто функціонування пенсійних фондів країн Європи. Наведено типи пенсійних систем, та приклади їх застосування в різних країнах світу.

Ключові слова: пенсійний фонд, пенсійне забезпечення, пенсійна система, оподаткування внесків.

Постановка проблеми. Національні пенсійні системи розвинутих країн по-різному вирішують проблему адаптації пенсійного забезпечення своїх громадян до факторів (демографічних і економічних), що змінюються, виходячи з традицій, що історично склалися в тій чи іншій країні. При цьому усі пенсійні реформи, як структурні так і параметричні, спрямовані на досягнення загально визнаних у цивілізованому суспільстві соціальних і економічних цілей: створення об'єктивних економічних умов для гарантування кожній людині гідного рівня життя у непрацездатний період.

Для української пенсійної системи особливо актуальним є порівняльний аналіз різних пенсійних моделей у зв'язку з тим, що процес пенсійного реформування в Україні є невиправдано затягнутим, оскільки в колах економічної спільноти досі не склалося єдиної думки про ринкові механізми пенсійного забезпечення. При цьому значний досвід західних країн є одним з базових критеріїв для оцінки ефективності перетворень, що здійснюються в нашій країні. Проте, слід пам'ятати, що при порівнянні з західним досвідом необхідно враховувати комплекс практичних особливостей різних національних пенсійних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення управління пенсійними системами присвячували свої праці Алексєєв І. В., Белоусов В. М., Кудря В.П. дослідженням проблем фінансування фондів Пенсійного фонду України та пошуком шляхів їх вирішення займалися Петрушка О. В., Федосов В. М., Хомутенко А. В., Чала Н. Д., в тому числі їх інноваційного розвитку - Яшник Г. Л., Старостенко Г. Г., Нескородева І. І., Загородній А. Г., Василик О. Д., Борецька Н.П. та інші.

Постановка завдання. У зв'язку з цим, метою статті є дослідження тенденцій існування та реформування Пенсійного фонду України, а також вивчення закордонного досвіду в системі пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальний процес старіння населення ставить безліч питань, що стосуються головних економічних і політичних змінних. Розподільча пенсійна система зовсім не пристосована для того, щоб відповісти на подібні демографічні зміни. Більшість країн ЄС поставили перед проблемами довгострокового виживання пенсійної системи і стійкості державних фінансів. Стандартним методом вирішення цих проблем є скорочення рівня державних пенсій і зростання недержавних. Країни активно здійснюють пенсійні реформи, спрямовані на зміцнення накопичувальних пенсійних систем у напрямках стимулювання їх як професійних, а також спонукання до індивідуального накопичення коштів щодо забезпечення у старості тощо.

Зниження народжуваності, зростання тривалості життя та збільшення мобільності робочої сили призвели до зростання демографічної залежності пенсійних систем. Згідно з прогнозом до 2060 р. коефіцієнт демографічної залежності таких країн ЄС, як Греція, Люксембург, Болгарія, Латвія, Польща, Румунія, Словенія, Словаччина, Угорщина, перевищить 100 %. Отже, чисельність пенсіонерів у цих країнах перевищить чисельність платників страхових внесків. Проте в окремих країнах, таких як Данія, Ірландія та Нідерланди, ситуація залишиться сприятливою – співвідношення пенсіонерів і платників страхових внесків залишиться в межах 1:2 (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Прогноз коефіцієнта демографічної залежності пенсійних систем окремих країн ЄС у період до 2060 р., %

Країна	2010	2020	2030	2040	2050	2060	Відхилення (+, -), 2010 до 2060 р.
Болгарія	74	76	84	96	114	122	48
Естонія	55	57	64	70	81	88	33
Латвія	45	47	57	66	82	91	46
Литва	61	66	80	91	108	123	62
Польща	56	58	65	77	95	107	51
Румунія	86	80	87	102	118	122	36
Словаччина	48	48	59	72	89	102	54
Словенія	61	70	85	103	115	118	57
Угорщина	74	74	79	90	100	107	33
Чехія	55	60	65	74	87	94	39

Примітка. Коефіцієнт демографічної залежності дорівнює чисельності населення віком від 65 років і старше щодо чисельності населення віком від 15 до 64 років.

З метою запобігання негативним наслідкам для державних фінансів, усі країни розпочали реформування пенсійних систем. Оскільки в різних країнах ця тенденція проявляється неоднаково, то вони знаходяться на різних етапах пенсійної реформи, проте загальним напрямом, характерним для всіх країн, є зменшення ролі розподільчого рівня пенсійної системи в пенсійному забезпеченні громадян і посилення ролі накопичувального пенсійного страхування (рисунок 1.1).

Усі країни ЄС мають розподільчий рівень пенсійної системи, що гарантує мінімальний розмір пенсії. Країни з системою базової пенсії (flat-rate system) забезпечують виплату пенсії однакового розміру всім громадянам пенсійного віку в державі, незалежно від розміру доходу та суми сплачених внесків на соціальне забезпечення протягом трудового життя (Данія, Нідерланди) та залежно від сплачених внесків на соціальне страхування, але не менше мінімальної (Ірландія та Великобританія). Північні та західні європейські держави (Великобританія, Ірландія, Нідерланди, Данія) мають розвинене професійне пенсійне страхування. Усі інші країни ЄС становлять групу країн із системами, в яких розмір пенсії пов'язаний з доходами та сплаченими страховими внесками в минулому (earning-related systems), проте встановлено мінімальний розмір пенсії. До цієї групи належать також країни з державними умовно-накопичувальними системами з встановленими розмірами внесків.

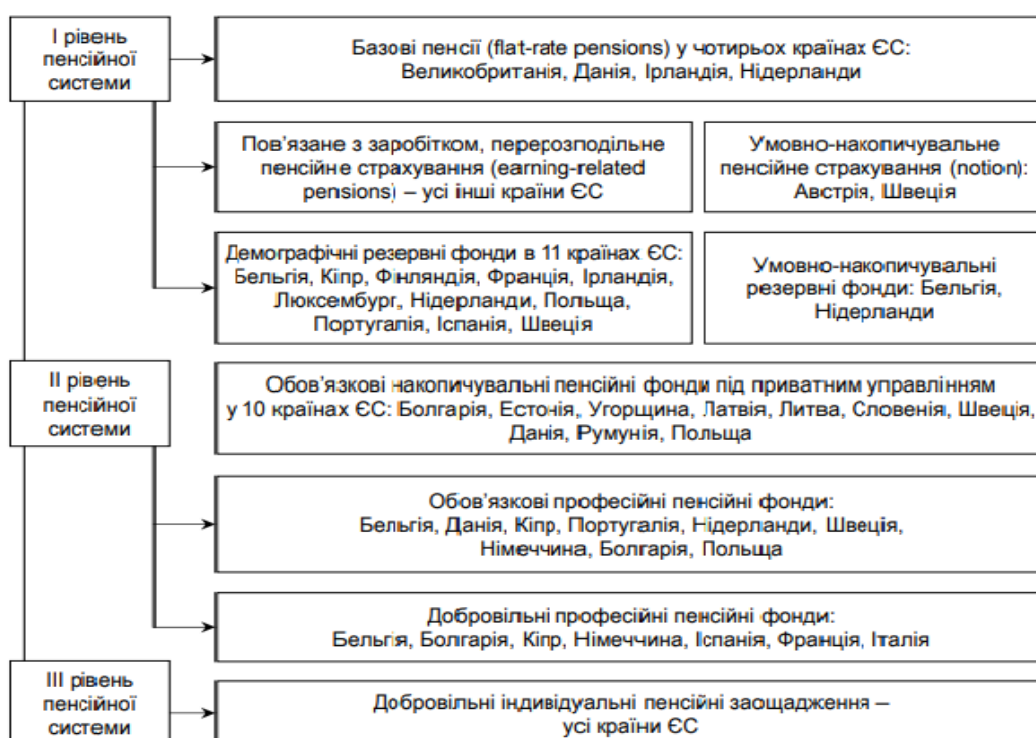

Рисунок 1.1 – Складові пенсійних систем країн ЄС

Такі держави, як Бельгія, Кіпр, Фінляндія, Франція, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Іспанія, Швеція, у складі першого рівня впровадили резервний демографічний фонд. В окремих державах, таких як Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Угорщина, Польща, Румунія, Словенія, Швеція, запроваджене держане обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування. У багатьох країнах ЄС існує практика професійного пенсійного забезпечення, яке може бути добровільним або обов'язковим. У таких країнах, як Бельгія, Данія, Кіпр, Португалія, Нідерланди, Швеція, Німеччина, запроваджене обов'язкове професійне пенсійне страхування, яке здійснюється роботодавцем на підставі положень колективного договору. Залежно від галузевої приналежності в різних країнах умови цього виду страхування можуть або варіюватися, або залишатися однаковими.

У Бельгії, Болгарії, Кіпрі, Німеччині, Іспанії, Франції, Італії професійне пенсійне страхування є для роботодавця справою добровільною. Професійне пенсійне страхування може здійснюватися за двосторонніми договорами між роботодавцем і працівником або односторонньо роботодавцем, як, наприклад, в Австрії, Німеччині, Греції, Франції, Ірландії, Фінляндії, Великобританії. Варто зазначити, що додаткова можливість підключитися до пенсійної схеми одного роботодавця існує в Ірландії та Великій Британії. Крім того, всі ці країни також мають систему добровільного пенсійного страхування, яке здійснюється власне зацікавленою людиною. Розглянемо більш детально особливості систем пенсійного забезпечення Німеччини та Великобританії. Пенсійна система Німеччини складається з трьох рівнів, кожний з яких має свою специфіку фінансування.

Перший рівень – обов'язкове державне пенсійне страхування, яке містить пенсійне забезпечення державних службовців (федеральний рівень) і пенсійне забезпечення працівників (рівень земель).

Отримання внесків і виплата пенсій здійснюється з використанням єдиної системи персоніфікованого обліку.

Другий рівень – виробниче страхування, яке засноване на тому, що підприємство доручає банку, страховому товариству або фонду накопичувати внески, які перераховуються роботодавцем у розмірі обумовленої з працівником частини заробітної плати.

Третій рівень – приватне забезпечення старості, що передбачає внесення працівником коштів за самого себе на формування майбутньої пенсії. Обов'язкове державне пенсійне страхування (Gesetzliche Rentenversicherung) охоплює всіх найманих працівників приватного та державного секторів економіки, крім самозайнятих. Пенсійний вік для чоловіків становить 65 років, для жінок і безробітних громадян – 60 років, а для тих, хто має трудовий стаж більше 35 років – 63 роки. Норма заміщення доходу після виходу на пенсію для громадян, які мають трудовий стаж 45 років досягає 70 %. Пенсійні виплати в державній розподільчій системі звільнені від оподаткування.

Пенсійний фонд Німеччини відокремлений від Державного бюджету, хоча щорічно отримує з нього субсидії. Ставка внесків на обов'язкове державне пенсійне страхування становить 19,5 % заробітної плати, які сплачуються в рівних частинах роботодавцем і працівником. Адміністрування державного пенсійного страхування здійснює Федеральний пенсійний офіс. Розвитку другого та третього рівнів системи пенсійного забезпечення Німеччини сприяла парадигматична пенсійна реформа 2001 р. – так звана реформа Рієстера. В її основу були покладені закони, розроблені міністром праці Вальтером Рієстером, які набрали чинності з 1 січня 2002 р., а саме: Закон про додаткові пенсійні заощадження від 16 лютого 2001 р. та Закон про пенсійні заощадження від 11 травня 2001 р. Метою такої реформи Рієстера була, по-перше, стабілізація ставки страхових внесків, яка до державної розподільчої системи повинна залишитися нижчою 20 % до 2020 р. та 22 % до 2030 р. У разі виникнення дефіциту фінансових ресурсів нестача коштів покриватиметься за рахунок коштів Державного бюджету; по-друге, забезпечення довгострокової стабільності рівня пенсійних виплат. Норма заміщення пенсією заробітку скорочуватиметься з поточного рівня 70 % до 67–68 % у 2030 р. у зв'язку із зміною формули індексації пенсійних виплат.

У Німеччині існує п'ять форм професійного пенсійного страхування: пенсійні плани, що фінансуються за методом «бухгалтерського резерву» («book reserves»); взаємні фонди; пенсійні каси – страхові компанії, які здійснюють діяльність лише з пенсійного страхування; контракти зі страхування життя (пряме страхування); пенсійні фонди. Якщо пенсійні фонди в Німеччині були запроваджені з 1 січня 2002 р., то всі інші форми професійного пенсійного страхування – відповідно до Закону 1974 р. про професійні пенсії. Характерні риси кожної форми професійного пенсійного страхування узагальнено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Характерні риси професійного пенсійного страхування в Німеччині

Характерні риси	Форми розміщення капіталу				
	Пряме пенсійне зобов'язання	Взаємний фонд	Пряме пенсійне страхування	Пенсійна каса	Пенсійний фонд
Оподаткування внесків	Звільнені		Пільгове		
Оподаткування виплат	Оподатковуються				
Інвестування	Внутрішнє		Зовнішнє		
Інвестиційні правила	не встановлені		згідно з Законом про страховий нагляд		не встановлені
Додаткові гарантії	участь у фонді пенсійного страхування (PSV)		Відсутній		участь у фонді пенсійного страхування
Державний нагляд	Відсутній		Федеральна адміністрація страхування		

Отже, досвід країн ЄС свідчить про те, що попередити поглиблення кризи пенсійної системи і створити передумови для економічного зростання можна лише через поетапний перехід від всезагальної розподільчої системи до змішаної системи пенсійного забезпечення, в якій значну роль відіграватимуть накопичувальні механізми фінансування пенсій. Формування значних пенсійних накопичень дозволить знижувати фінансову залежність пенсійної системи від співвідношення чисельності між особами працездатного віку і пенсіонерами, тим самим суттєво підвищуючи її стійкість перед несприятливими демографічними змінами.

Список використаної літератури

1. Пенсійний фонд у цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=95533.
2. Бондарук І. С. Зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення // І. С. Бондарук // Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць НДЕІ. – 2014. – Випуск 4 (95). – С.

166–169.

3. Börsch-Supan A. The German Public Pension System: How it Was, How it Will Be /A. Börsch-Supan, C. B. Wilke. – Mannheim : Mannheim University, Department of Economics, Mannheim Research Institute for the Economics of Aging, 2013. –56 p.

4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV (зі змінами та доповненнями № 911-VIII від 24.12.2015, ВВР, 2016, № 5, ст.50).

V. A. Borisova, I. O. Skorogodskiy

The review of the european experience of the functioning of pension systems

In the article the authors analyze the formation and formation of the Pension Fund of Ukraine. The functioning of pension funds of European countries is considered. The types of pension systems and examples of their application in different countries are given.

Key words: *pension fund, pension provision, pension system, taxation of contributions.*

Я.Е. Стеценко, студент

Сумський національний аграрний університет

У статті розглядається стан молочної галузі та відзначаються тренди і загрози її подальшого розвитку.

Ключові слова: молочна галузь, виробництво молока, баланс молока, поголів'я корів.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні відбуваються активні інтеграційні, соціально-економічні та політичні процеси, внаслідок чого формуються нові умови розвитку переробної промисловості, зокрема харчової галузі. В структурі харчової промисловості виробництво молочних продуктів складає близько 2,3%, з тенденцією до щорічного зниження на 0,05-0,1%.

Молочне скотарство є стратегічно важливим компонентом вітчизняної харчової галузі. Стан розвитку молочного скотарства має вплив на продовольчу безпеку держави, соціальну та економічну стабільність, оскільки здорова нація є запорукою успішної економії, а якісна сировина це основа для виробництва корисних та безпечних для здоров'я продуктів, якими харчується ця нація. Отже, головною метою молочного скотарства є виготовлення та постачання молока та молочних продуктів для харчової галузі.

На жаль вітчизняне молочне скотарство перебуває в край невітньому положенні, що має негативне відбиття на стані молокопереробних підприємств. Низька якість молока, збільшення його дефіциту, при збільшенні цін на молочні продукти та одночасному скороченні платоспроможного попиту населення спричиняє появу кризових явищ в галузі. Також негативний вплив посилюється глобалізаційними викликами, розвитком несприятливої кон'юнктури світового ринку молочних продуктів. Саме тому дослідження стану молочної галузі є критичною умовою для ліквідації вузьких місць ринку молока та обґрунтування його стратегічних векторів подальшого розвитку, з метою покращення результативності/ефективності діяльності підприємств молочної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення, функціонування та розвитку молочної галузі України досліджували такі вітчизняні науковці, як: Т.Г. Дудар, С.І. Канцевич, В.Б. Смолінський, Р.І. Буряк, К.М. Куліш, А.Л. Солоношок та інші дослідники. Зокрема, в роботах вище названих авторів обґрунтовується місце молочної галузі в господарському комплексі України, роль молочних продуктів в системі харчування, пояснюється особливо підвищена увага науковців до питань подальшого розвитку вітчизняної молочної галузі.

Безпосередньо питання визначення проблем, обґрунтування пріоритетів розвитку досліджували Л.С. Іванова, Є.К. Пирожак, О.М. Капась, С.В. Остряніна, М.В. Замроз та інші дослідники. Таким чином, у роботах вчених розглядаються різні аспекти розвитку молочної галузі. Проте, постійна динаміка галузі, мінливе зовнішнє середовище виникає необхідність аналізу, пошуку та знаходження прийнятних шляхів поступового розвитку галузі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану та проблем переробної промисловості, для визначення стратегічних векторів розвитку, зокрема молочної галузі України на основі теоретичного узагальнення та методичного обґрунтування.

На основі поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- аналіз балансу молочного ринку
- визначення причин скорочення поголів'я ВРХ
- виявлення ключових трендів розвитку молочного скотарства
- перелік основних учасників вітчизняного ринку молочних продуктів
- формулювання прогнозу розвитку молочної галузі на кінець 2020 року

Виклад основного матеріалу. Молочна галузь є ключовою частиною молокопродуктового сегменту агропромислового комплексу України. Вона покликана забезпечувати населення країни продуктами харчування і в силу свого стратегічного значення як одна з основ продовольчої безпеки потребує постійного моніторингу, регулювання та державної підтримки.

Молочна галузь України постійно перебуває у кризовому стані. Починаючи з 1991 р. спостерігається тенденція постійного скорочення споживання населенням молока та молочних продуктів, що, в першу чергу пояснюється, скороченням вмісту молока, у продукції, яка виробляється [1]. Зокрема, за останні 5 років зменшення обсягів виробництва молока склало 900 тис. тон молока, так у 2019 р. обсяги виробництва коров'ячого молока в Україні скоротилися до 9,69 млн т., або на майже 8% у порівнянні із показником 2015 року, за результатами діяльності якого було отримано понад 10,6 млн. тон молока, а порівнюючи показник 2019 року з аналогічним показником 2018 року скорочення склало 3,7%, внаслідок чого українські переробники недотримали понад 377 тис. т. сировини.[2]

Таблиця 1. Баланс молока за 2015-2019 рр.

БАЛАНС МОЛОКА	Роки					Відхилення		
	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2018	2018/ 2017	2019/ 2015
Виробництво молока, млн т	10,6	10,4	10,3	10	9,7	0,97	0,97	0,92
в т.ч. сільськогосподарськими підприємствами	2,7	2,7	2,8	2,8	2,7	0,96	1,00	1,00
в т.ч. особистими господарствами населення	7,9	7,7	7,56	7,3	7,0	0,96	0,97	0,89
Фонд споживання	9,2	9,2	8,8	8,7	8,6	0,99	0,99	0,93
Споживання молока, виробленого у власному господарстві	3,6	3,4	3,4	3,4	3,3	0,97	1,00	0,92
Споживання промислово переробленого молока	3,7	3,8	3,6	3,6	3,7	1,03	1,00	1,00
Споживання молока, придбаного у господарств населення	1,9	2	1,8	1,7	1,6	0,94	0,94	0,84
Експорт молочної продукції (в перерахунку на молоко)	0,7	0,5	0,85	0,83	0,9	1,08	0,98	1,29
Імпорт молочної продукції (в перерахунку на молоко)	0,1	0,1	0,13	0,17	0,2	1,18	1,31	2,00

*Складено за даними Державної служби статистики України

Варто зазначити, що за таких критичних умов скорочення споживання молочних продуктів, у структурі їх внутрішнього споживання серед населення спостерігається тенденція до переходу на споживання більш якісних молочних продуктів, що підсилює популярність продуктів без використання консервантів і інших добавок.

Молочна галузь характеризується досить складними економічними умовами господарювання, оскільки основними постачальниками сирого молока на переробні підприємства є фермерські і особисті селянські господарства, які в переважній більшості не забезпечують вимог технологічних стандартів обробки та зберігання молока. Саме серед населення відбулось суттєве зменшення виробництва молока внаслідок низьких і відповідно не привабливих розцінок на молочну сировину, низьких ґатунків, що виробляються переважною більшістю домогосподарств. Домогосподарства населення зайняли лідируючі позиції по темпам скорочення виробництва молока в 2019 році, падіння тут склало 4,6%, або 339,3 тис. тон. У 2019 р. загальний надій приватного сектору склав 6,97 млн. тон. Серед молочно-товарних ферм зменшення обсягів виробництва було дещо меншим — 3,7%, до 2,72 млн. тон, що є меншим за аналогічний показник 2018 року на 37,8 тис. тон.

До важливих причин скорочення виробництва молока можна також віднести: зменшення чисельності працездатного населення у сільській місцевості, трудова міграція та наростання деструктивних настроїв небажання утримувати худобу. Також, необхідно зазначити, що саме в 2019 р. загальний надій молока «не дотягнув» навіть до позначки в 10 млн. тон., ключовою причиною стало скорочення поголів'я дійних корів.

Така негативна тенденція стала можливою завдяки з незрозумілою ситуацією із запровадженням ринку землі, неповними виплатами компенсацій по існуючим програмам державної підтримки. Наприклад, внаслідок оголошення незрозумілих для більшості селянських фермерських господарств умов введення ринку землі почалось акумулювання коштів шляхом вирізання поголів'я. В середньому кожного місяця в 2019 році втрачалось по 2000–2500 корів, а після оголошення про відмінну дотацій у 2020 р., падіння прискорилося — мінус 5 тисяч корів у промисловому секторі.

Однією із вагомих причин зменшення обсягів реалізації є ріст цін на молочну продукцію. Так, досліджуючи цінову політику на ринку молочної продукції зазначимо, що за період з 1999 по 2019 роки ціна однієї тони молока збільшилась в 22,75 рази, при цьому найзначніше збільшення ціни було характерним в періоді з 2014 по 2019 роки, за результатами яких ціна збільшилась на 243,70% або на 4834,2 грн/т.

Рисунок 1 - Середня ціна реалізації молока у 1999-2019 рр.

*Джерело: Державна служба статистики України

Єдиним позитивним наслідком цього процесу стало певне поліпшення якісного складу молочного стада за рахунок зниження кількості найменш продуктивних тварин.

Серед найважливіших трендів розвитку молочної галузі за останні роки варто відзначити наступні:

1. Населення прагне до переходу на більш здорове і якісне харчування, що підсилює популярність продуктів без використання консервантів і інших добавок, що має відображення в структурі внутрішнього споживання продуктів харчування.[3]

2. На ринку присутній значний тіньовий сегмент. Тіньовий сектор готової молочної продукції оцінюється на рівні 20-25%. Велика кількість молочної продукції на українському ринку фальсифікується, зокрема ця проблема стосується масла та сиру, що значно ускладнює попередній тренд розвитку галузі.

3. Товарна і географічна структура експорту молочних продуктів за останні роки продовжує кардинально змінюватися. Починаючи з 2013 року, коли був втрачений ринок Російської Федерації, вітчизняні виробники молочної продукції не змогли переключитися на експорт до країн ЄС. Основними експортерами молочної продукції на кінець 2019 року були: Китайська Народна Республіка, Польща, Білорусія, Молдова, Марокко, Туреччина та Єгипет.

4. В глобальному плані Україна стрімко перетворюється з експортера молочної продукції на імпортера. В 2018 році Україна була у топ-5 експортерів тваринного масла, а станом на кінець 2019 року ми вже не експортуємо його, а імпортуємо.

5. Вкрай негативними як для молочної галузі так і в цілому для економіки країни в цілому будуть наслідки пандемії вірусу COVID-19.

До найпотужніших учасників на вітчизняному ринку молочних продуктів належать: ТОВ "Danone", ПАТ "Галичина", ДП "Мілкіленд-Україна", ТОВ "Юнімilk Україна", ПрАТ "Геркулес", АТ "Молочний альянс", ДП "Лакталіс-Україна", ДП "Рейнфорд", ПрАТ "Комбінат "Придніпровський", ПАТ "Вімм-Біль-Данн Україна".

Ці підприємства здійснюють значні інвестиції в модернізацію власних потужностей з метою підвищення ефективності виробництва продукції, здійснюють постійний моніторинг цільових секторів ринку, розширюють асортимент продукції, більш оперативно реагують на зміни в кон'юктурі ринку. При цьому кількість менших за обсягом ринкової частки підприємств становить понад 700 одиниць, що робить даний ринок висококонкурентним.

Згідно прогнозів у 2020 році очікується подальше зменшення обсягів виробництва сировинного молока. Масштаби його виробництва в промисловому секторі залежатимуть від ступеня вирішення державою тих актуальних проблем, які постають наразі перед фермерами.

Українська асоціація виробників молока вважає, що «Виробництво молока населенням буде і надалі скорочуватися. Попри те, що молока від домогосподарств надходить на переробку лише четверта частина, подальше скорочення зумовить поглиблення дефіциту молока на переробних підпри-

емствах. Компенсувати його можна було б за рахунок збільшення виробництва промислового молока. Проте ситуація, у даному випадку залежить не від фермерів, а від держави. Адже існуючі нині програми підтримки, на жаль, є неефективними та не вирішують глобальних кризових питань.»[4]

Зважаючи на те, що понад 72% отриманого молока в 2019 році було вироблено особистими господарствами населення, одним із напрямів подальшого стратегічного розвитку молочної галузі України є кооперування дрібних виробників молока. За результатами зарубіжного досвіду кооперативний рух виробників молока є основою всієї молочної галузі, наприклад так здійснюється функціонування молочних галузей у Новій Зеландії, Австралії, Канаді, США. Передбачається, що за рахунок кооперації малих та середніх виробників молока учасникам таких кооперативів буде простіше здійснювати вихід на міжнародні ринки, залучати інвестиції, отримувати вигідніші умови для співпраці та реалізовувати свою продукцію напряму кінцевим споживачам.

Висновки. Вітчизняна молочна галузь продовжуватиме заглиблюватися у кризу, яка є результатом тридцятирічного застою. Необхідним є вживати якомога швидших і радикальніших кроків для того, аби зупинити падіння обсягів надою і запустити процес її відновлення.

Список використаної літератури:

1. Аналіз ринку молочної продукції України [Електронний ресурс] // Pro Consulting. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-molochnoj-produkcii-v-ukraine-2019-god#modal-buy>.
2. Чагаровський В. Щороку в Україні зникає одне велике молокопереробне підприємство [Електронний ресурс] / Вадим Чагаровський // Agro Polit. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://agropolit.com/interview/748-vadim-chagarovskiy-schoroku-v-ukrayini-znikaye-1-velike-molokopererobne-pidpriyemstvo>.
3. Вперше за роки незалежності в Україні рекордно скоротилося виробництво молока [Електронний ресурс] // AGRO REVIEW. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://agoreview.com/news/vpershe-za-roky-nezalezhnosti-v-ukrayini-rekordno-skorotylosya-vyrobnnytvo-moloka>.
4. Експерти пояснили, що призвело до рекордного падіння виробництва молока в Україні [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2860664-eksperti-poasnili-so-prizvelo-do-rekordnogo-padinna-virobnictva-moloka-v-ukraini.html>.

Y.E. Stetsenko

Trends and problems of development of the dairy industry in Ukraine

The article considers the state of the dairy industry and notes trends and threats to its further development.

Key words: dairy industry, milk production, milk balance, cow population

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В.А. Борисова, д.е.н., професор

М.Ю. Тищенко

Сумський національний аграрний університет

У статті наведено статистичні дані щодо бюджетного фінансування наукової сфери у розрізі головних розпорядників. Проаналізовано фінансове забезпечення діяльності Інституту луб'яних культур у розрізі загального та спеціального фонду за 2017-2019 роки, зроблено висновки

Ключові слова: фінансове забезпечення, науково-дослідні установи, загальний фонд, спеціальний фонд.

Постановка проблеми. Розвиток науки та техніки відіграє важливу роль в людстві та суспільстві в цілому, а фінансування наукових установ має велике значення для підвищення конкурентоспроможності економічної сфери України. Країни, які забезпечують раціональне фінансування ефективно-сті наукових досліджень, отримують значний розвиток можливостей промислового використання результатів наукових досліджень. На жаль, Україна має обмежені можливості для реалізації такого системного підходу.

Останнім часом в Україні спостерігається тенденція до зменшення обсягів фінансування науки, зокрема знижується частка державного фінансування. Така ситуація є великою проблемою становлення країни на інноваційний шлях розвитку, оскільки належний рівень фінансування науки є одним із найважливіших аспектів розвитку інноваційної діяльності. Не виключенням з цього переліку є і сільськогосподарські підприємства, від ефективної діяльності яких залежить продовольча безпека нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад фінансового забезпечення науково-дослідних сільськогосподарських підприємств зробили вчені-економісти: Л.Д. Білик, Ф.Ф.Бутинець, В.М. Івахненко, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, А.М.Поддєрьогін, С.Ф.Покропивний, В.В. Сопко, О.О. Терещенко, С.І. Шкарабан та багато інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій щодо фінансування наукових установ, визначення проблемних питань щодо формування фінансових ресурсів та фінансового забезпечення залишаються досить актуальними, особливо з урахуванням специфіки аграрного виробництва.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану та динаміки фінансового забезпечення науково-дослідних установ в Україні з урахування специфіки аграрного виробництва та оцінка фінансового забезпечення діяльності Інституту луб'яних культур НААН України

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз розподілу загального обсягу фінансування наукової сфери за головними розпорядниками свідчить, що найбільші обсяги видатків мали п'ять головних розпорядників, на яких припадає 89,28 % загального обсягу фінансування (8314,57 млн грн). Дані зображено в таблиці 1.

Таблиця 1 - Бюджетне фінансування наукової сфери у розрізі головних розпорядників за 2019 рік

Найменування головного розпорядника	Обсяг видатків державного бюджету на наукову сферу		у тому числі, млн грн	
	Усього, млн грн	% у загальному обсязі видатків	за рахунок загального фонду	за рахунок спеціального фонду
НАН	4786,42	51,40	3771,32	1015,10
МОН	1591,84	17,09	1242,54	349,30
НААН	1120,67	12,03	312,54	808,13
НАМН	468,19	5,03	390,21	77,98
МІН'ЮСТ	347,46	3,73	264,35	83,11
Інші головні розпорядники	997,90	10,72	774,53	223,37
Разом	9312,48	100,00	6755,49	2556,99

Джерело: систематизовано автором на основі науково-аналітичної доповіді [2, 3]

Таким чином, 81,08 % видатків загального фонду на наукову сферу витрачено в межах семи бюджетних програм.

Динаміку фінансування наукової сфери за рахунок загального і спеціального фондів представлено на рис.1.

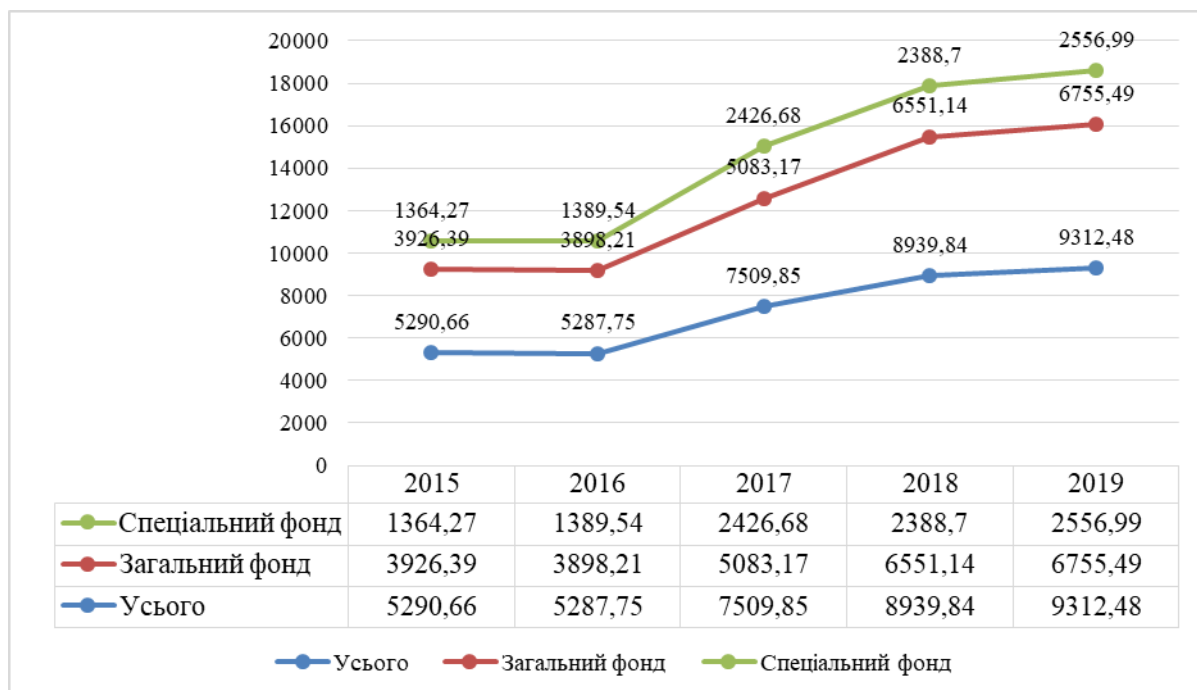

Рисунок 1 – Графічне відображення динаміки бюджетного фінансування наукової сфери у 2015-2019 роках, млн грн

Джерело: систематизовано автором на основі науково-аналітичної доповіді [2, 3]

Як відмічає Л.С. Крючко «...країни у сучасному світі змушені здійснювати пошук ефективної моделі інноваційного розвитку, яка б забезпечувала високий рівень конкурентоспроможності і орієнтувала національну економіку на довгострокове зростання. Інноваційна модель – особлива система відносин, інститутів, які створюють належні умови для науково-технічного прогресу в межах і під впливом визначеної державної інноваційної політики» [1]. Ми не можемо не погодитись з цією точкою зору, особливо коли мова йде про науково-дослідні підприємства в аграрній сфері, які вимагають значних матеріальних вкладень.

Проведемо також аналіз фінансового забезпечення науково-дослідних установ на регіональному рівні, а саме на прикладі Інститут луб'яних культур Національної академії аграрних наук України. Інститут луб'яних культур створено з метою наукового забезпечення розвитку галузей льонарства і коноплярства, створення сировинної бази луб'яних культур шляхом виведення сортів, розробки екологічно безпечних технологій вирощування, збирання і перероблення льону-довгунця і конопель, раціонального використання природних ресурсів та розроблення нормативно-аналітичної документації на сировину.

У таблиці 2 наведено фінансування інституту за загальним фондом

Таблиця 2 – Динаміка фінансування Інститут луб'яних культур Національної академії аграрних наук України за 2017-2019 роки

Показники	КЕКВ	2017 р.		2018 р.		2019 р.		Відхилення	
		грн	%	грн	%	грн	%	абсолютне (+,-)	відносне (%)
Бюджетні асигнування		1133000	100	1245200	100	1339900	100	206,9	118,3
Всього		1133000	100	1245200	100	1339900	100	206,9	118,3
Поточні видатки	2000	1133000	100	1245200	100	1339900	100	206,9	118,3
Дослідження і розробки	2281	1133000	100	1245200	100	1339900	100	206,9	118,3
Всього		1133000	100	1245200	100	1339900	100	206,9	118,3

Джерело: систематизовано автором на основі звітів Інституту за 2017-2019 роки

Проаналізувавши наведені дані, робимо висновок, що у 2019 році відсоток бюджетних асигнувань та поточних видатків (включаючи видатки на дослідження і розробки) збільшився на 18,3% в порівнянні з базовим. Серед видатків, які фінансуються за рахунок коштів загального фонду – виключно поточні видатки.

Розглянемо також і динаміку фінансування за спеціальним фондом (таблиця 3).

Таблиця - Динаміка фінансування Інститут луб'яних культур Національної академії аграрних наук України за 2017-2019 роки за спеціальним фондом

Джерела	2017 р.		2018 р.		2019 р.		Відхилення	
	грн	%	грн	%	грн	%	абсолютне (+,-)	відносне (%)
Доходи від надання послуг	9078860	97,6	9145798	95,5	7966461	93,4	-1112399	87,7
Фінансові доходи	37392	0,4	302181	3,1	55054	5,2	17662	147,2
Інші доходи від обмінних операцій	181603	1,9	125798	1,3	139653	1,4	-41950	76,9
Разом	9297855	100	9573777	100	8161168	100	x	x

Джерело: систематизовано автором на основі звітів Інституту за 2017-2019 роки

Аналізуючи отримані дані, робимо висновок, що доходи від надання послуг в порівнянні з 2017 роком зменшилась на 12,3%. Фінансові доходи значно збільшились – на 52,8%. Інші доходи від обмінних операцій зменшились на 23,1%. Таким чином можна зробити висновок, що Інститут луб'яних культур фінансується за рахунок коштів спеціального фонду.

Висновки. Проведені дослідження свідчать, що найбільші обсяги видатків мали п'ять головних розпорядників (у тому числі НАН, МОН та НААН), на яких припадає 89,28 % загального обсягу фінансування (8314,57 млн грн). Більшу частину коштів наукові установи отримують зі спеціального фонду. Не виключенням є і Інститут луб'яних культур НААН України, що на 70% фінансується за рахунок спеціального фонду.

Список використаної літератури:

1. Крючко Л.С. Інноваційний тип розвитку в умовах економічної глобалізації. Ефективна економіка. №4. 2010. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efek_2010_4_26.pdf
2. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/06/realizatsiya-prioritetiv-nauki-i-tekhniki-u-2019-r150620.pdf>
3. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2018 рік: аналітична довідка. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2019/07/12/kmu2018final.pdf>

M. Yu. Tishchenko, V.A. Borisova

Financial support of activities of research agricultural enterprises

The article presents statistical data on budget funding of the scientific sphere in terms of the main managers. The financial support of the activity of the Institute of Bast Cultures in the context of the general and special fund for 2017-2019 is analyzed, conclusions are made

Key words: financial support, research institutions, general fund, special fund.

EVALUATION OF MANAGEMENT EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVE "AGRARIAN FIRM "PERSHE TRAVNIA" UNDER MODERN CONDITIONS OF ECONOMY

T.O. Kharchenko, PhD in Economics, Senior lecturer of the Public Management and Administration Department

Ya.I. Fomenko, student of group ADMa 1901-1
Sumy National Agrarian University

The article deals with the evaluation of the effectiveness of agricultural enterprise management. The indicators of efficiency of the enterprise management staff and the effectiveness of managerial work are calculated. The synthetic indicator of the enterprise management efficiency is defined as well.

Key words: management efficiency, management apparatus, managerial work, efficiency.

Introduction. Agricultural production is one of the promising areas of the country's economy development. Ensuring the sustainable development of the manufacturing component of agricultural production and related industries is extremely important, as the effective operation of agricultural enterprises is directly correlated with the growing demand for food. World consumption of agricultural products is constantly growing, with the tendency to increase the population is the basis and expands the prospects for agricultural development.

However, with modern transformations, farmers are constantly faced with new and new challenges related to the need to update production technologies, use new varieties of crops, apply modern plant protection products, etc. Expanding the range of issues that require effective management decisions, necessitates the introduction of new approaches, tools, measures in the management system of agricultural enterprises. At the same time, the issue of determining indicators that will allow assessing the effectiveness of enterprise management, which is characterized by stable financial results in modern conditions of economy, remains no less relevant.

Literature review. The relevance and importance of issues related to improving the efficiency of management of agricultural enterprises to ensure the efficiency of production has led to the presence of a significant number of publications of home scientists.

It is worth noting the significant contribution of V. Andriychuk, V. Geyts, O. Datsiy, Y. Lupenko to the development of agricultural science. At the same time, the issue of management efficiency in modern conditions of economy is considered in the scientific works of such authors as I. Buleev, I. Kovrizhnykh, M. Lototsky, I. Pavlenko, O. Rats, E. Savelyeva and others.

Deepening integration processes expands the possibilities for the introduction of new management tools, which are widely used in countries with high profitability of the agrarian sector that necessitates the search for the most adapted indicators of existing management systems to identify promising areas of modern management tools.

The purpose of the article is to evaluate management efficiency of agricultural production cooperative "Agrarian firm "Pershe Travnia" by means of the index method, the essence of which is to apply a synthetic indicator of the enterprise management efficiency, which reflects the management staff efficiency and the effectiveness of managerial work.

Results. Modern conditions of the economy of the agrarian sector of the country create new challenges regarding the need to improve existing production technologies, upgrade existing mechanisms and equipment, use new varieties and breeds of animals, etc. The key goal of the activity is to ensure the profitability of production, which is directly related to the current management system of enterprises [1].

Determining and evaluating management efficiency of the organization is especially important because it allows you to assess the effectiveness of the management system, identify existing and potential opportunities for its development; provide the necessary information for appropriate management decisions managers and external users [2, c. 92]. Management processes indicators reflect the complexity of internal and external relationships and connections that exist in the control system, the relationship between it and the managed system and the external environment. Such a system of indicators should provide an objective assessment of management processes efficiency in general and the effectiveness of management system components [3].

Let's analyze management efficiency in the Agricultural Production Cooperative "Agrarian Firm "Pershe Travnia" using the index method, which is in using a synthetic indicator of the enterprise management efficiency, that reflects management efficiency and the effectiveness of management work.

As the only synthetic indicator the index (coefficient) of managerial work efficiency is used, which combines the values of indices of efficiency and productivity of managerial work.

The most acceptable indicators of the management staff efficiency are the following:

- the share of employees of the management staff in the total number of employees at the enterprise (*Mlab*);

- the share of payment of managerial work in the general fund of payment for the enterprise (*Mflab*);
- the share of wages of employees in the cost of production (*Mclab*) and management costs in the total cost of production (*Mcplab*), expressed as a percentage.

Cost-effectiveness index of management staff (*Ice*) is determined by the formula:

$$Ice = \frac{Mlab + Mflab + Mclab + Mcplab}{4}, \quad (1)$$

Table 1 – Dynamics of the efficiency index of the management staff of Agricultural Production Cooperative “Agrarian Firm “Pershe Travnja”, 2015-2019.

Indicators	Years					Correlation of 2019 to 2018
	2015	2016	2017	2018	2019	
<i>Mlab</i>	15.97	16.67	13.53	16.03	16.11	1.00
<i>Mflab</i>	26.32	27.05	26.92	27.9	28.15	1.01
<i>Mclab</i>	7.19	5.87	7.86	8.56	9.07	1.06
<i>Mcplab</i>	11.23	10.56	11.79	12.05	13.02	1.08
<i>Ice</i>						1.04

Based on the data in Table 1 it should be noted that in the overall cost structure of the enterprise, the share of costs for the management staff did not exceed 30%, which is a positive factor. It should also be pointed the positive dynamics of the share of costs for the management staff in the structure of the cost of production of the enterprise, which did not exceed 17%.

Continuing the analysis of management efficiency of Agricultural Production Cooperative “Agrarian Firm “Pershe Travnja” we calculate the total index of management productivity in terms of the following indicators:

- production of gross output per one employee of management (*Pvp*);
- production of gross output per one UAH of wages in management (*Pvo*);
- production of gross output per one UAH of management costs (*Pvv*).

Indices *Pvp*, *Pvo*, *Pvv* are calculated values that characterize the productivity of management, the correlation of management costs, wages and profits.

Regardless of the fact that the amount of profit does not depend directly on the employees of the management, but it reflects the terminal result of the enterprise staff, which is managed by this management staff.

Productivity index of management staff (*Ipr*) is determined by the formula:

$$Ipr = \frac{Pvp + Pvo + Pvv}{3}, \quad (2)$$

Let's calculate productivity index of management staff in the dynamics for the study period (Table 2)

Table 2 – Dynamics of management productivity index of the Agricultural Production Cooperative “Agrarian Firm “Pershe Travnja”, 2015-2019.

Indicators	Years					Correlation of 2019 to 2018
	2015	2016	2017	2018	2019	
<i>Pvp</i>	1317.57	1399.83	1712.26	1922.84	1897.17	1.44
<i>Pvo</i>	19.18	19.3	17.43	16.13	11.59	0.60
<i>Pvv</i>	9.08	7.54	9.12	8.55	6.34	0.70
<i>Ipr</i>						0.91

Based on the data in Table 2, it should be noted about the established trend of increasing costs, both for the maintenance of the management of the Agricultural Production Cooperative “Agrarian Firm «Pershe Travnja” and the growth of gross output of the enterprise. At the same time, the annual growth of maintenance costs is characterized by a faster rate compared to the growth rate of gross output. The reduction in gross output in 2019 had a negative trend in terms of productivity indices of the enterprise management.

Thus, having two total indices of the Agricultural Production Cooperative “Agrarian Firm “Pershe Travnja” – efficiency and productivity of the management staff, we can calculate the index of overall management efficiency. The peculiarity of these indices is the inverse proportionality of their values, that is, the smaller the value of the index (*Ice*) and the larger than the second one (*Ipr*), is, the higher the overall score (*Ief*) is. In this regard, the index of overall management efficiency (*Ief*) is calculated by the formula:

$$Ief = Ipr + (1 - Ice), \quad (3)$$

Agricultural Production Cooperative “Agrarian Firm “Pershe Travnja” the mentioned index in 2019 was:

$$Ief = 0.91 + (1 - 1.04) = 0.87, \quad (4)$$

Summarizing the calculations, it should be noted that in general, the activities of the management staff of the Agricultural Production Cooperative "Agrarian Firm "Pershe Travnia" during the study period should be considered effective. The enterprise's development strategy is based on a balanced policy of updating the material and technical base, preserving labor potential, increasing wages and developing new areas of processing. However, the growth of production costs in 2019 led to losses, which indicates the need for more careful planning of cost items in terms of marketable products of the enterprise.

Conclusions. In general, the current management system of the enterprise should ensure coordination, coherence and general focus of all activities to achieve balance in all areas of economic relations, which are formed in the process of financial and economic activities, both internally and with the environment. At the same time, it should be noted that the main directions of improving the efficiency of agricultural enterprise management are improving technical support, introduction of more effective organizational structures, promoting the systematic introduction of innovative technologies and materials.

References:

1. Батюк Б.Б. Управлінські рішення в організаційних формах аграрного виробництва. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2013. Т. 15. № 1(5). С. 3–11. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2013_15_1\(5\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2013_15_1(5)_3).
2. Коваль П.В. Особливості управління аграрними підприємствами за концепцією ощадного виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 91–98.
3. Яркіна Н.М. Управління підприємством як економічна категорія (теоретичні аспекти). *Держава та регіони. Економіка та підприємство*. 2014. № 1. С. 130–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_1_26.

Т.О. Харченко, Я.І. Фоменко

Оцінка ефективності управління СВК «Аф «Перше травня» за сучасних умов господарювання

В статті проведено оцінку ефективності управління сільськогосподарським підприємством із використанням індексного методу. Визначено синтетичний показник ефективності управління підприємством, що відображає економічність апарату управління та результативність управлінської праці. Зазначається, що як єдиний синтетичний показник використовується індекс (коефіцієнт) ефективності управлінської праці, який об'єднує значення індексів економічності та продуктивності управлінської праці.

Виокремлено найбільш прийнятні показники економічності апарату управління підприємством та результативності управлінської праці, як-от: питома вага працівників апарату управління в загальній чисельності працюючих на підприємстві; питома вага оплати управлінської праці в загальному фонді оплати по підприємству; питома вага заробітної плати працівників у собівартості продукції і витрат на управління у загальній собівартості продукції. Підкреслюється, що зазначені показники характеризують продуктивність управлінської праці, співвідношення управлінських витрат, оплати праці та прибутку.

Розраховано також сумарний індекс продуктивності управлінської праці в розрізі таких показників, як: виробництво валової продукції на одного працівника управління; виробництво валової продукції на 1 грн оплати праці в управлінні; виробництво валової продукції на 1 грн витрат на управління.

Проаналізовано динаміку індексу економічності та індексу продуктивності апарату управління сільськогосподарським підприємством. У результаті визначено основні напрями підвищення ефективності управління сільськогосподарським підприємством.

Ключові слова: ефективність управління, апарат управління, управлінська праця, результативність.

IMPROVEMENT LEADERSHIP IN ORGANIZATIONS: CURRENT ISSUES AND KEY TRENDS

Joshua Linus Baka, 2nd year master student of “Administrative management”,
Sumy National Agrarian University

Scientific adviser: PhD (Economics), associate professor Svitlana Lukash

The article examines leadership as both a research area and a practical skill that encompasses the ability of an individual, group, or organization to “lead,” influence, or manage other individuals, teams, or entire organizations. Leadership reflects the prerequisites for the ability to inspire others. Effective leadership is the ability to communicate ideas to others in a way that makes them act accordingly. The main approaches to the influence of leaders on the performance of employees are formed because they: allow employees to work as they see fit, develop trust in them and allow them to be innovative. Such a manager is available, treats employees with respect and encourages them to follow established procedures to maintain the necessary standards, as well as to try new ideas. The article forms the main indicators of the leader and the directions of their use to increase profitability in the organization. The main directions of development and improvement of leadership qualities of heads of organizations are considered. Leadership styles have been identified as critical to addressing the inefficiencies of county governments, and some recommendations have been made.

Key words: leadership, administration, organization, improving, leadership styles

Introduction

For a long time, leadership was based on the concept of control. Leaders need to be effective in many roles, and for this they must continue to learn and develop new skills. It should be noted that in organizations, real strength and energy are generated primarily through relationships and communication. Relationship structures and opportunities for their formation are one of the main points in leadership. People are now the central center of leadership and strong leaders need to understand people. Impact is an approach that works in today's complex environment, whether it is a business organization, a non-profit organization or something else. The impact is based on many assets, both internal and external. You develop many of these characteristics at the beginning of your career and then continue to improve them. Your environment creates other assets that, although external to you, have much to do with how things work. Flexibility is your willingness and ability to do whatever the situation dictates. It includes consideration of options other than those previously done. To do this, you need to take input from many sources and determine what to do to make it happen. When you can identify and convey the important, plan, and then start working on its implementation, others will follow it. Previous success builds trust and leads others to believe what you are doing.

Key definition element:

- Leadership emerges from social influence, not power or authority
- Leadership requires that you trust others to carry your orders
- Do not call peoples personality traits, attributes or title
- This involves the goal,

Leadership in the enterprise management

1. Leadership as the result of the evolution of management theory. The essence, types and styles of leadership

Analysis of scientific sources allows us to identify main approaches.

Frederick Taylor's Theory of Management: Taylor's theory of management is targeted at improving economic efficiency. Taylor had a perspective of motivating people at work which is money. He believed that workers should be paid adequately, and that pay should be equivalent to work produced. Therefore he introduced the differential piece rate system, of paying wages to the workers.

Administrative Management Theory by Henri Fayol: Well-known in Management as the Farther of Management Henri Fayol laid down the 14 management principles which are used to manage an organization and are beneficial for prediction, planning, decision-making, organization and process management, control, and coordination (Table 1).

Table 1 - Management principles which are used to manage an organization

#	Management's principle	Approach of using
1	Division of Work	Improves productivity, efficiency, accuracy, and speed
2	Equity	Employees should be treated equally and respectfully
3	Discipline	Makes the management job easy and make progress
4	Initiative	support and encourage employees taking initiatives
5	Authority and Responsibility	Efficient delivery of work with defined responsibility
6	Esprit de Corps	Develop trust and mutual understanding
7	Subordination of Individual Interest	Company over personal interest and respect the chain of command
8	Stability	offer job security to their employees
9	Remuneration	motivating factor linked to the individual's efforts
10	Unity of Direction	Unified goals and motives for all personnel working in a company
11	Centralization	Balance between the hierarchy and division of power
12	Scalar Chain	Hierarchy steps should be from top to the lowest
13	Unity of Command	More than one boss brings a conflict of interest and confusion
14	Order:	Positive atmosphere in the workplace boosts productivity

Max Weber's Theory of Management: Weber differentiated between authority and power. Weber believed that power brings out obedience through force or the threat. Max Weber extracted three types of power in an organization: Traditional Power, Charismatic Power and Bureaucratic Power or Legal Power.

Features of Bureaucracy: Division of Labor, Formal Hierarchical Structure, Selection based on Technical Expertise, Management by Rules, Written Documents, Only Legal Power is Important, Formal and Impersonal relations.

Elton Mayo's Behavioral Theory of Management:

Elton's work revealed an increase in workers productivity was produced by the psychological motivation.

Criteria for assessing the professionalism of the leader and leadership competencies/skills of staff:

Communication. A lot of employers across all industries say communication is the most important skill they are look for in employment. Effective verbal and written communication skills are required. Recruiters make sure that the candidates in consideration have proven effective communication skills: *Decision-Making, Flexibility, Commitment, Innovation, Integrity, Leadership, Life-long Learning, Motivation, Negotiation, Teamwork, Time Management.*

Financial and economic indicators of the enterprise (Analysis of financial position).

Financial analysis is the evaluation of the main indicators of the financial condition and financial results of the company to reach business decisions. During the analysis the quantitative calculations of various indicators, ratios and factors, as well as their qualitative assessment and description, comparison with similar indicators of other enterprises are carried out.

Financial analysis includes analysis of the assets and liabilities of the company, its business solvency, liquidity, financial results and financial stability, analysis of asset turnover (business activity of the enterprise). Financial analysis can be used to assess a company's probability of bankruptcy.

The basis of financial analysis is the calculation of special indicators, characterizing one or another aspect of the financial and economic activities of the organization. The source for calculating financial indicators is the financial statements of the company. The main financial statements used for analysis are the balance sheet, income statement, cash flow statement, and other reports such as statement of retained earnings or/and statement of shareholders' equity.

Financial indicators allow you to evaluate the effectiveness of the company, most of them has recommended values, which may vary depending on the industry. According to the results, you can determine the strengths and weaknesses of the organization, based on available data, make strategic decisions for the company's successful development.

Analysis of the leader's leadership influence on staff performance

Leadership is the key to good performance since it coordinates both utilization of human and other resources in the organization, good leader motivates employees and motivated employees does not only increase his or her job performance and commitment within an organization, but also goes beyond the job requirements thus increasing the organization's general performance and making it more profitable.

Here are three ways leaders can evaluate their performance: Create opportunities for feedback; Make time for self-reflection; Check the clarity of your vision.

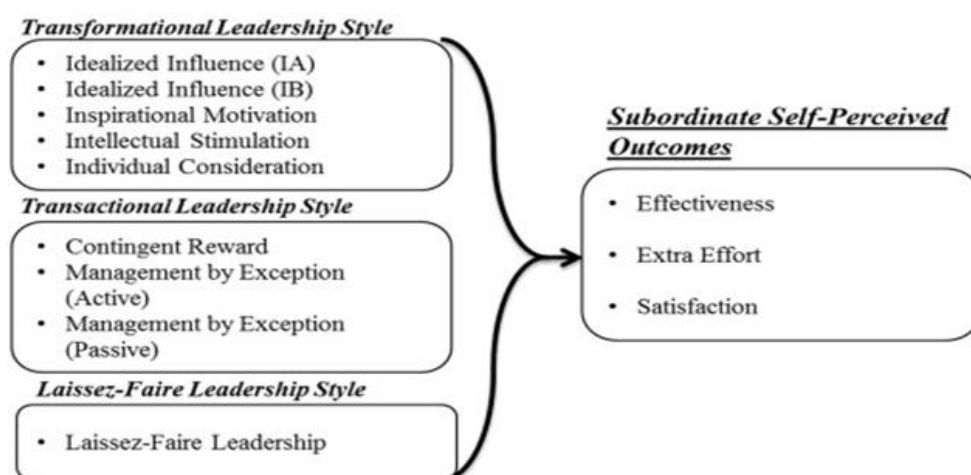

Fig.1 - Subordinate perception of manager behavior

Diagnosis of leadership potential in the enterprise

Leadership assessment will allow you see the type of person that you are. This is an important step in the development to becoming a good leader. Self-awareness shows personal personality and leadership prowess and how to improve the way and style of leadership. It can also help you develop your leadership strengths and confront your weaknesses.

Leadership skills are developed continually and gotten through experience and training rather than being acquired.

- **Diagnostics** i.e. shaping your context. Examples of diagnostic skills include attention to detail, understanding oneself, respecting the opinions of others and being more fact-based.

- **Influence:** i.e. managing your stakeholders. Examples of influencing skills include understanding other people's motivations, networking, displaying self-confidence and positive energy and taking the initiative.

- **Energy:** i.e. galvanizing your resources. Leaders can energize others through material rewards. They should ask themselves, how can I maintain my intellectual, emotional and physical energy in order to inspire myself as well as my co-workers for the next 10 to 30 years?

Professional training of business leaders in foreign countries and implementation of experience

There are a lot of indicators that show organizational tactics and what they do summarized in the Table 2.

Table 2 – Indicators of business leaders

Indicators	Examples and formal practice
Organizations should search for candidates with specific, relevant competencies, and test these against clearly defined criteria through an inclusive, exhaustive process.	• Criteria/TOR for leadership are • published online Selection process updates are available online Passport blind selection of candidates is done • Other candidates are always considered in re-elections • Performance is given formal consideration in re-elections
Organizations should have clear expectations of performance, which are transparent and consistent with their goals, and facilitate leadership accountability.	• Leaders are expected to set performance expectations in inaugural speech Boards • conduct regular individual performance appraisals
Leadership should attract, retain and develop talent throughout the organization.	• Leaders carry out regular global staff surveys • Leaders ensure survey results are monitored and utilized • Leaders are obliged to participate in formal training programmes for their own professional development
Leadership should have the authority and mechanisms to shift strategic priorities due to changing circumstances.	Strategic documents include measurable objectives
Organizations should have structures that encourage management to engage with internal and external evaluations	• Evaluation office reports directly to the board • Management must respond to evaluations
Organizations should have structures that encourage management to engage with a wide range of stakeholders	Meeting between stakeholder organizations and a diverse range of civil society actors occur on a regular, established basis

Conceptual and technological bases of leadership development at the enterprise

E-Leadership concept at micro and meso level. The e-leadership focus at the micro level is primarily on distant communication with virtual teams and communication skills in the technology-mediated environment (Gurr, 2004; Malhotra et al., 2007; Avolio et al., 2009). e-Leadership is mainly studied as the management of distributed teams whose members predominantly communicate and coordinate their work through electronic media (Kerfoot, 2010). Leaders' behaviour at geographical distance is also studied to see if the traditional core set of leadership behaviours is effective in the distributed working environment and how those behaviours impact on the team's performance (Watson, 2007).

E-Leadership concept at macro level. Our research will focus on the e-leadership concept at a macro level. At a macro level e-leadership refers to strategic implications of e-leadership in organisational change and transformation (Avolio et al., 2014). The strategic implication refers to strategic change and transformations in organisations, as well as how organisations relate to each other within and between markets. The strategic implication is addressed by the IT, organisational theory and leadership literatures (Henderson and Venkatraman, 1992). Despite this burgeoning literature there is a paucity of sound theoretically based empirical research examining the role of e-leadership and digital technology in facilitating or inhibiting organisational change, and its impact on leadership and organisational transformation.

Qualities in strategy execution and technology transformation alignment

Agile leadership is the most frequently identified feature of e-leadership. Agility refers to a leader's quick response to opportunities and threats in a business environment using IT. Agile leadership in the digital age therefore refers to the ability of a leader to lead effectively in different circumstances especially new, changing and sometimes ambiguous situations with disruptive technologies. Thirty out of 42 interviewees indicate that CIOs and CTOs succeed or fail depending on their ability to exploit emerging digital capabilities in the creation of new products and services. Thus a leader's agility influences key elements of business strategy. Agility affects the efficiency and development of new products and enables managers to build relationships with customers and suppliers within vertical and horizontal value chains. Agile leadership enables alignment in strategy execution by quickly articulating and prototyping the strategy into business logic choices, as well as IS infrastructure and processes

Conclusions

The affiliative leaders influence the performance of employees because they; allow employees work in manner that they believe, develop trust on them and allow them to be innovative. This leader is approachable, treat employees with respect and encourage them to follow laid down procedures so as to maintain the needed standards but also try new ideas as well. The employees make their decisions and implement them. The authoritative leaders make employees feel pride for being associated with them since they display sense of power, make personal sacrifices and always think for betterment of the whole group. This kind of leader always thinks of the organization goals and talk in encouraging manner about them. They also stimulate the employees intellectually, re-examines ways of doing things and treat everyone as an individual rather than group and shows empathy when necessary and therefore influence on the performance of employees.

Leadership styles are critical in addressing the poor performance experienced in the county governments. Specifically, the study recommends that:

- i. Affiliative leaders should be careful on matters that the employees should be involved in and the should seek to encourage employees to work towards achieve both individual and organizations goals.
- ii. Authoritative leaders should not appear to be forceful or dictator because the employees" may rebel or reject if they feel that the leader is forcing them to do things against their wish and therefore the should combine forcefulness with diplomacy.

References:

1. This occurs in the OECD. Source: email correspondence with an OECD senior official, 17 June 2014. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1748-8583.12139>
2. Klein, K.J. and House, R.J. (1995). On Fire: Charismatic leadership and levels of analysis, *Leadership Quarterly* 6 (2): 183–198.
3. Welsum, D. and Lanvin, B. (2012). *E-Leadership Skills. Vision Report* Brussels: European Commission.
4. Avolio, B.J., Walumbwa, F.O. and Weber, T.J. (2009). Leadership: Current theories, research, and future directions, *Annual Review of Psychology* 60 (1): 421–449.
5. Avolio, B.J. and Gardner, W.L. (2005). Authentic Leadership Development: Getting to the root of positive forms of leadership, *Leadership Quarterly* 16 (3): 315–338.

Джошуа Лінус Бака

Удосконалення лідерства в організаціях: сучасні питання та ключові тенденції

У статті розглянуто лідерство як дослідницька область, так і практична навичка, що охоп-

лює здатність окремої людини, групи чи організації «очолювати», впливати чи керувати іншими особами, командами чи цілими організаціями. Лідерство відображає передумови здатності надихати інших. Ефективне лідерство полягає у здатності передавати ідеї іншим таким чином, що змусить їх діяти відповідно. Сформовано основні підходи впливу лідерів на результати діяльності працівників, оскільки вони: дозволяють співробітникам працювати так, як вони вважають, розвивають довіру до них і дозволяють їм бути інноваційними. Такий керівник доступний, ставиться до співробітників з повагою та заохочує їх дотримуватися встановлених процедур, щоб підтримувати необхідні стандарти, а також випробовувати нові ідеї. У статті сформовано основні індикатори лідера та напрямки їх використання для підвищення прибутковості в організації. Розглянуто основні напрямки розвитку та удосконалення лідерських якостей керівників організацій. Визначено, що стилі керівництва є критично важливими для вирішення проблеми низької ефективності роботи урядів графств, і запропоновано деякі рекомендації.

Ключові слова: лідерство, адміністрація, організація, вдосконалення, стилі лідерства

THE IMPACT OF COVID-19 ON GLOBAL FOREIGN DIRECT INVESTMENT

Hu Sen, 2nd year master student, EP "Business Economics"
Sumy National Agrarian University

Scientific adviser: PhD (Economics), associate professor Svitlana Lukash

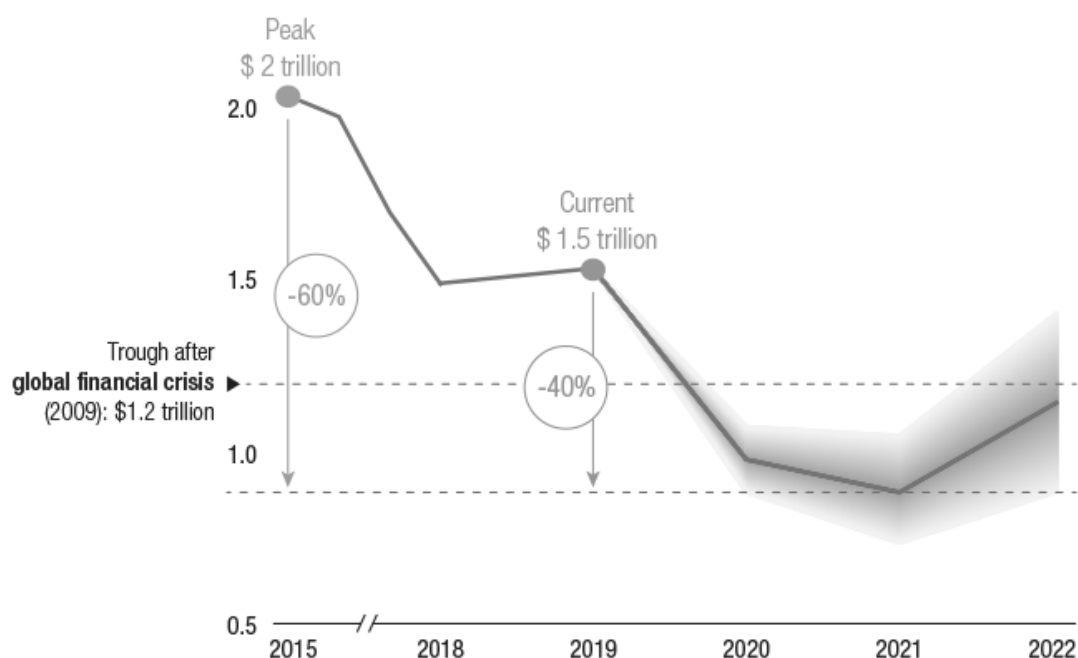
The article analyzes the economic and operational difficulties caused by the COVID-19 Epidemic for foreign companies. These analytical data make it possible to predict that the share of reinvested earnings will fall sharply in 2020. Faced with the epidemic, investors are increasingly reluctant to explore new investment opportunities. It is analyzed that in the first half of 2020 many new investments were postponed. New green projects and cross-border mergers and acquisitions decreased by more than 50 percent compared to the same period last year, while new agreements with infrastructure projects decreased by more than 40 percent. It is noted that flows to developing countries will be significantly reduced as they rely more on investment in intensive and extractive industries, which cannot apply the same economic support measures as developed economies. As the COVID-19 pandemic continues to spread, plans to assist and support governments and international agencies have been explored. From the point of view of investment policy, the most important are to support corporate liquidity, encourage investment in COVID-19, provide maximum administrative support for day-to-day operations, maintain supply chain viability and protect the national core security of each industry where necessary. Based on the analysis, the article proposes the main directions of national and international investment policy aimed at improving the development of global direct investment.

Key words: direct investments, investment flows, pandemic, support, development

Introduction

In early 2020, the COVID-19 pandemic broke out and spread rapidly around the world. The world economy is in crisis and global FDI flows are under severe pressure. The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) forecasts that global FDI flows will fall by 40 per cent in 2020 from \$1.54tn in 2019. That would take foreign direct investment below \$1tn for the first time since 2005. FDI inflows have been on a downward trend for the past five years, and if public health measures and economic support policies do not work, FDI may remain below pre-crisis levels through 2021. FDI is likely to return to its pre-pandemic trend in 2022, but the outlook is uncertain: Blockade measures are slowing the pace of existing investment projects; The prospect of a deep recession will prompt multinationals to reassess new projects; Policy measures taken by governments during the crisis included new investment restrictions.

Figure 1: Global FDI inflows, 2015 to 2019 and 2020-2022 forecast (USD trillions)

Source: World Investment Report 2020.

Fig.1 - Global FDI inflows, 2015 to 2019 and 2020-2022 forecast (USD trillions)

The COVID-19 epidemic has brought economic and operational difficulties to foreign companies. The world's 5,000 largest multinationals have cut their earnings forecasts by an average of 40 per cent this year, with some sectors falling into the red. Lower profits would hurt reinvestment earnings, which on average ac-

count for more than 50 per cent of FDI. In the period after the 2008 financial crisis, the share of corporate income reinvested fell by about half, from 45 per cent in 2007 to 24 per cent in 2008. It is therefore expected that the share of reinvested income will fall sharply in 2020. But if countries make it harder for investors to repatriate earnings, it will increase reinvestment returns in the short term but could damage the country's reputation as an investment destination.

In general, divestment is a common and natural feature of global supply chains, allowing companies to adapt their operations to rapidly changing business realities. Looking back at the acquisitions and divestments that followed the 2008 global financial crisis, foreign withdrawals outnumbered foreign acquisitions in both quantity and value. The financial condition and debt level of TNCs are important drivers of international divestment. If companies are financially sound enough, they may be able to delay divestments until the economy improves and they get a better offer for the units they sell. But when a pandemic strike, companies could face severe liquidity constraints and rising debt levels, which could force them to divest operations.

Faced with the epidemic, investors are increasingly reluctant to explore new investment opportunities. In the first half of 2020, many new investments have been shelved. New greenfield projects and cross-border mergers and acquisitions were both down more than 50 per cent from the same period last year, while new deals in infrastructure projects were down more than 40 per cent. Developed economies account for more than three-quarters of completed cross-border mergers and acquisitions. Flows to developing countries will be hit hard because they rely more on investment in GVC intensive and extractive industries, which cannot take the same economic support measures as developed economies.

On investment facilitation, the financial crisis may push investors and people to use the online administrative approval process. The shutdown or disruption of normal government services has accelerated the use of online tools and electronic platforms to allow essential services to continue. Many investors are desperately seeking information on quarantine measures, conditions and procedures for government business support, the supply of essential goods and services, and customs issues. National investment promotion agencies have responded quickly to crises by moving their investor services online. Investment promotion and after-care measures, including those aimed at retaining investment, are important and immediate and effective means of helping foreign investors to survive the crisis.

As the COVID-19 pandemic continues to spread, massive relief and support plans by governments and international agencies are trying to prevent the worst from happening to the global economy. In terms of investment policy, the most important thing is to maintain enterprise liquidity, encourage investment in COVID19 related industries, provide maximum administrative support for the daily operation of enterprises, maintain the vitality of supply chain, and protect the national security of each country's core industries when necessary. While not all policies can take effect immediately, national and international investment policies can play an important complementary role in various ways:

1. Increase investment in industries critical to controlling the spread of the virus. The European Commission has mobilized up to €140 million in public and private funds to support research and development and spending in areas such as vaccine and drug research. Italy has a 50 million Euro plan to encourage manufacturers to expand or shift production lines to medical and personal protective equipment to improve existing capacity. In addition to investment policies, several measures have been taken globally, including temporary export bans or temporary requirements for export licenses or licenses. With regard to import tariffs, for example, the European Commission decided on 3 April 2020 to reduce import and value-added tax (VAT) tariffs on goods needed to respond to the impact of the COVID19 outbreak in 2020. The United States has stopped imposing tariffs on some Chinese medical equipment, including respirators, oxygen masks and aerosols.

2. Actively intervene in the market to maintain the operation of the strategic enterprise. Some governments have backed the companies with equity capital injections and temporary ownership. On April 14, 2020, the U.S. government approved a \$25 billion rescue plan for the airline industry. Airlines would have to provide partially funded warrants and the government would have the right to buy stock in the companies.

3. Support local small and medium-size enterprise in the supply chain. As foreign investors no longer buy parts, materials and services from local suppliers, or for other reasons disrupt international value chains, many local small and medium-size enterprise are struggling for economic survival and risk losing contact with foreign investors. Other negative impacts on small and medium-size enterprise include potential losses from technology and skills transfer, as well as other human capital spillovers. At the same time, as economies seek to recover from recession and rebuild disrupted supply chains, the pandemic is likely to trigger greater competition for investment in the sector.

4. Internal loans and equity injections by the parent into its troubled foreign subsidiaries could offset some of the decline in reinvestment income. This behavior was seen during the 2008 global financial crisis and during periods of severe currency devaluation; This is an advantage of foreign ownership: the financial links between investors and their foreign affiliates help the affiliates' resilience to economic crises.

Conclusions

Despite the sharp decline in global FDI flows during the crisis, the international production system will continue to play an important role in economic recovery and development. The general trend of international

production is that the value chain becomes shorter, the value added becomes higher, and the international investment in tangible productive assets decreases. This will pose great challenges to developing countries. For decades, the industrialization of developing economies has depended on attracting foreign direct investment, increasing participation and value capture in GVCS, and progressively upgrading technologies in international production networks. In the long term, a pandemic could cause companies to shift geographic distribution of operations overseas, potentially shortening their global value chains to protect themselves from supply chain disruptions. The expected transition to international production also brings some development opportunities, such as promoting the search for flexible investments, building regional value chains, and entering new markets through digital platforms, which means promoting investment in the SDG sector. But export-led investment in the development of factors of production, resources and low-cost Labour remains important. The bulk of institutional capital seeking investment opportunities in global markets is not looking for investment projects in manufacturing, but for value-creating projects in infrastructure, renewable energy, water and sanitation, food and agriculture and health.

The scale of post-pandemic reconstruction tasks and priorities in this process will vary from country to country. However, governments will face the common challenge of how best to use investment policies to put their economies back on the path of sustainable development. In addition to national efforts, successful international cooperation will be crucial, particularly for the recovery of developing countries, including the least developed countries.

References:

1. UNCTAD-OECD-WTO Report on G20 Trade and Investment Measures (23rd Report, Joint Summary) (UNCTAD/OECD/2020/23 (Summary))
2. Investment Policy Monitor: Special Issue - Investment Policy Responses to the COVID-19 Pandemic (UNCTAD/DIAE/PCB/INF/2020/3)
3. Foreign direct investment flows in the time of COVID-19
4. World Investment Report 2020
5. Shocks, risks and global value chains: insights from the OECD METRO model. URL: <https://issuu.com/oecd.publishing/docs/metro-gvc-final>

Ху Сен

Вплив COVID-19 на глобальні іноземні прямі інвестиції

В статті проаналізовано економічні та експлуатаційні труднощі, які спричинила Епідемія COVID-19 для іноземних компаній. Наведені аналітичні дані дають можливість спрогнозувати, що частка реінвестованого доходу різко впаде в 2020 році. Зіткнувшись з епідемією, інвестори все більше не хочуть досліджувати нові інвестиційні можливості. Проаналізовано, що у першій половині 2020 року було відкладено багато нових інвестицій. Нові зелені проекти та транскордонні злиття та поглинання зменшились більш ніж на 50 відсотків порівняно з аналогічним періодом минулого року, тоді як нові угоди з інфраструктурними проектами зменшились більш ніж на 40 відсотків. Зазначено, що потоки до країн, що розвиваються, будуть значно зменшені, оскільки вони більше покладаються на інвестиції в інтенсивні та видобувні галузі, які не можуть застосовувати такі самі заходи економічної підтримки, як розвинені економіки. Оскільки пандемія COVID-19 продовжує поширюватися, досліджено плани допомоги та підтримки урядів та міжнародних установ. З точки зору інвестиційної політики, найважливішим є підтримка ліквідності підприємств, заохочення інвестицій у галузі, пов'язані з COVID-19, забезпечення максимальної адміністративної підтримки щоденної роботи підприємств, підтримка життєздатності ланцюга поставок та захист національної безпеки ядра кожної країни галузей, коли це необхідно. На підставі проведеного аналізу, у статті запропоновано основні напрямки національної та міжнародної інвестиційної політики, направленої на покращення стану розвитку глобального прямого інвестування.

Ключові слова: *прямі інвестиції, інвестиційні потоки, пандемія, підтримка, розвиток*

Ю.В. Абрахам, доцент кафедри публічного управління та адміністрування

О.В. Яценко, студентка

Сумський національний аграрний університет

Досліджується медичні послуги, які надають заклади охорони здоров'я України. Роль приватних та комунальних закладів охорони здоров'я на ринку медичних послуг.

Ключові слова: підприємницька діяльність, охорона здоров'я, медична практика, комунальні установи, приватні заклади, медична послуга.

Вступ. Заклади охорони здоров'я державної та комунальної форм власності формуються і функціонують з метою реалізації права громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, що гарантується Конституцією України, діють відповідно до санітарного законодавства та стандартів охорони здоров'я. Надання медичної допомоги у закладах охорони здоров'я здійснюється відповідно до державних, соціальних та галузевих стандартів у галузі охорони здоров'я.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування в межах своїх повноважень зобов'язані вчасно вживати заходів щодо запобігання банкрутству закладів охорони здоров'я, що належать до сфери їх управління, здійснюючи, за необхідності, реорганізацію, здійснення організаційних, господарських, інвестиційних, технічних, управлінських, фінансово-економічних та інших заходів відповідно до чинного законодавства.

Слід зазначити, що державні та комунальні заклади охорони здоров'я не можуть бути приватизовані.

Виділення економіки охорони здоров'я у галузі незалежних наукових знань відбулося лише у другій половині ХХІ століття. Це сталося з кількох причин.

Двадцять перше століття - це століття безпрецедентного збільшення обсягів та соціально-економічного значення сектору послуг. І хоча медицина дуже стара, ніколи раніше вона не формувалася в таку велику галузь національного господарства, яка приваблює мільйони людей. І якщо об'єкт дослідження зріс так швидко і суттєво, то науковий інтерес до нього зріс. Водночас охорона здоров'я зарекомендувала себе як надзвичайно ресурсоемна галузь, здатна використовувати різні фінансові, трудові, матеріальні та інші ресурси. У двадцять першому столітті охорона здоров'я розглядалася як вигідна економічна сфера інвестицій.

Розвиток галузі охорони здоров'я відбувається в умовах внутрішніх соціально-економічних протиріч в Україні. І Україна, і промисловість страждають від непослідовної соціально-економічної політики, відсутності економічних умов, несприятливого інвестиційного клімату, недосконалої податкової політики тощо.

Постановка проблеми. Охорона здоров'я є однією з найважливіших сфер життєдіяльності суспільства. В сучасних умовах в Україні все більшої популярності набуває приватна медицина. Це пов'язано насамперед не з низькою освіченістю лікарів державних закладів, а в основному з наявністю в приватному секторі дорогого обладнання. З кожним роком приватних лікарень стає все більше, а ціни на медичні послуги зростають. На сьогодні в Україні функціонує близько п'ятдесяти тисяч приватних клінік. Тому є необхідним дослідити ринок медичних послуг в Україні та розвиток підприємницької діяльності в закладах охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Два слова «підприємництво» і «ринок» пов'язані нерозривними узами. Найкоротше визначення ринкової економіки звучить так: «Економіка вільного підприємництва». А бізнес і підприємництво – це тотожні визначення. Перехід української економіки до ринкових стосунків пов'язаний зі становленням і розвитком підприємництва.

Отже, обговорюючи економічні питання в цілому і про ринкову економіку зокрема, неминуче доводиться концентрувати увагу на підприємництві як невід'ємній складовій частині економічної діяльності. Початок систематичному дослідженню підприємництва у сучасній вітчизняній літературі поклали ринкові перетворення початку 90-х років. Проблемам підприємництва і ринкових відносин в системі охорони здоров'я присвячені праці багатьох вітчизняних дослідників: І. В. Агаркова, О. В. Виноградова, В. І. Євсєєва, М. П. Жданової, В. Ф. Москаленка, В. В. Таран, В. Г. Черненко, М. Шевченко, А. В. Устинова та інших.

Таким чином, актуальність даної роботи полягає в дослідженні стану підприємницької активності у сфері охорони здоров'я й аналізі стану ринку медичних послуг і напрямку його розвитку в Україні.

Мета дослідження. Метою дослідження було вивчити стан підприємництва і обсягів ринку медичних послуг в Україні і його динамічний розвиток за останні роки та роль держави в цьому.

Виклад основного матеріалу. Даваймо розглянемо більш детально поняття «медичної послуги». Саме поняття «медична послуга» сформувалось в Україні ще на початку 90-х років, але на жаль на законодавчому рівні воно не врегульоване. Не стало приводом для законодавчого врегулювання навіть рішення Конституційного суду України від 25 листопада 1998 року, з якого виходить те, що Кон-

ституція України не розкриває зміст поняття «медична допомога» в повному обсязі. До особливостей медичної послуги необхідно віднести: вона надається на підставі договору; при відсутності договору, вона буде надаватись не як медична послуга.

Таблиця 1.1.

Ознаки медичної послуги

За видами медичної практики:	консультації; діагностика; лікувальна справа.
За місцем надання послуги:	стаціонар; поліклініка; швидка та невідкладна допомога; санаторії, профілакторії та ін.
За складністю:	прості послуги; складні послуги.
За часом виконання:	короткострокові; довгострокові.
За кількістю учасників, зайнятих у наданні послуги:	одноосібні; групові
За характером економічних відносин:	послуги державних установ; послуги комунальних установ; послуги установ приватного сектору.

В останні роки ринок медичних послуг в Україні став більш розвиненим, але ці послуги в більшій кількості надаються приватними медичними закладами, котрі беруть плату за надані послуги. Ми повинні розуміти, що така постановка питання не є вигідною для великої аудиторії споживачів.

Медична послуга – це товар на медичному ринку, який суттєво відрізняється від інших видів товару. Чому саме так, адже начебто яка різниця, що продавати медичну послугу, чи електроенергію, чи хліб, все одно ж продавати. Медичної послуги не існує як товару до початку виробництва, вона не має певної вартості до закінчення виконання, вона не матеріальна, її важко розраховувати, тощо. Це і є відмінності від інших товарів.

В Україні тривалий час система охорони здоров'я залишалася суто державною. Цю систему ще називають система Семашка. Однак зміни економічної ситуації в країні призвели до змін у сфері охорони здоров'я. Нині частка приватного сектору в Україні поступово зростає. Вона становить близько 2–3%, а у великих містах, обласних центрах досягає 5–10%. Але ми повинні розуміти, що при великій наявності приватних медичних закладів, медичні послуги, які вони надають залишаються й по сьогодні не раціональними серед населення. Причина одна - низька платоспроможність. Попри високу якість приватних медичних послуг, високопрофесійне обладнання та кваліфікацію лікарів, більша частина споживачів України роблять свій вибір на користь безкоштовних медичних послуг.

Комунальні заклади охорони здоров'я в Україні є державною власністю, а отже й функціонування цих ЛПЗ повністю залежить від держави.

Тут вже ситуація є набагато гірше ніж з приватною медициною.

Україна успадкувала систему охорони здоров'я, як власне й інші галузі від Радянського Союзу, де життя та здоров'я людини не були в пріоритеті. Радянський союз також породив міф про «безкоштовну медицину».

Сучасні державні комунальні заклади утримуються за рахунок місцевих бюджетів та не мають права самостійно розпоряджатись коштами. Це тягне за собою низку проблем, однією з яких є тіньове отримання коштів. Тому є необхідним збільшити автономію медичних закладів за наступними напрямками: фінансове управління, розвиток послуг та делегування управлінських повноважень.

Для пошуку альтернативних джерел доходу, зниження витрат зі збереженням високої якості послуг необхідно постійно створювати умови для розвитку платних медичних послуг. Ці послуги дадуть можливість бюджетним лікувальним закладам законно отримувати доходи від своєї діяльності. За логікою ціноутворення повинно бути нижчим ніж у приватних установ, що звичайно збільшить попит серед споживачів.

За прикладом однієї з лікарень м. Суми (табл. 1.2.), ми можемо бачити види видатків за певні проміжки часу, з котрих зрозуміло, що найбільшою статтею розходів є: оплата праці працівників та сплата комунальних послуг.

Таблиця 1.2.

Структура затверджених видатків за кошторисом комунального закладу м. Суми за 2017-2019 роки.

№ зз/п	Вид видатків	2017 рік		2018 рік		2019 рік	
		сума, грн.	%	сума, грн.	%	сума, грн.	%
1	Оплата праці працівників	10603598	41,8	15462840	52,1	17637000	48,8
	Нарахування на заробітну плату	2332783	9,2	3412800	11,5	3892000	10,8
2	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	547007	2,1	634758	2,1	854000	2,4
	Медикаменти та перев'язувальні матеріали	4178324	16,5	3070000	10,3	4290500	11,9
	Продукти харчування	2957903	11,7	2660000	9,0	3920000	10,8
	Оплата послуг (крім комунальних)	933800	3,7	771101	2,6	1411240	3,9
	Видатки на відрядження	15000	0,1	20530	0,1	27200	0,1
	Оплата теплопостачання	2580664	1,2	2300169	7,7	2437515	6,7
	Оплата водопостачання та водовідведення	318500	1,2	259100	0,9	393700	1,0
	Оплата електроенергії	714000	2,8	884000	3,0	1042800	2,9
	Оплата природного газу	147800	0,6	180000	0,6	215600	0,6
3	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	11300	0,1	35987	0,1	15830	0,1
Разом		25340679	100	29691285	100	36137385	100

Схожа ситуація діє в усіх комунальних закладах країни. При такому фінансуванні та цілковитій залежності від держави, лікувальні установи не мають можливості розвиватись, удосконалюватись, а отже й надавати якісні медичні послуги.

Висновки: Успішний розвиток будь-якої сфери людської діяльності неможливий без управління, тобто систематичного процесу використання ресурсів для досягнення певної мети. Основним ресурсом кожної організації є люди (кадри, персонал), оскільки саме вони приводять в дію решту всіх ресурсів. Для конкурентоспроможного функціонування на медичному ринку комунальним установам необхідно удосконалювати свою діяльність. Звичайно серед необхідних чинників є кваліфікований персонал, який повинен мати не лише медичну освіту, а бути насамперед вмілим та спритним господарником (це стосується в першу чергу керівників). Важливу роль має фінансування. Якщо надати медичним установам більшої автономізації, це дасть можливість розширити їх можливості. Не мало важливим чинником є запровадження платних послуг, що надасть право заробляти кошти, котрі можна вкласти в розвиток бізнес-проєкту.

На нашу думку медична реформа, розпочата Урядом (для вторинної та третинної (високоспеціалізованої) ланки медичних закладів з 01 квітня 2020 року)) дає можливість, можна сказати, для започаткування та вдосконалення підприємницької діяльності в комунальних установах. З впровадженням нової системи всі медичні заклади (приватні та комунальні), тобто всіх форм власності, будуть отримувати кошти за прямими договорами з НСЗУ (Національна служба здоров'я України). Це суттєво збільшить бюджет закладів, що в свою чергу тягне за собою розширення фінансових можливостей, а вже далі діло за вмілим та компетентним управлінням.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змінами та доповненнями. (Електронний ресурс) - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
2. «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII зі змінами. (Електронний ресурс) - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Рішення Конституційного суду України від 25 листопада 1998 року.
4. МОЗ України «Що було, є і буде» // moz.gov.ua/uploads/2/13733-tansition_book_nealthcare.pdf.
5. Устинов А. В. Розширено перелік платних медичних послуг // *Український медичний часопис*. 2016. (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/101150/rozshireno-perelikplatnih-medichnih-poslug>.
6. Москаленко В. Ф. Економіка охорони здоров'я : підручник / В. Ф. Москаленко, О. П. Гульчій, В. В. Таран та ін. Вінниця: Нова Книга, 2010. 288 с.

Y.V. Abraham, O.V. Yatsenko

Analysis of medical services in Ukraine

Healthcare is one of the most important areas of society. In modern conditions, private medicine is becoming increasingly popular in Ukraine. This is primarily due not to the low level of education of doctors in public institutions, but mainly to the availability of expensive equipment in the private sector. Every year there are more and more private hospitals, and the prices for medical services are rising. Today, there are about 50,000 private clinics in Ukraine. Therefore, it is necessary to study the market of medical services in Ukraine and the development of entrepreneurial activity in health care facilities.

Key words: *business, health care, medical practice, public utilities, private institutions, medical service.*

ANALYSIS ON THE CONVERGENCE OF CHINESE ACCOUNTING STANDARDS AND INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

Liu Sutong, Master student, Accounting and taxation
Sumy National Agrarian University

By studying the changes in International Financial Reporting Standards and Chinese Accounting Standards, this paper discusses the convergence and difference between Chinese Accounting Standards and International Accounting Standards, and discusses the process of convergence of the two standards, the difficulties encountered, and two The various differences in the standards strive to achieve the continuous and comprehensive convergence of the Chinese Accounting Standards for Business Enterprises and the International Financial Reporting Standards.

Key word: Accounting standards; difference; convergence

Introduction. International Financial Reporting Standards (IFRS) is a standard accounting system promulgated by the International Accounting Standards Board (IASB) for the implementation of cross-border economic exchanges between countries. International Financial Reporting Standards are global unified financial rules and financial management standards that operate in accordance with international standards. Worldwide accounting business, the economic interests of enterprises or other economic organizations can be protected within the same rules and standards, and will not cause unnecessary economic losses due to different calculation methods.

1. Changes in International Financial Reporting Standards

(1) Reconstruction of the conceptual framework of financial accounting

The reform of the entire IFRS conceptual framework is divided into several stages. First, the financial reporting standards are simplified to meet the information needs of investors, and the main users of financial reports are considered to be investors. Secondly, major revisions were made to the recognition criteria of accounting elements. In the recognition criteria of assets and liabilities, the inflows and outflows of expected economic benefits were replaced by acquisition of rights and obligations; at the same time, the timing of the recognition of accounting elements was revised accordingly to reflect The initial confirmation time is moved forward and the termination time is delayed. Thirdly, the International Accounting Standards Committee has conducted many consultations and discussions on the definition, description and selection of the measurement basis, and has made a certain degree of modification.

(2) Adjust the classification of financial assets

The International Accounting Standards Board revised the current classification and measurement of financial assets in 2009, and re-adjusted the classification standards for financial assets. Original financial assets are divided into four categories according to asset holding intention and purpose. From the perspective of profit manipulation, "holding intention and purpose" can easily become a tool to be used, and from a practical point of view, "holding intention and purpose" "Purpose" is also difficult to judge objectively. In view of this, the International Financial Reporting Standards require entities to classify financial assets based on their business model for managing financial assets and the characteristics of contractual cash flows, with the entity's business model as the primary condition.

(3) Unified fair value measurement and disclosure requirements

Before the reform of the International Accounting Standards Board in 2009, the measurement principles and requirements related to fair value measurement and disclosure were scattered in different standards, which could not be used efficiently and quickly. Moreover, different standards often required fair value measurement and disclosure. There is a difference. In May 2009, the International Accounting Standards Board issued "Fair Value Measurement" (Draft for Comment), which unifies different fair value measurement and disclosure requirements, and redefines related terms such as fair value and orderly transactions. In terms of fair value measurement, it means the establishment of a new framework; at the same time, the consultation draft also provides some guidelines on the application of fair value measurement in an inactive market environment.

(4) Adjust the concept and format of financial report presentation

In October 2008, the International Accounting Standards Board and the American Accounting Standards Board (FASB) jointly issued the "Preliminary Opinions on the Presentation of Financial Statements" (discussion draft), which made major changes to the financial statements. In terms of report format, the discussion draft divides corporate activities into business activities and fund-raising activities, and detailed business activities into business activities and investment activities. Replace the current balance sheet with a statement of financial position, abandon the three elements of assets, liabilities and owner's equity, and instead classify assets and liabilities based on the main types of activities, and regard assets or liabilities affected by discontinued operations and income tax The factors have given attention.

2. Analysis of the difference between Chinese Accounting Standards and International Financial Reporting Standards

(1) Differences in legal status

In terms of legal status, the basic standards and specific standards of Chinese corporate accounting belong to different levels; in the accounting standards system, the basic standards belong to departmental regulations, while the specific standards and related interpretations are normative documents issued by the Ministry of Finance in the form of financial and accounting documents. The entire accounting standards require practitioners to obey compulsorily, otherwise it is a violation. International Financial Reporting Standards cannot form a legal system in different countries, but they do not affect their important influence and mandatory binding force on the international capital market. For countries and regions that have announced the adoption of IFRS, enterprises should fully implement the standards; for countries and regions that draw on IFRS, they should achieve convergence with IFRS in terms of accounting confirmation, measurement and reporting.

(2) Differences in the connotation of the standard system

China's current accounting standards emphasize the measurement, confirmation and reporting of accounting elements and related economic and business matters in terms of connotation, while taking into account the normative requirements of accounting records; IFRS does not pay particular attention to the Measurement, confirmation, and reporting standards determine the processing method by themselves. Accounting records are based on the confirmation and measurement of relevant economic and business matters. Accounting subjects are used for accounting treatment. The traditional Chinese accounting system is standardized with accounting subjects and accounting statements as the main elements, and covers accounting The content of confirmation and measurement gives equal importance to the confirmation, measurement, recording and reporting of accounting. The new accounting standards are more internationally consistent in practice, and are significantly different from traditional practices. It clarifies that accounting recognition, measurement, and reporting constitute the main body of the standard system, and adds corresponding appendices to the accounting standards application guide, stipulating 156 accounting subjects and For its main accounting treatment, the appendix no longer pays attention to the specific content of accounting confirmation, measurement and reporting in the main accounting treatment and accounting account accounting.

(3) Differences in standard orientation

The current international accounting standards are based on two main trends. One is rule-oriented, with US accounting standards as a typical representative; the other is principle-oriented, with International Financial Reporting Standards as a typical representative. From the analysis of the relationship between these two methods, principles are the basis of rules, the authority and starting point for rule reasoning; rules are the principles of concretization. When using principle-oriented analysis of specific economic operations, conclusions are often not specific and vague, but they are also relatively flexible. Different principles need to be considered in order to reach a correct conclusion. The rule orientation will be relatively absolute when judging the specific economic business. Those that meet the requirements must be dealt with in accordance with the methods and procedures agreed in the rules, otherwise this processing method and procedure cannot be used. China's new accounting standards for business enterprises take into account the actual situation of the country and the trend of convergence with the world, and adhere to the principle of "based on principle and supplemented by rules", forming a set of accounting theory system in line with China.

3. Analysis of continuous and comprehensive convergence between Chinese Accounting Standards and International Financial Reporting Standards

(1) Actively participate in the formulation of International Financial Reporting Standards and strive for more say

Major Western countries or organizations have not adopted a fully accepted attitude towards IFRS. For example, the United States and the European Union have actively sought more control and voice in the International Accounting Standards Committee. Therefore, for China with its rapid economic development, it must be more proactive in participating in the formulation of International Financial Reporting Standards. For example, actively responding to the IASB's draft for soliciting comments, using IASB's open mechanism to participate in its meetings, expressing their own opinions, organizing personnel to work in IASB, and other forms, to maximize China's influence in IASB. In addition, China should also strengthen regional accounting cooperation with countries with similar economic backgrounds and at the same level of development, and deliberately discuss methods and countermeasures for the convergence of international accounting standards, and provide them to the International Accounting Standards Board so that When formulating corresponding guidelines, it can fully consider the special economic operations and matters of developing countries and countries with economies in transition in the context of the international economy, and pay attention to the actual interests of such countries.

(2) Convergence must take into account the interests of the country and cannot blindly follow the trend

The international convergence of accounting standards should be an active choice based on the interests of the country, not a blind passive follow. The purpose of the convergence of the Chinese Accounting Standards and the International Financial Reporting Standards is to use convergence as a means to safeguard the interests of Chinese enterprises and the country. It seems unnecessary to make major structural adjustments to them. For example, for IASB to make major changes to the financial statement presentation items, China's accounting standard setters clearly stated that it is not appropriate to blindly follow the trend.

Because from the actual practice, the existing financial statement presentation structure and project application are good. And at this time, the financial statement presentation structure and items are greatly revised, which will have certain obstacles in economics and laws, and this modification will also cause a series of chain reactions such as enterprises, regulatory authorities, and tax authorities, and corresponding tax payments, Appraisal must also be reformed accordingly. The above problems may cause enterprises to pay huge switching costs.

(3) Convergence should be carried out step by step and in batches smoothly to avoid causing major accounting disorder

Since 2005, China has basically established a system of corporate accounting standards that is substantially convergent with the International Financial Reporting Standards. It has achieved a smooth transition and effective implementation of the old and new standards. There has been no major instability and disorder in the accounting order. The successful implementation of accounting system reforms in transition countries provides a good example. China's new accounting standards have been implemented in listed companies in early 2007, and have been expanded to other accounting fields step by step. With the cooperation of all aspects, a good transition has been achieved between the old and the new. During the actual implementation of the standards, relevant accounting practitioners have raised some issues that need further explanation and clarification. For some chapters, they hope to expand the examples. Subsequently, the Mainland of China and Hong Kong signed a joint statement on the equivalence of accounting standards between the two places at the end of 2007, and on the basis of consultations and negotiations, some contents were revised and supplemented. Taking into account the tremendous impact of the international financial crisis and the strong appeals of the international community and the Financial Stability Board and other international institutions, China issued the "Roadmap for Continuous and Comprehensive Convergence of Chinese Accounting Standards for Business Enterprises and International Financial Reporting Standards" in September 2009 (Consultation Draft), and strive to collect opinions from the international community. The official roadmap was released in April 2010. In the future development process, China should gradually implement the timeline for continuous and comprehensive convergence of the Chinese Accounting Standards for Business Enterprises and the International Financial Reporting Standards as stipulated in the "Roadmap", learn from Russia's lessons, and actively build relevant laws and regulations that complement the accounting standards. Stably realize the continuous and comprehensive convergence of the Chinese Accounting Standards for Business Enterprises and the International Financial Reporting Standards.

(4) Pay close attention to the convergence process of US and EU accounting standards

The International Accounting Standards Committee is mainly composed of western developed countries and economies. As core members and the United States and the European Union, which have a greater voice, will inevitably have a significant impact on the formulation process. China must avoid blind obedience in the process of convergence of accounting standards. If China's accounting standards ignore China's actual conditions in the process of convergence with international standards, it will cause damage to social and economic development. This is also a serious departure from our original intention and the gains outweigh the gains. However, everything must be considered from a dialectical perspective. China is also an important part of the international society. China's economic development cannot be separated from the development of the world economy. The development of the world economy also needs China's development as a driving force. Therefore, China Accounting The best result of standard convergence is to find a suitable accounting standard development path that not only conforms to China's national conditions, but also fully integrates with the international community, and co-exists with each other. Major developed countries and economic unions such as the United States and the European Union are the core members of the International Accounting Standards Committee. The financial reporting standards recognized by it also have a huge influence on the global capital market. Therefore, we have to refer to the United States and the United States on the basis of formulating accounting principles. Accounting principles of EU and other countries and regions.

(5) Strengthen communication and cooperation with other countries and regions

Convergence is the direction of the development of accounting standards, but it should be clear that convergence requires a certain process, and there are many positive interactions with other countries and regions. In view of the "convergence is a process; convergence is an interaction", the basic concept of the construction of the Chinese accounting standards system and its international convergence, China is required to actively participate in the foundation and platform of international accounting exchanges and cooperation. In fact, China has signed relevant agreements with IASB, the United States, the European Union, Hong Kong, South Korea, etc., and has carried out bilateral and multilateral coordination activities on this basis. In the future convergence of accounting standards, China should adopt a more open and inclusive attitude, and seek interactive, constructive and multi-win solutions with Western developed countries, emerging economies and countries with similar economic backgrounds, and strive to be able to Contribute to the development of high-quality global accounting standards.

Conclusions. Accounting as a professional skill, to achieve internationalization inevitably requires the education of its practitioners to achieve internationalization. China should make active efforts to promote the internationalization of accounting education, adjust and improve China's accounting education system, and

cultivate high-level accounting personnel with an international perspective, familiar with and proficient in international accounting knowledge and related practices, so as to realize the transformation of China's accounting standards and the International Financial Reporting Standards continue to converge comprehensively.

References:

1. Fang Yongjun. International Convergence of Accounting Standards: EU Experience and Implications for China [J]. Journal of Central University of Finance and Economics, 2008, (1).
2. Liu Yuting. The framework, convergence and equivalence of China's corporate accounting standards [J]. Accounting Research, 2007, (3).
3. Ministry of Finance. The roadmap for continuous and comprehensive convergence between the Chinese Accounting Standards for Business Enterprises and the International Financial Reporting Standards (draft for comments). 2009.
4. Liu Yuting. The continuous and comprehensive convergence of the Chinese Accounting Standards for Business Enterprises and the International Financial Reporting Standards [J]. Accounting Research, 2009, (9).

Лю Сутон

Аналіз конвергенції китайських стандартів бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності

Вивчаючи зміни у Міжнародних стандартах фінансової звітності та Китайських стандартах бухгалтерського обліку, цей документ обговорює збіжності та різницю між китайськими стандартами бухгалтерського обліку та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, а також процес зближення двох стандартів, труднощі, що виникають при цьому. Через усунення відмінностей у стандартах прагнуть досягти постійного і всебічного зближення китайських стандартів бухгалтерського обліку для підприємств та міжнародних стандартів фінансової звітності.

Ключові слова: МСФЗ; КСБО; відмінності; конвергенція стандартів фінансової звітності

І.В. Лозинська, доктор економічних наук, професор

О.А. Скрипник, аспірантка

Д.М. Скрипник, аспірант

Сумський національний аграрний університет

Аналіз стану ринку споживання альтернативної енергії внаслідок впливу COVID-19.

Ключові слова: альтернативна відновлювальна енергетика, зелений тариф, ринок

Альтернативна відновлювальна енергетика може стати суттєвим фактором підвищення конкурентоспроможності країни та світовій арені та стати дороговказом на шляху стратегічного розвитку. Лакмусовим папірцем успішного застосування альтернативної енергетики має стати успішний розвиток всіх галузей української економіки. Враховуючи високий рівень залежності від традиційних, дорогих у видобутку джерел енергії, Україна має актуалізувати використання відновлювальної енергетики. Доцільно також зауважити, що модернізація паливно-енергетичного комплексу дозволить розв'язати ряд екологічних проблем України, які сьогодні поставили перед нашою державою дуже гостро й на вирішення яких у бюджеті нашої держави хронічно не вистачає коштів [1].

Поки що Україні вдалося досягти лише цифри в 2% від альтернативного енергопостачання. Однак, приєднавшись до Енергетичного співтовариства у 2016 році, Україна взяла на себе зобов'язання збільшити в країні споживання альтернативної електроенергії до 15% до 2025 року. Цей факт інвестори оцінюють як вагомий і позитивний аргумент на користь реалізації проектів в Україні.

31 липня 2017 року депутати Верховної Ради України (Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо віднесення побутових відходів до альтернативних джерел енергії" від 31.07.2017 № 6715) внесли зміни до низки законодавчих актів про електроенергетику, які стимулюватимуть використання побутових відходів як джерела альтернативної енергії. У той же час, лише сортовані побутові відходи будуть вважатися такими джерелами. Нові ініціативи зобов'язують виробників контролювати якість упаковки та її утилізацію.

Усвідомлюючи невідкладність вирішення гострої екологічної проблеми, для подальшого структурного розвитку в Україні сфери поводження з відходами, запровадження новітніх технологій утилізації твердих побутових відходів, їх максимального залучення у господарський оборот як альтернативного джерела енергії, стимулювання екологічних інвестицій, з метою недопущення екологічної катастрофи в країні, економії дорогого природного імпортного газу, уникнення підвищення тарифів за комунальні послуги для населення необхідно удосконалити існуючу законодавчу базу.

Тому пропонується віднести побутові відходи до альтернативних джерел енергії шляхом внесення змін до Законів України "Про альтернативні джерела енергії" та "Про альтернативні види палива".

Слід зазначити, що виходячи з того, що щорічно полігони ТПВ поповнюються в рік до 15 млн. тон побутовими відходами, то шляхом початку процесу газифікації полігонів ТПВ в Україні можливо зекономити щорічно до 50 мільйонів кубічних метрів імпортного природного газу та додатково отримати в мережу близько 125 мільйонів кВт/год. електричної енергії в рік [1].

Якщо говорити про останні показники виробництва електроенергії в Україні, то за 2019 рік було сумарно вироблено 153967,1 млн кВт/год електричної енергії за всіма джерелами енергії, в т.ч з відновлювальних джерел (рисунк 1).

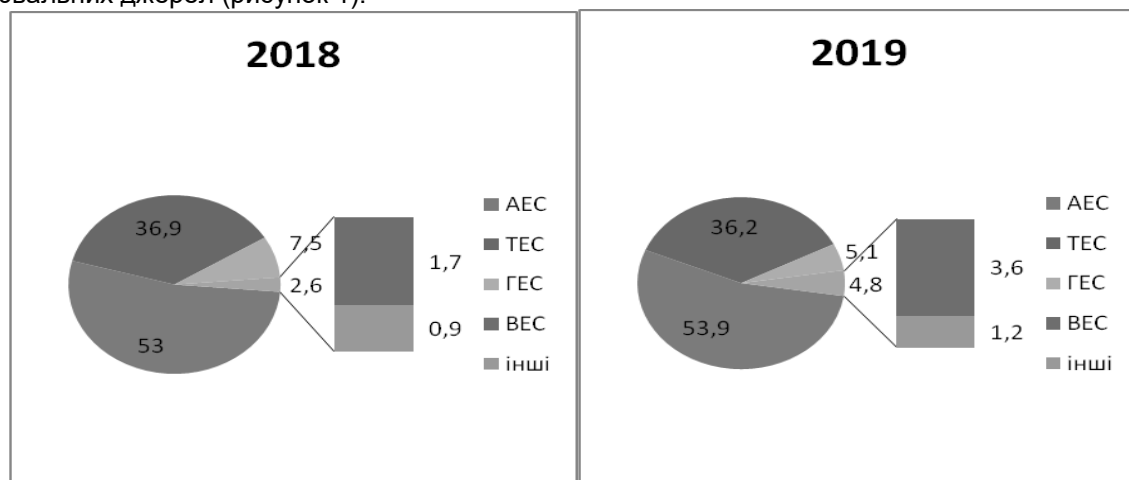

Рисунок 1 - Структура виробництва електроенергії за різними джерелами у 2018 та 2019 роках
Джерело: [2]

На альтернативні джерела з них в структурі припадало 4,8% що на 2,2 % у порівнянні з 2018 роком. Найбільшими виробниками електроенергії залишаються традиційні атомні (АЕС) та теплові електростанції (ТЕС). Поряд із сонячною енергією, яка наразі є найбільш зростаючим сектором в Україні, за останній рік енергія вітру та енергія біомаси також почали активно розвиватися. Зелені тарифи на ці види енергоносіїв інвестори також вважають одними з найпривабливіших у Європі.

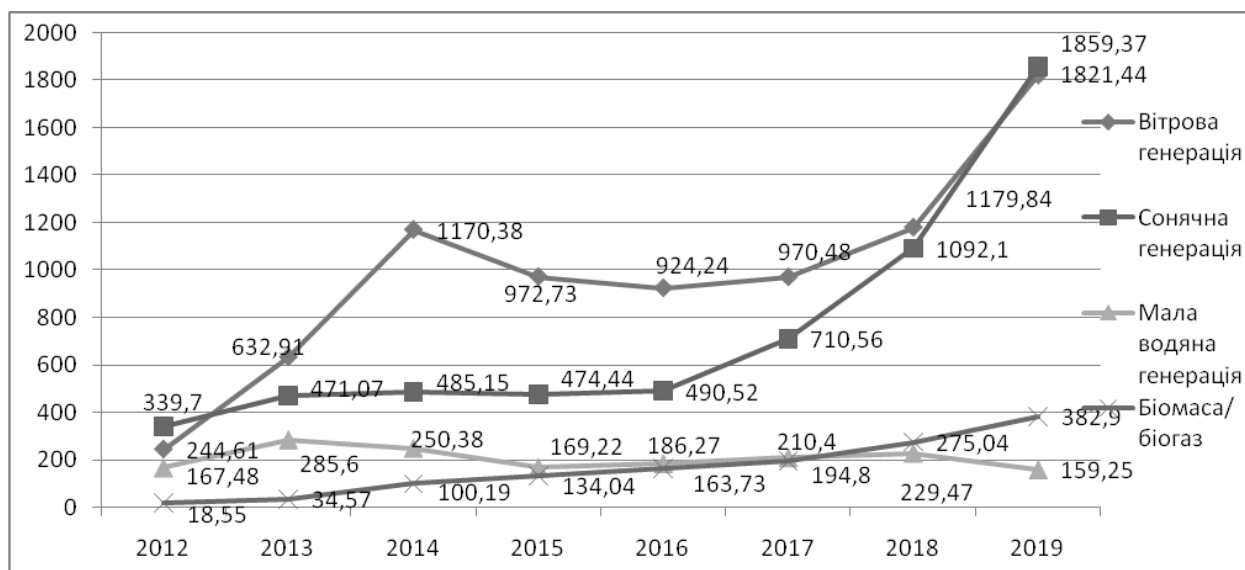

Рисунок 2 - Динаміка виробництва електроенергії з відновлюваних джерел у 2012-2019 роках всіма видами товаровиробників в Україні, млн. кВт*год

Джерело: [2]

У зв'язку з цим прогноз, який передбачає зростання ринку відновлюваної енергії на 2022 рік (подвоєння встановленої потужності до 2 ГВт), видається цілком реалістичним.

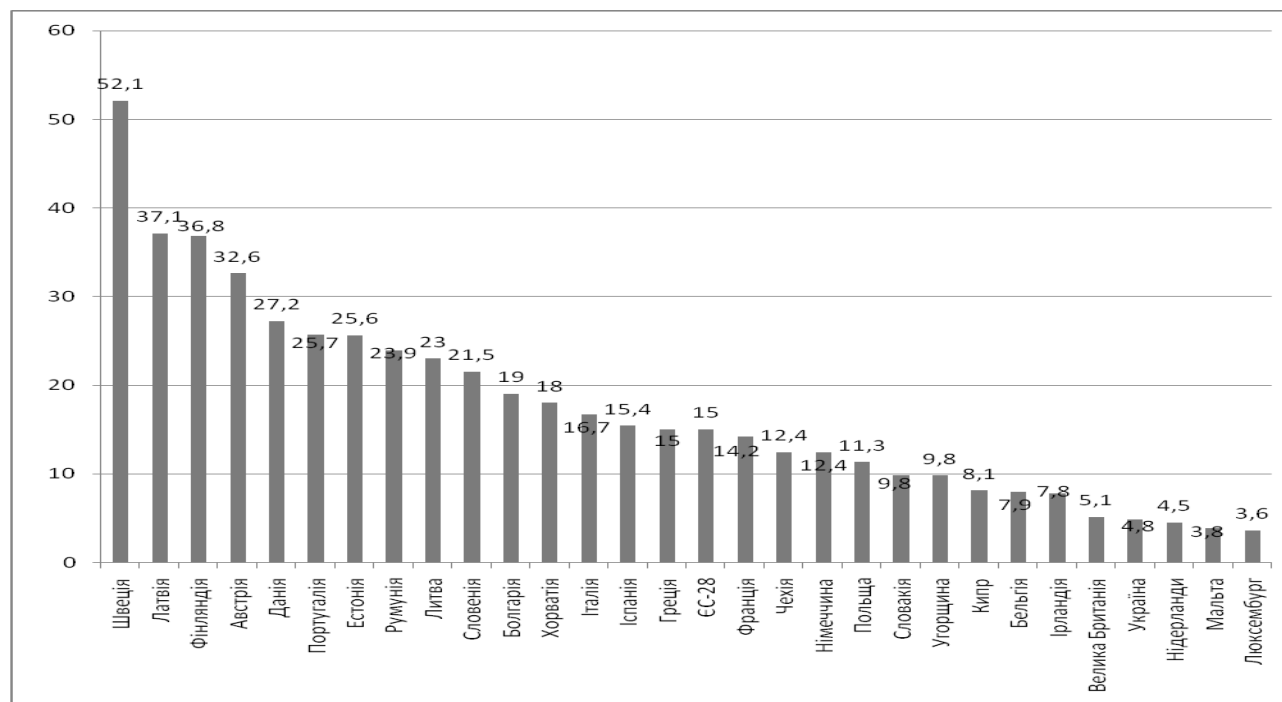
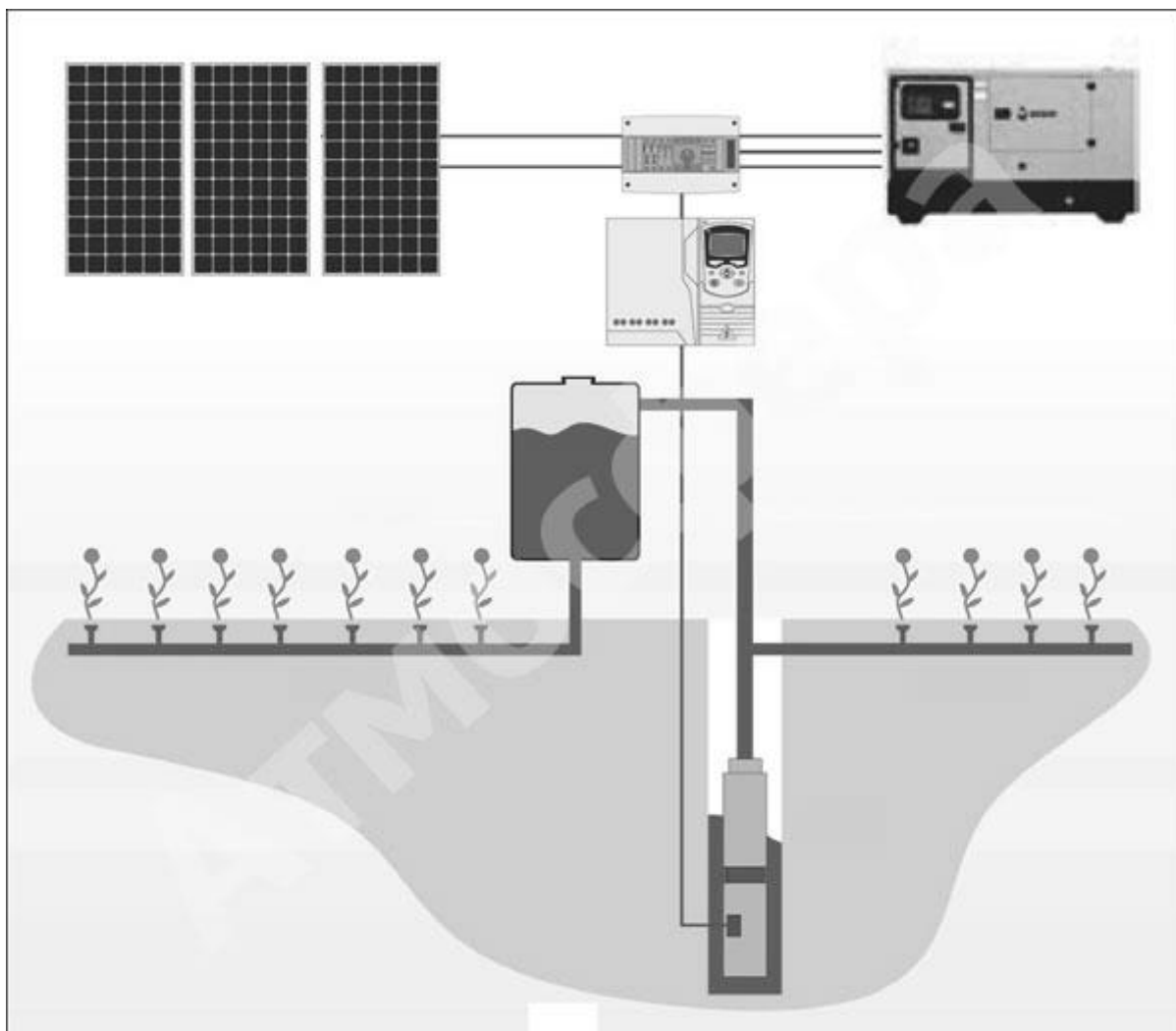

Рисунок 3 - Доля поновлюваних джерел в загальному виробництві електроенергії у 2019 році, %
Джерело: Eurostat

Низька вартість і універсальність сонячної енергії сприяла її швидкому розширенню на нових ринках, які охопили цю технологію. У 2019 році 16 країн розширили виробництво на 1 ГВт порівняно з 11 ГВт у 2018 році та 9 ГВт у 2017 році, показавши, як диверсифікація сонячного сектора поширюється по всьому світу та створює нові енергетичні та трудові можливості. Слід відзначити, що нові ринки достатньо сильно тягнуть до сонячного майбутнього. Наприклад, В'єтнам постає як сонячна суперзір-

ка, додавши 6,5 ГВт у 2019 році, що на 4800% більше порівняно з 97 МВт, доданими у 2018 році. Це дуже обнадійливі події, що відкривають шлях для сонячного десятиліття, яке чекає попереду.

Останнім часом, поряд з великими проектами, в Україні активно розвивається сектор житлових фотоволоконних установок, але такі станції мають обмеження пропускної здатності. До 2015 року приватним станціям було дозволено максимальну потужність 10 кВт, проте після нових ініціатив, прийнятих у 2015 році, їм тепер дозволяється досягти потужності 30 кВт.

Також до 2015 року для того, щоб отримати зелений тариф, держава вимагала мати обов'язковий «місцевий компонент», не надаючи бонусів тим, хто використовував обладнання місцевого виробництва. Починаючи з 2015 року використання місцевих компонентів більше не потрібно, але станції, що використовують обладнання, вироблене українськими виробниками, отримували додаткові бонуси від 5% до 10%, виплачені додатково до зеленого тарифу, за умови, що вони використовують від 30% до 50% місцевих ресурсів відповідно.

Слід зазначити, що, незважаючи на постійне зниження ставки FIT для підприємств та населення, для інвесторів, які використовують зелений тариф, прибуток гарантується державою. На даний момент вартість обладнання, необхідного для виробництва відновлюваної електроенергії, постійно зменшується, а внутрішня норма віддачі перевищує 20%. До речі, у більшості європейських країн цей показник (IRR) вважається "хорошим", навіть коли він становить у межах 10%.

Незважаючи на потенційне зниження ринку на 4% в 2020 році через COVID-19, очікується, що сонячна енергія досягне 205 ГВт в 2024 році, згідно з новою глобальною перспективою ринку.

При цьому, за нашими прогнозами, 49% від прогнозованого обсягу виробленої електроенергії з відновлюваних джерел належатиме вітроенергетиці, 15% біоенергетиці, 14% гідро- та 22% - сонячній електроенергії.

SolarPower Europe випустила свою нову програму Global Market, яка аналізує сонячні установки у 2019 році та прогнозує потужність на 2020–2024 роки. Аналіз ринку показав, що в 2019 році глобальний сонячний сектор повернувся до двозначного шляху зростання, збільшившись на 13% до 116,9 ГВт, відзначивши новий щорічний рекорд встановлення. Це рекордне зростання допомогло сонячній

компанії розширити свою щорічну частку серед усіх інших технологій вироблення електроенергії до 48%, а це означає, що сонячна енергія становила майже половину глобальної чистої потужності електростанції, встановленої у 2019 році.

Внаслідок впливу COVID-19 та розширеного блокування на глобальну економіку, сонячний ринок зазнає скорочення у 2020 році, очікуване зниження в середньому сценарії на 4% до 112 ГВт. Порівняно з минулорічним прогнозом Global Market Outlook, який прогнозував 144 ГВт нових сонячних батарей, це означає зниження на 32 ГВт. Цей спад пов'язаний із зменшенням попиту та обмеженнями на робочу силу та ланцюги поставок. Однак якщо держави активно повертатимуться до економічного відновлення після COVID-19, прогнозується, що сонячна енергія в найближчі чотири роки зазнає значного зростання, при цьому річний попит зросте на 34% до 150 ГВт у 2021 році, 12% до 168 ГВт у 2022 році 9 % до 184 ГВт у 2023 році та 9% до 200 ГВт у 2024 році [3].

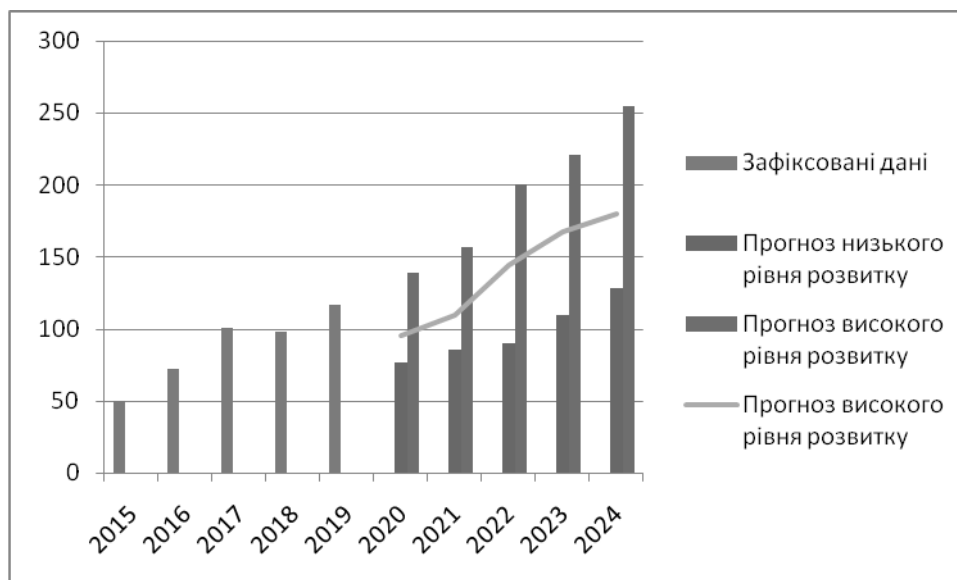

Рисунок 4 – Прогноз розвитку сонячної енергетики до 2024 року
Джерело: [3]

Отже, стає все більш зрозумілим, що сонячна енергія - це не тільки найдоступніша і масштабована відновлювана технологія, але часто є найнижчою технологією генерації електроенергії в цілому.

SolarPower Europe зазначає, що залежно від пріоритетів пакету відновлення, світова енергетика може повернутися до вражаючого зростання сонячного потенціалу протягом наступних п'яти років. Це сприятливий час для інвестицій у технології майбутнього, що забезпечить виконання енергетичних та кліматичних цілей. Сьогодні сонячна енергія доставляє недорогу та надійну енергію мільйонам домогосподарств та бізнесу у всьому світі, і вкрай важливо, щоб ми продовжували цей імпульс, коли світ повільно відновлюється від спалаху COVID-19, забезпечуючи визнання сонячної енергії у пакети стимулів.

Список використаної літератури:

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc.
2. Renewable energy statistics of Ukraine (2020). Режим доступу: https://www.sae.gov.ua/sites/default/files/ENG%20IRENA_REmap_Ukraine_paper_2015%201304.pdf
3. Global Market Outlook 2020-2024. Режим доступу: <https://www.solarpowereurope.org>

I.V. Lozynska, O.A. Skrypnyk, D.M. Skrypnyk

Forecast and prospects of solar energy development after COVID-19

Analysis of the state of the alternative energy consumption market due to the influence of COVID-19.

Key words: alternative renewable energy, green tariff, market

Л.І. Полятикіна, к.е.н., доцент

Н.Ю. Бур`ян

Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена актуальним питанням формування та обліку доходів та витрат підприємства. Дана тема є досить важливою, бо отримання прибутку є основною метою підприємницької діяльності. Головними факторами, які впливають на формування фінансових результатів (прибутків чи збитків) є доходи та витрати діяльності. У зв'язку з цим постають такі завдання: налагодити систему формування та обліку витрат на підприємстві, знайти резерви для скорочення витрат. У статті наведені різні підходи сутності «витрат» і «доходів» та їх класифікації.

Ключові слова: доходи, витрати, загальновиробничі витрати, база розподілу витрат, визнання доходів і витрат.

Вступ: Дохід будь-якого підприємства забезпечує власників, робітників, а також державу потрібними фінансами. Саме вони надають можливість для подальшого функціонування підприємства та його досконалого розвитку. Доходи безпосередньо впливають на формування відповідного фінансового результату.

Головним показником результату діяльності підприємства може бути збиток або прибуток. Всім відомо, що збиток утворюється завдяки перевищенню витрат над доходами. Саме тому необхідно також дослідити ще одну складову фінансових результатів - витрати.

Ключову роль має аналіз доходів, а також витрат, який надає можливість суттєво вивчити ті фактори, котрі вплинули на формування всі доходів і витрат підприємства. Саме тому базою системи управління повинен бути досконало організований облік витрат. Аналіз витрат і доходів, а також їх облік повинен ґрунтуватися на певних принципах.

Відповідно до цього головним аспектом належним чином організованого обліку стає розроблення досконалої класифікації витрат і доходів для потреб внутрішніх, а також зовнішніх користувачів. Саме вона дає можливість правильно групувати та систематизувати дані про витрати та доходи, які, як відомо є ключовими об'єктами бухгалтерського обліку. А саме класифікація визначає співвідношення елементів та їх взаємозв'язок, визначає методи контролю, обліку, аналізу, планування і моделювання рішень управлінського персоналу. І з цієї причини керівники висувають досить суворі вимоги, що стосуються якості організації, а також ведення обліку витрат і доходів. Цей облік постійно розвивається і покращується з причини вдосконалення методології, техніки і т.д.

Питанням обліку доходів та витрат займалися такі багато науковців: Ф.Ф. Бутинець, М. С. Пушкар, З.В. Задорожний, В.В. Сопко, В.А. Дерій, В.Ф. Палій, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченко, В.П. Пальчук та інші.

Результати та обговорення: Відповідно до П(С)БО №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», доходи - збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) [2].

Оцінка, склад та класифікація доходів наведена в П(С)БО № 15 «Доходи». Згідно цього положення для обліку доходів підприємства використовуються рахунки сьомого класу (з 70 по 78), які накопичуються протягом року та списуються по його закінченню на фінансові результати, тобто 79 рахунок. Інформація про доходи знаходить своє відображення у фінансовій звітності, зокрема у 2 формі «Звіт про фінансовий результат (про сукупний дохід)». Не дивлячись на те, що доходом є збільшення активу не всі надходження ним визнаються, прикладом може бути попередня оплата за продукцію чи то товари, роботи або послуги, також податки та платежі, які необхідно перераховувати до бюджету і т.д. [5].

Щодо визнаних доходів то їх класифікують за конкретними групами, для зручності їх обліку (рис. 1).

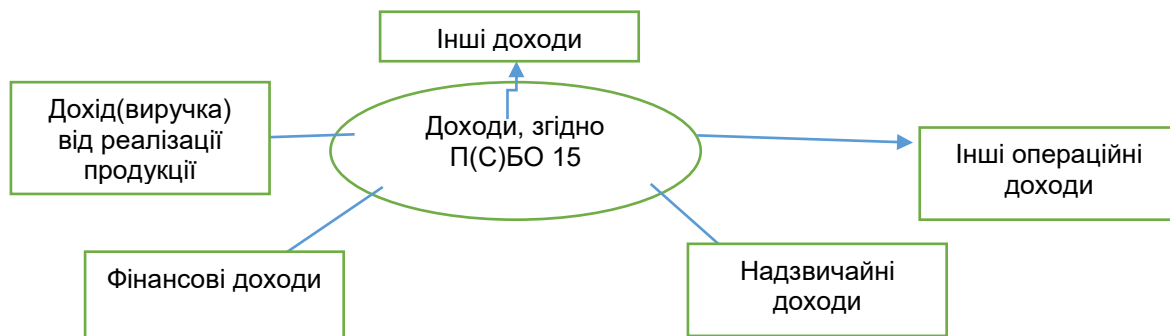

Рис.1. Класифікація доходів

Другою складовою при формуванні фінансового результату є витрати.

Згідно П(С) БО № 16 «Витрати», витрати- це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, яке призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками). Згідно цього нормативного документу підприємство в обліковій політиці зазначає класифікацію та склад витрат, умови їх визнання, рахунки витрат, об'єкти обліку та калькулювання [4].

Що стосується обліку витрат то вони здійснюються по рахункам 9 та 8 класів «Витрати діяльності» та «Витрати за елементами» відповідно. Як і доходи вони списуються щороку на фінансові результати, проте є активними. Відповідно до рахунків 9 класу витрат відносяться «Загальновиробничі». Такими є ті, що включаються у виробничі та стосуються утримання основної та допоміжної галузей підприємства.

Перелік, а також склад змінних та постійних загальновиробничих витрат визначається самою компанією та визначається в керівництві з бухгалтерського обліку через те, що в діючій законодавчій базі немає точного переліку всіх постійних, а також змінних загальновиробничих витрат [6].

Важко визначити, які витрати на технічне обслуговування та управління виробництвом (майстерні, місця розташування) змінюються пропорційно до обсягу діяльності та які не змінюються. Відповідно до цього велика кількість підприємств зовсім не розподіляє змінні або постійні витрати на виробничі витрати, а розподіляє їх загальну суму, використовуючи обрану основу розподілу, виходячи з фактичної потужності звітного періоду [7].

Саме тому необхідно вдосконалити законодавчу базу, а саме:

- Вдосконалити класифікацію загальновиробничих витрат, які містять оптимальну кількість характеристик, розкрити призначення та економічний зміст витрат, врахувати організаційну структуру та характеристики.

- Деталізувати план обліку з деталями загальновиробничих витрат.

Вибираючи базу розподілу, слід зазначити, що між зміною загальновиробничих витрат та відповідними змінними в базі розподілу існує пропорційна або майже пропорційна залежність.

Загальна сума загальновиробничих витрат (змінна та фіксована), що відноситься до витрат виробництва, поділяється на окремі облікові одиниці. Розподілом витрат є включення загальновиробничих витрат у виробничі витрати, якщо вони не можуть бути безпосередньо приписані продукту. точні виробничі витрати [1].

Обґрунтованість розподілу загальновиробничих витрат важлива для того, щоб точно визначити витрати виробництва.

З огляду на той факт, що зазначені витрати становлять значну частину виробничих витрат, доцільно виділити наступні основні кроки з метою вдосконалення порядку розподілу загальновиробничих витрат:

- локалізація загальновиробничих витрат за зонами відповідальності основної діяльності та допоміжною галуззю;
- розробка відповідних критеріїв групування загальновиробничих витрат за статтями;
- вибір базової та швидкості розподілу загальновиробничих витрат відповідно до областей відповідальності та видів виробництва;
- розробка облікових реєстрів і форм внутрішньої звітності, що відображатимуть особливості функціонування та інформаційні потреби підприємств.

Під час розробки концепції обліку і розподілу загальновиробничих витрат необхідно визначати перш за все, в якій сфері відповідальності вони формуються і яким чином пов'язані з виробничим процесом. [4].

Оскільки основною проблемою обліку загальновиробничих витрат є відсутність чіткої класифікації витрат та організації аналітичного обліку, пропонується систематизувати облік для проведення аналітичного обліку за рахунком 91 «загальні виробничі витрати» з відкриттям наступних субрахунків:

- 911 - «витрати на утримання та експлуатацію виробничих потужностей»;
- 912 - «витрати на обслуговування та експлуатацію виробничих потужностей»;
- 913 - «транспортні витрати»;
- 914 - «витрати на управління виробництвом»;
- 915 - «Інші витрати» .

З метою систематизації розрахунків за загальновиробничими витратами пропонується провести аналітичний розрахунок на рахунку 91 «загальні виробничі витрати» при відкритті нових субрахунків. З метою виправлення точності калькулювання собівартості продукції пропонується методичні пропозиції щодо розподілу загальних витрат на виробництво постійної та змінної продукції.

Висновки: Спираючись на результати дослідження можемо стверджувати, що формування витрат і доходів, а також їх облік є основою для формування фінансових результатів. Саме тому необхідно налагодити їх чітку систем розподілу витрат, визнання та нарахування доходів у відповідності до основних нормативних документів із застосування існуючих принципів обліку. Однією з головних цілей в діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку, який допоможе забезпечити його розвиток,

конкурентоспроможність і відповідну фінансову стійкість та незалежність. Відповідно до цього на підприємствах шукають шляхи до скорочення витрат і резерви економії. Для того, щоб цього досягти необхідно розуміти як саме формуються витрати та як їх правильно обліковувати. Перш за все необхідно вміти правильно класифікувати витрати відповідно до різних видів діяльності.

Що стосується обліку витрат то вони можуть здійснюватися по рахункам 9 та 8 класів «Витрати діяльності» та «Витрати за елементами». Однією із складових Витрат діяльності є «Загальновиробничі витрати».

Такими витратами є ті, що включаються у виробничі та стосуються утримання основної та допоміжної галузей підприємства.

Перелік та склад змінних та постійних загальновиробничих витрат визначається самою компанією та визначається в керівництві з бухгалтерського обліку, бо в діючій законодавчій базі немає чіткого переліку змінних та постійних загальновиробничих витрат.

Велика кількість суб'єктів господарювання взагалі не розподіляє змінні або постійні витрати на виробничі витрати, а розподіляє їх загальну суму, використовуючи обрану основу розподілу, виходячи з фактичної потужності звітного періоду.

Саме тому необхідно вдосконалити законодавчу базу, а саме: вдосконалити класифікацію загальновиробничих витрат, які містять оптимальну кількість характеристик а також деталізувати план обліку з деталями загальновиробничих витрат.

Вибираючи базу розподілу, слід зазначити, що між зміною загальновиробничих витрат та відповідними змінними в базі розподілу існує пропорційна або майже пропорційна залежність. Обґрунтованість розподілу загальновиробничих витрат важлива для того, щоб точно визначити витрати виробництва.

Під час розробки концепції обліку і розподілу загальновиробничих витрат необхідно визначати перш за все, в якій сфері відповідальності вони формуються і яким чином пов'язані з виробничим процесом.

З метою систематизації розрахунків за загальновиробничими витратами пропонується провести аналітичний розрахунок на рахунку 91 «загальні виробничі витрати» при відкритті нових субрахунків. З метою виправлення точності калькулювання собівартості продукції пропонується методичні пропозиції щодо розподілу загальних витрат на виробництво постійної та змінної продукції.

Список використаної літератури:

1. Бутинець Т.А. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза ; за ред. Ф.Ф. Бутиця. - Житомир : ЖІТІ, 2000. - 672 с.
2. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 року № 73
3. Нападовська Л.В. Управлінський облік: підручник / Л.В. Нападовська. - К. : Книга, 2004. - 544 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Затверджено наказом Міністерства фінансів України N 627 (з1242-13) від 27.06.2013. // Бізнес. - 2013. - № 6.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290.
6. Пошерстник Н.В. Бухгалтерский учет : учебно-практ. пособ. / Н.В. Пошерстник. - СПб. : Питер, 2019. - 416 с.
7. Хорнгрен Ч.Т. Бухгалтерский учёт: управленческий аспект / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; перевод с англ. под ред. Я.В. Соколова. - М. : Финансы и статистика, 2018. - 416 с.

L.I. Polyatykina, N.Yu. Bur'yan

Features of accounting and control of income and expenses of the enterprise

The article is devoted to topical issues of formation and accounting of income and expenses of the enterprise. This topic is very important, because making a profit is the main purpose of business. The main factors that affect the formation of financial results (profit or loss) are income and expenses. In this regard, the following tasks arise: to establish a system of formation and accounting of costs in the enterprise, to find reserves to reduce costs. The article presents different approaches to the essence of "costs" and "income" and their classification.

Key words: *income, expenses, overhead costs, cost allocation base, recognition of income and expenses.*

Cai Ziqing, Master student
Sumy National Agrarian University

Digital technology is an integral part of modern life and is increasingly used in various fields. The hotel industry is no exception, although the impact of digital technology here is ambiguous. The article examines the role of digital technologies in improving the efficiency of the hotel industry. Trends in the development of digital technologies in the hotel industry of China have been identified.

Keywords: digital system, hotel management, hotel industry, digital trends.

Introduction. Hotel management has a direct impact on the operation of the hotel itself. Therefore, in order to better cope with the challenges of the information age and grasp the development opportunities, hotel managers must do more solid management work, at the same time, make full use of advanced management means, and constantly promote the improvement of hotel management level. In the context of digitalization, the role of information technologies in the hotel management system increases.

Literature Review. Researchers studying digitalization have different views on the implementation of such technologies in the hotel industry, noting that human interactions and services are a key element in hotel competitiveness and therefore cannot be replaced by digital technologies [4]. Digital technologies can only play an additional role in hotel management [5]. However, digital technologies demonstrate a positive impact on the implementation of current operations in hotel management [1–3]. However, the study of the content of such influences and general trends in the development of information technology in China's hotel industry is given insufficient attention.

Main goal. This paper mainly analyzes the role of digital management information system in hotel management.

Results. The hotel information management system has experienced decades of development and improvement, and its application scope and popularity have been greatly improved. It is not only used in front office reception, cashier, inquiry, room reservation, sales, report management and other aspects, but also gradually developed to customer relationship management, hotel equipment control system, business decision support and other aspects. The essence of hotel information management is to digitize and standardize the business processes of hotel such as customer service, material movement, transaction processing, cash flow and customer interaction. Due to the extensive application of hotel information management in hotels, significant changes have taken place in both department management and external marketing [1]. There are some important functions of digital management information system in hotel management, namely [4-5]:

1. It can promote the improvement of hotel operation efficiency. In the daily operation of the hotel, it is necessary to provide services such as bill settlement and information inquiry for guests, as well as the recording of registration information and the statistics of room conditions, which requires a lot of work. There are many inconveniences in using the traditional manual method in carrying out the above businesses, which not only requires a lot of manpower, but also the speed is relatively slow, and even the possibility of error is relatively large. In hotel management, scientific and reasonable use of management information system can greatly improve the accuracy and efficiency of business operation.

2. It can promote the standardization of hotel information management and improve the service quality. Because the computer has a very fast speed in information processing, it can largely save the waiting time for guests during the check-out, shopping, entertainment, meal and accommodation registration, so as to bring better consumption experience for guests. At the same time, the information and service provided by the management information system for the guests have the characteristics of standardization, accuracy and timeliness, which greatly reduces the possibility of errors. It can also query the relevant information at any time and can provide customers with message and early call service. Therefore, the hotel management information system can help the hotel develop the market and establish a good image of the hotel.

3. It can promote the improvement of the economic benefits of the hotel. The use of management information system can save a lot of human and material resources expenditure of the hotel itself, so as to achieve the purpose of reducing expenditure. At the same time, the hotel can also continuously enrich its own service projects based on the management information system, which can upgrade the service level of the hotel, so as to achieve the goal of open source. Therefore, the application of management information system in hotel management can effectively promote the improvement of hotel economic benefits.

4. It can promote the continuous improvement of hotel operation level. In the face of fierce market competition, the hotel must scientifically and reasonably analyze various business development and the overall operation of the hotel, so as to provide the basis for scientific decision-making. In this process, the hotel management information system can provide the current data and historical data in a timely manner, at the same time, it can also be compared at the same time for better analysis, and provide a variety of analysis mode. In this way, managers can quickly complete the complex analysis work. The internal operation control of the hotel is a very important work for hotel managers, such as the control of the number of consumables,

catering raw materials and the number of guest rooms. In this process, hotel management information system can provide accurate data and information to managers in time, so it is very beneficial for managers to make decision control.

Taking into account the huge potential of digital technologies to improve the hotel operation performance and its efficiency, it is necessary to identify the current trends of digital hotel management information system development.

1. Specialization trend. With the development of the times, the market demand presents the trend of diversification and personalization. Hotel management pays more and more attention to the differentiation of market demand. Many hotels begin to implement the strategy of "small market, large share", and win target customers by developing personalized products and providing personalized services. Economy hotel, modern business hotel, youth hotels, motels, hotel apartments, hot spring resort and so on have their own clear market positioning. The specialization and individuation development of international hotel industry is not only the result of long-term competition, but also related to the application of information technology, because the accurate positioning of hotel is based on the detailed analysis of market and customer information, which needs the help of information technology. At the same time, with the change of hotel guest demand and the aggravation of market competition, the marketing strategy of hotel also presents the trend of diversification. There must be various differences in the purpose of travel and the demand of staying in the hotel. The hotel management information system should be able to analyze the needs of customers in detail, so as to provide distinctive services for different customer groups. Therefore, the development of hotel management information system must not be the same, it must be professional and characteristic according to the market positioning of the hotel itself. For example, economy hotel is a hot spot in the development of hotel industry. Different from the general star hotel, it only provides limited service. Therefore, the development of hotel management information system must be simple and clear, try to do. The training is simple, the operation is simple, the maintenance is convenient, the implementation cycle is short, in a word, it is necessary to control the implementation cost, so as to win by quantity. Although the function requirements of single system of economy hotels are often simple, the group management functions, such as central reservation, frequent visitor plan and group marketing, are essential because these hotels are often operated in chains [2].

2. Collectivization trend. Group management strategy is the only way for the development of hotel industry. Accor Group has nearly 4000 hotels, Marriott group has more than 2600 hotels using Marriott, Marriott and other brands, Hilton has more than 500 hotels, and Jinjiang Group is the largest in China. It has 150 hotels. The hotel industry will no longer be limited to the traditional price competition, it will be the overall marketing competition between the chain brands of hotel groups and the hotels using network system. Hotel group management not only refers to the simple management of report data summary and data information upload and delivery of member hotels, but also integrates all hotel resources under the group to form a complete series. The headquarters of the group can effectively manage the hotels in various places through the Internet, and timely understand the business situation among the hotels. The information can also be transmitted between the hotels through the Internet and provide services for the guests. The corresponding hotel management information system must meet the requirements of hotel collectivization. Group hotel management information system is based on the Internet, including group central reservation system, frequent customer plan, group marketing and customer management system, group unified financial system, group unified purchasing system and other higher-level information management system. At present, the database structure of group hotel information management system mainly has two ways: one is the centralized mode of central database. The data of all member hotels and group headquarters are stored in the central database of the group, which is easy to realize the consistency of data and is conducive to the unified management and control of the group. This method is suitable for hotel group with single investor. The other is the distributed database mode, which combines the group central database with the member hotel database to store and calculate the data distributed [1].

3. Integration trend. At present, the hotel construction is developing towards the direction of integration and intelligence. There are many systems in the hotel, especially the high star hotel system. Through integration and interconnection, these systems can play a better role and better reflect the effect. To realize the integration and interconnection of multiple systems, standards and protocols are essential. Through the standards and protocols, the relationship between the systems is standardized, so that the resources can be reasonably allocated, which is easy to implement the project and carry out efficient operation and maintenance. The result is to improve the service quality of the hotel to the guests. For example, after the guests enter the hotel, the front desk system of the hotel sends instructions to the guest room system through the interface. When the guest room is waiting for rent, the air-conditioning system operates in a low energy consumption state. After receiving the system instruction, it enters the energy-saving operation state. It needs to provide cold air in summer and warm air in winter. After receiving the instruction, the guest room TV system will display the corresponding welcome words according to the guest's native language when they turn on the TV, display the on-demand program, check the bill and get ready for interaction. The hotel's door lock, POS system and front desk system protocol connection, provide convenience for guests. As a comprehensive concept, hotel management information system is gradually forming an integrated information system

covering data collection, information preservation, information processing, transmission control, etc. At present, the hotel management information system, in addition to the general integration of telephone exchange, door lock system, voice mail, VOD (video on demand) and other systems, through the Many hotels have adopted the integration of Internet and central database system of bank and Public Security Bureau. The realization of interconnection between hotel management information system and intelligent control system of guest room, hotel information display system and room management system will make the hotel reach a higher level of service and management [5].

4. Standardization trend. With the development of hotel management and increasingly fierce market competition, hotels gradually adopt standardized, institutionalized and scientific management methods such as budget management, target management, quota management, mathematical statistical analysis, etc. Therefore, most of the current hotel management information systems are designed according to the hotel's standardized business procedures of overall planning of logistics and capital flow. On the other hand, there are many information systems and products involved in the hotel industry. The application systems of the hotel industry are different, and the software systems of different suppliers are also different. On the one hand, it will cause the incompatibility of various subsystems and lead to the waste of resources; on the other hand, it will hinder the improvement of the overall level of the system, which cannot fully meet the needs of the hotel. For a hotel, if different departments use different platforms and different software, when employees operate software, they need to learn various kinds of software, which not only increases the learning cost of employees, but also affects the efficiency of the hotel. For chain hotel groups, hotels not only need to spend a lot of money to maintain different platforms, but also when the hotels of the same chain group share service centers or implement e-commerce in the future, the task of platform integration will be very difficult and expensive [4].

Conclusion. The hotel industry in China is in the process of continuous development. One of the cores of hotel management is digital management information system. In order to achieve better and faster development, the hotel must use advanced management information system in the management. Scientific and reasonable management information system can promote the improvement of hotel management level and the enhancement of competitive power, effectively ensuring the reduction of hotel operating cost and the improvement of economic benefits.

References:

1. Wahyuni, N., Wardana, I., Yasa, N., Sukaatmadja, P & Setini, M. (2020). The effect of culture dimension in digitalization era on the complaint behavior in hotel industry. *International Journal of Data and Network Science*, 4(4), 347-356.
2. Choi, Y., Mehraliyev, F. and Kim, S. (2020). Role of virtual avatars in digitalized hotel service. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 32 No. 3, 977-997. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2019-0265>
3. Chuang, S.C., Cheng, Y.H., Chang, C.J., & Yang, S.W. (2012). The effect of service failure types and service recovery on customer satisfaction: a mental accounting perspective. *The Service Industries Journal*, 32(2), 257-271.
4. Law, R., Leung, K. and Wong, R. (2004). The impact of the internet on travel agencies. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 16 No. 2, 100-107.
5. Tung, V.W.S. and Au, N. (2018). Exploring customer experiences with robotics in hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 30 No. 7, 2680-2697.

Цай Цзіцзінь

Роль цифрової системи в управлінні готелем.

Цифрові технології є невід'ємним елементом сучасного життя та все ширше впроваджуються у різних галузях. Готельна індустрія не є виключенням, хоча вплив цифрових технологій тут оцінюється неоднозначно. У статті досліджено роль цифрових технологій у підвищенні ефективності функціонування закладів готельної індустрії. Визначено тренди розвитку цифрових технологій у готельній індустрії КНР.

Ключові слова: цифрова система, управління готелем, готельна індустрія, тенденції цифровізації

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ УТЕПЛЕННЯ ЗОВНІШНІХ СТІН БУДИНКІВ

М.І. Шуліпа

Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто ефективність застосування різних систем утеплення фасадів будинку. Проаналізовано техніко-економічні характеристики конструктивних типів теплоізоляційних зовнішніх енергозберігаючих утеплюючих систем. Визначені переваги та недоліки окремих видів, а також встановлені найкращі рішення по енергозбереженню.

Ключові слова: утеплення, енергоефективність, фасад, теплові характеристики, теплоізоляція

Актуальність проблеми. В минулому столітті більшість людей свої будинки опалювали дровами чи вугіллем, нафта і газ були дорожчою сировиною для опалення. Але як рахують експерти в світі покладів цієї сировини залишилось приблизно на 30 років. Із-за того, що виникла нестача нафтогазових ресурсів, то по всьому світі почалося різке подорожчання цих продуктів. Відповідно почалося збільшення використання нових, зручних та більш дешевих засобів опалення.

Ступінь економічного розвитку населення будь-якої держави тісно перетинається з кількістю енергії, що споживається. Питання утеплення житлових домівок і на Україні сьогодні гостро стоїть, коли ціни на газ та інші енергоресурси стрімко ростуть. Тому все більше людей активно переходять на використання більш дешевших засобів опалення.

Одним із вирішенням цієї проблеми, а саме економія енергоресурсів будинків є зменшення втрат їх тепла через зовнішні стіни. Цього можна досягти за рахунок підвищення теплозахисних властивостей будинку та утеплення зовнішніх стін вже збудованих будівель. Тому самотермомодернізація будівель і сучасні заходи впровадження енергозберігаючих технологій є досить ефективним рішенням для досягнення покращення технічного стану будівель. Одноразове комплексне утеплення житлового будинку дасть в разі скоротити не тільки тепловтрати, а й витрати його енергоносіїв відповідно.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасні підходи щодо утеплення зовнішніх конструкцій та визначити найкращі енергозберігаючі системи по утепленню будинків відносно області їх застосування.

Викладення основного матеріалу. Ефективність теплоізоляції зовнішніх огорожувальних конструкцій визначається загальним термічним опором фактичної передачі тепла, який повинен бути більшим за нормований, діючим в наш час. На практиці знання про розрахунки тепловтрат і його вартість знаходять досить широке застосування. Без сумніву можна погодитись з тим, що підвищення теплоізоляції веде до зменшення теплотреб.

В ДБН В.2.6-31:2006 «Будівництво. Конструкції будівель і споруд. Теплова ізоляція будівель» [1] регламентуються єдині погляди конструктивного зведення теплоізоляції огорожувальних конструкцій і встановлюються вимоги до теплотехнічних показників елементів зовнішніх огорожувальних оболонок будинків і в цілому до будинків.

Тут встановлені норми вказують на підвищення коефіцієнта термічного опору стін і перекриттів до $2.8 \text{ м}^2\text{K/Вт}$, вікон – до $0.6 \text{ м}^2\text{K/Вт}$. Це наближує максимально нормативні вимоги до євростандартів і дає можливість зекономити енергоспоживання до 10 %.

Нові вимоги дозволяють здійснювати проектування стін із забезпеченням європейських вимог, які визначено Директивою 2002/91/ЄС від 16.12.2002 Європейського Парламенту та Європейської Ради [2], за рахунок сучасних методів оцінювання теплотехнічних параметрів.

За висновками дослідників у цій сфері термічний опір зовнішніх огорожувальних конструкцій у будинках забудови 1980-х років в середньому у 3 рази нижчий за нормативні вимоги що існують в державах Західної Європи з подібним кліматом. В результаті споживання теплоенергії практично в два рази більший за європейські показники. Великі втрати тепла пов'язані з тим, що значна частина будинків знаходиться у незадовільному технічному стані: погана ізоляція даху, стін, підлоги призводить до втрати 50 % теплоенергії.

В багатоповерхових будинках із збірного залізобетону рівень тепловтрат сягає 2 Вт/м^2 , що не задовільним станом по вищезазначеним нормам. Тому мешканці таких будинків мерзнуть взимку і мають постійну сірість. Деякі жителі панельних будинків за своєї ініціативи поступово почали утеплювати зовнішні стіни власних квартир листами пінопласту вкритті фарбою. Такі роботи як на Сумщині так і в інших регіонах нашої країни виконують альпіністи-верхолази.

Підвищення тепло-захисних властивостей стін полягає в збільшенні опору їх теплопередачі до значень тих нормативів, що діють в даний час. Це досягається шляхом утеплення матеріалами, подолання містків холоду, вибір вдалого варіанта типу конструкції теплоізоляції стіни. Але слід зазначити, що приведений вище спосіб утеплення не відповідає вимогам ДБН В.2.6-31-2006[1] відносно стін жит-

лових будинків щодо їх термічного опору.

Як приклад розглянемо утеплення зовнішніх стін будинку листами пінопласту в один шар товщиною в 50 мм та коефіцієнтом теплопровідності в $0,041 \frac{\text{Вт}}{\text{м} \cdot \text{К}}$, таке утеплення дає нам термічний опір лише $2,1 \frac{(\text{м}^2 \cdot \text{К})}{\text{Вт}}$, що в 2,3 рази вище від керамзитобетонної стіни та становить лише 76% від всього значення термічного опору $2,8 \frac{(\text{м}^2 \cdot \text{К})}{\text{Вт}}$ встановленого за нормою. При цьому ціна такого одношарового утеплення за відсутності накладних витрат складає 115,60 грн/м². Щоб досягти нормативного значення термічного опору стін при одношаровому утепленні потрібно використовувати пінопластові листи завтовшки 115 мм, що збільшить вартість 1 м² утеплення з 115 до 220 грн.

Покращення теплових характеристик приміщень і зменшення виходу тепла на вулицю є актуальною проблемою і за останні десятиліття були розроблені різноманітні кількості різних енергозберігаючих систем по утепленню будинків. Але на не останньому місці є собівартість при виборі тієї чи іншої системи. Тому цей критерій також буде враховуватись при аналізі та порівнянні утеплень зовнішніх огорожуючих конструкцій будинку.

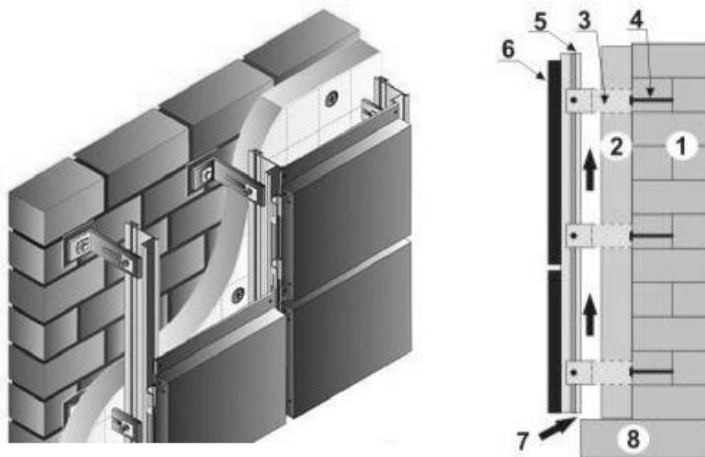
Згідно ДСТУ Б В.2.6-34:2008 [4], зовнішні стіни з фасадною теплоізоляцією класифікують за такими конструктивними ознаками:

- стіни опорядженні штукатуркою та дрібними виробами (цю систему ще називають системою скріпленої теплоізоляції, або «мокрый фасад»);
- стіни з вентиляльованим повітряним прошарком та опорядженням індустріальними елементами;
- стіни опорядженні цеглою із фасадною теплоізоляцією;
- стіни опорядженні прозорими елементами із фасадною теплоізоляцією.

Більш детально ми розглянемо 3 сучасних варіанта конструкції теплоізоляції стіни: стіни опорядженні штукатуркою (цю систему ще називають системою скріпленої теплоізоляції, або «мокрый фасад»); стіни з вентиляльованим повітряним прошарком та опорядженням індустріальними елементами та теплоізоляція стін, що виконана у вигляді колодязної кладки.

Стіни виконані системою «вентильований фасад», представляють собою влаштовану з зовнішнього боку стіни конструкцію, що складається з матеріалів розташованих шарами – бетон (цегла), мінеральна вата та в завершенні декоративне облицювання, яке виконує ще додаткову захисну функцію. Як правило, при влаштуванні такого типу утеплювача спочатку влаштовуються по поверхні стін направляючі - зазвичай металеві профілі. Система кріплень складається з анкерних елементів (дюбелі, шурупи), з елементами з'єднань (несучі профілі з кронштейнами) та кріпильними деталями. Кронштейни (зазвичай металеві) при кріпленні створюють так звані «містки холоду». Для розв'язування цієї проблеми застосовують два підходи: метод «точкового» контакту (метод що допомагає зменшити площу контакту металу із стіною) та застосування теплозахисних прокладок. Останній підхід дає змогу застосовувати достатньо міцні кріплення в місці контакту кронштейну зі стіною, при цьому без великого збільшення теплопровідності.

Потім накладається розрахунковий за товщиною шар утеплювача (найчастіше вибирають мінераловатні плити з подвійною щільністю). Після закріплення утеплювача влаштовується зовнішній захисний шар та так званий вітробар'єр. Вологозахисна та вітрозахисна мембрана призначені для захисту утеплювача від шквальних потоків вітру та одночасно щоб перешкоджати атмосферної вологи потрапити у конструкцію. Між зовнішнім захисним шаром та шаром утеплювача влаштовується прошарок для повітря, який слугує захистом будівлі від сильних коливань температури (особливо в весняно-осінній сезони) та температурних впливів. Зовнішній шар представлений панелями або плитами з різноманітним вибором матеріалів: пластин, плит, металевих листів, пластмаси, керамічних, композитних матеріалів та іншими. Зовнішній шар виконує не тільки захисну функцію, а й декоративну. На мал. 1 показано описаний вище, варіант конструктивної схеми стіни. При даній системі існує ряд переваг та недоліків. Позитивним є те, що даний спосіб включає влаштування направляючих, а це дає можливість сховати дефекти стін будівлі. Влаштування теплоізоляції може здійснюватися у будь-яку пору року. Широкий спектр кольорів дає змогу бути гнучким у виборі виразитись в архітектурному плані. Також є такі переваги як економія витрат на придбання кондиціонерів в будівлі; досить тривалий термін експлуатації (до 50 років), процедура реставрації чи ремонту не викликає труднощів, а сам монтаж доволі швидкий; стійкість фасаду до атмосферних явищ; високий рівень звуко- і теплоізоляції; фасад легко мити. До недоліків даного способу можна віднести: високу собівартість матеріалів та робіт монтажу конструкції; установка описаних фасадів вимагає високої кваліфікації робітників; при пожежі можливе швидке поширення вогню висхідним потоком вентиляючого повітря.

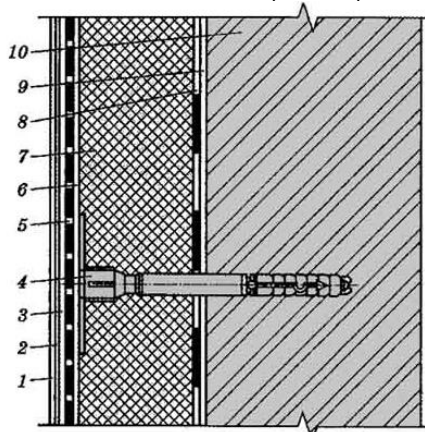
Мал. 1 Схема влаштування теплоізоляції способом «вентильований фасад»:

1 - зовнішня стіна; 2 - утеплювач; 3- кронштейн; 4-анкерний болт; 5- профіль - основа; 6- касети з композитної панелі; 7-повітряний потік; 8- цоколь

Застосовуючи систему методом скріпленої теплоізоляції закріплення утеплювача виконують клейовим та (або) механічним способом, за допомогою дюбелів, анкерів і каркасів до стін з наступним його оштукатурюванням. Цей метод ще називають «мокрим». Він складається з трьох основних шарів (теплоізоляція, армування та нанесення захисного декоративного шару), і виконується поетапно.

Технологія влаштування даного типу утеплення передбачає послідовне виконання таких операцій: установка цокольних профілів; підготовка основи, включаючи очищення поверхні, ґрунтування; наклеювання та кріплення теплоізолюючих плит до підготовленої поверхні; встановлення підсилюючих елементів і профілів; влаштування армуючої сітки, декількох шарів штукатурки і фарбування. В якості утеплювач використовуються жорсткі плитні матеріали, виготовлені як з волокнистих матеріалів, так і з полімерних.

Система утеплення передбачає, зазвичай, змішаний спосіб фіксації на стіні утеплювача: за допомогою склеювання та кріпленням механічним способом (мал. 2).

Мал.2 Теплоізоляція стін будинку системою скріпленої теплоізоляції:

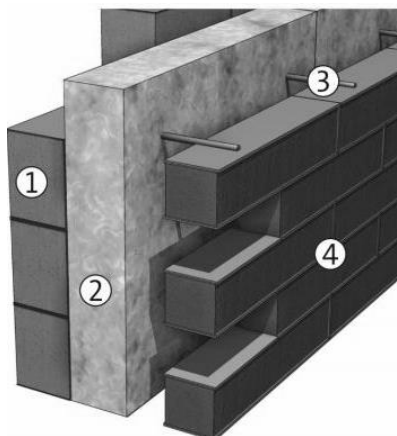
1 – захисний декоративний шар; 2, 9 - ґрунтовка; 3 - шар гідрозахисної штукатурної суміші; 4 - елемент кріплення (дюбель); 5 - сітка; 6 - другий шар гідрозахисної штукатурної суміші; 7 - теплоізоляційна плита; 8 - шар клейової суміші; 10 - зовнішня стіна будинку.

Клейового шару наносять товщиною в 2...5 мм (а якщо присутні нерівності – товщиною в 6...10 мм). Це дає змогу як вирівняти основу, так і зафіксувати теплоізоляційні плити перед механічним закріпленням. До того ж цим підходом можна досягти замкненості теплоізоляційної системи, так як виключається можливість рух холодного повітря, що проходить під утеплювачем. Армуючий шар забезпечує міцність та цілісність теплоізоляції, собою він представляє полімерну сітку. А декоративний шар оштукатурюється зазвичай цементно-піщаним розчином, до складу якого мають входити спеціальні домішки.

У системі фасадної теплоізоляції, опоряджених штукатуркою є ряд наступних переваг: невелика вага, яка не суттєво впливає на несучу здатність конструкції будівлі; можливість вирівнювання стіни у площині; вартість робіт та матеріалів - відносно невелика; досить ефективно підвищення здатності стін до теплоізоляції та подолання «містків холоду»; можливість повністю перевтілити фасад і при цьому зберегти його архітектурні форми.

Недоліками його вважається додаткова складність вирівнювання поверхні, яка утеплюється; виконання робіт можливе в теплі пори року (оштукатурення майже завжди виконується при температурі не нижче +5 °С навколишнього повітря та стіни будівлі); не дозволяється штукатурити на дощ, а також придії сильного вітру під дією прямих сонячних променів; недовговічність системи; оштукатурювання поверхні потребує послідовної технології пошарового його нанесення з відповідними технологічними перервами; вимоги, до паропроникності шарів утеплювальної системи, підвищенні, так як потрібно забезпечити збереження їх здатності виконувати захисні функції. Надати зовнішнім стінам будівель надійних теплозахисних властивостей можна зведенням їх у вигляді колодязної кладки. В якості теплоізоляційного шару використовують насипні матеріали: котельних шлаків, керамзиту, легкобетонних матеріалів, а іноді – пінополіуретанові матеріали та інших.

Знедавна цей спосіб набув широкого розповсюдження завдяки застосуванню сучасних ефективних теплоізоляційних матеріалів, особливо мінераловатні та полімерні плити. Колодязна кладка – це багатшарова конструкція з кам'яних матеріалів та прошарком із утеплювачем, що знаходиться в середині конструкції. Зазвичай зовнішня стіна носить декоративний характер, для чого використовують оздоблювальну цеглу з різним кольоровим забарвленням. На (мал.3) показана конструктивна схема влаштування даного способу.

Мал.3Схема влаштування теплоізоляції способом колодязної кладки:

1 – внутрішня кладка; 2 – утеплювач; 3 - Металеві стрижні (для зв'язки 2 кладок); 4 – зовнішня облицювальна кладка.

Досвід експлуатації будівель, що були утеплені способом колодязної кладки, свідчить, що конструкції з часом можуть втрачати свої теплозахисні властивості. У процесі ряду обстежень конструкцій було виявлено зниження опору теплопередачі через попадання вологи в утеплювач, який знаходиться в забутковій частині кладки стіни. Причинами зволоження можуть бути протікання різних трубопроводів, попадання атмосферних опадів та інше. Так як в цій частині конструкції відсутня вентиляція, волога може залишатися в ній довгий час, це й призводить до швидкого зниження її опору теплопередачі. Тому при монтажі теплоізоляції в конструкції колодязної кладки важливо забезпечити щільне прилягання теплоізоляції до зовнішніх і внутрішніх шарів, щоб уникнути утворення «містків холоду» і «повітряних кишень». Ці фактори можуть призвести як до локального промерзання конструкції, так і до її остаточного виходу з ладу. Треба звернути увагу на те що в облицюванні верхньої та нижньої частини стіни повинні бути передбачені вентиляційні отвори (продухи).

Розглядаючи питання області застосування тієї чи іншої системи утеплення, можна сказати, що на вибір впливає такі фактори, як вартість, довговічність, проблеми збереження первісного «обличчя» фасаду тощо. Особливої ваги надає проблема пожежної безпеки систем утеплення фасадів. Конструкції фасадної теплоізоляції повинні відповідати вимогам пожежної безпеки ДБН В.1.1.7-2002[5]. Так, згідно із ДБН В.2.6-33:2008[2], при застосуванні матеріалів теплової ізоляції та опоряджувального шару групи горючості НГ згідно з класифікацією [5] системи можуть застосовуватися з умовною висотою будинків $H \leq 73.5$ м. Також, якщо брати, будинки дитячих дошкільних закладів, лікувальних та навчальних закладів, то при облаштуванні теплоізоляції використання горючих матеріалів не дозволяється [2].

Головною проблемою з точки зору пожежної небезпеки штукатурних систем, в яких в якості утеплювача використовується плитний полістирол, є їхня потенціальна здатність сприяти розповсюдженню пожежі. При улаштуванні вентилязованих фасадів обмеженням щодо забезпечення пожежної безпеки будинків є необхідність застосування вітрогідрозахисних мембран. Рекомендують за можливістю обмежити застосування горючих мембран та застосовувати спеціальні негорючі.

Процеси теплоізоляції постійно розвиваються та вдосконалюються. Перелік енергоефективних систем буде з часом рости, сприяючи енергозбереженню в будівництві, зниженню витрат на експлуатацію будівель.

Висновок. В даній роботі проведено порівняльний аналіз найбільш поширених систем утеплення зовнішніх стін будівель, а саме: системи із фасадною теплоізоляцією опоряджені штукатуркою; системи із фасадною теплоізоляцією з вентильованим повітряним прошарком опоряджені індустриальними елементами та теплоізоляція стін, що виконана у вигляді колодязної кладки. Було розглянуто ефективність застосування різних систем утеплення фасадів будинку. В результаті аналізу визначено як переваги, так і недоліки кожної із систем. Стіни виконані системою «вентильований фасад» мають більшу собівартість від інших систем, але кращу енергоефективність. Системи утеплення із застосуванням скріпленої теплоізоляції передбачає ефективне підвищення теплоізоляції стін та усунення «містків холоду» але з іншого боку складність вирівнювання поверхні і залежність від зовнішніх температур. Також надати зовнішнім стінам будівель надійних теплозахисних властивостей можна і зведенням їх у вигляді колодязної кладки але як показали дослідження такої системи, то вона не довговічна. На вибір системи утеплення фасадів впливає низка факторів і кожен окремий варіант потребує свого індивідуального підходу.

Зазначено, що для будинків дитячих дошкільних закладів, навчальних, лікувальних та деяких інших закладів у системах утеплення фасадів слід використовувати виключно негорючі матеріали, тобто для таких будинків потрібно використовувати опоряджені системи з нанесенням штукатурки, утеплення звикористанням мінераловатних плит.

Перспективи подальших розвідок за обраним науковим напрямом полягають у всебічному порівняльному аналізі систем утеплення зовнішніх стін, які набувають поширення, але ще є недостатньо дослідженими.

Список використаної літератури:

1. Конструкції будинків та споруд. Теплова ізоляція будівель: ДБН В.2.6-31:2006 – [Чинний від 2007-04-01]. – К.: Мінбуд України, 2006. – 65 с. – (Державні будівельні норми України).
2. Конструкції будинків і споруд. Конструкції зовнішніх стін із фасадною теплоізоляцією. Вимоги до проектування, улаштування та експлуатації: ДБН В.2.6-33:2008 – [Чинний від 2009-07-01]. – К.: Мінрегіонбуд України, 2009. – 24 с. – (Державні будівельні норми України).
3. Конструкції зовнішніх стін із фасадною теплоізоляцією. Класифікація і загальні технічні вимоги: ДСТУ Б В.2.6-34:2008 – [Чинний від 2009-06-01]. – К.: Мінрегіонбуд України, 2009. – 12 с. – (Державний стандарт України).
4. Конструкції зовнішніх стін із фасадною теплоізоляцією. Класифікація і загальні технічні вимоги: ДСТУ Б В.2.6-34:2008. – [Чинний від 01-06-2008]. – К.: Мінрегіонбуд України, 2009. – 12 с. – (Національні стандарти України).
5. Пожежна безпека об'єктів будівництва: ДБН В.1.1.7-2002. – [Чинний від 01.05.2003]. – К.: Держбуд України, 2003. – 87 с. – (Державні будівельні норми України).

M.I.Shulipa

Effective methods of insulation of exterior walls of houses

The article deals with the effectiveness of using different systems of insulation of facades of the house. The technical and economic characteristics of constructive types of thermal insulation external energy-saving insulation systems are analyzed. Identified advantages and disadvantages of individual species, and identified the best energy-saving solutions.

Key words: *insulation, energy efficiency, facade, thermal characteristics, thermal insulation*

Т.О. Чернадчук, к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного і інформаційного права
Алнакшбанді Хошиар А.Алла Алддін, студент 2 курсу, спеціальність «Право», ОС «Магістр»
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена проблемним питанням правового регулювання обігу криптовалюти в Україні. У статті узагальнено підходи до співвідношення криптовалюти й електронних грошей і наголошено на недоцільності повного ототожнення криптовалюти з електронними грошима. Зазначено про невизначеність статусу криптовалюти як на теоретичному, так і на законодавчому рівні, що, у свою чергу, потребує урегулювання порядку її обігу та вирішення питання з оподаткуванням.

Ключові слова: електронне декларування, електронні гроші, інформаційне суспільство, криптовалюта, податковий контроль.

Постановка проблеми. Національна інформаційна сфера перебуває у стані активного становлення, гармонійного включення у глобальний світовий інформаційний простір та є основою розвитку інформаційного суспільства в Україні [1]. Водночас існування криптовалюти безпосередньо пов'язано з розвитком інформаційного суспільства й, відповідно, інформаційних технологій. Так, на початку вересня 2020 року Міністерство цифрової трансформації України заявило про лідерство України у частині використання криптовалют у світі, що говорить про її популяризацію. До того ж, станом на 2019 рік, у світі існує більше ніж 1000 різновидів такої валюти, однією з них є Bitcoin. Саме характеристика особливостей Bitcoin дає загальне розуміння специфіки та масштабів обігу криптовалюти, адже її економічне зростання охоплює мільярди доларів за останні декілька років [2]. Попри це, чимало питань щодо її обігу залишаються неврегульованими та обумовлюють необхідність законодавця звернути на них увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні значна кількість наукових праць присвячена питанню обігу криптовалюти, що свідчить про актуальність даної тематики. Так, увагу на даному питанні зосередили такі науковці як Ю. Баранюк, І. Верес, С. Волосович, М. Єгорова, Л. Єфимова, В. Мандрик, В. Мороз, О. Несен, К. Пащенко, К. Цірук та інші.

Виклад основного матеріалу. Відносна новизна інституту криптовалюти зумовлює відсутність однозначної позиції щодо його визначення та співвідношення з іншими фінансовими інститутами. Однак аналіз правової доктрини свідчить, що криптовалюту найчастіше ототожнюють і співвідносять з електронними грошима. На даний час сформувалося три основних підходи до цього питання: електронні гроші і криптовалюти – різні фінансово-правові категорії, які жодним чином не взаємопов'язані; криптовалюти є видом електронних грошей; криптовалюти є новою, еволюційною формою електронних грошей [3, с. 97].

Водночас технічні, технологічні та організаційні аспекти використання криптовалюти вказують на те, що вони майже тотожні з електронним видом грошей безготівкової форми їх обороту. Зокрема, схожість проявляється у тому, що криптовалюти як електронні гроші є неперсоніфікованим платіжним інструментом (тобто не потребують ідентифікації власника) та обертаються поза межами банківської системи в електронному вигляді. Якщо емітенти електронних грошей мають тісно взаємодіяти із банками для забезпечення вільного обміну електронних грошей на традиційні і навпаки, то криптовалюти не є «банківськими грошми», вони не враховуються при розрахунку монетарних агрегатів та не можуть бути використані для здійснення банківських послуг [4]. Звідси, ми не можемо повністю ототожнювати криптовалюту з електронними грошима, адже головною відмінністю останніх від криптовалюти є наявність у електронних грошей центрального емітента і відсутність його у криптовалюти. Іншою важливою відмінністю криптовалюти від електронних грошей є спосіб їх емісії та зберігання. Криптовалюта зберігається і випускається децентралізовано, а інформація про електронні гроші й операції з ними може бути централізована на одному сервері [5, с. 135].

На недоцільність повного ототожнення криптовалюти й електронних грошей вказують також й І. Верес і Г. Ярега. Так, ними підтверджується думка про те, що розрахунки у сфері електронної комерції можуть здійснюватися з використанням електронних грошей та криптовалюти, і ці способи розрахунків здійснюються в мережі Інтернет. Однак електронні гроші емітуються банками, тоді як криптовалюти генеруються приватними особами – майнерами. Електронні гроші являють собою забезпечене право вимоги до банку, тоді як криптовалюта – це винагорода системи блокчейн, яка не забезпечена жодною правовою вимогою до суб'єктів, які її генерують. Електронні гроші зберігаються на електронному гаманці, а криптовалюта генерується та накопичується в системі блокчейн [6, с. 14].

Враховуючи викладене, нами підтримується позиція щодо неможливості повного ототожнення електронних грошей і криптовалюти, адже вони мають дещо різну правову природу. Більше того, кри-

птовалюта не потрапляє під законодавче визначення електронних грошей, які відповідно до ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» являють собою одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [7], тому що криптовалюта не містить будь-яких зобов'язань емітента, а також не має єдиного емітента.

Немає однозначності у визначенні сутності криптовалюти й на рівні закону, адже спочатку Національний банк України визначав її як грошовий сурогат, потім – засобом міні, фактично надавши їй статусу товару. Така невизначеність зі статусом криптовалюти як на теоретичному, так і на законодавчому рівні, призводить до низки потенційних загроз від її неврегульованого обігу.

Зокрема, без нормативного регулювання криптовалюти її не можуть використовувати сумлінні підприємці: неможливо обґрунтувати доходи, отримані від продажу криптовалюти, неможливо заплатити з них податки, неможливо пройти валютний контроль, неможливо легально здійснювати майнінг. Більше того, поки правовий режим криптовалюта не визначено, операція з нею може визнаватися односторонньою угодою, даруванням товару, або взагалі угодою, що суперечить закону [8, с. 50]. У свою чергу, анонімна процедура розрахунків криптовалютою сама по собі створює загрозу використання її для фінансування незаконних операцій, що зумовлює ще один проблемний аспект використання. Це проявляється в анонімному фінансуванні (фінансування готівкою або фінансування третіми особами через віртуальні обмінні пункти, в яких не ідентифікується належним чином джерело фінансування). Проте блочний ланцюг у віртуальних валютах містить повну історію кожної проведеної трансакції, і він є в публічному доступі [9, с. 735-736].

Водночас основним ризиком неврегульованого обігу криптовалюти можна назвати її використання у схемах, що направлені на легалізацію злочинних доходів. Це пов'язано передусім з тим, що у світі поширена кіберзлочинність, а відсутність централізованого депозитарію криптовалюти унеможливорює повернення платежу. Саме тому виникає об'єктивна потреба у контролі за її обігом, що має вирішуватися на рівні нормативно-правового регулювання. Зауважимо, що загалом у світі існує два основних напрямки правового регулювання криптовалюти: повна легалізація криптовалюти та заборона на використання криптовалюти. Однак є й такі країни, які ще не визначилися з питанням щодо регулювання криптовалют, тобто в них криптовалюти і не дозволені, і не заборонені. Проте, зважаючи на низку переваг (стійкість до інфляції, спрощене використання та мінімальні фінансові витрати, пов'язані з її обігом) криптовалюти, легалізація останньої по всьому світу набирає обертів, що обумовлено тим, що її офіційне визнання та чітке закріплення статусу дозволяє насамперед мінімізувати ризики, пов'язані з її неврегульованим обігом. Найбільш прогресивною країною в згаданій сфері є Велика Британія в якій на сьогодні нараховується більше ніж 30 bitcoin-банкоматів. Отже, основним питанням, з яким необхідно визначитися законодавцю, є питання легалізації чи заборони легалізації вказаного правового явища. Не останнє місце серед питань, які потребують уваги законодавця, є питання здійснення податкового контролю за обігом криптовалюти, що пов'язано з її стрімким поширенням і використанням. В свою чергу, несплата податків з використанням криптовалюти в розрахунках обумовлює ненадходження до державного бюджету значної суми податків. Відповідно податковий контроль за операціями з крипто валютою сприятиме отриманню додаткових надходження до бюджету.

Поряд з цим, залишається невирішеним питання, від якої суми потрібно розраховувати податок і за яким курсом визначати базу оподаткування. Адже вартість криптовалюти змінюється щомиті, і загальносвітової ціни на неї не існує. Котирування на двох різних біржах можуть сильно відрізнятись [10, с. 70]. Залишається поза увагою законотворця також і дохід від операцій з криптовалютою, які отримують фізичні особи. Це зумовлено тим, що прямої заборони на придбання та володіння криптовалютою в Україні немає, і значна когорта державних службовців активно декларують криптовалюту в своїх деклараціях, адже державою поки що не прийнято жодного рішення з приводу необхідності декларування криптовалюти. Оскільки криптогаманці неможливо ідентифікувати, то відстежити, кому належить криптовалюта, не є можливим. Тому, декларування криптовалюти (крім законного аспекту) можна розглядати ще в двох вимірах: 1) це дає можливість для легалізації придбаних засобів і пояснення походження інших матеріальних або нематеріальних активів; 2) це дає легальну можливість приховати майбутні доходи [11, с. 90]. Водночас електронне декларування виступає одним із дієвих засобів протидії корупції та є ефективним засобом контролю за доходами [12; 13], про що неодноразово зазначалося науковцями. Відповідно, потребує урегулювання питання електронного декларування криптовалюти. Отже, на наш погляд, на сьогодні нагальним є внесення змін до чинних нормативно-правових актів в згаданій сфері.

Висновки. Таким чином, стрімке поширення обігу криптовалюти поставили нові питання перед українським законодавцем, вітчизняною практикою й наукою. Криптовалюта, як і будь-яке нове явище, демонструє неготовність держави та суспільства до однозначного сприйняття чогось нового. Втім, існуючі переваги та ризики від неврегульованого обігу криптовалюти змушують рано чи пізно реагувати на певне нове явище. Зважаючи на викладене, ми можемо говорити, що її легалізація є неминучою.

До того ж, досвід інших країн свідчить про поступову тенденцію до збільшення рівня довіри до

криптовалюти. Тому на рівні законодавства необхідно визначитися з офіційним статусом криптовалюти, урегулювати порядок її обігу та вирішити питання з оподаткуванням. Як наслідок, це позитивно вплине на економічну складову України загалом, і призведе до зменшення рівня тіньової економіки зокрема. До того ж, урегулювання питань, пов'язаних з обігом криптовалюти, дозволить знизити спекулятивну складову в її використанні, а також є запорукою розвитку нового економічного простору шляхом залучення інвестицій з інших країн.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р.
2. Soni A., Maheshwari S. A Survey of Attacks on the Bitcoin System. IEEE International Students' Conference on Electrical, Electronics and Computer Science. SCEECS, 26 November 2018. DOI: 10.1109/SCEECS.2018.8546925.
3. Пащенко К. Порівняльний аналіз фінансово-правової сутності електронних грошей і криптовалют. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 97–100.
4. Stevens A. Digital currencies: Threats and opportunities for monetary policy. NBB Economic Review. June 2017, National Bank of Belgium.
5. Егорова М. А., Ефимова Л. Г. Понятие криптовалют в контексте совершенствования российского законодательства. Совершенствование законодательства. 2019. № 7 (152). С. 130–140.
6. Верес І., Ярега Г. Електронні гроші та криптовалюта як засоби розрахунків у сфері електронної комерції. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 10–15.
7. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 29. Ст. 137.
8. Янковский Р. М. Проблемы правового регулирования криптовалют. Право и бизнес. Приложение к журналу «Предпринимательское право». 2018. № 1. С. 45–51.
9. Несен О. В., Цірук К. А. Проблемні аспекти використання криптовалют в Україні та світі. Молодий вчений. 2018. № 5 (57). С. 735–738.
10. Мандрик В. О., Мороз В. П. Законодавче регулювання обігу криптовалют в Україні, проблеми та перспективи їх розвитку. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. Т. 29. № 4. С. 67–71.
11. Скляр Є. В., Лазоренко А. С. Становлення інформаційно-мережевої економіки через використання електронних грошей — Bitcoin. Агросвіт. 2020. № 12. С. 87–94.
12. Рябченко Т. О., Стеблянко А. В. Електронне декларування як ефективний засіб запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. Правові горизонти. 2017. Вип. 5 (18). С. 14–19.
13. Стеблянко А. В., Резнік О. М. Електронне декларування як форма контролю за діяльністю працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 160–164.
14. Demertzis M., Wolff G. B. The economic potential and risks of crypto assets: is a regulatory framework needed? Policy Contribution. 2018. Issue. 14. P. 1–14.
15. Погрібний Д. І. Актуальні проблеми визначення правового статусу криптовалют в контексті формування цифрової взаємозалежності. Теорія і практика правознавства. 2019. Вип. 2 (16). DOI: 10.21564/2225-6555.2019.16.186040.
16. Чернадчук Т. О., Чернадчук О. В. Легалізація віртуальних валют на міжнародному та національному рівні: окремі правові аспекти. Приватне та публічне право. 2020. №2/2020. С. 129–133.

T. Chernadchuk, Alnakshbandi Hoshiair A. Alla Alddin

Problems of legal regulation of cryptocurrency circulation in Ukraine

The article is devoted to problematic issues of legal regulation of cryptocurrency circulation in Ukraine. The article summarizes the approaches to the ratio of cryptocurrency and electronic money and emphasizes the inexpediency of full identification of cryptocurrency with electronic money. It is noted that the status of cryptocurrency is uncertain both at the theoretical and legislative level, which, in turn, requires regulation of the order of its circulation and resolution of the issue of taxation.

Key words: *electronic declaration, electronic money, information society, cryptocurrency, tax control.*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

В.О. Березовська, студентка 2 курсу юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

У статті проаналізовано особливості правового регулювання сурогатного материнства в деяких зарубіжних країнах і визначено його режим. Представлено окремі правові норми держав, законодавство яких визнає укладення сурогатної угоди недійсною в силу закону, або дозволяє альтруїстичне сурогатне материнство. Доведено доцільність змін існуючого правового регулювання сурогатного материнства в Україні з дозвільного на альтруїстичне сурогатне материнство з метою захисту прав жінок сурогатних матерів та народжених ними дітей.

Ключові слова. *Сурогатне материнство, допоміжні репродуктивні технології, альтруїстичне сурогатне материнство, комерційне сурогатне материнство.*

Постановка проблеми. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, проблема безпліддя сьогодні зачіпає кожну п'яту подружню пару. Стрімке удосконалення репродуктивних технологій сьогодні сприяє збільшенню попиту на сурогатне материнство, бо дозволяє потенційним батькам зберегти хоч якийсь генетичний зв'язок між ними й дитиною. Сурогатне материнство – один з найбільш обговорюваних методів репродуктивної медицини, який став предметом багатьох дискусій не лише серед медиків, психологів, церковнослужителів, а й і серед юристів. Однією з причин бурхливих обговорень є недосконалість норм законодавства, які регулюють питання сурогатного материнства. Крім того виник спеціалізований транскордонний ринок комерційних послуг сурогатних матерів, який також потребує належного врегулювання.

За даними міністерства юстиції України в 2019 році українські сурогатні мами народили для іноземців 1496 дітей, а в 2018 році - 1095 дітей. Реальні цифри вищі, бо деякі сурогатні мами народжують за кордоном. Клініки, які практикують цю технологію не хочуть надавати офіційну статистику.

Оскільки сурогатне материнство завдяки невпинній глобалізації, паралельному розвитку науки, суспільства та права стало проблемою міжнародного характеру, її вже не можливо вирішити тільки локальним правовим регулюванням. Народження дитини сурогатною мамою породжує ряд проблем серед яких вирішення питання громадянства дитини, реєстрації батьківства, забезпечення прав жінки-сурогатної матері, дотримання прав дитини. Законодавчі акти, які приймаються окремими країнами виявляються недовірними та комплексно не вирішують питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання сурогатного материнства досліджували в своїх працях В. Ватрас, І.Я. Верес, В.В. Вустенко, А. П. Головащук, Н.В. Кукайло, С.Г. Стеценко, Т.А. Юзько та інші правники.

Мета дослідження. Через низьку вартість послуг сурогатних матерів, Україна стала світовим центром репродуктивного туризму та глобального бізнесу. Та не зважаючи на великий попит, українське законодавство має значні недоліки в правовому регулюванні сурогатного материнства і потребує вдосконалення. Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду, який варто враховувати для подальшого вдосконалення застосування сурогатного материнства як репродуктивного методу та важливого аспекту визначення подальших шляхів розвитку сурогатного материнства в Україні.

Переважна більшість держав світу забороняє використання допоміжних репродуктивних технологій у вигляді сурогатного материнства. В Іспанії, Італії, Франції й у багатьох інших європейських державах сурогатне материнство заборонене повністю, у Нідерландах, Португалії, Греції, Канаді, Австралії дозволене некомерційне («альтруїстичне») сурогатне материнство. Протягом останніх років такі країни як Таїланд та Індія, які раніше пропонували послуги сурогатного материнства, заборонили комерційне сурогатне материнство.

Комерційне сурогатне материнство офіційно дозволене в Україні з 1997 р. На сьогодні комерційне сурогатне материнство дозволене також в Ізраїлі, у Росії, у Білорусії, у деяких штатах США. Щодо США, то повна заборона на сурогатне материнство передбачена в законодавстві чотирьох штатів. Серед штатів, які забороняли сурогатне материнство, до недавніх часів був і Нью-Йорк. Однак 03.04.2020 р. був підписаний документ, який легалізує сурогатне материнство й передбачає порядок його застосування на території Нью-Йорка - Акт безпеки батьків і дитини (A Medical Practitioner's Guide to the Child Parent Security Act), але документ вступає в силу лише 15.02.2021 р. [1].

Критики сурогатного материнства на комерційній основі аргументують свою позицію тим, що сурогатне материнство-це експлуатація жінки, в наслідок чого виникають серйозні емоційні та правові проблеми, воно суперечить існуючим моральним засадам у суспільстві або взагалі народження дитини таким способом прирівнюють до торгівлі людьми.

Європейський Парламент у грудні 2015 року прийняв резолюцію, в якій засудив усі форми сурогатного материнства, в 2016 році на Парламентській асамблеї Ради Європи було відхилено рекомендацію щодо узаконення сурогатного материнства. Як було зазначено «практика сурматеринства підри-

ває людську гідність жінки, оскільки її організм та його репродуктивні функції використовуються як товар; є репродуктивною експлуатацією та використанням людського тіла для фінансових чи інших вигод (зокрема у випадку вразливих жінок у країнах, що розвиваються), тому має бути заборонене та розглядатись як питання прав людини, яке має бути невідкладно вирішене" [2].

Так сурогатне материнство заборонено у **Франції** законом «Про біоетику» 1994 року [3]. Відповідно до одного із основних принципів французького права «недоступності людського тіла» людина не може бути об'єктом договору чи контракту. А в договорі сурогатного материнства дитина виступає об'єктом даного договору. Громадяни Франції можуть скористатись цим репродуктивним методом за кордоном, але є потім виникають проблеми із реєстрацією новонародженої дитини.

Законодавець **Китайської Народної Республіки** 2001 р. ввів повну заборону на сурогатне материнство, впроваджену на забезпечення положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Забороні передувало представлення китайському уряду соціальних, моральних, етичних та правових аспектів допоміжного відтворення. Постановою № 47 від 2000 р. «Про продовження роду з медичною допомогою» було заборонено комерціалізацію та використання комерційних сурогатних матерів [5, с.138].

Однак, не дивлячись на заборону, в грудні 2017 року у Китаї народилася за допомогою сурогатної матері генетична дитина подружньої пари, яка загинула в автокатастрофі за 4 роки до її народження. Проведення вищезазначеної процедури урядом та суспільством було оцінено негативно, оскільки це етично неприйнятно- відтворення людей, які померли раніше.

У **Німеччині** сурогатне материнство не призводить до кримінальної відповідальності потенційних батьків та сурогатної матері. За Законом від 2 липня 1978 «Про посередництво при усиновленні дитини та заборону сурогатного материнства» посередники та лікарі, які здійснюють штучне запліднення сурогатної матері караються до трьох років позбавлення волі або штрафом [6]. Угоди, укладені між майбутніми батьками та потенційним сурогатом, вважаються законом недійсними, і тому не можуть бути виконані. Оскільки предметом договору про сурогатне материнство є "дитина", тоді як закон передбачає укладення договорів, за якими передається майно особи, яке трактується як товар, який можна придбати.

До набрання чинності закону про внесення змін до Кримінального кодексу та Цивільного процесуального кодексу від 16 жовтня 2029 року, **Польща** жодним чином не регулювала це питання. В Законі від 16 жовтня 2019 року законодавець прямо вказав, що особи, які укладають угоду про сурогатне материнство (як майбутні усиновлювачі, так і сурогатна мати), будуть підлягати кримінальній відповідальності [7].

У **Великобританії** питання сурогатного материнства регулюється Законом про посередництво у сурогатному материнстві 1985 року, Законом про усиновлення 1976 року [8], Законом про запліднення та ембріологію людини [9]. Наведені законодавчі акти дозволяють укладати лише договори, які стосуються альтруїстичного сурогатного материнства. Комерціалізація сурогатного материнства заборонена, хоча покарання стосовно осіб, які укладають договір сурогатного материнства відсутнє. Забороняється будь-яка діяльність, предметом якої є посередництво при укладанні договорів сурогатного материнства.

Висновки та пропозиції. Враховуючи постійно зростаючий рівень безпліддя і кількість гомосексуальних союзів в Європі попит на сурогатне материнство буде зростати. Порівняльно-правовий аналіз законодавства деяких країн, що містять заборону на сурогатне материнство свідчить, що громадяни шукають можливості народити генетично рідну дитину. Дивлячись крізь призму законодавства, яке регулює правову ситуацію сурогатного материнства, слід визнати, що сам факт запровадження закону не гарантує його дієвості. Країни, які забороняють сурогатне материнство, не в стані забезпечити досягнення мети, яку намагаються досягти завдяки забороні, втрачаючи можливість встановлювати відповідні законодавчі вимоги та гарантії. Це означає, що влада перебуває у дуже складній ситуації: світовий ринок сурогатного материнства виник через невідповідність законів у всьому світі, і саме через ці відмінності влада не в змозі ефективно регулювати практику.

Тож всі заборонні норми на рівні країн, які може визнати та запозичити держава Україна, будуть мати дуже малу ефективність: межа того, що може бути дозволено і ефективність локальних правових норм значною мірою буде визначена найбільш ліберальними законами, які вже існують, і гарантують мінімум юридичної визначеності. Ось чому повинен існувати міжнародний консенсус щодо сурогатного материнства - і спільний підхід до закону. Однак досягти міжнародної згоди може бути важко через дуже різне ставлення до сурогатного материнства.

Отже, повна заборона сурогатного материнства, як показує практика, не є гарним рішенням, особливо з точки зору батьків, які не можуть мати своїх дітей за станом здоров'я. Слід погодитись, що такі угоди повинні контролюватися державою, але, безумовно, не каратись. Якщо всі умови, що випливають із існуючих правових актів, виконуються, укладення договорів про альтруїстичне сурогатного материнство має бути повністю законним.

Список використаної літератури:

1. Т. Кравцова, М. Корнієнко- Юридика Газета online №13: «Сурогатне материнство: проблеми правового регулювання та судової практики» <https://jur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/surogatne-materinstvo-problemi-pravovogo-regulyuvannya-ta-sudovoyi-praktiki.html>
2. Резолюція Європейського Парламенту щодо Річного звіту про права людини та демократію у світі та політику Європейського Союзу щодо цього питання: Міжнародний правовий документ від 17 грудня 2015 року https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2016-005909_EN.html?fbclid=IwAR3nvC6Y8Abdqc03ABfV7iB8-4ygzZ8d-6hL0lqQr0GBAsh-hOWtAUCZ74E
3. Закон про біоетику: Асамблея прийняла закон у другому читанні Loi bioéthique : l'Assemblée adopte le projet de loi en deuxième lecture https://www.lemonde.fr/societe/article/2020/08/01/loi-bioethique-l-assemblee-adopte-le-projet-de-loi-en-deuxieme-lecture_6047874_3224.html#:~:text=Bio%C3%A9thique-.Loi%20bio%C3%A9thique%20%3A%20l'Assembl%C3%A9e%20adopte%20le%20projet%20de%20loi%20en,doute%20pas%20avant%20janvier%202021.
4. Конвенція ООН про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний правовий документ від 04.11.1950 №995_004// База даних «Законодавство України» /ВР України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. H. W. Chen, J. Tao, Moral exploration of whether surrogate motherhood should be comprehensively prohibited in Hong Kong, [w:] Value and society, (red.) J. Tao, Q. Ren-Zong, Beijing 1997, s. 137-155.
6. Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern (Adoptionsvermittlungsgesetz - AdVermiG) vom 2 Juli 1976, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl176s1762.pdf#_bgbl_%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl176s1762.pdf%27%5D_1530091261737
7. Macierzyństwo zastępcze i jego skutki prawnokarne - Doradztwo Prawne i Podatkowe RB Biuletyn Numer 17 <https://www.russellbedford.pl/o-nas/rb-biuletyn/item/1644-macierzynstwo-zastepcze-i-jego-skutki-prawnokarne.html#:~:text=Macierzy%C5%84stwo%20zast%C4%99pcze%20nazywane%20jest%20inaczej,d%20niego%20na%20przysz%C5%82ych%20rodzic%C3%B3w.>
8. Adoption Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/36/contents>
9. Human Fertilization and Embryology Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/part/1>

Valeriia Berezovska

A review of surrogate motherhood legal regulation: the experience of foreign countries

The article highlights the peculiarities of the legal regulation of surrogacy in the selected foreign countries and defines its regime. The appropriateness of changing the existing legal regulation of surrogacy in Ukraine from permissive to altruistic in order to prevent both surrogate mothers and children from transformation into a commodity has been proved.

Key words. Surrogacy, surrogate agreement, surrogate mother, in vitro, assisted reproduction, assisted reproductive technology.

М.В. Деркач, студент 2м курсу ОС «Магістр», Право
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Роговенко О.В.

Здійснено аналіз новітньої вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює питання правосуддя. Досліджені особливості судової реформи в контексті внесення змін до Конституції України.

Ключові слова: *судова реформа, конституційна реформа.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна розпочала широкомасштабний процес реформ. Зусилля, спрямовані на завершення переходу до сучасної правової держави, повинні бути зосереджені на реформі судової системи, яка має вирішальне значення для зміцнення верховенства права та демократичних інститутів в Україні. В рамках дослідження звертаємо увагу на законодавство України, а також на міжнародні зобов'язання України щодо реформування судової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Над проблемними аспектами новітньої конституційної реформи в частині правосуддя працювали К. Бабенко, М. Кобилянський, М. Лагунова, В. Петренко, О. Святоцький, Я. Романюк, М. Опренко, М. Юркевич та інші. Разом з тим актуальність та важливість досліджуваних питань наразі не втрачає свого теоретичного та практичного значення.

Формулювання мети та завдань дослідження. Аналіз міжнародної нормативно-правової бази та вітчизняного законодавства у сфері правосуддя є метою даної публікації.

Виклад основного матеріалу. Сучасна реформа сектору судової влади є на сьогоднішній день найбільш актуальною в Україні. Були внесені відповідні зміни до Конституції України та прийняте необхідне вторинне законодавство.

Восени 2014 року була створена Рада з питань судової реформи як консультативний орган при Президенті. Ідея полягала в об'єднанні представників Президента, Уряду та Парламенту разом з суддями, практикуючими юристами та експертами від громадянського суспільства з метою розробки необхідних рішень для формування нової політики в сфері правосуддя.

В результаті Верховна Рада України розробила комплексну Стратегію реформування судової влади, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки від 20.05.2015 № 276/2015 р. Документ визначає 5 напрямків судової реформи:

- підвищення незалежності судової влади;
- впорядкування судового управління та системи суддівських призначень;
- підвищення компетенції судової влади;
- підвищення прозорості та підзвітності судової влади;
- підвищення ефективності правосуддя та впорядкування компетенції різних юрисдикцій.

Стратегія передбачала два етапи зміни законодавства у секторі юстиції. В якості першого етапу реформи вона визначила вже прийняті поправки до законів, зокрема, для відновлення довіри до судової влади Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 № 192-VIII. Однак оновлений закон не зміг підвищити рівень довіри до установи сектору юстиції та деполітизувати судову систему. Це стало результатом конституційних обмежень і відсутності політичної волі. З 77 загальних відповідних рекомендацій, запропонованих Радою Європи, лише 27 були повністю враховані, 21 - лише частково, і 15 не враховано. Більше того, Закон створював додаткові проблеми, оскільки дозволяв звільненням раніше голови судів займати свої посади протягом 4 років, тобто вдвічі довший за попередні мандати.

Невиконання вимог громадськості та вирішення питань судової системи і сильний опір з боку окремих представників політичної еліти продемонстрував нагальну потребу перейти до більш радикального другого етапу Стратегії та змін до Конституції.

Окрім вже прийнятих Закону «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII, «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII, Парламент повинен прийняти низку інших законодавчих актів, таких як новий закон про адвокатуру, закон про юридичну освіту та доступ до юридичної професії, процесуальні кодекси.

Ці закони повинні не лише змінити існуюче законодавство відповідно до конституційних змін, але також забезпечити всебічну правову базу, щоб зробити реформу ефективною. Наприклад, поправки до процесуальних кодексів повинні визначати процедури, згідно з якими правосуддя здійснюється в новій системі, закони про адвокатуру, юридичну освіту та доступ до юридичної професії повинні суттєво змінити спосіб навчання юристів і отримання доступу на посади суддів та прокурорів з метою за-

безпечення їх кваліфікації та доброчесності.

Хоча цей процес здебільшого відповідає існуючій Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки від 20.05.2015 № 276/2015, її успіх ще далеко не вирішений. До сих пір незрозуміло, чи існуюча законодавча база передбачає формування достатньо ефективних інструментів для повноцінної реалізації судової реформи. Для виконання своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, Україні ще належить прийняти та впровадити законодавчий пакет, враховуючи вимоги громадянського суспільства та міжнародної спільноти.

Для реалізації Стратегії Україна прийняла низку законодавчих заходів, які завершилися внесенням конституційних змін щодо судової влади разом із новим виданням Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у червні 2016 року. Ці зміни започаткували комплексну судову реформу як частину Стратегії, включаючи деякі надзвичайні заходи, такі як створення цілком нового Верховного Суду України.

Однак досі до кінця невідомо, чи призведе ця реформа до зміцнення верховенства права та ефективної боротьби з корупцією в близькій перспективі. Його всебічність вимагає часу, повинні пройти декілька років до завершення повномасштабних змін, як з точки зору створення належної нормативно - правової бази так і її впровадження.

У той же час реформа вже дала відчутні результати - через конституційні зміни та запровадження електронної системи для розкриття інформації про майно, доходи та витрати, близько 1000 суддів звільнились добровільно, відкривши посади для новачків. Було оголошено створення Громадської ради доброчесності - громадського органу, який буде здійснювати нагляд, процес відбору та перевірки суддів. Нарешті, створено нові слідчі та прокурорські органи, такі як Національне антикорупційне бюро України та Антикорупційна прокуратура для розгляду справ про корупцію на високому рівні.

Наступними кроками української влади, на думку міжнародних експертів, мають бути наступні рішення: прийняття законодавства, яке впроваджує повноцінну судову реформу, поживавлення реформи в інших установах сектору юстиції, слідчих органах та прокуратури; впровадження європейських стандартів, але з умовою пошуку власних інноваційних рішень для вирішення сучасних проблем; зміцнити Громадську раду доброчесності та забезпечити її належне фінансування; вести активний діалог з українським громадянським суспільством, яке і є головним рушієм цієї частини реформи; забезпечувати відкритість для обговорення важливих питань.

Список використаної літератури

1. RESPECT FOR HUMAN RIGHTS DURING THE ARMED CONFLICT IN UKRAINE: JUDICIAL APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND HUMAN RIGHTS LAW. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_2017_ENG.pdf

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

3. Судова реформа в Україні: перші кроки Верховного Суду / О. Г. Яновська // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. - 2018. - № 1. - С. 6-8. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2018_1_3

M.V. Derkach

Judicial reform in the context of constitutional changes in Ukraine

An analysis of the latest domestic legal framework governing justice is made. Peculiarities of judicial reform in the context of amendments to the Constitution of Ukraine are studied.

Key words: *judicial reform, constitutional reform.*

В.Д. Жук, студент 2м курсу ОС «Магістр», Право
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Чернадчук Т.О.

Здійснено аналіз міжнародної нормативно-правової бази, що регулює питання примусового переміщення. Досліджені особливості правового регулювання біженців.

Ключові слова: примусове переміщення, біженець.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне вимушене переміщення осіб у світі спричинене цілою низкою різноманітних факторів, є одним з найбільших викликів, що постали перед світовою спільнотою. За даними Агентства ООН по справам біженців (УВКБ ООН) глобальне переміщення населення досягло нового рівня у 68,5.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Над проблемами правового регулювання біженців працювали М.П. Кобець, К.О. Крахмальова, О.А. Фесенко, В.І. Михайловський та інші. Разом з тим актуальність та важливість досліджуваних питань наразі не втрачає свого теоретичного та практичного значення.

Формулювання мети та завдань дослідження. Аналіз міжнародної нормативно-правової бази у сфері біженства є метою даної публікації.

Виклад основного матеріалу. Держави впродовж століть надавали захист особам і групам осіб, які рятувались від переслідування; однак сучасний режим біженців значною мірою є продуктом другої половини ХХ століття. Як і міжнародне право прав людини, сучасне право біженців бере свій початок після Другої світової війни, а також кризи біженців у міжвоєнні роки, які йому передували. Стаття 14 Загальної декларації прав людини (УДПЛ), яка була прийнята в 1948 році, гарантує право шукати притулку в інших країнах та користуватися ним. Подальші регіональні документи з прав людини розширили це право, гарантуючи «право шукати притулку на чужій території відповідно до законодавства держави та міжнародних конвенцій».

Міжнародною конвенцією, що регулює права біженців, є Конвенція 1951 року про статус біженців та Факультативний протокол до неї щодо статусу біженців 1967 року. Конвенція 1951 р. встановлює визначення біженця, а також принцип заборони виселення та права, що надаються особам, яким надано статус біженця. Конвенція про статус біженців не визначає, яким чином держави-учасниці встановлюють, чи відповідає особа визначенню біженця. Натомість розробка процедури надання притулку та визначення статусу біженця залишається на розсуд кожної держави-учасниці. Це призвело до розбіжностей у правовому регулюванні між різними державами, оскільки уряди розробляють закони про притулок на основі власних правових ресурсів, проблем національної безпеки та історії примусових міграційних рухів. Незважаючи на розбіжності на національному та регіональному рівнях, головна мета сучасного режиму біженців полягає у забезпеченні захисту осіб, змушених покинути свої домівки, оскільки їхні країни не бажають або не можуть їх захистити.

Основними міжнародними стандартами у сфері правового регулювання статусу біженця є наступні документи:

- Конвенція 1951 року про статус біженців;
- Факультативний протокол 1967 року про статус біженців;
- Загальна декларація прав людини;
- Американська декларація про права та обов'язки людини;
- Американська конвенція з прав людини;
- Європейська конвенція з прав людини;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводжень або покарань;
- Конвенція про права дитини та інші.

Стаття 1 Конвенції про статус біженців визначає біженця як особу, яка перебуває за межами своєї країни громадянства або звичайного місця проживання і не може або не хоче повернутися через обґрунтований страх переслідування, заснований на його або її расі, релігії, національності, політичній думці або приналежності до певної соціальної групи. Застосовуючи це визначення, внутрішньо переміщені особи (ВПО) - включаючи осіб, які рятуються від природних катаклізмів та загального насильства, осіб без громадянства, які не перебувають за межами своєї країни звичайного проживання або не зазнають переслідування, та осіб, які перетнувши міжнародний кордон, рятуючись від загального насильства, не вважаються біженцями ні за Конвенцією 1951 р., ні за Факультативним протоколом 1967 р.

Варто зазначити, що Конвенція про статус біженців встановлює ряд обмежень щодо права на отримання статусу біженця. Стаття 1 виключає осіб, які на час дії Конвенції вже отримували захист або допомогу від іншого органу чи агенції ООН. Крім того, стаття 1 виключає фізичних осіб, стосовно яких є серйозні причини вважати, що:

1) він вчинив злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людства, як це визначено в міжнародних документах, розроблених для забезпечення таких злочинів;

2) він вчинив серйозний неполітичний злочин за межами країни притулку до того, як був прийнятий до цієї країни біженцем;

3) він винен у діях, що суперечать цілям та принципам Організації Об'єднаних Націй.

Особи, які добровільно користуються захистом своєї країни громадянства або звичайного місця проживання, або особи, які отримали захист у третій країні, також не вважаються біженцями.

Право біженців та міжнародне право прав людини тісно переплітаються, адже біженці тікають з країн, уряди яких або не можуть, або не хочуть захистити їх права. Крім того, у випадках, коли страх переслідування або загрози життю чи безпеці виникає в контексті збройного конфлікту, закон про біженців також перетинається з міжнародним гуманітарним правом.

Основним принципом закону про біженців, невислання, є зобов'язання держав не виселяти або повертати біженця до «кордонів територій, де його життю або свободі будуть загрожувати внаслідок його раси, релігії, національності, членства в певній соціальній групі чи політичної думки». Конвенція про статус біженців (ст. 33) встановлює невислання загальноновизнаним правом людини. Це прямо зазначено в договорах про права людини, таких як Американська конвенція про права людини і Конвенція проти катувань.

Існує два важливих обмеження цього принципу. Особи, які інакше кваліфікуються як біженці, не можуть вимагати захисту відповідно до цього принципу, якщо є «обґрунтовані підстави» вважати біженця небезпечним для національної безпеки країни перебування або коли біженець, засуджений за особливо тяжкий злочин, становить небезпеку для приймаючої громади.

Звертаємо увагу, що права на отримання притулку та свободу пересування тісно пов'язані між собою, оскільки неможливість повернутися в свою країну є основою заяви про надання притулку, тоді як можливість виїзду зі своєї країни є обов'язковою умовою для отримання статусу біженця відповідно до Конвенції 1951 року [2].

Однак свобода пересування також є ключовим правом біженців у межах країни перебування. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенції про права біженців передбачають, що держави надають біженцям право вибору місця проживання на території та вільного пересування в межах держави. Також ці документи зобов'язують держави-учасниці видавати біженцям проїзні документи, що дозволяють їхати за межі держави, «якщо інше не вимагають вагомні причини національної безпеки або громадського порядку».

Свобода пересування є особливо важливим питанням щодо тривалого перебування біженців у країнах з обмеженими національними ресурсами або обмеженою правовою базою для їх захисту, які, тим не менше, приймають велику кількість біженців. У таких країнах зазвичай практикується перебування біженців у таборах, чим обмежується їх доступ до праці та освіти.

Конвенція 1951 року також захищає інші права біженців, такі як права на освіту, доступ до правосуддя, працевлаштування та інші основні свободи та привілеї, аналогічно закріплені в міжнародних та регіональних договорах про права людини. Для здійснення деяких прав, таких як доступ до судів, біженці мають такий самий статус, які громадяни країни, тоді як з іншими, наприклад, заробітна плата та майнові права, біженці отримують становище, як іноземні громадяни. Незважаючи на те, що основні права захищені Конвенцією 1951 року та договорами про права людини, біженці в різних країнах не користуються повним або рівним юридичним захистом.

Вирішення питань про надання притулку закріплене за кожною окремою державою. Хоча деякі держави, а саме ті, які входять до складу Ради Європейського Союзу, доклали зусиль для прийняття єдиної системи притулку, міжнародні та регіональні органи не мають юрисдикції для розгляду окремих заяв про надання притулку. Незважаючи на відмінності між державами, а іноді і всередині них, існує ряд спільних рис між процедурами надання притулку держав, які мають національні рамки надання статусу біженця.

Список використаної літератури

1. Безуглий П.Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні / П.Г. Безуглий // Політичне життя. - 2018. - № 3. - С. 4-9. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018

2. Конвенція про статус біженців: Міжнародний документ, Коментар від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

3. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа» / О. З. Кхасраві // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 20. – С. 73–76

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

V.D. Zhuk

In the aspect of international standards of legal regulation of refugees

The analysis of the international legal framework governing the issues of forced displacement is carried out. The features of legal regulation of refugees have been investigated.

Key words: forced displacement, refugee.

**ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ
ПРО НАДАННЯ ОСОБІ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ**

Є.М. Запара, студ. 2 курсу (м), спец. «Правознавство»
Сумський національний аграрний університет

Науковий керівник: д.ю.н. професор М.М. Ясинок

У статті розглянуто правове регулювання психічного здоров'я населення, включаючи аналіз судової практики з цього питання.

Ключові слова: психічне здоров'я, принцип презумпції психічного здоров'я людини, психіатрична допомога, психіатричний огляд, психіатрична допомога у примусовому порядку.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими програмами. Україна сьогодні перебуває у складній економічній ситуації, переважно, у зв'язку з пандемією Covid 19 та активно діючим військовим конфліктом на Сході України. Дані ключові події безумовно мають вплив на загальний стан психічного здоров'я населення України. Безсоння, стурбованість, психічні розлади осіб мають тенденцію до постійного збільшення. Сьогодні в Україні на психічні розлади страждають по даним МОЗ біля 4% населення, що в реальних цифрах складає близько 1 700 000 осіб [1]. Така динаміка зберігається із року в рік, але законодавець не достатньо реагує на дані проблеми, не дивлячись на те, що Кабінетом Міністрів України було прийнято Концепцію Загальнодержавної програми «Здоров'я України: український вимір» [2]. Питання судового розгляду справ щодо надання психіатричної допомоги в примусовому порядку стали предметом наукових досліджень. Зокрема, Ю.В. Білоусова [3], Д.А. Гудима [4], М.М. Ясинка [5], які проводили свої наукові дослідження намагаючись розв'язати проблему правового регулювання щодо судового захисту прав, свобод та інтересів особи при наданні останній психіатричної допомоги у примусовому порядку. Не дивлячись на останні дослідження, з представленої проблеми все ж питання психіатричної допомоги у примусовому порядку так і залишається актуальним в цивільному судочинстві.

Мета та завдання дослідження. Метою даної статті є аналіз правової визначеності психічного здоров'я населення, як явища в нашому суспільстві з оглядом на проблему його правового регулювання, включаючи і розгляд цивільних справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Виклад основного матеріалу. Здоров'я громадян України – це найвища соціальна цінність, яка захищається не лише Конституцією України, але і охороняється державою. Так, відповідно до статті 3 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», «здоров'я людини – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [6]. Отже здоров'я людини в цілому, і психічне здоров'я зокрема, є предметом охорони для нашої держави. Разом з тим, проблема психічного здоров'я є характерною не лише для України, а і для багатьох країн світу. Так, за даними статистики в Європі близько третини населення зіштовхується у своєму житті із тими чи іншими психічними розладами здоров'я. Загальний світовий показник в цьому питанні становить 25%. Міжнародна статистика щодо виплат по інвалідності свідчить про значне збільшення кількості хворих із захворюванням, яке пов'язане із психосоціальними порушеннями здоров'я. Так, в Данії 44% коштів від усіх соціальних виплат призначається особам із психосоціальними порушеннями. У Румунії цей показник становить 37%, а у Республіці Молдова – 25% [7].

Такі показники свідчать про те, що психічному здоров'ю населення у світі приділяється все більшій уваги. Однією із причин, які впливають на погіршення психічного здоров'я населення є стрімкий розвиток технологій, роботизації виробництва на основі інформаційних складових, які вимагають від людини високої кваліфікації на ринку праці, що супроводжується високим конкурентним очікуванням, і як наслідок, розвиток психічних захворювань. Більш того, нестабільність у сфері економіки, фінансів, соціального життя в країні не дозволяє людині бути впевненим у завтрашньому дні. Всі ці обставини на фоні військового конфлікту, в який втягнута Україна, пандемії Covid 19 призводять до руйнування психічного здоров'я населення. Прояви синдрому війни у військових, які супроводжуються психозами, необдуманими діями на фоні алкогольної та наркотичної залежності окремих осіб, які після військових дій не змогли належним чином адаптуватись до цивільного життя. Самоізоляція населення під час пандемії, суттєво впливають на загальний психологічний стан нашого населення. Так, за даними МОЗ протягом 2015 р. в Україні зареєстровано 2,0 тис. гострих алкогольних психозів, 26,9 тис. нових випадків хронічного алкоголізму, 3,5 тис. нових випадків захворювань на наркоманію. За даною статистикою, госпіталізації через розлади психіки та поведінки у 2015 році було піддано 297063 осіб [1]. Усі ці дестабілізуючі фактори мають негативний вплив на психічне здоров'я і свідомість наших громадян, що в свою чергу призводить до зростання рівня стресових і конфліктних ситуацій серед населення; збільшенню випадків домашнього насильства та зростанню загального рівня злочинності, як наслідок збільшення кількості психічно хворих.

Така нестабільність у сфері психічного здоров'я призводить до підвищення загального рівня агресивності населення, зниженню рівня суспільної свідомості громадян. Сьогодні соціальні служби просто не спроможні справитися з цією ситуацією, оскільки вони мають незначний штат працівників, який не в змозі охопити всю територію нашої держави. Особливо гостро дане питання стоїть у населених пунктах, які віддалені від міст, районних та обласних центрів. Зміни адміністративно-територіального устрою нашої держави, за рахунок суттєвого укрупнення районів в областях, ще більше поглиблюють і без того складну ситуацію на місцях.

Психічне здоров'я населення знаходиться під захистом держави і урегульовано Законом України "Про психіатричну допомогу" [8]. Там статтею 3 даного Закону передбачена наявність такого поняття, як «презумпція психічного здоров'я». Даним поняттям визнається той факт, що особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених законом. Такий розлад, відповідно до ст. 11 Закону України "Про психіатричну допомогу" проводиться виключно лікарем-психіатром. Тут, потрібно знову згадати про реформу місцевого самоврядування та адміністративно-територіальну реформу щодо укрупнення районів. Такий підхід безумовно призведе до скорочення кількості медичних закладів, які можуть надавати психіатричну допомогу. Практика показує, що у віддалених районах уже сьогодні взагалі не має змоги провести психіатричний огляд особи, надати їй консультаційні послуги чи поради, щодо перших проявів нестабільності у сфері її психічного здоров'я.

Разом з тим, існує велика кількість осіб, які приймали участь у бойових діях на сході України, які безумовно потребують як психологічної, так і психіатричної допомоги. Саме з цих підстав були відкриті центри психологічної реабілітації і лікування учасників АТО, які вже діють на Чернігівщині, Сумщині, в місті Київ та декількох інших містах. Психологи й реабілітологи в таких центрах намагаються комплексно підійти до реабілітації поранених, відновити їх психічне здоров'я. Так, за оцінками ВООЗ, під час надзвичайних ситуацій від депресії і тривожних розладів страждає кожна п'ята людина. В Україні довгий час не було офіційної статистики відносно ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), але з 2015 р. МОЗ України у зв'язку із наростаючою необхідністю, вирішило впровадити збір відповідних даних. Так, у 2015 р. у військовослужбовців та дітей, було зареєстровано: стресовий посттравматичний розлад (у 1149 осіб), реакція на важкий стрес та розлади адаптації у 821 особи, короточасна депресивна реакція (розлад адаптації) – 208 осіб [1].

В цьому зв'язку, М. Кехтер, психолог з багаторічним стажем, звертає увагу на те, що «центри психологічної реабілітації потрібні в усіх регіонах, звідки здійснювали призов у зону АТО. Якщо цього не буде зроблено, у найближчі 20 років, то ми матимемо великі проблеми. Так, в США, в 1970-х роках у 25 % учасників бойових дій, які навіть не мали каліцтва, згодом мали проблеми із загостренням різних психічних та психологічних захворювань, а серед поранених і покалічених таких було 42 %. З цих підстав, близько 100 тис. ветеранів у різний час наклали на себе руки, а від 35 до 45 тис. донині ведуть замкнутий спосіб життя» [9].

В цьому плані суттєвими є питання надання психіатричної допомоги особі у примусовому порядку. Так, у 2013 році до судів України надійшло 5627 справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку [10]. У 2018 році таких справ було 5180 [11]. Безумовним фактом є те, що питання судового розгляду справ даної категорії потребують своєї уваги, як з боку суддів, прокурорів, так і суспільства. Така необхідність пов'язана з тим, щоб жодна людина, яка не має психічних захворювань, не могла бути безпідставно направлена до психіатричного закладу чи примусово була оглянута психіатрами, чи отримала примусове психіатричне лікування амбулаторно. В цьому зв'язку не можливо підходити до розгляду таких справ формально. Кожна особа в таких випадках повинна бути забезпечена правовою допомогою не залежно від того чи бажає вона мати адвоката чи ні. В цьому зв'язку не має проблем, оскільки на території України, відповідно до Закону «Про безоплатну правову допомогу», діє ціла система адвокатів з безоплатної правової допомоги [12]. Безумовно, що особи, які зіштовхуються із проблемами психічного захворювання не здатні належним чином захистити свої права у суді. З цих підстав суди повинні забезпечувати таких осіб професійною правовою допомогою, оскільки дана категорія справ не дивлячись на те, що вона віднесена до справ окремого провадження, є однією із найскладніших як за процедурою її розгляду, так і системою доказів, та суб'єктивним складом учасників процесу. Суттєвими є наслідки таких справ для особи, оскільки, особа по суті позбавляється волі не на підставі кримінального переслідування, а на підставі цивільного судочинства. Нажаль, сьогодні розгляд таких справ настільки формалізований, що судді по суті ухвалюють однотипні за своїм змістом рішення, повторюючи у своїх рішеннях всі мовні звороти та помилки один одного. На фоні відсутності контролю за даною категорією справ з боку суспільства, судді допускають спрощення судових процедур, не звертаючи увагу на формальні висновки лікарів-психіатрів тощо, і самі судові процеси тягнуться доволі довго.

Висновки. Охорона і захист психічного здоров'я населення України, сьогодні стає однією із проблем, яку необхідно вирішувати державі, оскільки невчасне надання особі психіатричної допомоги може призвести до непередбачуваних наслідків створюючи загрозу здоров'ю для оточуючих. Судове втручання у цю занадто складну сферу життя людини є вимушеною мірою, яка обумовлена цілим ря-

дом об'єктивних моментів, які, пов'язані із примусовим наданням особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. Разом з тим кожна особа без виключення, повинна мати право на судовий захист, в тому числі і у сфері свого психічного здоров'я, і в цьому плані повинна бути захищена державою. Саме з цих підстав особливості розгляду справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, потребують подальшого наукового дослідження. Очевидно, що вирішення цієї проблеми потребує діалогу, як з боку медичного наукового кола, так і представників органів судової юстиції та громадських організацій, що покликані здійснювати громадський контроль щодо цих питань. Сьогодні, на жаль ми маємо недостатню освітленість цієї теми, яка виникла в наслідок економічних, соціальних та епідеміологічних потрясінь.

Список використаної літератури:

1. Психічне здоров'я населення України. Аналітично-статистичний довідник 2013 – 2015 рр. Міністерство охорони здоров'я України. Київ, 2016 р. URL: <http://ndips.org/statystychni-danni.html>
2. Концепція Загальнодержавної програми "Здоров'я 2020: український вимір": введений в дію розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.10.2011 р. № 1164-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244717787>
3. А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. Цивільний процес: навчальний посібник / за ред. Ю.В. Білоусова. К.: Прецедент, 2005. С.143
4. Гудима Д. А. Практика Європейського суду з прав людини щодо госпіталізації психічно хворих. Право України. Серія: «Уроки для України». 2015 р. № 10. С. 87–96.
5. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: монографія. Правова Єдність. Київ, 2014 р. С. 227-236
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 22.02.2000 р. № 2802-XII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
7. Імереллі Р. Е., Казачинська К. П., Мойса Б. С., Шум С. С. Права осіб із проблемами психічного здоров'я Дотримання прав людини у психіатричних лікарнях: Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини. К.: КИТ, 2016. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Prava-ljudyny-Psyhiatrychni-likarni-2016-ukr.pdf>
8. Про психіатричну допомогу: Закон України від 19.11.1992 р. № 1489-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1489-14>
9. А. Потіха. Соціально-психологічна та медична реабілітація учасників АТО. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=858:reabilitatsiya-uchasnikiv-ato&catid=8&Itemid=350
- 10.Звіт судів першої інстанції про розгляд у порядку цивільного судочинства за 2013 р.: Форма 2Ц.. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/5533iopoiopo
- 11.Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2018 р.: № 1-ц. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018
12. Про безоплатну правову допомогу: Закон України 02.06.2011 № 3460-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

Y.M. Zapara

Mental health of the population and peculiarities of consideration of cases on provision of psychiatric assistance

The articles discuss the legal regulation of mental health, which includes an analysis of case law on this issue.

Key words: *mental health, principle of presumption of human mental health, psychiatric care, psychiatric examination, compulsory psychiatric care.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

О.В. Кішінець, студент магістратури 2 курсу юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена вивченню правового регулювання ринку косметологічних послуг в Україні. У ході дослідження було з'ясовано, що нормативно-правове забезпечення сфери надання косметологічних послуг станом на сьогодні майже відсутнє. Наразі не існує спеціально присвяченого регулюванню косметологічних послуг закону. Не регулюється дане питання й на рівні кодифікованих актів України. У свою чергу, правова незахищеність клієнтів і неврегульованість ринку косметологічних послуг сприяє не тільки порушенню прав споживачів таких послуг, а й поширенню різноманітних захворювань, у тому числі інфекційних, чим становить загрозу громадському здоров'ю.

Встановлено, що законодавство України не містить визначення дефініції «косметолог». Відсутні законодавчі вимоги щодо якості таких послуг, професійності косметологів, відповідальності за надання послуг неналежної якості.

Крім того, санітарні норми, вимоги до приміщень і безпеки досить застаріли, адже вони не враховують технічні характеристики нового обладнання, особливості сучасних приміщень.

Наголошується, що державне регулювання цієї галузі в Україні вимагає вдосконалення та розробки стандартів, гармонізованих з європейським законодавством, як на парфумерну продукцію, так і на косметику, а також для салонів краси. У той же час, керівництво косметичних салонів повинно усвідомлювати, що бажання постійно покращити свою діяльність, підвищити їх рейтинг у порівнянні з конкуруючими організаціями, неможливо без запровадження системи управління якістю у роботі косметичного салону.

Зроблено висновок про те, що питання недостатності правового регулювання ринку косметологічних послуг в Україні має бути вирішено шляхом прийняття спеціального закону, а також внесення відповідних змін до існуючих нормативно-правових актів, що нині містять вже застарілі стандарти та не відповідають потребам сучасного суспільства.

Запропоновано розробити спеціальний закон з урахуванням зарубіжного досвіду. Зокрема, досвіду США.

Також увагу зосереджено на тому, що в оновленому законодавстві наявність спеціальної освіти і ліцензії на конкретний вид косметологічних послуг має бути обов'язковою вимогою до осіб, які надають косметологічні послуги в Україні. Крім того, за порушення законодавства щодо надання косметологічних послуг доцільно було б передбачити конкретні санкції.

Ключові слова: *правове регулювання, ринок косметологічних послуг, неврегульованість ринку косметологічних послуг, зарубіжний досвід, косметологія.*

Постановка проблеми. З кожним днем дедалі більшої популярності набуває сфера надання косметологічних послуг. Чи не щодня ми чуємо та бачимо рекламу різноманітних косметологічних послуг, салонів краси, косметологічних кабінетів, соляріїв, спа-центрів. У той же час, нормативно-правове забезпечення сфери надання косметологічних послуг станом на сьогодні майже відсутнє. Наразі не існує спеціально присвяченого регулюванню косметологічних послуг закону. Не регулюється дане питання й на рівні кодифікованих актів України. У свою чергу, правова незахищеність клієнтів і неврегульованість ринку косметологічних послуг сприяє не тільки порушенню прав споживачів таких послуг, а й поширенню різноманітних захворювань, у тому числі інфекційних, чим становить загрозу громадському здоров'ю. Зважаючи на вище вказане, на нашу думку, необхідність розробки відповідної законодавчої бази є безперечною. Це обумовлює потребу напрацювання відповідного наукового підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичний аналіз наукових досліджень дає змогу дійти висновку про те, що питанню ринку косметологічних послуг не було приділено належної уваги серед науковців. Зокрема, деякі аспекти цієї теми вивчали: А. І. Садовенко, І. В. Чеховська, В. В. Білоусюк, О. С. Кран, О. В. Послкіна, О. Г. Башура, І. Г. Пересадько та ін. Однак майже поза увагою вчених залишилося питання подальшого розвитку правового регулювання ринку косметологічних послуг в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення правового регулювання ринку косметологічних послуг та визначення подальших перспективи його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні за останні роки спостерігається стрімке зростання відкриття салонів краси, але якість послуг в деяких випадках знаходиться на низькому рівні. Ринок косметологічних послуг активно зростає, а професійна підготовка більшості практикуючих фахівців не відповідає сучасним вимогам, що становить певну загрозу для здоров'я клієнтів косметологічних закладів [4, с.55].

Така ситуація видається цілком логічною з огляду на відсутність належного правового забезпечення ринку косметологічних послуг. Адже наразі в Україні відсутні законодавчі вимоги щодо якості таких послуг, професійності косметологів, відповідальності за надання послуг неналежної якості. Бі-

льше того, законодавство України не містить визначення дефініції «косметолог». Відсутня професія косметолога й у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117 [2].

Як слушно зауважується в науковій літературі [7], «Косметолог» вживається лише у словосполученні з «провізором». Нормативно закріплена така професія як «провізор-косметолог». Водночас відповідно до класифікатора професій ДК 003:2005 [6] в Україні є така професія, як «косметик» (№ 5141.2), що означає фахівець, який займається штучним доданням краси особі, тілу, підтриманням їх здорового стану, свіжості. У той же час, у Класифікаторі професій ДК 003:2010 [3], у Розділі 3 «Фахівці» міститься найменування професій «сестра медична з косметичних процедур». Медична сестра з косметичних процедур може неповну вищу освіту (диплом молодшого спеціаліста), або базову вищу освіту (диплом бакалавра за напрямом підготовки «Медицина», спеціальністю «Сестринська справа», «Лікувальна справа» або «Акушерська справа»), чи бути спеціалістом, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру тощо).

З огляду на вказане, А. І. Садовенко пропонує внести зміни у Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117, передбачивши професію косметолог і розробивши відповідні кваліфікаційні вимоги до професії [7, с.94]. Така пропозиція видається цілком слушною. У той же час, на нашу думку, вбачається доцільність вирішення даного не лише на рівні підзаконних нормативно-правових актів, а й на законодавчому рівні.

Необхідно зазначити про те, що за поділом послуг, які надаються у салонах краси, на естетичні і медичні (косметичні, косметологічні) варто керуватися Національним класифікатором видів економічної діяльності [5] і Державним класифікатором продукції та послуг [1]. У цих нормативно-правових документах виділені розділи 86 «Охорона здоров'я» та 96 «Надання інших індивідуальних послуг». Клас 96.02 класифікатора ДК 009: 2010 «Надання послуг перукарнями і салонами краси» включає: миття волосся, підрівнювання та стрижку, фарбування, тонування, завивку випрямлення волосся та подібні види послуг, що надаються чоловікам і жінкам; гоління та підрівнювання бороди; масаж обличчя, манікюр і педикюр, макіяж тощо. У Державному класифікаторі продукції та послуг є секція 96.02.1 «Послуги перукарські та інші послуги з догляду за зовнішністю», де виділені перукарські послуги для жінок і дівчаток; перукарські послуги для чоловіків і хлопчиків; косметичні, манікюрні та педикюрні послуги; послуги з догляду за зовнішністю, послуги поверхневого пілінгу тощо. Перераховані процедури український законодавець не відносить до медичних і вважає естетичними послугами, які салон краси може надавати без ліцензії [8, с.104]. На нашу думку, наведені положення можуть бути використані у ході розробки спеціального законодавства у сфері надання косметологічних послуг.

Крім того, не можна оминути увагою й той факт, що санітарні норми, вимоги до приміщень і безпеки досить застаріли, адже вони не враховують технічні характеристики нового обладнання, особливості сучасних приміщень і т. д. Це вчергове підкреслює необхідність оновлення нормативно-правового регулювання у досліджуваній сфері.

Державне регулювання цієї галузі в Україні вимагає вдосконалення та розробки стандартів, гармонізованих з європейським законодавством, як на парфумерну продукцію, так і на косметику, а також для салонів краси. У той же час, керівництво косметичних салонів повинно усвідомлювати, що бажання постійно покращити свою діяльність, підвищити їх рейтинг у порівнянні з конкуруючими організаціями, неможливо без запровадження системи управління якістю у роботі косметичного салону.

В оновленому законодавстві наявність спеціальної освіти і ліцензії на конкретний вид косметологічних послуг має бути обов'язковою вимогою до осіб, які надають косметологічні послуги в Україні. Крім того, за порушення законодавства щодо надання косметологічних послуг доцільно було б передбачити конкретні санкції [8, с. 110].

Також доцільно було б взяти до уваги зарубіжний досвід щодо регулювання ринку косметологічних послуг. Зокрема, досвід США. Адже законодавство США містить чіткий перелік послуг, які може надавати косметолог, і санкції за порушення працівниками косметологічних салонів своїх професійних обов'язків [8, с.103]. Так, зокрема, у штаті Огайо сфера косметології регулюється Комітетом, який створює освітні стандарти, здійснює тестування державного ліцензування та видає ліцензії для фізичних осіб та підприємств, що прагнуть надавати різноманітні косметологічні послуги. Комітет розробляє та проводить іспити з мінімальної компетентності для осіб, які прагнуть займатися косметологією. Крім того, Комітет уповноважений інспектувати салони, школи та зони обслуговування на всій території штату Огайо, щоб забезпечити відповідність підприємств та приватних осіб, які пропонують ці послуги відповідно до практики, контролю за інфекціями та стандартів безпеки. Крім того, Комітет також отримує та обробляє скарги громадськості. При цьому, варто зазначити, що скарга може призвести до офіційного розслідування або подальшої інспекції залежно від характеру скаргу. В усіх відношеннях особи (включаючи приватних осіб, салони, школи чи об'єкти засмаги), які, як стверджується, вчинили порушення, мають можливість бути заслуханими відповідно до положень закону.

Необхідно зазначити, що більшість штатів США видають ліцензії особам, що надають послуги в галузі косметології та деяким іншим галузі косметології. Наприклад, більшість вимагає ліцензування

естетиків та манікюрниць. Манікюрниці та естетики повинні мати ліцензію в сорока дев'яти штатах та окрузі Колумбії. При цьому, освітні вимоги до ліцензування на ці послуги різняться в залежності від штату. Єдиний національний стандарт іспиту відсутній. В даний час кожен штат визначає, чи має ліцензія іншого штату бути визнаною чи ні.

При встановленні участі суб'єкта господарювання або фізичної особи у діяльності яка порушує закон і правила штату Огайо, на них може бути накладено дисциплінарне стягнення, включаючи відмову в ліцензії, призупинення дії ліцензії, анулювання ліцензії та / або виплату штрафу. Для прикладу, у 2015 фінансовому році інспекційний персонал Комітету видав 11510 звіти про перевірку. З них винесено 2744 попередження та 1198 порушень. У 2016 фінансовому році інспекційний персонал видав 11 125 звітів про перевірку. З цих перевірок – 1678 винесено попередження та 767 порушень [9]. Як бачимо, тенденція демонструє значне зменшення у виданих порушеннях.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Результати здійсненого дослідження дозволяють зробити висновок про те, що нормативно-правове забезпечення сфери надання косметологічних послуг станом на сьогодні майже відсутнє. Нині можна віднайти лише поодинокі підзаконні нормативно-правові акти у цій сфері. На нашу думку, питання недостатності правового регулювання ринку косметологічних послуг в Україні має бути вирішено шляхом прийняття спеціального закону, а також внесення відповідних змін до існуючих нормативно-правових актів, що нині містять вже застарілі стандарти та не відповідають потребам сучасного суспільства.

Насамкінець, зазначимо, що питання правового регулювання ринку косметологічних послуг потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v457a609-10> (дата звернення: 28.08.2020)
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. ВИПУСК 78 Охорона здоров'я. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02> (дата звернення: 28.08.2020)
3. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 28.08.2020)
4. Кран О. С., Посилкіна О. В., Башура О. Г., Пересадько І. Г. Моніторинг ринку праці в галузі практичної косметології в Україні. *Управління, економіка та забезпечення якості фармацевтики*. 2009. №3. С. 49-57.
5. Національний класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10> 12. (дата звернення: 28.08.2020)
6. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003: 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/vb375609-05> (дата звернення: 28.08.2020)
7. Садовенко А. І. Щодо кваліфікаційних вимог до професії «косметолог» // *Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення*. Харків, 2020. С. 93-95.
8. Чеховська І. В., Білоусюк В. В. Правове регулювання ринку косметологічних послуг: порівняльно-правовий аналіз. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. №15. С. 101–111
9. The Ohio State Board of Cosmetology. URL: http://searchprod.lis.state.oh.us/cm_pub_api/api/unwrap/ready_for_publication/cmte_h_state_govt_sub_1/submissions/cmte_h_state_govt_sub_1_2017-03-07-1130_219/worksheetcosmotology.pdf (дата звернення: 28.08.2020)

O.V. Kishinets

Legal regulation of the cosmetological services market

The article is devoted to the study of legal regulation of the market of cosmetic services in Ukraine. In the course of the research it was found out that the normative-legal provision of the sphere of providing cosmetic services as of today is almost absent. Currently, there is no law specifically dedicated to the regulation of cosmetic services. This issue is not regulated at the level of codified acts of Ukraine. In turn, the legal insecurity of customers and the unregulated market of cosmetic services contributes not only to the violation of the rights of consumers of such services, but also the spread of various diseases, including infectious, which poses a threat to public health.

It is established that the legislation of Ukraine does not contain a definition of "cosmetologist". There are no legal requirements for the quality of such services, the professionalism of cosmetologists, the responsibility for providing services of improper quality.

In addition, sanitary norms, requirements for premises and safety are quite outdated, because they do not take into account the technical characteristics of new equipment, the features of modern premises.

It is emphasized that the state regulation of this industry in Ukraine requires the improvement and development of standards harmonized with European legislation, both for perfumes and cosmetics, as well as for beauty salons. At the same time, the management of beauty salons should be aware that the desire to constantly improve their activities, increase their rating compared to competing organizations, is impossible

without the introduction of a quality management system in the beauty salon.

It is concluded that the issue of insufficient legal regulation of the market of cosmetic services in Ukraine should be addressed by adopting a special law, as well as making appropriate changes to existing regulations that now contain outdated standards and do not meet the needs of modern society.

It is proposed to develop a special law taking into account foreign experience. In particular, the experience of the United States.

Attention is also focused on the fact that in the updated legislation the availability of special education and a license for a specific type of cosmetic services should be a mandatory requirement for persons providing cosmetic services in Ukraine. In addition, it would be appropriate to provide for specific sanctions for violations of the legislation on the provision of cosmetic services.

Key words: *legal regulation, the market of cosmetic services, unregulated market of cosmetic services, foreign experience, cosmetology.*

ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ ЯК НОВИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

І.І. Палій, студентка юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

У статті розглядається інститут права довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, визначено основні риси права довірчої власності, а також проаналізовано переваги та недоліки зазначеного способу забезпечення виконання зобов'язань.

Ключові слова: довірча власність, забезпечення виконання зобов'язань.

Постановка проблеми. 20 вересня 2019 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких актів щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» (надалі – Закон). Вказаний законодавчий акт ввів новий правовий інститут як вид забезпечення виконання зобов'язання – «право довірчої власності».

Право довірчої власності є поширеним явищем в країнах англо-американської системи права, відоме під назвою «траст». Зазначений інститут сьогодні існує в країнах романо-германського права: Німеччині, Франції, Румунії. Серед вітчизняних науковців тривають дискусії щодо доцільності запозичення Україною цього інституту через наявність особливостей трасту, що притаманні саме англо-американській системі права, зокрема, так званого «розщеплення права власності», невідомого для країн континентальної правової системи» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти питання права довірчої власності вивчали вітчизняні й зарубіжні автори. Серед них – І.В. Венедіктова, Ю.В. Курпас, К.Г. Некіт, О.А. Слободян, Л.К. Веретельник, Р.А. Майданик, Л.Ю. Міхеєва, Д.В. Петелін, І.Б. Новицький, Г.Г. Харченко, А.О. Жаданов, Г.В. Буяджи, О.У. Холмс, Ф.У. Мейтленд, М.М. Гаудіозі, Г.Дж. Берман.

Виклад основного матеріалу. Визначення права довірчої власності містить ст. 597-1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). За договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики [2]. Право довірчої власності має досить обмежене коло застосування: може бути застосованим лише при укладенні кредитного договору або договору позики і лише у випадку відсутньої можливості застосувати інший спосіб забезпечення виконання зобов'язання.

Визначення поняття довірчої власності (на іпотечні активи) закріплювалося і в Законі України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19.06.2003 р. Відповідно до ст. 26 довірчою власністю є особлива форма договірних майнових відносин, яка регулює розпорядження платежами за іпотечними активами, переданими установником у володіння, користування і розпорядження управителю. Управитель є довірчим власником іпотечних активів [3].

Необхідно відмежовувати такі поняття як «право довірчої власності» та «право власності». За загальним правилом, право власності складається з трьох основних правомочностей: право володіння, право користування та право розпорядження. При застосуванні довірчої власності довірчий власник не може самостійно, на свій розсуд розпоряджатися річчю, що передана йому в довірчу власність за винятком звернення стягнення на таку річ та з метою вилучення даного предмету для суспільної необхідності. Боржник може і надалі продовжувати користуватися річчю переданою в довірчу власність, але довірчий власник має право перевіряти в якому стані перебуває річ, що передана йому на праві довірчої власності. Такі перевірки здійснюються з метою контролю за об'єктом довірчої власності, щоб не втратив своєї цінності, вразі невиконання боржником зобов'язання на такий предмет підлягає стягненню.

Також потрібно звернути увагу на особливості реалізації права довірчої власності на земельні ділянки. Законом було внесено зміни до Земельного кодексу України відповідно до ст. 89-1 з дня набуття особою права довірчої власності на земельну ділянку до довірчого власника переходять усі права та обов'язки власника земельної ділянки за чинними договорами оренди, емфітевзису, суперфіцію, договорами про встановлення земельного сервітуту.

Довірчий власник земельної ділянки, якщо це передбачено договором, за яким встановлюється довірча власність, може передавати земельну ділянку в користування третім особам лише на праві оренди з такими особливостями: (1) строк оренди землі припиняється з моменту звернення стягнення на земельну ділянку; (2) орендар не може здійснювати на земельній ділянці будівництво, видобування корисних копалин або здійснювати поліпшення, які неможливо відокремити від земельної ділянки без завдання шкоди. Якщо це передбачено договором, за яким встановлюється довірча власність, довірчий власник має право укладати договори про встановлення земельних сервітутів. Строк таких сервітутів припиняється з моменту звернення стягнення на земельну ділянку.

Довірчий власник не має права без погодження із засновником довірчої власності: здійснювати

поділ, об'єднання земельних ділянок; погоджувати документацію із землеустрою; ініціювати питання щодо зміни цільового призначення земельної ділянки; відчужувати земельну ділянку в порядку викупу її для суспільних потреб.

Земельні ділянки державної та комунальної власності не можуть бути об'єктами права довірчої власності [4].

Для з'ясування й окреслення подальших перспектив розвитку вказаного правового інституту необхідно дослідити погляди науковців і практикуючих юристів. Так, А. Гончарук визначає довірчу власність як таку форму власності, особливість якої полягає в тому, що одна особа є власником майна, відчужуваного їй другою особою для певних цілей, вказаних відчужувачем, або засновником. Набувач – довірчий власник – використовує придбане майно не зовсім вільно, а тільки згідно з цілями, які зазначені засновником (відчужувачем). Він здійснює своє право не для себе, а для інших осіб – вигодонабувачів, бенефіціантів. В якості вигодонабувача може виступати як сам засновник, так і інші особи, яких він сам обирає. В результаті здійснюється ніби «розщеплення» права власності, коли одна частина правомочностей (управляти, розпоряджатися майном) належить одній особі, а інша частина – використання вигод, доходів від цього майна – іншому. За своєю природою довірча власність є належним довірчому власникові дуалістичним титулом визначеного метою речового права на довірчий майновий фонд, обтяженого зобов'язанням його здійснення виключно або переважно в чужому інтересі. Таким чином, за юридичною природою довірча власність є речовим правом, яке належить довірчому власнику, що обтяжене зобов'язанням діяти в чужому інтересі. Тому воно здійснюється лише особисто довірчим власником і тільки для мети управління майном, визначеної установником. Зміст права довірчої власності не є абстракцією, а становить повноваження тріади, які здійснюються на власний розсуд довірчого власника, зобов'язаного дотримуватися визначених обмежень своєї діяльності. Після укладення договору тільки довірчий власник виступає єдиним суб'єктом речового права на майно, яке перебуває в довірчій власності. Установник і третя особа (вигодонабувач) мають лише зобов'язальні права [5, с.98]. Довірча власність вигідна кредиту, оскільки йому не слід перейматися можливістю банкрутства довірчого засновника, чого не забезпечує застава (іпотека). Так, дія мораторію на задоволення вимог кредиторів, установленого в процедурі банкрутства, не поширюється на будь-які дії щодо об'єкта довірчої власності. Крім того, об'єкт довірчої власності не може бути включено до ліквідаційної маси довірчого засновника.

Важливим є момент укладання договору, з якого боржник утрачає право власності на майно, що передане в довірчу власність, а отже, не має можливості вчиняти шахрайські дії з таким майном. У всіх державних реєстрах України саме кредитор зазначається як довірчий власник майна, без згоди якого таке майно неможливо відчужити, поділити або закласти [6].

Ч. 4 ст. 5971 ЦК України передбачає обов'язок кредитора запропонувати боржнику надання кредиту під інше забезпечення, перш ніж переходити до довірчої власності. Довірча власність може бути похована, так і не народившись, адже боржники будуть просто відмовлятися від цього інституту і обирати інший, більш зрозумілий вид забезпечення. Наприклад, іпотеку.

Відповідно до ч.3 ст. 5978 ЦК України ціна продажу об'єкта довірчої власності встановлюється довірчим власником одноособово та не може бути меншою за мінімальну ціну, повідомлену боржникові. Ця норма може суттєво порушує баланс прав кредитора та боржника. Адже, на відміну від іпотеки, де ціна визначалася за спільною згодою або оцінювачем, нарівні звичайних цін на майно, у довірчій власності всі «козири» в руках довірчого власника. Довірчий власник може самостійно занизити ціну, але так, щоб боржник все одно не зміг її купити за переважним правом. Після того продати об'єкт за неринковою, низькою ціною і залишити за собою додаткові грошові вимоги до боржника, в розмірі, не покритому відчуженим майном. Довірчий власник не зобов'язаний визначати ціну з урахуванням звичайних (ринкових) цін, чим створюється можливість для маніпуляцій щодо ціни об'єкта довірчої власності. Ч.1 ст. 5977 ЦК України визначає обставини, у разі настання яких довірчий власник зобов'язаний звернути стягнення на об'єкт довірчої власності. До таких обставин, серед інших, належить державна реєстрація рішення про припинення довірчого власника або прийняття судом постанови про визнання довірчого власника банкрутом [7].

На думку науковців окремі положення потребують уточнення. Видається неправильним визначати право довірчої власності як різновид права власності на майно «за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права користуватися та самостійно розпоряджатися таким майном окрім як у випадку звернення стягнення на нього у порядку, встановленому законом». По-перше, необхідним є закріплення у ЦК України уніфікованого визначення поняття права довірчої власності, а не передбачати визначення поняття права довірчої власності для окремого випадку. По-друге, якщо визнавати довірчу власність різновидом права власності, то слід визнавати й наявність у довірчого власника правомочностей володіння, користування й розпорядження майном, але у даному конкретному випадку з певними обмеженнями. Оскільки на сьогодні в Україні панує саме така концепція права власності, за якої до змісту права власності входять правоможності володіння, користування та розпорядження майном. У цьому разі слід просто зазначити, що окремі правоможності можуть бути передані довірчим власником іншій особі, а правоможність розпорядження обмежена випа-

дками звернення стягнення на передане в довірчу власність майно у порядку, передбаченому законом.

Тим більше що далі у тексті самого законопроекту зазначається, що «користування об'єктом довірчої власності здійснюється особою, визначеною у договорі, яким встановлено довірчу власність (далі за текстом – користувач). Якщо таким договором не визначено користувача, таким користувачем вважається довірчий засновник». Тобто в принципі ніщо не заважає визначити в договорі, що користувачем майна буде довірчий власник. Це підтверджує й фраза «режим довірчої власності не поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання об'єкта довірчої власності, якщо інше не встановлено договором, на підставі якого була встановлена довірна власність». І такий підхід є цілком логічним, адже довірна власність встановлюється для забезпечення вимог кредитора, і ніщо не заважає сторонам домовитись, що кредитор буде користуватися переданим йому в довірчу власність майном, отримувати від нього плоди та доходи, які будуть зараховуватись у погашення боргу перед ним» [8, с.79].

Висновки. В законодавстві по-різному трактується поняття «довірна власність». Якщо розглядати цей правовий інститут як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, то можна відмітити наступні особливості права «довірчої власності»: (1) вказаний інститут має досить обмежену сферу застосування і може бути застосований виключно як засіб забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, або за договором позики; (2) довірчий власник хоч і вважається власником переданого в довірчу власність майна, але йому не належать всі права власника, адже він не може розпоряджатися таким майном, а також отримувати вигоду з плодів та доходів такого майна за виключенням випадків, що чітко передбачені законом; (3) довірчий засновник може продовжувати користування переданим у довірчу власність майном, а довірчий власник має право здійснювати регулярні перевірки з метою контролю за збереженням цінності об'єкта довірчої власності; (4) довірчий власник може відчужити об'єкт довірчої власності лише у випадку звернення на нього стягнення у випадку не виконання боржником зобов'язання, або у разі викупу вказаного майна з мотивів суспільної необхідності; (5) реалізація права довірчої власності на земельні ділянки здійснюється з певними особливостями, що передбачені Земельним кодексом України.

З урахуванням всього викладеного вище, можна дійти висновку про необхідність подальшого вдосконалення норм інституту права довірчої власності з метою виправлення помилок та досягнення максимально зручних умов для кожного учасника правовідносин довірчої власності.

Список використаної літератури:

1. Рябчинська А. О. Право довірчої власності в англо-американській та континентальній системах права: порівняльно-правова характеристика /Правове регулювання економіки. 2018. № 17
2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 №435-IV// База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон від 19.06.2003 № 979-IV // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/979-15>.
4. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001 № 2768-III // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>.
5. Гончарук А. А. Право довірчої власності цивільне право. Вісник Національного університету «Одеська юридична академія». 2014. С97-100.
6. Кальницька І., Нечваль Я. Які переваги та ризики має довірна власність як вид забезпечення виконання зобов'язань. URL: <https://zib.com.ua/ua/pda/140474.html> (дата звернення: 20.10.2020).
7. Деркач Д. Колос Ю. Довірна власність: чи є у неї майбутнє в Україні? URL: <https://vkr.ua/ua/publication/dovircha-vlasnist-chi-ie-u-neyi-maybutnie-v-ukrayini> (дата звернення: 20.10.2020).
8. Некіт К. Г. Довірна власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства. Часопис цивілістики. 2019. №21. С. 78-81
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, що до стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон від 20.09.2019 № 132-IX // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/132-20>

Inna Paliy

Trust property as a new way enforcement of obligations

The article considers the institution of trust property law as a way to ensure the fulfillment of obligations. Defining the main features of trust property, and analyzes the advantages and disadvantages of this way to ensure the fulfillment of obligations.

Key words: trust property, ways to ensure the fulfillment of obligations.

Саади Дара Карим Саади, студент-магистрант 2 года обучения, специальность 081 Право
Сумской национальный аграрный университет

Научный консультант: д.ю.н., проф. С.И. Запара

В статье исследуется отраслевой принцип разделения норм в мусульманском праве, понятие и характеристика правовых отношений, которые составляют отрасли мусульманского права.

Ключевые слова: мусульманское право, норма права, отрасль права, отраслевой принцип, правовые отношения.

Мусульманское право в современный период эпохи глобализации по-прежнему оказывает значительное влияние на функционирование правовых систем современных исламских государств, хотя на этом пути есть немало проблем, связанных с застойностью и архаичностью норм классического мусульманского права. В целом это весьма гибкая правовая система, способная адаптироваться к самым различным типам общественного устройства, о чем собственно и может утверждать система мусульманского права.

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что современные тенденции развития мусульманского права представляют не только научный, но и практический интерес. Последнее обстоятельство вызвано рядом взаимосвязанных причин. Глобализационные процессы предусматривают расширение сферы взаимодействия национальных правовых систем, обусловленных необходимостью более тесных правовых связей между странами и народами.

Проблемы мусульманского права не являются обделенными вниманием юридической науки, однако исследовались в основном в зарубежной научной отрасли принципа отражены в трудах: Н. Арманазиса, Р. Давида, М. Марченко, А. Саидова, Л. Сюкияйнен и др.

Мусульманская юриспруденция определяет норму права как общеобязательное правило поведения, установленное высшим законодателем - Аллахом. В то же время норму можно сформулировать прямо - через откровение или косвенно - через выводы, сделанные видными учеными шариата на основании толкования воли Аллаха. По своему содержанию нормы мусульманского права делятся на две основные группы. К первой относятся предписания, содержащие оценки поступков правоверных. Поступки делятся на пять категорий: 1) поступки, которые являются обязательными; 2) рекомендуемые; 3) те, которые разрешаются; 4) те, которые не разрешаются; 5) те, которые запрещаются. Например, Коран запрещает ростовщичество, но позволяет торговлю.

Ко второй группе относятся нормы, в которых сформулированы конкретные правила поведения в отношении определенных ситуаций, а также установлены условия осуществления и последствия определенных действий. Примером могут служить предписания, согласно которым за умышленное убийство принадлежит карать смертной казнью; договор - заключенный душевнобольным, признается недействительным.

Подавляющее большинство норм мусульманского права являются императивными и очень редко могут быть диспозитивными. Исламские исследователи связывают это с коллективистской сущностью норм исламского права, поскольку они направлены на удовлетворение общих потребностей всех мусульман. Фактически, эта особенность является выражением ориентации мусульманского права на закрепление обязанностей мусульман, а не их прав.

Важной особенностью системы мусульманского права является то, что деление его принципов и норм на отрасли, в отличие от законодательно-нормативных правовых систем, не находится в тесной зависимости от его источников. Р. Шарль по этому поводу вполне обоснованно отмечает, что в Коране нормы публичного и частного права перемешаны без всякого соподчинения [7, с. 14].

В трудах мусульманских ученых-юристов отсутствует классическое римское деление на публичное и частное право. Глава следует за главой без всякого логического разграничения вопросов, которые следовало бы отнести или к частному, или к уголовному праву [5, с. 306].

Классификация отраслей мусульманского права была разработана его доктриной, которая изначально видела свою задачу в тематической группировке отдельных нормативных предписаний и только позже (в частности, в связи с необходимостью принятия законодательства, закрепляющего положения мусульманского права) приступила к определению собственно отраслей. По этому поводу были высказаны разные точки зрения. Таким образом, по мнению ряда исследователей, система мусульманского права в целом включает комплекс принципов и норм, регулирующих три основные сферы жизни мусульман: отношения верующих с Аллахом; отношения между людьми; связи между государствами или религиозными конфессиями.

Иногда в самостоятельную группу выделяют нормы, определяющие структуру мусульманского

государства — халифата и его отношения с гражданами (подданными) [1, с. 171]. В других классификациях нормы этой группы наряду с предписаниями, касающимися отношений мусульманского государства с иными государствами, народами и не мусульманскими конфессиями, вообще не принимаются в расчёт.

Вторая группа норм, в свою очередь, была разделена на три основные отрасли - так называемое право личного статуса, деликтное (уголовное) право и совокупность норм, условно называемых, мусульманским гражданским правом (муамалат). Мусульманская правовая доктрина, наряду с этими тремя отраслями, выделяла три других - отрасль норм власти, судебное право и нормы сияра - отрасль, которая условно называется мусульманским международным правом. Эта классификация в настоящее время является наиболее распространенной среди мусульманских юристов. А.Х. Саидов считает уголовное право, судебное право и семейное право основными отраслями мусульманского права [5, с. 306].

Анализ системы мусульманского права показывает, что для этих отраслей характерен неодинаковый уровень развития и заметны различия в механизме реализации их норм. При этом особый интерес представляет соотношение отраслей публичного права и частного права. Правда, традиционная мусульманская правовая доктрина теоретически не различает их и не использует эту терминологию при определении отраслей. Однако на практике разделение на публичное и частное мусульманское право существовало в некотором смысле, если иметь в виду специфику правил, регулирующих отношения с участием мусульманского государства, по сравнению с правилами поведения, которые применялись в частном порядке к отношениям верующих. Мусульманское право в целом — это в значительной мере частное право, возникшее из отношений собственности, обмена, личных неимущественных связей. Главное место в нем занимают правила поведения, ориентирующиеся на религиозные принципы и религиозно-нравственные критерии. Закономерно, что особую и наиболее развитую отрасль представляет собой право личного статуса. По справедливому замечанию Р. Давида, «личное и семейное право, которое содержит нормы ритуального и религиозного поведения, всегда считалось наиболее важным в шариате» [2, с. 171]. Основными институтами данной отрасли являются: брак, развод, родство, материальное обеспечение семьи, обязанности по воспитанию детей, завещание, наследование «по закону», опека, попечительство, ограничение правоспособности и т.п. К частноправовым отраслям относится и гражданское право (муамалат), регулирующее вопросы собственности, различные виды сделок и их обеспечение, порядок исполнения обязательств и т.п. Современные авторы отмечают, что мусульманское право не знает самостоятельной отрасли торгового права, хотя и уделяет заметное внимание разнообразным формам коммерческих товариществ [1, с. 172].

Предписания гражданского права, если его можно называть так без кавычек, в большей мере обеспечиваются до сих пор не столько судьями — кади, сколько специальными органами мусульманской инспекции и контроля — хисба, которые во многих случаях рассчитывают на добровольное исполнение гражданско-правовых обязательств (например, при погашении долга), в случае неподчинения эти органы могли прибегнуть и к принудительным мерам и даже телесному наказанию лиц, виновных в нарушении правил торговли, норм купеческой морали и т.п.

Сейчас мусульманские ученые разделяют свое право на следующие отрасли:

1) Нормы связанные с отправлением религиозного культа. Эти нормы носят чисто ритуальное значение. Но в том и заключается особенность мусульманского права как «права божественного», что эти предписания рассматриваются наряду с нормами, которые регулируют взаимоотношения людей в обществе. Именно поэтому можно привести такой пример предписания из Корана: «Не приближайтесь к молитве, когда вы пьяны, пока не будете понимать, что вы говорите - кроме случаев, когда вы путешественники в дороге, - пока вы не омоетесь» [3]. Это правило поведения рассматривается как общеобязательное и обеспечивается государственным принуждением.

2) Нормы, устанавливающие предписания относительно личного статуса правоверных. В рамках этой области четко различаются нормы, образующие такие институты, как брак, развод, завещание, наследование «по закону», опека, ограничение правоспособности и некоторые другие. Указанные отношения имеют огромное значение в повседневной жизни человека независимо от его социальной принадлежности. Поэтому эти предписания всегда считались наиболее важными в шариате. В Коране около 70 аятов посвящено именно этим вопросам.

Мусульманское право личного статуса наиболее тесно связано с предписаниями ислама. В отличие от других разделов мусульманского права право личного статуса за редкими исключениями применяется только к последователям ислама. Причем даже среди суннитов и шиитов существуют различия в интерпретации положений шариата, касающихся брачно-семейных, наследственных и иных отношений. Во многих странах именно право личного статуса осталось единственным разделом мусульманского права, продолжающим регулировать отношения среди мусульман. В данный раздел входят нормы, регламентирующие порядок заключения и расторжения брака, а также вопросы распределения наследства, ограничения правоспособности, установления опеки и попечительства и др. [4, с. 104].

3) Нормы, которые образуют гражданское право – муамалат. Эту область составляют предпи-

сания, касающиеся вопросов собственности, сделок и их обеспечение, выполнение обязательств и т. д.

Следует сразу же оговориться, что структура мусульманского гражданского права отличается от структуры гражданского права в романо-германской системе. Некоторые исследователи ошибочно включают в этот раздел нормы брачно-семейного и наследственного права. В то же время в мусульманском праве данные группы норм относятся к разделу, именуемому «Право личного статуса» [4, с. 90].

4) Нормы, которые образуют отрасль «властных норм». Здесь объединяются предписания, направленные на урегулирование государственных и административно-правовых (в частности, финансовых) отношений. При этом в Коране и Сунне есть лишь несколько предписаний, которые вошли в состав этой отрасли. Это объясняется тем, что эта отрасль возникла гораздо позже. Основная часть ее норм была сформулирована правоведом.

Несмотря на то, что пророк Мухаммед неоднократно высказывался по вопросам взаимоотношений правителя и общины, он не оставил четких указаний по принципам устройства мусульманского государства. Во многом в этом отношении мусульманское государственное право было сформировано позже таких разделов, как договорное право, закон о личном статусе и т. д., в основу которых был положен прочный фундамент из соответствующих положений Корана, изречений и действия Пророка, а также его сподвижников. Формулирование того, что сейчас называется мусульманским государственным правом, шло параллельно с реальной практикой мусульманских правителей разных уровней. В то же время практика часто опережала теоретическое осмысление многих актуальных проблем государственного устройства мусульманскими юристами. Наряду с теоретическими разработками мусульманских правоведов, стало развиваться административное право, основанное на нормативных правовых актах, издаваемых мусульманскими правителями и часто противоречащее некоторым основным нормам и принципам шариата [4, с. 79].

Влияние мусульманского права прослеживается и в избирательном законодательстве мусульманских стран: в частности, большую часть XX в. во многих из них женщины не могли реализовать свое активное избирательное право¹³. В новом тысячелетии женщины в ряде стран лишены пассивного избирательного права — прежде всего возможности быть избранными на пост главы государства [4, с. 80].

5) Нормы, которые образуют область деликтного (уголовного) права. Они призваны обеспечить защиту пяти основных ценностей ислама, а именно: религии, жизни, разума, продолжения рода и собственности. А поскольку эти ценности определены исламом, то посягательство на них является преступлением и рассматривается как запрещенные Аллахом деяния.

Мусульманское уголовное право основано прежде всего на различии между твердо установленными (хууд) и дискреционными (тазир) наказаниями. К установленным — весьма жестким — мерам наказания приговаривают только за шесть преступлений. Это убийство, прелюбодеяние, ложное обвинение в прелюбодеянии, воровство, употребление спиртных напитков, вооруженное ограбление и бунт. Кроме наказания за перечисленные преступления кади (судья) мог по своему усмотрению наказывать за любое другое нарушение закона. Ему, следовательно, предоставлялась большая свобода усмотрения, и ряд мусульманско-правовых норм были созданы именно таким путем [5, с. 307].

Мусульманская правовая доктрина выработала классификацию преступлений. Наибольшее распространение получила классификация, по которой преступления делятся на три группы: хадд, кисас и тазир.

Преступления группы «хадд» — это преступления, которые посягают на «права Аллаха» (то есть интересы всей мусульманской общины) и виды наказания за их совершение определены Кораном, Сунной. Такими преступлениями признается: кража, прелюбодеяние, разбой, бунт, измена исламу.

Преступления категории «кисас» — это преступления, которые предусматривают наказание за их совершение по принципу талиона. В Коране по этому поводу прямо говорится: «душа — за душу, и глаз — за глаз, и нос — за нос, и ухо — за ухо, и зуб — за зуб, и раны — мечь» [3]. Такими преступлениями признается убийство и телесные повреждения. Предвидя смертную казнь за убийство, мусульманское право допускает возможность применения по выбору потерпевшей стороны одного из трех «кисас» (определенных наказаний): смертную казнь, прощение преступника или выплата выкупа за кровь. При условии, если убийцу прощают законные представители потерпевшего, преступник не может быть приговоренным к смертной казни, а обязуется к выплате выкупа за кровь. За убийство женщины выплачивалась сумма, вдвое меньше.

Если же наследники убитого настаивают на смертной казни, то для вынесения и исполнения смертного приговора преступник и его жертва должны быть «равными» за статью, верой и социальным положением. Эти требования основаны на соответствующих положениях Корана: «Вам предписано возмещение за убитых: свободный — за свободного, и раб — за раба, и женщина — за женщину». Итак, мусульманин обязательно карается смертью за умышленное убийство мусульманина, но не несет такой ответственности за убийство немусульманина или лица, которые изменили исламу.

Преступления категории «тазир» — преступления, посягающие на «права Аллаха» или частные

интересы и наказание за которые определяется в зависимости от конкретного случая. К таким преступлениям, например, относятся невыполнение некоторых религиозных обязанностей, нарушение правил поведения в общественных местах, мошенничество, неисполнение условий гражданского договора и т.п. За преступления категории тазир может назначаться смертная казнь, распятие на три дня без доведения до смерти, избивание палкой, камнями или плетью, вожделение по городу обнаженным, лишение свободы, штраф, устное осуждение и тому подобное. «Тазир» имеет много разновидностей.

б) Нормы связанные с международным правом (сийар). Раздел сийар включает в себя нормы, регулирующие отношения мусульманского государства с внешним миром; вопросы войны и мира (в т.ч. правила ведения джихада); принципы раздела военной добычи; статус представителей других конфессий в мусульманском государстве; и др. Иными словами, данный раздел включает в себя не только нормы, которые признаются западной правовой доктриной в качестве международно-правовых, но и вопросы, относящиеся на Западе к сфере государственного (конституционного) права, и других отраслей. Так, например, регламентация условий и порядка раздела военной добычи может быть отнесена скорее к финансовому праву. В мусульманском же праве данный вопрос относится к разделу сийар [4, с. 162].

Классическое мусульманское право не знает такого раздела, как финансовое право. Вопросы налогообложения по шариату (прежде всего основные параметры, принципы сбора и распределения закята) рассматривались мусульманскими правоведом в разделе ибадат, который включал нормы о религиозных обязанностях мусульман, а также в разделах «Властные нормы» и сийар («международное мусульманское право»). Что касается некоторых финансовых контрактов, то они были размещены в разделе «Сделки» (муамалат). Появление особой группы норм, получившей впоследствии название мусульманского финансового права, было связано с развитием финансовых отношений в мусульманском мире. С приходом западных банков в мусульманские страны перед мусульманами остро встал вопрос о необходимости соблюдения запрета на проценты по займам в контексте новых экономических реалий [4, с. 99].

Таким образом, отраслевой принцип разделения норм в мусульманском праве не соответствует системе права в романо-германской правовой системе (отрасль, подотрасль, институт, норма), хотя по форме во многом с ней совпадает. Мусульманские правовые нормы основаны на религиозных нормах и направлены на защиту основ веры. А система права состоит из правовых отношений, которые составляют отрасли мусульманского права: 1) Нормы связанные с отправлением религиозного культа; 2) Нормы, устанавливающие предписания относительно личного статуса правоверных; 3) Нормы, которые образуют гражданское право; 4) Нормы, которые образуют отрасль «властных норм»; 5) Нормы, которые образуют область деликтного (уголовного) права; 6) Нормы связанные с международным правом, а так же межотраслевые нормы, как, например нормы финансового права.

Список использованной литературы

1. Амджад С. Особенности мусульманского права. Правовая держава: Науковий журнал. 2001. №3. С.169-172
2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. Москва: Международные отношения, 1999. 400 с.
3. Коран. URL: <https://librebook.me/quran> (дата обращения: 26.06.2020)
4. Мусульманское право = Islamic Law: библиогр. указ. по мусульм. праву и обыч. праву народов, исповедующих ислам, на рус. яз. / Учреждение Российской акад. наук, Ин-т Африки РАН; [сост.: Э.А. Урусова, Ю.В. Иванов]. Москва: Изд. дом Марджани, 2010. 320 с.
5. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): Учебник / Под ред. В.А. Туманова. Москва: Юрист, 2003. 448 с.
6. Марченко М. Н. Источники права: учеб. Пособие. Москва: ТК Велби: Проспект, 2008. 760 с.;
7. Мусульманское право. Перевод с французского / Шарль Р. Москва: Иностранная литература, 1959. 142с.

Сааді Дара Карім Сааді

Теоретичні аспекти галузевого принципу диференціації норм мусульманського права

У статті досліджується галузевий принцип поділу норм у мусульманському праві, поняття і характеристика правових відносин, які становлять галузі мусульманського права.

Ключові слова: мусульманське право, норма права, галузь права, галузевий принцип, правові відносини.

Saadi Dara Karim Saadi

Theoretical aspects of the sectoral principle of differentiation of the norms of Islamic law

The article examines the sectoral principle of division of norms in Muslim law, the concept and characteristics of legal relations that make up the branches of Muslim law.

Key words: Muslim law, rule of law, branch of law, branch principle, legal relations.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Б.В. Тарасенко, студент магістратури 2-го курсу юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена дослідженню правових засад забезпечення інформаційної безпеки України в умовах глобалізації. Здійснено аналіз існуючої міжнародної та національної нормативно-правової бази. Досліджено проблеми правового регулювання інформаційної безпеки України. Визначено пріоритети щодо вдосконалення нормативно-правових засад забезпечення інформаційної безпеки України в умовах глобалізації та розроблені відповідні пропозиції.

Ключові слова: глобалізація, інформаційна безпека України, національні нормативно-правові акти, міжнародні правові акти, система правового забезпечення.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Глобалізація інформаційних процесів, що супроводжує світову економічну і соціальну інтеграцію, активно впроваджується в український інформаційний простір, відкриває нові можливості для розвитку нашої держави та водночас викликає ряд загроз, що передусім проявляється в зазіханні на державний суверенітет України. Інформаційна безпека нашої держави потребує вивчення й аналізу існуючої в ній нормативно-правової бази та визначення стратегічних напрямків розвитку і захисту національного інформаційного простору України.

Глобалізація та інформаційна безпека є взаємопов'язаними явищами, тому питання методологічного взаємозв'язку різних галузей права і положень інформаційної безпеки вимагають спеціальних досліджень. Ані Конституція України [1], ані Закон України «Про національну безпеку України» [2], ані Доктрина інформаційної безпеки України [3], ані Закон України «Про інформацію» [4] не містять визначення терміну «інформаційна безпека», а також, багатьох інших понять, що мали би існувати в правовому середовищі цивілізованої держави. Ця прогалина в концептуальних системних документах, присвячених питанням національної та інформаційної безпеки, є істотним недоліком, що призводить до численних дискусій відносно змісту інформаційної безпеки.

За період української незалежності проблему інформаційної безпеки досліджували українські вчені-юристи та фахівці інших напрямків: І. В. Арістова, Р.А. Калюжний, Б. А. Кормич, А. І. Косилова, Н. С. Крилова, В. А. Ліпкан, А. І. Марущак, В. Г. Пилипчук, В. І. Ярочкин, В. М. Брижко, В. І. Гурковський і багато інших. Відмічаючи їх вагомий внесок у розбудову системи інформаційної безпеки України, водночас слід зазначити, що проблема правового регулювання в означеній сфері лишаються до кінця не дослідженою.

Мета статті: визначення основних правових засад щодо забезпечення інформаційної безпеки України з урахуванням умов глобалізації, а також формування певних висновків та пропозицій щодо вдосконалення правових засад в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення визначеної мети будемо вирішувати різні завдання. Передусім зупинимося на дослідженні понятійного апарату. Розглядаючи дане питання, вважаємо за доцільне дослідити визначення змісту таких понять як «глобалізація» та «інформаційна безпека». Поняття «глобалізація» у своїх працях досліджували українські науковці: А.О. Старостіна, З.О. Луцишин, Ю.В. Шишков та багато інших. Але єдиного загальноприйнятого визначення поняття немає та і не може бути через масштабність проблем, які виникають у зв'язку з існуванням загроз інформаційній безпеці. На нашу думку, найбільш доцільне і досить вичерпне поняття «глобалізації» дає А. О. Старостіна. «Глобалізація» – це об'єктивний процес розмивання національних кордонів, як наслідок пошуку прибуткових сфер відтворення капіталу у всіх його формах, що призводить до взаємодії, взаємозалежності, взаємопереплетіння національних економік, формування глобального ринку та світової економічної системи» [5, с.10]. Під національними кордонами варто розуміти території всіх держав світу, що підпадають під вплив процесів глобалізації.

Що ж стосується поняття інформаційної безпеки, то і тут у науковців існують розбіжності щодо загальновстановленого визначення цього поняття. Один із фахівців в даній галузі Б. А. Кормич пропонує наступне визначення: «інформаційна безпека» – це стан захищеності встановлених законодавством норм і параметрів інформаційних процесів і відносин, забезпечує необхідні умови існування держави, людини і суспільства як суб'єктів цих процесів і відносин» [6, с.128]. Звідси випливає, що без встановлення законодавством «норм і параметрів» для кожного інформаційного процесу і для інформаційних відносин розглядати проблему забезпечення інформаційної безпеки не представляється можливим. На моє переконання, найбільш розгорнуте та доцільне визначення поняття інформаційної безпеки дає А.В. Ліпкан, за яким «інформаційна безпека» – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення ін-

формації [7, с.6].

Пропонуємо створити систему правового забезпечення інформаційної безпеки, невід'ємними складовими якої постають нормативно-правові акти міжнародного та національного права. Водночас передбачено існування прямого та зворотного зв'язку між складовими системи. Розглянемо першу складову цієї системи. Дослідження нормативно-правових актів, зокрема міжнародних організацій, що стосуються інформаційної безпеки, допоможуть нам усвідомити шляхи правового вдосконалення національної інформаційної безпеки нашої держави в цілому. Акцентуємо увагу на діяльності передусім міжнародної організації ООН, як інституту глобального управління, здатного забезпечити комплексне вирішення політичної проблеми інформаційної безпеки при найширшому представництві і максимальному врахуванні позицій та інтересів усіх держав світу [8, с.47].

У травні 1996 року в м. Мідранді (ПАР) відбулася конференція «Інформаційне співтовариство і розвиток», де вперше на міжнародному рівні обговорювали питання про розвиток інформаційного суспільства та забезпечення інформаційної безпеки. Цей форум сприяв ухваленню у 1998 році на 53 сесії Генеральної Асамблеї ООН Резолюції № 53/70 «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» і констатував, що «поширення та використання інформаційних технологій і засобів зачіпають інтереси всього міжнародного співтовариства і можуть бути використані проти забезпечення міжнародної стабільності та безпеки, та негативно впливати на безпеку держав» [9]. Тому Резолюція закликає держави-учасниці ООН до розробки та розгляду на найвищому міжнародному рівні угод у сфері інформаційної безпеки та звертається до всіх держав про інформування зазначеної точки зору щодо оцінки проблем інформаційної безпеки.

Проведення цієї важливої конференції сприяло підписанню у вересні 1998 року Президентами Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки Спільної заяви «Про загальні виклики безпеки на зламі ХХІ століття» [10]. Прийнятий проєкт документу передбачав винесення питання про глобальну інформаційну безпеку на розгляд ООН, та розробку міжнародного багатостороннього договору про боротьбу з інформаційним тероризмом і злочинністю. Таким чином, існують усі підстави вважати, що прийняті міжнародні нормативно-правові акти ООН мають глобальний масштаб і відіграють визначальну роль в побудові безпечного інформаційно-правового простору всіх держав світу і України в тому числі.

Відповідно до концепції статті, акцентуємо увагу на аналізі другої складової системи актів забезпечення національної безпеки, а саме, нормативно-правових актах законодавства України. Зважаючи на обмежений обсяг статті, пропонуємо зупинитися на дослідженні основних із них. Передусім, це Основний закон нашої держави – Конституція України [1]. У розділі I ст. 17 Конституції України, зокрема підкреслюється, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1].

Вважаємо вельми важливим, що у Законі України «Про національну безпеку України», підписаному Президентом України на засіданні Ради з національної безпеки та оборони 5 липня 2018 року, а саме в розділі II п. 4 ст.3 цього Закону говориться, що «фундаментальні національні інтереси України та її державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України». Варто наголосити, що окремі статті цього Закону присвячені завданням у сфері інформаційної безпеки, що має виконувати Служба безпеки України (ділі – СБУ): а саме, в розділі IV, ст. 19 зазначеного Закону закріплено, що на СБУ покладається: «контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури», а також обов'язок захисту інформаційної безпеки держави та забезпечення збереження державної таємниці, що і є засобом забезпечення безпеки України» [2].

Проведений аналіз засвідчив, що у IV розділі цього Закону, окрім СБУ в Україні діють і інші органи, що забезпечують інформаційну безпеку держави. Наприклад, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, до обов'язків якої згідно зі ст. 22 цього Закону входить забезпечення системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сфері кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації. Керівництво Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України здійснює Голова Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а його повноваження визначаються законодавством України [2].

Вважаємо, що в умовах розбудови інформаційного суспільства на особливу увагу потребує Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», у ст. 8 якого закріплено наступне: «Державні інформаційні ресурси та інформація з обмеженим доступом, крім державної таємниці, службової інформації та державних і єдиних реєстрів, створення та забезпечення функціонування яких визначено законами, можуть оброблятися в системі без застосування комплексної системи захисту інформації...» [11]. На нашу думку, важливо, що ст.4 цього Закону [11] встановлює порядок доступу до державних інформаційних ресурсів або інформації з обмеженим доступом, а також визначається перелік осіб, що мають право доступу до інформації, яка становить державну таємницю та є важливою для по-

будови інформаційно-захищеної системи держави – України [11].

Водночас, відносини у сфері телекомунікаційних послуг в Україні регулюються Законом України «Про телекомунікації» в якому в п. 4 ст. 40 зазначається, що оператори, провайдери телекомунікацій не несуть відповідальності за зміст інформації, що передається їх мережами. Таким чином, за умов наявності на Інтернет-ресурсах операторів, провайдерів телекомунікацій, матеріалів (інформації), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб, відповідальність за такі матеріали мають нести особи, які їх розміщували. Вважаємо, що на практиці це означає, що в більшості випадків окремі правовласники не в змозі відслідковувати поширення об'єктів, які охороняються (особливо в телекомунікаційних мережах відкритого типу), а відтак – часто позбавлені можливості захищати свої права в цифровому середовищі [12].

Безумовно, одним із основних законодавчих актів у сфері забезпечення інформаційної безпеки України є Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [13]. Аналіз ст. 10 Закону дозволив переконатися, що серед основних завдань внутрішньої та зовнішньої політики держави є завдання, що тим чи іншим чином стосуються інформаційної безпеки країни в цілому. Основними засадами внутрішньої політики в гуманітарній сфері є: «забезпечення свободи засобів масової інформації та безперешкодного доступу до публічної інформації, створення умов для розвитку інформаційних технологій та інформаційного суспільства, широкої інтеграції і доступу громадян до світового інформаційного простору; створення суспільного мовлення та надання державної підтримки національному інформаційному продукту, здійснення заходів щодо захисту національного інформаційного простору [13].

На нашу думку, важливе значення для забезпечення інформаційної безпеки України відіграють укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, рішення Ради національної безпеки і оборони України. Вважаємо, що особливого значення набуває один із указів Президента України в якому затверджено Доктрину інформаційної безпеки України (далі – Доктрина) [3]. Аналіз цього нормативного акту дозволив переконатися, що в ньому закріплено національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. У Доктрині зазначається, що в нашій державі недостатньо розвинена національна інформаційна інфраструктура, тому наша держава не може створювати ефективний опір інформаційній агресії з боку Росії, що на сьогодні є особливо актуальним, і це перешкоджає реалізації національних інтересів України. Далі у Доктрині йде мова про створення в Україні інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них, а також удосконалення повноважень державних регуляторних органів, які здійснюють діяльність щодо інформаційного простору держави [3].

Дійсно, у нашій державі існує необхідність створення законодавчого врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення шкідливої та небезпечної інформації з інформаційного простору України. Якщо в мережі Інтернет, до якої мають доступ громадяни України, ведеться пропаганда війни, національної чи релігійної ворожнечі, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом чи порушення територіальної цілісності України, то це може становити загрозу не лише здоров'ю та життю її громадян, але й державному суверенітету України [3].

Дослідження змісту постанов Кабінету Міністрів України дозволило до другої складової системи правового забезпечення інформаційної безпеки включити передусім наступні постанови: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію» від 19 жовтня 2016 р. № 736 [14], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах» від 29.03.2006 №373 [15]. Водночас знаходиться на розгляді дуже важлива за змістом Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури».

Слід відмітити, що зазначені вище постанови стосуються захисту інформаційної безпеки України та сфер діяльності, де даний захист в умовах глобалізації української спільноти є найбільш актуальним.

Висновки. Таким чином, в Україні створена та введена в дію значна кількість нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини щодо забезпечення інформаційної безпеки України в умовах глобалізації. Водночас, Україна здійснює реформування інформаційної сфери для забезпечення національної участі в міжнародних програмах становлення інформаційного суспільства, гарантування інформаційної безпеки, а також європейської інтеграції для вирішення внутрішніх державотворчих проблем. При цьому, слід зазначити, що технічне регламентування інституту інформаційної безпеки України в умовах глобалізації має достатньо високий рівень, проте досі існують певні недоліки в правовому регулюванні інформаційної безпеки. На нашу думку, необхідно активізувати процес систематизації інформаційного законодавства України. Оскільки є необхідність у забезпеченні якісного правового регулювання питань інформаційного суверенітету та у гарантуванні інформаційної безпеки України, пропонуємо передусім здійснити систематизацію у формі інкорпорації прийнятих нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини у різних галузях суспільної діяльності та сфері

інформаційної безпеки. Для врахування впливу положень міжнародних нормативно-правових актів, звертаємо увагу на проведення правотворчої діяльності щодо адаптації інформаційного законодавства України до міжнародних стандартів у сфері інформаційної безпеки в умовах глобалізації. Це потребує визначення та забезпечення на законодавчому рівні стратегічних напрямів розвитку і захисту національного інформаційного простору, визначення пріоритетів для захисту національних інтересів України, налагодження та закріплення міжнародного співробітництва в галузі інформаційної безпеки України в умовах глобалізації.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 254к96-вр](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%к96-вр) (дата звернення: 24.10.2020).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-19. URL: [https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/ 2469-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text) (дата звернення: 24.10.2020).
3. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 24.10.2020).
4. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року N 2657-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. (дата звернення: 24.10.2020).
5. Старостіна А. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка., 2011. № 128. С. 5—10.
6. Кормич Б. А. Інформаційна безпека : організаційно-правові основи. Київ : Кондор., 2008. 384 с.
7. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції., К.: КНТ. 2006. 280 с.
8. Макаренко Є. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. Вісник Ін-ту міжнародних відносин Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка., 2007. № 2. С. 45-51.
9. Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности: Резолюция ГА ООН від 04 грудня 1998 року № 53/70. URL:[http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/760/05/PDF/N9976005.pdf? Open Eleme net](http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/760/05/PDF/N9976005.pdf?Open+Element) (дата звернення: 24.10.2020).
10. Совместное заявление об общих вызовах безопасности на рубеже XXI века. Дипломатический вестник МИД России., 1998. Октябрь. № 10
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05 липня 1994 року № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 24.10.2020).
12. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> (дата звернення: 24.10.2020).
13. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 24.10.2020).
14. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах: Постанова Кабінету Міністрів України за станом на 13 жовтня 2011 року №373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2006-п#Text> (дата звернення: 24.10.2020).
15. Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 року №736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2016-п#Text> (дата звернення: 24.10.2020).

B.V. Tarasenko

Legal bases of ensuring information security of Ukraine in the conditions of globalization

The article is devoted to the study of the legal basis for information security of Ukraine in the context of globalization. The analysis of the existing international and national legal framework is carried out. Problems of legal regulation of information security of Ukraine are investigated. Priorities for improving the regulatory framework for information security of Ukraine in the context of globalization have been identified and appropriate proposals have been developed.

Key words: globalization, information security of Ukraine, national normative legal acts, international legal acts, system of legal provision.

Б.М. Корнієнко, студент групи ЗЮР – 1901 м, спеціальність «Право»
Сумський національний аграрний університет

У статті висвітлено основні аспекти спадкового права України, досліджуються актуальні питання провадження у справах, що виникають із спадкових правовідносин. Аналізуються питання підсудності спадкових спорів, предмета та засобів доказування у таких спорах, проблемні аспекти пов'язані з визначенням ціни позову у відповідній категорії справ.

Ключові слова: *спадкування, спадкоємець, докази, предмет доказування, ціна позову.*

В цивільному праві складно знайти ще один інститут, який би протягом всієї історії свого існування так часто зазнавав впливу політичних обставин при своєму практичному застосуванні. Як за часів грецьких міст-держав, так і за часів Стародавнього Риму, в ході подій Французької революції кінця 18-го сторіччя, за радянських часів спадкуванню завжди використовували задля досягнення певних політико-економічних цілей, перш за все боротьби з заможними громадянами, унеможливлення фінансування опозиційної діяльності, тощо.

Над темою спадкових спорів працювали такі науковці-правники: Васильченко В. В. [6], Достдар Р. [7], Піцик Х. З. [8], Нестерцова-Собакарь О. В. [9] та інші, які досліджували римське спадкове право на тлі права сучасного, здійснення права на спадкування, а також предмет регулювання спадкового права. Проблеми провадження у спадкових спорах були предметом дослідження доктора юридичних наук, професора, академіка М. М. Ясинка [1,2,3,4], доктора юридичних наук, професора М. П. Курило [1,5].

В Україні спадкові відносини врегульовано Цивільним кодексом України від 16.01.2003 р., якому питанням спадкування присвячена книга шоста «Спадкове право», законами України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р., «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005р., іншими законами, а також прийнятими відповідно до них підзаконними нормативно-правовими актами, як нормами матеріального та процесуального права.

У разі відкриття спадщини до 1 січня 2004 року підлягають застосуванню правила Цивільного кодексу Української РСР.

Розглянемо основні визначення і положення спадкового права у відповідності до ЦК України. Так, згідно ч. 1 ст. 1216 ЦК України спадкуванню є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців); ч. 1 ст. 1217 ЦК України визначає, що спадкування здійснюється за заповітом або за законом; ч. 1 ст. 1218 ЦК України – до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті; ч. 1 ст. 1220 ЦК України – спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою; ч. 1 ст. 1221 ЦК України – місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Цивільний процесуальний кодекс України (від 18.03.2004 р. в редакції закону України від 03.10.2017 р., далі – ЦПК) визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок цивільного судочинства. У відповідності до ч. 1 ст. 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Справи про спадкування розглядаються судами за правилами позовного провадження.

Якщо виникнення права на спадкування залежить від доведення певних фактів, особа може звернутися до суду із заявою про встановлення цих фактів, яка, у разі відсутності спору, розглядається за правилами окремого провадження. Зокрема, у такому порядку суди розглядають заяви про встановлення родинних відносин із спадкодавцем, проживання з ним однією сім'єю, постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, прийняття спадщини, яка відкрилася до 1 січня 2004 року тощо.

Справи по спорах про спадкування можливо розподілити за такими напрямками: 1) справи про право на спадкове майно і розподіл його в натурі; 2) справи про визнання заповіту недійсним; 3) справи про визначення додаткового строку для прийняття спадщини; 4) справи про вимоги за боргами спадкодавця.

У справах позовного провадження учасниками справи є сторони – позивач та відповідач, крім того, за наявності підстав визначених законом, у справу можуть вступити треті особи.

Позивачами по спорах про успадкування можуть бути: особи, які вважають, що мають право на спадкове майно і його розподіл; спадкоємці за законом; спадкоємець, який пропустив строк для подання заяви про прийняття спадщини; кредитори спадкодавця.

Відповідачами - спадкоємці, які прийняли спадщину; органи місцевого самоврядування, якщо інших спадкоємців немає.

Підсудність справ у спадкових спорах визначається загальними правилами підсудності встановленими ст. 27 ЦПК України, а саме: позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування; позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. У разі, якщо предметом спадкового спору є нерухоме майно, а також справи за позовами кредиторів спадкодавця, що подаються до прийняття спадщини спадкоємцями, застосовуються правила виключної підсудності, визначені ст. 30 ЦПК України, зокрема: за місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини (ч. 1 ст. 30 ЦПК та за місцезнаходженням спадкового майна або основної його частини (ч. 3 ст. 30 ЦПК) відповідно.

Ключове значення при розгляді спадкових спорів має процес доказування. Доказами, відповідно до ч.1 ст. 76 ЦПК України, є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків.

Предметом доказування у справах по спорах про спадкування є: факт відкриття спадщини; круг спадкоємців; спадкова маса (яке майно успадковується, його вартість); належність майна спадкодавцю; наявність або відсутність заповіту; чи відносяться особи, що претендують на отримання спадщини, до спадкоємців (до якої черги спадкоємців); чи є спадкоємці тієї ж самої черги; чи призивається ця черга спадкоємців до спадкоємства; чи є серед спадкоємців особи, що володіють правом на обов'язкову частку в спадщині; факт фактичного вступу до володіння; чи не було відмови від спадщини з боку кого-небудь із спадкоємців; чи не має підстав для усунення особи від права на спадкування (ст. 1224 ЦК); недійсність заповіту (волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі); пропуск шестимісячного строку для прийняття спадщини; наявність у спадкоємця поважних причин пропуску строку для прийняття спадщини (знаходження в тривалому відрядженні, тривала хвороба тощо); обставини, які підтверджують, що особа дійсно є спадкоємцем померлого (наявність родинних відносин, факт знаходження в шлюбі з померлим, факт знаходження на утриманні; наявність заповіту); наявність боргових зобов'язань спадкодавця; круг кредиторів; факт позбавлення права вимоги кредитора спадкодавця.

Вказані обставини можуть бути встановлені за допомогою відповідних засобів доказування. Серед них, зокрема: свідоцтво про смерть спадкодавця; свідоцтво про право на спадщину, якщо воно було видано; докази того, що сторони є спадкоємцями (копії свідоцтва про народження, про шлюб, про усиновлення, довідки про знаходження на утриманні тощо); акт опису і оцінки майна; документи, які підтверджують, що майно належало померлому (договори купівлі-продажу, приватизації тощо); заповіт, якщо він є в даній конкретній справі; докази фактичного вступу у володіння (квитанції про сплату податків, внесків страховок, інших платежів тощо); докази відмови від спадщини з боку кого-небудь із спадкоємців; докази усунення особи від права на спадкування; докази того, що спадкодавець не розумів значення своїх дій або не міг ними керувати при складанні заповіту (рішення суду про визнання особи недієздатною, висновок експерта про психічний стан, для чого може бути призначено проведення посмертної психіатричної експертизи); докази поважної причини пропуску строку для прийняття спадщини (медичні довідки, довідки про знаходження у відрядженні, про знаходження за кордоном); документи, які підтверджують борги спадкодавця (розписки, рішення суду, квитанції за комунальні послуги тощо).

Необхідною умовою подання позовної заяви до суду є сплата позивачем судового збору в порядку і розмірах встановлених Законом України «Про судовий збір». Для визначення розміру судового збору, який підлягає сплаті, необхідно визначити ціну позову.

З цією метою, сторони та інші особи, які беруть участь у справі, можуть замовляти оцінку майна. Важливо, що вищевказану оцінку мають право виконувати тільки суб'єкти оціночної діяльності, точніше оцінювачі майна та оцінювачі з експертної грошової оцінки земельних ділянок, у складі яких вони працюють, які відповідають вимогам Закону («Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-III; «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV) та внесенні до Державного реєстру оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності, які здійснюють оціночну діяльність у формі практичної діяльності з оцінки майна та які визнані суб'єктами оціночної діяльності за напрямами оцінки майна та спеціалізаціями у межах таких напрямів.

Спадкові спори є одним з найбільших масивів цивільних справ, які розглядаються судами, таким чином по вказаному напрямку існує велика судово практика. Насамперед це: постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування»; лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування». Крім того, наявна значна кількість постанов (рішень) по конкретних справах, зокрема:

- визнання заповіту недійсним: рішення і постанови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ – постанова у справі № 6-9цс12 від 29.02.2012 р.; постанова у справі № 6-2цс13 від 20.02.2013 р.; рішення у справі № 6-6246св10 від 12.10.2011 р.; рішення у справі

№ 6-44487св13 від 09.07.2014 р.; рішення у справі № 755/20583/13 від 07.04.2015 р.; рішення у справі № 22-ц/796/33/2014 від 09.07.2014 р.;

▪ про визначення додаткового строку для прийняття спадщини: постанови Судової палати у цивільних справах Верховного суду України у справах - № 6-85цс12 від 26.09.2012 р., - № 6-1486цс15 від 04.11.2015 р., - № 6-1215цс16 від 14.09.2016 р.; рішення Білопільського районного суду Сумської обл. у справі № 573/736/17 від 12.05.2017 р.;

▪ про визнання права на земельну частку (пай) в порядку спадкування: рішення Судової палати у цивільних справах Верховного суду України від 28.01.2009 р.; рішення Білопільського районного суду Сумської області – у справі № 573/887/17 від 07.06.2017 р., - у справі № 573/1691/17 від 18.09.2017 р.;

▪ про визнання права власності на майно в порядку спадкування: постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України в справі № 6-167цс12 від 06.02.2013 р.; рішення Білопільського районного суду Сумської області у справах - № 573/2420/16-ц від 28.12.2016 р., - № 573/2391/16-ц від 29.12.2016 р., - № 573/190/17 від 22.02.2017 р..

Незважаючи на те, що правові відносини щодо спадкування детально і ґрунтовно визначені в Цивільному кодексі України, а порядок провадження у спадкових спорах в Цивільному процесуальному кодексі України, інших законах і підзаконних актах, все ж можна констатувати наявність проблемних аспектів в цій сфері. До таких можливо віднести: недостатня урегульованість земельних правовідносин щодо спадкування чинним законодавством; внутрішня суперечливість норм спадкового законодавства, що регулюють однотипні відносини; розбіжності у тлумаченні положень законодавства та недостатня проінформованість учасників спадкових спорів. Таким чином, подальше дослідження вказаної проблематики та напрацювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства має важливе значення для захисту прав та інтересів учасників спадкових відносин.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар, за заг. ред. д. ю. н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. К.: Алерта. 2018 р. 650 с.
2. Ясинок М. М. Особливості доказування в сучасному цивільному судочинстві. /М. Ясинок //міжнар. наук.-практична конференція «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку». Суми, 2010.-С. 156-159.
3. Ясинок М. М. Цивільний процес України. Академічний курс. Підручник. К. – Вид. Фурса, КНТ, 2009.-848 с.
4. Ясинок М. М. Особливості захисту прав особи при визнанні спадщини відумерлою. /стаття/ // Вісник прокуратури – 2009. № 12.- С. 88-93.
5. Курило М. П. Процедури доказування в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві: порівняльно-правове дослідження. / // Судова апеляція – 2016. № 2. – С. 61-68.
6. Васильченко В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права. // Право України. – 2003. - № 6. – С. 119.
7. Достдар Р. Принципи спадкового права. // Підприємство, господарство й право. – 2008. - № 112. – С. 6-8.
8. Піцик Х. З. Права та обов'язки спадкоємця і спадкодавця при спадкуванні за законом: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Ів.-Фр., 2012. - с.164.
9. Спадкове право: навч. посібник (для студ. вищ. навч. закл.) / кол. авт.; кер. авт. кол., канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакарь О. В. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. 2017. – 164 с.

B.M. Kornienko

Features of consideration of hereditary disputes in the order of civil proceedings

The article highlights the main aspects of inheritance law of Ukraine, examines current issues in proceedings arising from inheritance. The issues of jurisdiction of hereditary disputes, the subject and means of proof in such disputes are analyzed, the problematic aspects are related to determining the price of the claim in the relevant category of cases.

Key words: inheritance, heir, evidence, subject of proof, price of the claim.

Wang Jieyu, Student of Law Faculty
Sumy National Agrarian University

The COVID-19 pandemic is an ongoing pandemic of disease 2019 (COVID-19) caused by severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2). The outbreak of the COVID-19 was caused a Public Health Emergency of International Concern. Until now, more than 48.6 million cases have been confirmed, with more than 1.23 million deaths attributed to COVID-19[1]. On 25 March 2020, WTO Director-general Roberto Azevedo said the pandemic would have a huge impact on the global economy. "Recent projections point to a global economic downturn and mass unemployment that will be worse than the financial crisis 12 years ago," he said. Many economies are already in decline as a result of the COVID-19 outbreak. This paper analyzes the impact of COVID-19 on labor relations and the need to strengthen the interpretation of relevant policies to coordinate labor disputes arising from the epidemic.

Key words: COVID-19; impact; countermeasures

The impact of the COVID-19 outbreak on Labor relations

With the sudden outbreak of COVID-19, a series of labor relations problems have arisen. The impact of the epidemic is mainly reflected in the following aspects:

1. Enterprises are affected by the epidemic to lay off employees, causing labor disputes

The outbreak of the COVID-19 has seriously affected people's normal life, especially the normal economic growth, which is a huge shock to the development of society. In the industries of trade, tourism, catering, entertainment, transportation and other industries have had a serious impact. Moreover, the economic downturn in this aspect is persistent, which has brought serious impact on the survival of enterprises, especially small enterprises. Many companies are firing people to keep their businesses open. In addition, some companies are reducing the number of workers to maintain normal business. According to a survey by the Chinese Academy of Social Sciences, Zhejiang University and the Paper Research Institute on the working capacity of enterprises, in response to the epidemic crisis, enterprises will reduce the number of employees, accounting for 34.1 percent of those who will reduce the number of employees by 10 to 30 percent, and 14.3 percent of those who will reduce the number of employees by more than 30 percent [2].

2. As the number of labor disputes increases, the harmony of labor relations is facing great challenges.

Due to the outbreak of COVID-19, the normal operation of enterprises has been affected, so the number of labor disputes has gradually increased. Some Labour disputes have increased as a result of the COVID-19 outbreak. An important issue in current Labour relations is the protection of workers' rights affected by the COVID-19 epidemic. Among them, the more prominent types of disputes include: first, employment discrimination, labor relations confirmation and other disputes occurred in the process of concluding labor contracts. Second, disputes over labor contracts caused by layoffs. Wholesale and retail, cultural and entertainment, catering, accommodation, tourism and other industries will see severe layoffs. In the process of lay-offs, there may be labor disputes due to improper handling. Third, after the end of the epidemic, enterprises took a series of measures to recover as soon as possible, such as adjusting the position, shifting the rest, extending or shortening the working hours, reducing the labor remuneration, etc, which caused labor disputes caused by employees' dissatisfaction [3].

How to settle the labor dispute under the COVID-19

1. Establish a timely coordination mechanism

The harmony of labor relations is very important to the society, which is not only related to the lives of the people, but also related to the stability of the country. At the moment of a COVID-19 outbreak, coordination mechanisms for early warning and timely response are needed. It is not the best effect to rely only on after-effect relief after the dispute occurs. The major departments of the state shall establish a whole-process coordination mechanism for labor disputes involving labor dispute resolution departments and human resources management departments. Strengthen the monitoring of enterprises' employing behavior and do a good job in preventing labor disputes. We should strengthen the role of mediation in labor disputes, and timely alleviate existing labor disputes to prevent further deterioration of labor disputes. Further supervision should be conducted on labor disputes that have been resolved to prevent the recurrence of labor disputes.

2. Develop appropriate measures based on the extent of the COVID-19

The impact of COVID-19 has been felt globally, but the extent of the impact varies depending on the severity of the outbreak and the industry. This should be taken into account when formulating relevant policies and responding to them. On the one hand, unnecessary measures should be taken to avoid excessive burdens on enterprises and workers, and on the other hand, inadequate measures should be taken to prevent the control of the epidemic and the normal resumption of work and production. In dealing with labor relations caused by the epidemic, different measures should be taken according to the specific situation. At the same time, the production and operation of enterprises are often located in a certain link of the industrial

chain, and their labor and employment are not limited to the supply of local workers. The impact of coVID-19 on labor relations should be analyzed in detail, not only in the case of local covid-19, but also the specific location of local clustered industries in the industrial chain, as well as relevant conditions such as labor supply and input [4].

Conclusion

The outbreak of COVID-19 has influence the economy heavily and further affected Labour relations, leading to Labour disputes. There is still great uncertainty and continuity in the future development of the epidemic. We should formulate corresponding prevention and resolution measures according to the extent of the epidemic and different types of labor disputes. It is not only necessary to solve the existing labor disputes, but also to formulate corresponding preventive measures.

References:

1. Zhao Haitao, Zhu Jingyuan. On labor Disputes and Solutions during epidemic Prevention and Control -- A Case study of Sanmenxia City, Henan Province: Information on Trade Unions, 2020. 36-37p..
2. Liu Bingquan, Li Wenjing, Zhao Pingqian. Research on the impact of COVID-19 on labor relations and countermeasures: China Labor, 2020.31-38p.
3. Zhao Ping, Ding Yun. Impact of COVID-19 on China's export trade and countermeasures: China Economic and Trade Guide, 2020. 38-39p.
4. Hu Xinjian. Study on the impact of COVID-19 on labor relations and countermeasures: Ningbo Economy (Sanjiang Forum), 2020. 30-32p.

Ван Цзею

Вплив COVID-19 на трудові спори та контрзаходи

Пандемія COVID-19 – це триваюча пандемія 2019 року (COVID-19), спричинена тяжким гострим респіраторним синдромом коронавірусу 2 (SARS-CoV-2). У цій роботі проаналізовано вплив COVID-19 на трудові відносини та порядок вирішення трудових спорів, що виникають під час епідемії.

Ключові слова: COVID-19, трудові спори, заходи реагування

**РОЗВИТОК ТА ПРОБЛЕМАТИКА НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ****А.М. Гордієнко**, студентка

Сумський національний аграрний університет

У статті висвітлені проблеми, що стосуються визначення правової природи наказного провадження, особливості реалізації даного права та квестії даного провадження в цивільному судочинстві України. Розглянуті наукові позиції вчених та практикуючих юристів, дозволили зробити висновки про визначення наказного провадження, проблемні питання та запропонувати певні шляхи вирішення неточностей ЦПК, з метою удосконалення теоретичних та практичних аспектів у даному провадженні.

Ключові слова: наказне провадження, цивільна процесуальна форма, судовий наказ, спрощення цивільного судочинства.

Постановка проблеми. Форсування цивільного процесу – це максимальне його прискорення у поєднанні з високо ефективним захистом прав та свобод, законних інтересів, з приводу суспільних відносин. Для того, щоб пришвидшити процес судового розгляду цивільних справ використовують різні способи, це такі як: спрощення процесу, технічне удосконалення судів та розширення їх працівників, усунення недоліків у законодавстві та інше. Якщо виникає питання, чому ж саме зараз відбувається динамізація цивільного процесу, то тут все просто. Наразі стрімко розвиваються суспільні відносини і на фоні цього виникає велика кількість правових спорів. Економічні та інші спірні питання в Україні являються приводом для того, щоб спростити цивільну процесуальну форму. Затвердження наказного провадження у чинному процесуальному законодавстві – це результат звичайної динамізації цивільного судочинства, про що свідчить його історія. Даний спосіб спрощення цивільного судочинства є характерним етапом європейського процесуального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна виділити таких науковців, які досліджували інститут судового наказу: О. Угриновську, С. Фурсу, Я. Зейкана, В. Тертишнікова, Г. Тимченка, М. Штефана, В. Кравчука, С. Щербак. Окремі питання наказного провадження в різний час досліджували також такі українські вчені та юристи, як І. Бейцун, О. Великорода, Г. Джумагельдієва, О. Куценко, Д. Липницький, Д. Луспеник, Я. Романюк, М. Свідерська, Г. Фази́кош та інші.

Тому **метою** статті є саме аналіз розвитку наказного провадження, його проблематика на основі динамізації цивільного процесу.

Виклад основного матеріалу. Вивчення історії зародження та розвитку наказного провадження має велике значення для розуміння процесуальної природи судового наказу. Як відомо з історії держави та права, велика кількість правових явищ бере свій початок саме з Давньоримської держави. Цивільне судочинство не виняток. Становлення державності та зародження права у Стародавньому Римі має велике теоретико-прикладне значення для практикуючих юристів та правників.

Значний вклад у вивчення причин, передумов та процесу спрощення цивільного судочинства у Стародавньому Римі внесли багато науковців, серед яких, на нашу думку, варто виділити Н. Білогруда, І. Новицького, І. Покровського, Є. Салогубову [1, с. 375].

Окреслюючи характерні риси правосуддя різних періодів розвитку Римської держави, можна відзначити, що його вдосконалення саме і відбувалося за рахунок спрощення процедури захисту цивільних прав. Особливими засобами такого захисту, які фактично були модифікаціями адміністративно-правового впливу, у Стародавньому Римі стали інтердикти та *restitutio in intergrum* (поновлення у попередньому стані) [2, с. 116]. Саме преторські інтердикти можна вважати першоджерелом судового наказу. Інтердикти – це консульські або преторські накази, шляхом видачі яких державна влада втручалася в цивільні правовідносини. Консул (претор) проводив спеціальне розслідування, яке називалося *causae cognitio*, і якщо визнавав, що є те чи інше правопорушення, то наказував порушникові дотриматися імперативного безумовного припису [3, с. 112–113].

Спрощені процедури в судочинстві багатьох європейських країн в середні віки були пов'язані з неявкою сторін у судові засідання. Про це свідчать Польська Правда 13-го ст., Записи Магдебурзького права (14 ст.), Законник Стефана Душана (14 ст.) і Повний Звід Статутів Казимира Великого (15 ст.). Неявка в суд призводила не до заочного розгляду справи, а до програшу її стороною, що не з'явилася: відповідач автоматично програвав спір, а позивач втрачав право на позов [4, с. 316–317].

І ось через багато років намагання затвердити, прийняти, хоча такі спроби й були у 14-15 ст., коли Московія видавала безсудні грамоти, пізніше у 1864 році був наказ імператора Російської імперії Олександра II, щодо змін у судоустрої та судочинстві у Статуті цивільного судочинства, а через 25 років у 1889 були затверджені та опубліковані «Правила поведінки для земських начальників і міських суддів», відповідно до яких земським начальникам та міським суддям надавалося право видавати акти до виконання без попереднього судового розгляду. Та не так склалося, як бажалося, через брак коштів та замалого штату працівників суду, судова реформа не отримала позитивного закінчення. Із

проголошенням на теренах України етапу правління радянської влади, Статут припинив свою дію, на зміну йому вийшла постанова Народного Секретаріату про введення народного суду. В якій йшлося про скасування окружних судів, судових палат, військових, морських, комерційних, волосних і мирових судів, установи прокуратури, адвокатури, слідчих приставів і нотаріату. І лише 2004 року разом із прийняттям Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), наказне провадження було введене в цивільне судочинство України, як розділ II «Наказне провадження».

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, норми розділу II ЦПК про наказне провадження зазнали значної редакції, в результаті чого процедури видачі судового наказу, а також його скасування, значно змінилися [5]. Та й за останні роки законодавство змінювалося декілька разів, наприклад у 2017 році були внесені зміни до підстав відмови у видачі судового наказу, а у 2018 році відбулося коригування строку коли наказове провадження набуває законної сили [6].

Норми про наказне провадження у вітчизняному ЦПК розроблені з урахуванням досвіду зарубіжних країн, таких як Німеччина, Франція, США та інших, де судовий наказ застосовують, насамперед, для стягнення на користь стягувача грошових коштів. Якщо розглянути досвід вищевказаних країн, то можна зазначити, що правила видачі судового наказу в українському цивільному процесуальному законодавстві достатньо аргументовані. Цей крок законодавця позитивно оцінили наукові кола й практики.

Аналізуючи чинне законодавство, можемо сказати, що наказне провадження – це цілком самостійний вид провадження, а не його стадія. Відповідно до ЦПК, наказне провадження, як стадія у цивільному процесі, не передбачене, зате йому надано статус окремого виду провадження (ст. 19 ЦПК), і ми повністю підтримуємо законодавця. Відомі вітчизняні й зарубіжні процесуалісти, аналізуючи правову природу наказного провадження, розуміють її по-різному. Наприклад, В. Аргунов [7, с. 12–13], Т. Сахнова [8, с. 57–58], М. Шакарян [9, с. 551] вважають, що наказне провадження – це юридична процедура, тобто є лише розпорядженням судді і здійснюється поза рамками цивільної процесуальної форми. Серед українських учених такі погляди поділяє С. Щербак, вважаючи, що у наказному провадженні відсутні основні ознаки правосуддя, тобто справа не розглядається в судовому засіданні й немає складної цивільної процесуальної форми [10, с. 73–74].

Інші дослідники (В. Аргунов, І. Колядко) визначають наказне провадження як частину окремого провадження, тобто відсутній спір про право у цих справах. М. Треушніков [11, с. 31], взагалі відносить наказне провадження до непозовних проваджень у цивільному судочинстві.

Ю. Єфимова вважає, що необхідно розглядати наказове провадження як процесуальну процедуру, в результаті якої відбувається виконання вимог стягувача», на основі тези про відсутність процесуальної форми у даних справах [12, с. 14]. На сьогодні чинне законодавство повністю підтримує дану думку, так як назва суб'єктів судового наказу співпадає з назвою основних учасників виконавчого провадження (стягувач та боржник).

На думку М. Вікут, судовий наказ – це провадження й водночас судочинство, під час якого суд здійснює повний цикл провадження. Тобто, можна з впевненістю сказати, що судовий наказ є реалізацією в цивільній процесуальній формі судової влади. Це один із видів цивільного судочинства, поряд із позовним і окремим провадженнями [13, с. 209].

Наказне провадження не можна виводити за рамки цивільного процесу чи вважати, наприклад, допроцесуальною процедурою, так як чіткі правила його регламентації передбачені в ЦПК України. На наш погляд, наказне провадження є окремим і самостійним видом цивільного судочинства. Такої ж позиції дотримується С. Загайнова, наголошуючи на тому, що правосуддя слід визначати не за обсягом здійснюваних процесуальних дій, не за розгорненістю процедури, а залежно від того, чи досягають у рамках цієї процедури завдань, окреслених сьогодні перед судовою владою у цивільному процесі. З впевненістю можна стверджувати, що стягувач реалізує свої права, отримуючи судовий захист, шляхом видачі судового наказу. Наказне провадження, іншими словами, оперативне та реальне поновлення порушених прав, свобод та законних інтересів. Ні в якому разі не можна стверджувати, що спрощена процедура видачі судового наказу чимось применшує його значення порівняно із судовим рішенням [14, с. 217].

Спрощені провадження мають особливу систему процесуальних гарантій прав заінтересованих осіб, до того ж, ця система не може бути менша, ніж у загальному порядку. В ході видачі виконавчого наказу усувається правовий конфлікт, тому наказне провадження, безумовно, є спрощеним судочинством.

Спрощеність, найголовніша ознака наказного провадження. Ще є таке поняття як альтернативність, котре законодавче забрали у позивачів. Після прийняття оновленого Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ЦПК змінило наказне провадження з альтернативного позовному процесу, на обов'язкову процедуру, щодо вимог, зазначених у ст. 161 ЦПК України А подати до суду позивач з позовною заявою з тих же підстав може лише за умови скасування судового наказу. Метою таких змін є розвантаження судів від розгляду в повноцінному порядку справ, які можуть бути вирішені в спрощеному вигляді.

Таким чином, можемо зробити наступні **висновки**:

1. Проведений аналіз наукових досліджень вчених та правників, дає можливість констатувати, що наказне провадження – це самостійний, спрощений вид провадження в цивільному процесі, застосування якого базується на достовірних письмових документах, які підтверджують матеріально-правові вимоги стягувача (позивача).

2. Наказне провадження базується на документарності, виключності, спрощеності, але нажалі не альтернативності. На нашу думку, необхідно надати позивачу можливість вибору між позовним та наказним провадженнями.

3. Законодавство весь час знаходиться в системі реформування, тому будь-які зміни є очевидними. Але хотілось би запропонувати певні можливості удосконалення не лише цивільного судочинства, а й в цілому системи судострою: впровадження нових інститутів позасудового вирішення спорів та популяризація наявних, зміна підходів до формування однакової судової практики та надання прерогативи превентивним засобам, ввести можливість користування спрощеною системою у судах на різних рівнях та різної форми юрисдикції.

4. Важливим елементом, а скоріш недоліком, на який необхідно звернути увагу законодавцям під час внесення змін до ЦПК, слід вважати дослідження достовірності документів, які надає стягувач. Адже у чинному ЦПК відсутні норми про перевірку доказів, що не виключає можливість судової помилки під час видачі судового наказу.

Список використаної літератури:

1. Свідерська М. В. Зародження спрощеного цивільного судочинства у Стародавньому Римі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи»*. (11 квітня 2008 р., Тернопіль). Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 375–379.

2. Новицкий И. Б. Римское право. 7-е изд., стереотипное. М., 2002. 310 с.

3. Салогубова Е. В. Основные гражданские процессуальные институты римского права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 1995. 210 с.

4. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / под ред. В. М. Корецкого. М.: Госюриздат, 1961. 960 с.

5. Про судострої і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453–VI URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>

6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9697>

7. Аргунов В. Н. Судебный приказ и приказное производство. *Законодательство*. 1998. № 2. С. 11–18

8. Сахнова Т. В. О судебных процедурах в цивилистическом процессе, или к вопросу о дифференциации процессуальной формы: *Сборник научных статей «Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства»*. Краснодар, 2005. С. 53–62.

9. Гражданское процессуальное право: учебник (под ред. М. С. Шакарян). М.: Проспект, 2004. 580 с.

10. Фурса С. Я. Цивільний процес України: проблеми і перспективи: науково-практичний посібник. К.: Видавець Фурса С. Я., 2006. 448 с.

11. Гражданский процесс: учебник для юридических вузов. (под ред. проф. М. К. Треушникова). 2-е изд., испр. и доп. М.: Новый Юрист, 2000. 400 с.

12. Ефимова Ю. В. Специализация гражданско-процессуальной деятельности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». Саратовская государственная академия права. Саратов, 2005. 26 с.

13. Гражданский процесс России: учебник. (под ред. проф. М. А. Вукот). 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2005. 480 с.

14. Загайнова С. К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе. М.: Волтерс Кливвер, 2007. 400 с.

A.M. Gordienko

Development and problems of criminal proceedings in civil judiciary of Ukraine

The article highlights the problems related to determining the legal nature of injunctive proceedings, the peculiarities of the implementation of this right and the purpose of this proceeding in civil proceedings in Ukraine. The considered scientific positions of scientists and practicing lawyers allowed to draw conclusions about the definition of injunctive proceedings, problematic issues and to suggest certain ways to solve the inaccuracies of the CPC, in order to improve the theoretical and practical aspects of this proceeding.

Key words: *injunction proceedings, civil procedural form, court order, simplification of civil proceedings.*

СООТНОШЕНИЕ И ВЗАИМОСВЯЗЬ ДЕФИНИЦИЙ «МУСУЛЬМАНСКОЕ ПРАВО», «ИСЛАМСКОЕ ПРАВО», «ШАРИАТ», «ФИКХ»

Наджм Салан Латиф Наджм, студент-магистрант 2 года обучения, специальность 081 Право
Сумской национальный аграрный университет

Научный консультант: д.ю.н., проф. С.И. Запара

В статье исследуется соотношение понятие «мусульманское право», «исламское право», «шариат», «фикх» которые используют компаративисты, проанализировать мнение ученых, которые являются сторонниками противопоставления этих базовых понятий, так и мнения ученых, которые считают эти понятия тождественными.

Ключевые слова: мусульманское право, исламское право, шариат, фикх.

Мусульманское право - это феномен, не имеющий аналогов. Мусульманская правовая система обладает характеристиками сложной правовой системы, которая стремится регулировать широкие сферы человеческого поведения в соответствии со своей парадигмой, которая определяет, что является правильным, а что нет. Классическая мусульманская юриспруденция основывается на монотеистическом мировоззрении, которое рассматривает Бога как первоисточник закона и именно религия - основа современного законодательства в государствах, в которых официально признан государственной религией Ислам.

Первые серьезные исследования мусульманской правовой системы начались в Западной Европе во второй половине XIX столетия и продолжают сегодня. Среди классических научных работ по исследованию данной темы можно назвать работы Х. Бехруза, Д.В. Лукьянова, Л.Р. Сюкияйнена, А.Я. Сухарева, Мехди Санаи и прочих ученых.

Цель нашего исследования – изучить и проанализировать дефиниции «мусульманское право», «исламское право», «шариат», «фикх», которые используют ученые-правоведы и ответить на следующие вопросы: во-первых, есть ли различия между понятиями «мусульманское право» и «исламское право» и как они соотносятся между собой? Во-вторых, определить соотношение понятий «шариат» и «фикх».

В исследованиях украинских и российских авторов, опирающихся по преимуществу на англоязычные источники, как правило, встречаются оба термина [2, 7, 11, 15]. При этом «мусульманское право» можно встретить чаще, чем «исламское право». Нет единства и среди авторов, обращавшихся к трудам на арабском языке. Употребление обоих понятий можно встретить у одного и того же автора. Так, классический труд ведущего специалиста по фикху Л. Р. Сюкияйнена называется «Мусульманское право: Вопросы теории и практики» [13, с. 3]. Однако в последующих работах Л. Р. Сюкияйнен употребляет термин: «исламское право», когда говорит о фикхе в целом или о его отдельных аспектах, в т.ч. о правовой культуре [14, с. 97].

Обратимся к справочной литературе. Так, например, в «Толковом словаре русского языка» Т.Ф. Ефремовой прилагательное «мусульманский» имеет три значения: 1) соотносящийся по знач. с сущ.: мусульманство, мусульмане, связанный с ними; 2) свойственный мусульманству, мусульманам, характерный для них; 3) принадлежащий мусульманам [4].

В том же словаре даются следующие значения прилагательного «исламский»: 1) соотносящийся по значению с существительным: ислам, связанный с ним; 2) свойственный исламу, характерный для него [4].

В юридической энциклопедии под мусульманским правом подразумевается - система права, сложившаяся в 7-12 вв. в Арабском халифате, которая действует в различных вариантах в современных странах ислама. В этом же источнике находим определение исламского права, которое приравнивается к понятию шариат и рассматривается как комплекс юридических норм, а также религиозно-обрядовых установок, имеющих силу закона прежде всего в странах, где ислам является государственной религией [17].

Таким образом, если мы говорим: «мусульманское право», мы имеем в виду, что это право строго регулирует жизнь мусульман и практически не затрагивает немусульман. Если мы используем прилагательное «исламский», то этим мы, прежде всего, указываем на происхождение и связь этой правовой системы с исламом.

Понимание права в мусульманском (исламском) мире коренным образом отличается от понимания права в западной, прежде всего европейской, культуре. Мусульманское право рассматривается как совокупность основанных признаков, а именно неразрывную связь права и Ислама; регулирования исламским правом общественных отношений только между мусульманами; исламское право состоит преимущественно из обязанностей человека и санкций за их нарушение; архаичный, казуальный и формальный характер права; несистематизированный характер права [7, с. 144-148].

Как уже было сказано, современная юридическая наука не содержит единого определения му-

мусульманского права. Ориентируясь на его характерные черты, компаративисты дают разные определения рассмотрим некоторые из них. Так, Л.Р. Сюкияйнен трактует мусульманское право как систему действующих юридических норм, поддерживаемых государством и выражающих интересы господствующих социально-политических сил [13, с. 5]. В свою очередь К. Цвайгерт и Х. Кетц определили его иначе: «Исламское право (шариат) представляет собой совокупность норм или правил, полученных из божественного открытия, которыми обязан руководствоваться верующий мусульманин, если он хочет исполнить свой долг» [16, с. 447]. В энциклопедическом справочнике «Правовые системы стран мира», мусульманское право сформулировано как одна из основных правовых систем (правовых семей) нашего времени, как комплекс социальных норм, основой и основным компонентом которых являются религиозные институты и заповеди ислама, а также морально-правовые нормы органично связанные с ними и проникнуты религиозным духом [12, с. 831]. Д. Лукьянов определяет исламское право, как религиозно-правовую систему, регулирующую общественные отношения внутри общины, исповедующей ислам, которая в основном состоит из обязанностей и имеет архаичный, казуальный и формальный характер [7, с. 150].

Мусульманское (исламское) право - это совокупность поддерживаемых государством религиозных, морально-этических и правовых норм, которые сформированы на основе ислама и его толкования учеными-богословами и правоведами, регулируют отношения внутри мусульманской общины [11, с. 301].

Иногда в различных источниках, особенно публицистического характера, мусульманское право отождествляется с понятием "шариат", что, по нашему мнению, является не совсем точным.

В исламской традиции термин «шариат» используется для обозначения начертанного Аллахом пути, следуя по которому правоверный достигает мирского совершенства и благополучия, а после своей земной жизни может рассчитывать на божественную милость. Например, в содержащемся в Коране обращении Аллаха к своему Посланнику: «Потом Мы наставили тебя, Мухаммад, на путь велений веры. Следуй же по нему...» [6]. Указанный путь назван по-арабски «шариатом». Общий лингвистический смысл этого термина становится яснее, если учесть его происхождение от глагола «шара-а», который неоднократно встречается в Коране в значении «предписывать, устанавливать что-либо в качестве обязательного» [14, с. 98].

Шариат (от арабск. "Шариа" - правильный путь к цели) - это комплекс закрепленных в Коране и Сунне предписаний, которые определяют убеждения, формируют религиозные и морально-этические ценности мусульман, а также устанавливают их правила поведения [9, с. 60].

Шариат классифицирует поступки людей по пяти правовым предписаниям: а) ваджиб (обязательное) — действие, совершение которого для мусульман обязательно (ежедневная пятикратная молитва, пост в течение месяца рамадана, исполнение взятых обязательств и др.); б) харам (запретное) — поступки, которые мусульманин не должен совершать и которых ему следует избегать (в частности, насилие, ложь, воровство, супружеская измена); в) мандуб, или мустахабб (рекомендуемое, одобряемое) — богоугодное, но не обязательное поведение (подавание нищим, добровольные молитвы сверх предписанных, гостеприимство, прощение обидчиков и др.); г) макрух (неодобряемое, осуждаемое) — формально не запрещенное действие, которое не рекомендуется совершать (курение, жестикуляция во время молитвы, скупость, расточительность и др.); д) мубах, или джаиз (дозволенное) — действие, совершение которого разрешено и не влечет ни наказания, ни поощрения (еда, сон, женитьба, путешествие и др.). Согласно установкам шариата, всякое действие считается разрешенным (дозволенным) до тех пор, пока не будет найдено убедительное доказательство его запретности (харом) [8].

В шариате освещаются, с точки зрения Ислама, как светские, так и религиозные проблемы. В нем сведены в единую систему законы, регулирующие хозяйственную жизнь, нормы морали и этики, мусульманские обряды, праздники и многое другое, определяющее поведение верующих и порядок жизни всей мусульманской общины. В шариате подробно излагаются запреты, перечисляются дозволяемые, одобряемые и порицаемые поступки. «По замыслу мусульманских правоведов, шариат и его законы должны охватывать жизнь и деятельность мусульманина от колыбели до могилы...» [5, с. 4].

С начала мусульманское право начали называть «шариат», однако со временем появилось понятие «фикх», которым стали именовать процесс получения юридических знаний о понятиях и явлениях, которые конкретно не упоминались в священных книгах ислама - основных источниках мусульманского права. Сегодня мусульманское право обозначают двумя понятиями «шариат» и «фикх», которые часто употребляют как синонимы, взаимозаменяемые слова, между которыми можно поставить знак равенства, хотя и достаточно условно. Однако различие между этими двумя понятиями существует [3].

М. Садовский указывает, что в современной мусульманской юриспруденции выделяют три наиболее типичные мнения, касающиеся шариата и фикха: 1) Шариат содержит в себе религиозную догматику (акаид) и этику (шлак) и так называемые, практические нормы, которые регулируют очистку культа (ибадат) и межчеловеческие отношения (муамалат). 2) Шариат и фикх не соотносятся между собой как часть с целым, поскольку эти понятия имеют только четко определенную сферу, и при этом

достаточно узкую линию пересечения. 3) Фикх не является элементом шариата и они не пересекаются с ним в одной части. Их согласованность надо понимать как связь между причиной и следствием [10, с. 22-23].

Необходимо отметить, что мусульманское право (фикх) является неотъемлемой частью законов шариата. Шариат определяет нормы сельскохозяйственной деятельности, условия аренды и составления земельного кадастра; рассматриваются вопросы производства и потребления продуктов питания, взимания налогов с мусульман и неевреев; правила, регулирующие финансовые и торговые операции; также включает правила забоя животных, охоты и рыбалки - при этом все проблемы рассматриваются в шариате с точки зрения ислама. Раньше в мусульманских странах с духовными судьями-кади заключались даже такие акты, как договора купли-продажи, аренды земли и домов, займа денег и т. д. Благодаря этому влияние религии на общественную и частную жизнь было намного сильнее, чем в христианских странах или в странах Дальнего Востока, где государственное, уголовное и гражданское право не зависело от религии и где законы издавались светскими властями [5, с. 5].

Шариат основан исключительно на Коране и Сунне - словах Аллаха. Все установки и предписания носят религиозный характер, однако выступают регуляторной основой правовой стороны жизни мусульман. Именно от шариата со временем развились такие отрасли права как административное, конституционное, гражданское, брачно-семейное, уголовное и другие, то есть шариат стал общей основой для формирования мусульманского права. Шариат как отдельная отрасль науки пережили процесс становления в VII-IX вв., то есть в период после смерти Мухаммеда и до завершения формирования Арабского халифата как целостного государства. Основными источниками шариата есть Коран и Сунна. В этих книгах мусульмане могли найти ответы на спорные вопросы и воспользоваться словами Пророка в отношении той или иной ситуации, ведь они представляют собой жизнеописание Мухаммеда - образец жизненного пути для каждого правоверного.

Ни в западной, ни в самой мусульманской правовой науке нет единого подхода к определению структуры шариата и соотношение между его составляющими частями. В целом можно выделить следующие основные элементы шариата: акид - теоретическое богословие; алак - морально-этические принципы и нормы; фикх - собственно мусульманское право как нормативная составляющая шариата и религии ислама. В отличие от положений акид и алак, нормы фикха имеют преимущественно практическое значение, поэтому в некоторых школах мусульманского права считаются практической частью шариата.

Таким образом, несмотря на то, фикх понимается западными юристами как общее право, однако эти две категории не являются аналогичными. Фикх - процесс получения знаний об исламе через юриспруденцию. Слово «фикх» в переводе с арабского языка означает «глубокое, полное понимание». В простейшем определении понятия «фикх» - это систематизированные знания о правилах поведения мусульманина. Исламские юристы считают, что знания Божьих правил люди получают тогда, когда четко осознают что нужно, запрещено, рекомендовано, неуместно [3].

Считается, что в Коране или Сунне можно найти ответы на самые разнообразные вопросы из повседневной жизни мусульманина, однако иногда ответ на нужный вопрос не удается найти. В тех случаях мусульманские правоведы стремятся прийти к выводам, используя два метода: аналогию «кияс» или историческое согласие общества «иджма». Выводы, полученные таким путем, составляют достаточно широкий массив законов. Именно поэтому фикх называют методологией юриспруденции, или учением о происхождении, источниках и принципах, на которых основывается исламская юриспруденция. То есть, фикх это совокупность отраслей юриспруденции которые обусловлены требованиями времени и неуклонным развитием общества.

По сути, фикх состоит из двух частей - Ибадат, регулирующим отношения правоверного с Богом, и Муамалат, который регулирует поведение мусульманина себе подобных. То есть только Муамалат является категорией, подобной западного понятия права, однако и Муамалат и Ибадат рассматриваются как равноценные элементы мусульманского права и их нарушение одинаково влечет наступление правовых последствий. Так, законодательство Марокко, Иордании и Пакистана предусматривает уголовную ответственность за несоблюдение поста во время священного месяца Рамадан.

В определенной степени шариат и фикх различаются также и по системе источников. Если источниками шариата являются в основном Коран и Сунна, которые были созданы в VII - IX в., то источниками фикха - также есть и другие, более поздние, источники.

Принципиальное отличие Шариата от христианского права и других религиозных законодательных систем заключается в том, что последние, хоть и функционировали на протяжении многих веков, никогда не заменяли полностью сосуществовавшие с ними светские правовые нормы, тогда как мусульманский мир с момента возникновения Ислама в VII в. и вплоть до конца XIX в., по существу, не знал других законодательных систем, кроме Шариата [5, с. 6].

Соглашаясь с мнением Р.И. Беккина, говоря о фикхе-праве в целом можно использовать оба прилагательных (мусульманское и исламское). Когда же речь заходит о конкретных разделах, то здесь необходимо учитывать особенности правового регулирования. Так, например, если рассматри-

ваются брачно-семейные или наследственные отношения, то здесь уместным будет говорить о мусульманском праве (то есть, относящемся к мусульманам). Применительно же к такому разделу, как «финансовое право», целесообразнее будет использовать прилагательное «исламский», как минимум, по двум причинам: 1) данный раздел в ходе своего формирования испытал и продолжает испытывать сильное влияние других правовых систем, 2) нормы, входящие в раздел, регулируют отношения всех участников финансовых отношений, — независимо от их религиозной принадлежности [1, с. 430].

Итак, следует отметить, что среди ученых-правоведов сегодня не выработано однозначного подхода к взаимодействию понятий «мусульманское право» и «исламское право», «шариат» и «фикх», среди ученых есть как сторонники противопоставления этих базовых категорий, так и исследователи, которые считают эти понятия тождественными. По нашему мнению, дефиниции «мусульманское право» и «исламское право» являются синонимичной парой, а «шариат» и «фикх» соотносятся как целое и часть, то есть фикх является частью шариата, которая собственно и регулирует правовые отношения.

Список использованной литературы:

1. Беккин Р.И. Исламское или мусульманское право? (К вопросу о правовых аспектах исламских финансов). *Проблемы современной экономики*. 2013. № 4 (48). С. 429-430
2. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: Підручник. Одеса: Фенікс, 2009. 464 с.
3. Войтович Х.М. Поняття «Шаріат» та «Фіх» та їх співвідношення у мусульманському праві. URL: <http://radnuk.info/statti/553-istprava/14962--lr--lr-----.html> (дата звернення: 09.07.2020)
4. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. URL: <https://www.efremova.info/> (дата обращения: 07.07.2020)
5. Керимов Г. М. Шариат: Закон жизни мусульман. Ответы Шариата на проблемы современности. Санкт-Петербург: «Издательство «ДИЛЯ», 2009. 512 с. URL: https://www.studmed.ru/view/kerimov-gm-shariat-zakon-zhizni-musulman-otvety-shariata-na-problemy-sovremennosti_74df301e256.html (дата обращения: 07.07.2020)
6. Коран. URL: <https://librebook.me/quran> (дата обращения: 27.06.2020)
7. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі: монографія. Харків: Право, 2015. 352 с.
8. Мехди Санаи. Мусульманское право и политика URL: https://bookz.ru/authors/mehdi-sanai/musul_ma_610.html (дата обращения: 27.06.2020)
9. Попова И.А. Источники мусульманского права. *Бизнес в законе*. 2009. №4. С. 60-61
10. Садовський М. Шаріат і фік — головні терміни мусульманського права. *Вісник Львівського університету*. 2009. Вип. 49. С. 20-25
11. Скаун О.Ф. Общее сравнительное правоведение: основные типы правовых систем мира. Киев: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 464с.;
12. Сухарев А.Я. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник. Москва: Норма— Инфра-М, 2001. 976с.
13. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право: вопросы теории и практики. Москва, 1986. 238с. URL: <http://kursach.com/biblio/0010005/000.htm> (дата обращения: 26.06.2020)
14. Сюкияйнен Л.Р. Исламское право: взаимодействие юридического и религиозного начал. *Ежегодник либертарно-юридической теории*. 2007. Вып. 1. С. 97–107
15. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва: Издательство НОРМА, 1996. 432 с.
16. Цвайгерт К., Кёtz Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х тт., Том I. Москва: Международные отношения, 2000. 480с.
17. Юридична енциклопедія: в 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ.: «Українська енциклопедія», 1998. URL: <https://leksika.com.ua/legal/> (дата звернення: 07.06.2020)

Наджм Салан Латіф Наджм

Співвідношення і взаємозв'язок дефініцій «мусульманське право», «ісламське право», «шаріат», «фіх»

У статті досліджується співвідношення понять «мусульманське право», «ісламське право», «шаріат», «фіх», які використовують компаративісти, проаналізувати думки вчених, які протиставляють ці базові поняття та думки вчених, які вважають ці поняття тотожними.

Ключові слова: мусульманське право, ісламське право, шаріат, фіх.

Najm Salan Latif Najm

Correlation and interconnection of definitions "Muslim law", "Islamic law", "Sharia", "Fiqh"

The article examines the relationship between the concepts of "Muslim law", "Islamic law", "Sharia", "fiqh" which are used by comparativists, analyze the opinion of scientists who are supporters of opposing these basic concepts, and the opinions of scientists who consider these concepts to be identical.

Key words: Muslim law, Islamic law, Sharia, Fiqh.

УДК 347.73
**ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
ОКРЕМІ ПИТАННЯ**

І. М. Гримайло, студентка 2 курсу, спеціальність «Право», ОС «Магістр»

У статті визначено сутність системи фінансового забезпечення, її складових елементів, аналіз сучасного стану в Україні та розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку.

Ключові слова: фінансова політика, інноваційний розвиток, внутрішні і зовнішні чинники, стратегія.

Постановка проблеми. На даний час Україна знаходиться в дуже складних умовах: з однієї сторони, обравши шлях розбудови демократичної, правової, економічно розвинутої держави, в країні проводяться відповідні реформи; з іншої сторони – триває агресія з боку Російської федерації, що не дає можливості проводити реформи більш якісно і ефективно. Успішна фінансова політика є одним з основних урядових завдань будь-якої держави. Для України перехід на інноваційний шлях економічного розвитку потребує здійснення принципово нової фінансової політики держави.

У наукових джерелах українських вчених, як на наш погляд, недостатня кількість робіт з викладенням системного уявлення про модернізацію економіки на основі технологічного інноваційного оновлення, а також обґрунтуванням принципів формування фінансово-інноваційної політики і механізмів її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем фінансової політики у сфері забезпечення інноваційного розвитку України присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Грицай О. І., Федулова Л. І., Геєць В. М., Ігнатюк А.І., Яфінович О. Б. та багато інших. Попри це, все ще існує необхідність в його подальшому дослідженні, що дасть цілісне уявлення щодо означеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку – економічні відносини з приводу фінансування інноваційної сфери шляхом відтворення Бюджету розвитку, створення міжрегіональних інноваційних фондів, мережі венчурних підприємств, розвитку інноваційного кредиту і страхування та інших заходів реалізації інноваційних проектів. Якісна взаємодія всіх складових елементів системи фінансового забезпечення передбачає наявність ефективної інноваційної інфраструктури, важливим елементом якої є інституційно-фінансова складова.

Суб'єктами державної політики щодо залучення фінансового капіталу є Національне агентство України з реконструкції та розвитку; Українська державна кредитно-інвестиційна компанія; Палата незалежних експертів з питань іноземних інвестицій; Координаційна рада з питань інвестиційно-клірингового співробітництва; Валютно-кредитна рада Кабінету Міністрів та Державний інвестиційно-кліринговий комітет.

Основні завдання даних інститутів визначимо як формування державної політики при взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та закладами з метою залучення кредитів, грантів, іноземних інвестицій тощо; контроль за використанням наданих коштів; запобігання конфліктам між інвесторами та органами виконавчої влади; надання гарантів при залученні кредитів та ін.

Зміст фінансової політики інноваційного розвитку полягає у визначенні курсу, завдань і напрямів діяльності держави у сфері інвестицій та інновацій. Відповідно до змісту вітчизняною фінансовою наукою сформульовані найважливіші завдання такої політики:

- розробка науково обґрунтованої концепції інноваційного розвитку держави;
- визначення основних напрямів мобілізації й використання фінансових ресурсів для інноваційного розвитку на перспективу і поточний період; при цьому виходять із шляхів досягнення визначених цілей, передбачених економічною політикою, враховуючи зовнішні та внутрішні чинники, можливості зростання бюджетних ресурсів;
- здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення окриплених цілей [1, с. 21].

На фінансову політику впливає ряд чинників, які в економічній літературі називають внутрішніми і зовнішніми. До зовнішніх чинників відносять залежність держави від економічних взаємовідносин з іншими державами, експортних можливостей самої держави, її інтеграції зі світовими економічними системами.

Внутрішніми чинниками вважаються організація грошового обігу, стабільність грошової одиниці, стан розвитку економіки, соціальної сфери, кредитування тощо.

Формування фінансової політики інноваційного розвитку є дуже складним процесом, оскільки її роль у суспільстві специфічна, суперечлива, багатоаспектна і залежить від об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема рівня соціально-економічного розвитку, обраної моделі економічної системи тощо. Найважливішою проблемою цієї політики є поєднання суперечливих, але взаємопов'язаних між собою функцій фінансового регулювання в умовах обмеження фінансових ресурсів та наявності специфічних інтересів різних суб'єктів фінансових відносин. Вирішення проблем можливе за умов чіткого формулювання мети і завдань, домінантів і пріоритетів і, головне, принципів фінансової

політики [1, с. 25].

Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку тісно пов'язана з усіма напрямками фінансової політики, зокрема податковою, бюджетною, грошово-кредитною, інституційною, соціальною та іншими видами політики. Результати фінансової політики інвестиційно-інноваційного розвитку явно відображаються на динаміці соціально-економічного розвитку суспільства.

Залежно від ланок фінансової системи фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку включає: фінансову політику держави, фінансову політику суб'єктів господарювання та фінансову політику домогосподарств.

Нормативно-правове регулювання фінансової політики інноваційного розвитку держави здійснюється за такими державними актами, як Конституція України, Закони України, «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та ін.

Кабінет Міністрів України 10 липня 2019 року прийняв розпорядження, якою було схвалено Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року.

Згідно Стратегії, проведений порівняльний аналіз стану інноваційної системи України відносно світового рівня на основі міжнародних індексів свідчить, що Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні нововведення у вигляді ідей, наукових розробок, патентів. Серед конкурентних переваг України варто виділити такі:

- відповідно до Глобального індексу конкурентоспроможності - висока ємність ринку, якість вищої, середньої та професійної освіти;
- відповідно до Глобального індексу інновацій основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал, тобто знання та навички, якими володіють люди, що дають змогу їм створювати цінність у світовій економічній системі. Його ефективна реалізація і є головною конкурентною перевагою [2].

Протягом 2013-2018 років в Україні схвалено майже 40 стратегічних документів галузевого рівня, що стосуються розвитку інновацій в тій чи іншій сфері.

Розробляються Стратегія розвитку промислового комплексу України, Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року, Стратегія низьковуглецевого розвитку до 2050 року.

Їх аналіз свідчить, що всі документи містять заходи щодо підтримки інноваційної діяльності у кожній окремій сфері. Проте відсутній документ, який є крос-секторальним, тобто таким, що спрямований одночасно на розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах економіки, який забезпечуватиме системність таких заходів та спрямований на розвиток як технологічних, так і соціальних інновацій в різних сферах, створення високих технологій та їх впровадження [2].

Зважаючи на зазначене, дана Стратегія спрямована на вирішення питань розвитку інноваційної діяльності, спільних для всіх сфер діяльності, та розвиток зв'язків між суб'єктами, що створюють і впроваджують новачії. Стимулювання впровадження новачій в окремих галузях діяльності належить до компетенції центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах, з урахуванням положень цієї Стратегії.

Правильно сформована інвестиційна політика повинна сприяти стабілізації економіки та розвитку її складових, підвищувати ефективність процесів відтворення, використовуючи новітні форми та методи управління активами. Як результат, відбувається реструктуризація виробничих відносин, підвищується рівень відповідальності виробників за результати власної діяльності, ринок отримує нові товари та послуги, створюються передумови для появи ефективних власників [3].

Для реалізації стратегічних завдань в Україні, на нашу думку, доцільно провести такі заходи:

- викоринити фінансові зловживання та корупцію;
- оздоровити державні та корпоративні фінанси;
- відновити нормальне функціонування банківської сфери;
- удосконалити податкову систему;
- знизити соціальну напругу;
- оптимізувати ставки за банківський кредит;
- оптимально розширити фінансову самостійність регіонів і суб'єктів господарювання у межах єдиної держави;
- збалансувати бюджети всіх рівнів і державні цільові фонди;
- збалансувати товарні та грошові потоки;
- удосконалити фінансові відносини із зарубіжними країнами;
- оптимізувати структуру державних видатків та розширити сфери інноваційного фінансування;
- стимулювати інноваційну діяльність суб'єктів господарювання;
- підвищити ефективність використання державної власності.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що для формування фінансової політики інноваційного розвитку необхідним є наявність певної стратегії. Стратегічний курс передбачає реалізацію і визначення комплексу відповідних заходів щодо сприяння науково-технічного прогресу. Відповідно, за умов глобалізації Україна має виробити чітку стратегічну політику свого надійного позиціонування на глобальному і європейському рівнях. Її мають спрямовувати на чутливе випереджальне реагування на динамічні зміни, що відбуваються у світовій економіці, з метою здійснення цілеспрямованих заходів для забезпечення виходу української економіки на високий рівень міжнародної привабливості і здатність сталого розвитку за інноваційною моделлю.

Успіх інноваційної політики України на глобальному ринку мають визначати обсяги фінансових ресурсів, які вона отримує ззовні, а також із внутрішніх джерел для реалізації інноваційних проектів з метою розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва, динаміка зростання частки високотехнологічного експорту, підвищення зацікавленості зарубіжних компаній і висококваліфікованих спеціалістів у співпраці з українськими підприємствами. У цьому аспекті необхідно обґрунтовано підходити до питання визначення пріоритетних напрямів стимулювання інноваційної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : моногр. / за ред. В. Г. Дем'янишина. Тернопіль : ТНЕУ. 2014. 464 с.
2. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>
3. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : моногр. / М. І. Крупка, Д. В. Ванькович, Н. Б. Демчишак, М. І. Кульчицький. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2011. 404 с.
4. Яфінович О. Б. Фінансова політика інноваційного розвитку: сутність та цілі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 127. С. 37-41
5. Безпековий вимір фінансової політики забезпечення економічного зростання в Україні. Київ: НІСД. 2018. 132 с.
6. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI. Дата оновлення: 05.12.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 22.09.2020)

I. M. Hrymailo

Financial policy in the field of ensuring innovative development of Ukraine: specific issues

The article defines the essence of the financial security system, its constituent elements, analysis of the current situation in Ukraine and development of recommendations for further development.

Key words: *financial policy, innovative development, internal and external factors, strategy.*

М.М. Березін

Сумський національний аграрний університет

У даній статті увагу акцентовано на дослідження особливостей правового регулювання трудових відносин спортсменів в Україні. Виділено було трудові договори як основоположний регулятивний засіб даного виду трудових відносин.

Ключові слова: *трудові відносини, трудові договори, спортсмени.*

Постановка проблеми. Нині наявно багато недоліків в правовій системі регулювання трудових відносин зі спортсменами, що зумовлює гостру необхідність подальших досліджень в даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика правового регулювання трудових відносин зі спортсменами неодноразово потрапляла під призму вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема дослідженням даного питання займалися: Козіна М.О.[1], Полянський А.О.[3], Саннікова М.О.[6], Шевченко А.О.[7] та інші вчені. Аналіз літератури відносно тематики статті підтверджує, що сьогодні недостатньо висвітленим залишається питання саме договірної регуляції праці українських фахівців-спортсменів.

Мета дослідження. Дослідити особливості правового регулювання трудових відносин із спортсменами

Виклад основного матеріалу. Професійним спортом по праву доцільно назвати найемоційніший вид людської діяльності, утворений з комплексу досягнень і падінь, радощів та розчарувань, результатів та невдач. Не є секретом, що основною задачею українських спортсменів є одержання доходу в усіх його можливих видах: реалізація квитків, транслявання на ТВ та в мережі Інтернет, букмекерські контори і нелегальні тоталізатори.

Розглядаючи тематику особливостей правового регулювання трудових відносин зі спортсменами, слід насамперед враховувати положення ч. 2 ст. 38 Закону «Про працю», у якій зазначено, що праця спортсменів здійснюється у відповідності до цього Закону, Кодексу законів щодо праці України та інших нормативно-правових актів, а також статутних і регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури та спорту й міжнародних спортивних організацій.

Відповідно до вимог ч.2 ст.38 Закону «Про працю» діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка заключається в підготовці й участі в спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів, і є головним джерелом їх доходів, провадиться у відповідності із цим Законом, Кодексом законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами, а також статутними і регламентними документами відповідних суб'єктів сфери фізичної культури й спорту та міжнародних спортивних організацій [4].

Наведений перелік джерел характерний для усіх трудових правовідносин в Україні. Проте особливістю регулювання трудових відносин із спортсменами, як специфічною категорією працівників, є наявність так званої «паралельної» системи нормативно-правових актів, які приймають міжнародні та внутрішньодержавні неурядові громадські організації. Ця паралельна система джерел правового регулювання праці українських спортсменів складається з:

1) актів загального (універсального) характеру, які приймає Міжнародний олімпійський комітет, як універсальний суб'єкт міжнародних правовідносин, а також Олімпійський комітет України, як загальнонаціональна спілка громадських об'єднань і представницька організація країни-учасника міжнародного олімпійського руху;

2) актів спеціального характеру, якими є акти міжнародних і національних федерацій з окремих видів спорту (для прикладу, акти Федерації академічного веслування України, Статут Федерації велосипедного спорту України, Статут Спілки громадських організацій «Спортивний комітет України»)[5];

3) актів, прийнятих на рівні окремих клубів та спортивних шкіл (локальні нормативні акти організацій).

Відтак, виникає така ситуація, коли норми, якими регулюються трудові правовідносини зі спортсменами, відносяться як до традиційних джерел трудового права, так і до актів міжнародних неурядових та внутрішньодержавних громадських організацій. До того ж, обома системами джерел регулюється праця професійних спортсменів доволі частково, а інколи, і неповно.

Особливості правового регулювання трудових відносин зі спортсменами закріплені у Кодексі законів про працю України, а також низці підзаконних нормативно-правових актів та локальних актів спортивних федерацій України з певних видів спорту та конкретних спортивних клубів. До локальних актів, для прикладу, доцільно включати Галузеву угоду між Федерацією футболу України, Об'єднанням професіональних футбольних клубів України «Прем'єр-ліга», Об'єднанням професіональних футбольних клубів «Професіональна футбольна ліга України» та Всеукраїнською профспілкою «Футбол України», Положення про статус баскетболіста України, порядок підписання кон-

трактів, переходів гравців з однієї команди (клубу) в іншу; Регламентні правила Федерації хокею України тощо.

Водночас, відповідно до вимог ч. 3 ст. 38 Закону, доволі вагомим складником законодавчого регулювання трудових відносин зі спортсменами являються трудові договори та контракти.

З моменту укладення контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури та спорту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів спортсмен набуває статусу спортсмена-професіонала.

Відповідно до ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України, особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки та відповідальність сторін (у тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання договору (в тому числі дострокового) встановлюються за угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України.

Досліджуючи вищенаведені законодавчі норми, можна стверджувати, що для врегулювання трудових правовідносин зі спортсменами та суб'єктами сфери фізичної культури укладається саме трудовий контракт, тобто не простий трудовий договір зі стандартними умовами, а документ, який надає сторонам право самостійно погоджувати термін його дії, права, обов'язки та відповідальність сторін (у тому числі матеріальну), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, додаткові соціальні пільги, гарантії, штрафні санкції за порушення умов контракту, умови розірвання контракту (в тому числі дострокового).

Попри те, що в контракті мали б фіксуватися умови обох сторін, зазвичай, спортивними організаціями у своїх регламентах встановлюється, що контракти зі спортсменами укладаються тільки по типовому зразку, затвердженому такою спортивною організацією [2].

До істотних умов контракту з професійним спортсменом, зазвичай, належать наступні: строк дії контракту; умови тренувань та підготовки до змагань; участь у змаганнях та очікуваний результат; права та обов'язки сторін; умови оплати праці та соціальний пакет; вимоги до способу життя спортсменів; умови дострокового розірвання контракту за угодою сторін; відповідальність за порушення умов контракту та вирішення спорів.

В індивідуальних видах спорту в багатьох випадках спортсмени не працюють на клуб, а здійснюють діяльність, яка за всіма ознаками є незалежною професійною діяльністю, хоча й не визнається такою чинним Податковим кодексом України. Такими спортсменами укладаються договори із промоутером, яким фактично забезпечується доступ спортсменів до певних змагань, одержуючи при цьому фіксовану винагороду або відсоток від доходу, одержаного спортсменами. Тут очевидним є цивільно-правовий характер відносин сторін, а застосування поняття «контракт» у розумінні особливої форми трудового договору є недоречним.

Водночас в окремих наукових працях обґрунтовано іншу позицію щодо регулювання праці спортсменів-професіоналів. Так, О. О. Шевченко вважає, що трудові відносини професійного спортсмена повинні регулюватися нормами трудового права й спеціальним законом про професійний спорт, яким урегульовується увесь спектр відносин держави та учасників професійного спорту. Особливий характер праці професійного спортсмена об'єктивно потребує спеціального правового регулювання виникаючих при цьому відносин, що можливо в межах диференціації трудового законодавства [7, с. 6].

Тому професійний спорт, як наймана праця, повинні бути предметом трудового права, а отже, суспільні відносини, що виникають у процесі використання здібностей спортсменів під час участі в змаганнях, мають бути об'єктом регулювання норм трудового законодавства [1, с. 428].

До законодавства, яке регулює норми оплати праці професійних спортсменів, варто відносити постанову Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»; наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 4 серпня 2006 року № 2681 «Про затвердження Порядку преміювання працівників штатних збірних команд України»; наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 4 серпня 2006 року № 2680 «Про затвердження Порядку преміювання окремих категорій спортсменів-інструкторів штатних збірних команд України» та ін.

Якщо ж роботодавцями виступають суб'єкти сфери фізичної культури й спорту, фінансовані коштом приватних джерел (для прикладу, професійні футбольні клуби), то оплата праці професійних спортсменів фіксується не тільки централізованими актами трудового законодавства, але й колективними договорами, угодами, локальними нормативними актами спортивних організацій (команди, клубу) [3, с. 61].

Крім забезпечення необхідних умов праці та виплати заробітної плати спортсменам, на роботодавців-суб'єктів сфери фізичної культури й спорту покладаються, зазвичай, такі обов'язки: дотримуватися законодавства України про працю та правила охорони праці; відшкодовувати спортсмену-професіоналу видатки на відрядження (проїзд, проживання в готелі, харчування й інші витрати в період відрядження); забезпечити страхування життя спортсмена-професіонала, страхування на період тимчасової непрацездатності та медичне страхування відповідно до вимог чинного законодав-

ства України; організувати медичне забезпечення підготовки професійного спортсмена, а також діагностику, лікування, забезпечення медикаментами й вітамінами та нести витрати на лікування (у т. ч. на операцію).

Безумовно, на захисті порушених прав спортсмена, як і будь-якого іншого громадянина, стоять правоохоронні органи, судова система. Також існують й інші суто галузеві органи, як-от: спортивні арбітражні суди різного рівня, органи вирішення спорів, що створюються при спортивних федераціях, а також інші специфічні органи. Однак, ефективність здійснюваного ними захисту визначається не лише можливістю створення несприятливих наслідків для порушників, але й оперативністю реагування, а також максимальною наближеністю, залученістю та обізнаністю проблем спортсменів [6, с.24].

Висновки. На основі здійсненого дослідження доцільно зазначити, що особливості правового регулювання праці спортсменів в Україні здійснюються як на нормативному, так і на договірному рівнях. Законодавча база, яка сьогодні застосовується у сфері спорту, є загальною і не враховує специфіки спортивних правовідносин. Однак у нормативному регулюванні роботи спортсменів нині не вистачає системності та послідовності викладених положень. Його подальше поліпшення можливе на основі систематизування норм, якими регулюється праця спортсменів, зокрема завдяки закріпленню таких норм у новому Трудовому кодексі.

Список використаної літератури:

1. Козіна М. Професійна діяльність спортсменів як об'єкт правового регулювання нормами трудового законодавства / М. Козіна // Публічне право. 2012. № 4. С. 424-429
2. Контракт зі спортсменом ≠ трудовий договір?. Електронний ресурс. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sportivne-pravo/kontrakt-zi-sportsmenom--trudoviy-dogovir.html>
3. Полянський А. О. Щодо визначення правового регулювання у сфері професійного спорту / А. О. Полянський // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди «Право». 2014. Вип. 21. С. 59-64
4. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 14. Ст. 80
5. Регламент Федерації футболу України зі статусу і трансферу футболістів: прийнятий Виконавчим комітетом ФФУ від 03 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. URL: http://www.ffu.org.ua/files/ndocs_602.pdf
6. Саннікова М.О. Правове регулювання праці фахівців сфери фізичної культури та спорту в Україні Слобожанський науково-спортивний вісник, № 4(72), С. 22-27. 2019. с.22-27
7. Шевченко О. А. Особенности правового регулирования труда профессиональных спортсменов: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / Шевченко Ольга Александровна. РГБ, 2005. 162 с.

M.M. Berezin

Features of legal regulation of employment relations with athletes

In this article attention is accented on research of features of the legal adjusting of labour relations of athletes in Ukraine. Labour contracts as fundamental means of this type of labour relations were distinguished.

Key words: labour relations, labour contracts, athletes.

НОВИЙ ЗАКОН ПРО РИНОК ЗЕМЛІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАГРОЗИ

О.М. Канівець, старший викладач кафедри геодезії та землеустрою
О.В. Кішінець, студент магістратури 2 курсу юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена визначенню та оцінці перспектив та загроз впровадження в дію нового закону про ринок землі в Україні. Зокрема, встановлено, що з одного боку, скасування мораторію та запровадження прозорого ринку землі є вигідним для всіх зацікавлених сторін оскільки сприятиме розвитку аграрної галузі України, підвищенню вартості сільськогосподарських угідь, залученню інвестицій в сільське господарство України. З іншого, ринок землі явище неоднозначне та ризиковане. Наголошується на тому, що запропонована новим законом концепція запровадження ринку землі в Україні має численні ризики та недоліки. По-перше – це надмірно великі обсяги землі, що виставляється на продаж. Адже, з огляду на ситуацію, що склалася на територіях Донецької та Луганської областях у зв'язку з агресією РФ, продаж такої кількості землі ймовірно справить суттєвий негативний вплив на національну безпеку України з усіма його наслідками. По-друге, сумнівною та невдалою з погляду забезпечення територіальної цілісності України видається також позиція стосовно продажу землі іноземним громадянам.

Висловлено припущення про те, що ліберальний ринок продажу землі, ймовірно, буде стимулювати всіх зацікавлених виробників перейти до довгострокових бізнес-моделей та інвестувати в землю та технології. Утримання великих площ експлуатаційних земель на основі договорів оренди з власниками паїв вимагає значних адміністративних зусиль та видатків з боку великих сільськогосподарських підприємств. Багато з них, ймовірно, оптимізують наявні земельні володіння з певними частками придбаної землі, поступово зменшуючи невизначеність оренди.

Зроблено висновок про те, що задля мінімізації ризиків запровадженню ринку землі має передувати низка інституційних-правових та організаційно-технічних заходів, які створюють засади для організації справжнього ринку земель сільськогосподарського призначення, функціонування якого дійсно забезпечило б дотримання законних інтересів як власників паїв, так і держави та українського народу в цілому.

Ключові слова: новий закон, ринок землі, перспективи, загрози, Закон України.

Постановка проблеми. Верховна Рада України 31 березня 2020 року, прийняла за основу Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [1]. Починаючи із прийняття закону в першому читанні, в суспільстві виникла активна дискусія щодо доцільності відкриття ринку землі сільськогосподарського призначення, а також щодо умов набуття права власності на землю, яка триває і нині. Це обумовлює потребу напрацювання відповідного наукового підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичний аналіз наукових досліджень дає змогу дійти висновку про те, що формування ринку земель в Україні є предметом вивчення численних праць вітчизняних науковців. Зокрема, деякі аспекти цієї теми вивчали: П.О. Гаврись, С.В. Васильєв, В.О. Олексюк, О.М. Гаврись, Д.С. Добряк, М.П. Курило, А.Г. Мартин, А.М. Третяк та багато інших.

Проте попри існуючі наукові доробки дане питання все ще потребує подальшого вивчення та переосмислення. Зокрема, не достатньо вивченими в наукових колах залишаються перспективи та загрози нового закону про ринок землі в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та оцінка перспектив та загроз нового закону про ринок землі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з дослідженням Київського міжнародного інституту соціології, лише кожен шостий українець підтримує мораторій. Основні побоювання власників акцій низькі ціни на землю, тиск на продаж землі, і шахрайські схеми придбання, але парадокс полягає в тому, що більше 1/2 респондентів загалом і 1/3 власники акцій сподіваються, що мораторій принесе вигоди для економіки держави [2].

При цьому більшість науковців і представників як законодавчої, так виконавчої влади є прихильниками продовження мораторію на продаж земельних паїв. Обґрунтовується це багатьма причинами і насамперед тим, що дотепер не створена належна нормативно-правова база і, образно кажучи, технологія ринку землі [3, с. 10]. Так, на думку М.М. Федорова: «У нашій державі поки що не створені умови для ринкового обороту сільськогосподарських земель, навіть у законодавчому плані» [4, с. 55].

Окремі дослідники наголошують, що вільний продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні юридичним і фізичним особам неефективний, і її доцільно продавати тільки державі та місцевим громадам [5]. Прихильники вільної торгівлі землею безапеляційно стверджують, що право вільної купівлі-продажу землі є необхідним і практично безальтернативним стимулом для інвесторів в

аграрну сферу, а отже, для інтенсивного розвитку аграрного потенціалу. Однак як показує досвід відсутність вільного ринку землі не завадила потужним транснаціональним компаніям реально поставити під свій контроль тисячі гектарів сільськогосподарської землі в Україні для вирощування експортоорієнтованих культур і перетворити такий експорт у провідну статтю експорту товарів України (понад 40%). Це дає достатні підстави ставити під сумнів беззастережні переваги механізмів вільної купівлі-продажу землі перед такими механізмами, як довгострокова оренда чи емфітевзис (нині передбачені Цивільним кодексом України) [6, с. 17].

З одного боку, скасування мораторію та запровадження прозорого ринку землі є вигідним для всіх зацікавлених сторін [2, с. 367]. Очікується, що врегулювання зазначеного питання сприятиме розвитку аграрної галузі України, підвищення вартості сільськогосподарських угідь, залучення інвестицій в сільське господарство України. З іншого, ринок землі явище двозначне та ризиковане зважаючи на соціально-економічні, правові та політичні умови у яких нині опинилася наша держава. Запровадження ринку сільськогосподарських земель повинно проводитися послідовно і ретельно, з попереднім аналізом існуючих і потенційні ризики та вжиття превентивних заходів щодо управління ними [2, с. 367].

Запропонована концепція має численні ризики та недоліки. Це, зокрема, по-перше, надмірно великі обсяги землі, що виставляється на продаж (73% території країни). Адже, з огляду на ситуацію, що склалася на територіях Донецької та Луганської областях у зв'язку з агресією РФ, продаж такої кількості землі ймовірно справить суттєвий негативний вплив на національну безпеку України з усіма його наслідками. По-друге, сумнівною та невдалою з погляду забезпечення територіальної цілісності України видається також позиція стосовно продажу землі іноземним громадянам. Принаймні, найближчим часом.

Ліберальний ринок продажу землі, ймовірно, буде стимулювати всіх зацікавлених виробників перейти до довгострокових бізнес-моделей та інвестувати в землю та технології. Утримання великих площ експлуатаційних земель на основі договорів оренди з власниками паїв вимагає значних адміністративних зусиль та видатків з боку великих сільськогосподарських підприємств. Багато з них, ймовірно, оптимізують наявні земельні володіння з певними частками придбаної землі, поступово зменшуючи невизначеність оренди.

Однак, задля досягнення позитивного ефекту запровадження ринку землі має супроводжуватися низкою інституційних-правових та організаційно-технічних заходів, які створять засади для організації справжнього ринку земель сільськогосподарського призначення, функціонування якого дійсно забезпечило б дотримання законних інтересів як власників паїв, так і держави та українського народу в цілому [7, с. 179].

На нашу думку, найбільш раціональними ініціативами є поетапне впровадження реформи на фоні існуючих суспільних настроїв. Так на першому етапі необхідним є обмеження права власності на землю та обмеження ринку землі лише для громадян України. Обидва ці заходи, ймовірно, істотно зменшать попит на землю та створюватимуть тиск на ціни в цілому.

Якщо протиставити цю політику сценарію «повної лібералізації», орендодавці, швидше за все, виплачуватимуть орендну плату до повного скорочення видатків на оренду землі.

При здійсненні поетапної лібералізації, яка, де-факто вже закріплена в проекті закону №2178-10, можливо спрогнозувати, що держава понесе чисті збитки, в результаті заниженої ринкової ціни на землю. Пайові землевласники можуть відмовитись від деяких доходів від оренди, а сільськогосподарським виробникам доведеться мати справу з меншими приватизаційними, орендними та податковими доходами. В результаті, очікується, що сукупний економічний прибуток буде меншим порівняно з «повною лібералізацією».

Поетапний сценарій, із присутніми елементами обмежувальної політики стримування ринку землі сільськогосподарського призначення може частково перерозподілити добробут великих сільськогосподарських виробників, так як далеко не у всіх цих суб'єктів є належний обсяг адміністративного ресурсу для забезпечення змішаної форми володіння земельними ресурсами за формулою оренда-власність. Відповідно, ті власники, які отримають максимальний обсяг власності земель, зможуть перейти до більш гнучких видів сільськогосподарської діяльності. В той же час виробники, які не зможуть з будь-яких причин, отримати земельні наділи у власність, змушені будуть залишитися на позиціях короткострокових проектів (олійні рослини, злакові культури). Тому такий поетапний сценарій, хоч і є компромісним для України, але до 2024 року включно не зможе активізувати ринок землі на достатній рівень для залучення інвестицій.

Висновки. Результати здійсненого дослідження дозволяють зробити висновок про те, що мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення призводить до існування тіньового ринку земель, який вигідний, перш за все великим корпораціям, та порушує права інших суб'єктів господарювання. Тому, на даний момент, зрозуміло, що сучасна ситуація на рику землі, є несприятливою для суспільства та держави. У той же час, запровадженню ринку землі має передувати низка інституційних-правових та організаційно-технічних заходів, які створять підґрунтя для реалізації конкурентного ринку земель сільськогосподарського призначення, що забезпечить врахування інтересів землевласників, землекористувачів, держави та українського народу.

Насамкінець, зазначимо, що питання реформування ринку землі в Україні потребує подальшого наукового дослідження у напрямку виявлення успішного досвіду та прорахунків зарубіжних країн у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 27.10.2020)
2. Kurylo M., et al. Contents and risks of land reform in Ukraine (literary and legislative review). *Problems and Perspectives in Management*. 2020. Vol. 18(1). P. 359-370
3. Васильєв С. В., Олексюк В. О. Теоретичні засади ринку земель сільськогосподарського призначення. *Агросвіт*. 2018. №6. С. 9-14.
4. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 55-60.
5. Хонак І. Реформування ринку землі в Україні: фінансово-економічні, соціальні і політичні аспекти. *Інноваційна економіка*. 2020. URL: <https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fdx.doi.org%2F10.37332%2F2309-1533.2020.1-2.8> (дата звернення: 28.08.2020)
6. Убережемо сільськогосподарські землі в руках українських хліборобів : матеріали круглого столу (Київ, 23 жовтня 2019 р.) / за ред. д.е.н. Л.В. Молдаван ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2019. 60 с.
7. Гаврись П. О., Гаврись О. М. Актуальні питання впровадження ринку землі та проведення земельної реформи в Україні. *Бізнесінформ*. 2019. №11. С. 179-186.

O.M. Kanivets, O.V. Kishinets

New law on the land market: prospects and threats

The article is devoted to identifying and assessing the prospects and threats of the new law on the land market in Ukraine. In particular, it is established that withon the one hand, the lifting of the moratorium and the introduction of a transparent land market is beneficial for all stakeholders as it will contribute to the development of Ukraine's agricultural sector, increase the value of agricultural land, attract investment in agriculture in Ukraine. On the other hand, the land market is an ambiguous and risky phenomenon. It is emphasized that the concept of land market introduction in Ukraine proposed by the new law has numerous risks and shortcomings. This is, in particular, firstly, excessive amounts of land for sale. After all, given the situation in the Donetsk and Luhansk regions in connection with the Russian aggression, the sale of such a large amount of land is likely to have a significant negative impact on Ukraine's national security with all its consequences. Second,

The main approaches on which public administration should be based in the field of land ownership relations include: integrated approach - the process of land market formation should be considered in the general set of problems of national economic development; situational approach - in the process of implementing any reforms, especially land ownership reforms, the real social, political and economic situation should be taken into account; the strategic approach determines the need to understand the long-term role of land resources, rather than focusing on solving current problems of economic development.

It is concluded that in order to minimize the risks, the introduction of the land market should be preceded by a number of institutional, legal and organizational and technical measures that will create the basis for organizing a real market of agricultural land, the functioning of which would really ensure the legitimate interests and the Ukrainian people as a whole.

Key words: new law, land market, prospects, threats, the Law of Ukraine.

РЕКУЛЬТИВАЦІЯ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЗМЕНШЕННЯ ЗАСМІЧЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

Г.А. Кендюшенко, студентка кафедри Геодезії та землеустрою
Сумський національний аграрний університет

В статті вказано на гостроту проблеми пов'язаної з постійним зростанням кількості побутових та промислових відходів. Запропоновано, використовувати відходи четвертого класу небезпеки для рекультивації відпрацьованих кар'єрів корисних копалин. Наведено алгоритм проведення рекультиваційних робіт. Вказано на необхідність контролю за станом навколишнього природного середовища під час проведення рекультиваційних робіт з використанням твердих побутових та промислових відходів.

Ключові слова: рекультивація, відходи, кар'єр, забруднення, технологія.

Постановка проблеми. На ділянках порушення і прилеглих до них землях погіршується якість навколишнього середовища, екологічна обстановка. Негативні наслідки накопичуються і виявляються з кожним десятиліттям все більш руйнівно в природоохоронному, економічному, соціальному аспектах.

Порушення земель – процес, що відбувається під час здійснення господарської діяльності, що не супроводжується компенсаційними заходами негативних впливів. В даний час гостро стоїть проблема рекультивації об'єктів розміщення відходів, які вичерпали свої ліміти або не відповідають сучасним екологічним, санітарно-гігієнічним та технологічним вимогам і, як наслідок, роблять значний негативний вплив на довкілля.

В промислово розвинених країнах на одну людину припадає в середньому від 0,5 до 2 кг в день твердих побутових відходів. Крім того, населенням при веденні ремонтних робіт, а будівельними організаціями при будівництві промислових і житлових об'єктів, шляхів і споруд, накопичується значна кількість нетоксичних будівельних відходів, шлаків IV класу небезпеки. Повсюди виникають не санкціоновані звалища із відходів. Відходами побуту і виробництва засмічені поряд з містами і селами лісосмуги, ліси, яри і балки, на яких розташовані сінокісні угіддя. Практично завжди (лише 3% - 5% відходів по даних комунальних служб утилізуються, переробляються) максимальне число цих відходів вивозиться на полігони звалищ, які в більшості випадків переповнені, займають значні території сільськогосподарських угідь і порушують природні ландшафти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади ефективного використання земельних ресурсів та дослідження заходів з їх охорони відображені в працях: Д. Бабміндра, Б. Данилишина, А. Мартина, Л. Новаковського, А. Третяка, В. Трегобчука та інших. Науковими дослідженнями таких вчених, як О.О. Колбасін та В.Я. Олійник [1], розроблені перші теоретико-методологічні засади ефективності використання рекультивованих земель. Однак питання раціонального використання й відтворення земельних ресурсів не втрачають своєї актуальності, оскільки є принциповими та потребують розгляду з урахуванням реалій сьогодення.

Формування цілей статті. Метою дослідження є аналіз сучасного стану використання земельних ресурсів на прикладі Сумської області та визначення напрямів ефективного їх відтворення через рекультивацію.

Виклад основного матеріалу. Однією з найгостріших екологічних проблем у Сумській області є поводження з відходами. Станом на 01.01.2020 в області накопичено 35794558,401 т відходів I – IV класів небезпеки (табл.1).

Найбільші обсяги утворення відходів спостерігаються в промислово розвинених районах Сумщини, зокрема, містах Суми, Шостка, Конотоп, Ромни та Сумському, Шосткинському, Конотопському та Роменському районах.

Таблиця 1. - Динаміка основних показників поводження з відходами I-IV класів небезпеки, тис. т [2]

№	Показники	2017рік	2018рік	2019рік
1	Утворено	583,4	852,2	863,8
2	Спалено	21,8	21,1	22,5
3	Використано (утилізовано)	228,4	198,1	156,9
4	Направлено в сховища організованого складування (поховання)	368,7	518,4	511,6
5	Передано іншим підприємствам	-	-	-
6	Наявність на кінець звітної року у сховищах організованого складування на території підприємства	34821,6	35789,6	35794,558

Отже, спостерігається ріст відходів на звалищах, які можуть займати сільськогосподарські землі та забруднювати довкілля. Також існує проблема з великими кар'єрними полями; кар'єри мають вигляд «ям», де згодом збільшується шанс розвитку ерозії. Надалі такі землі дуже складно використовувати у сільськогосподарських цілях.

Найліпшим варіантом одночасного зменшення обох вказаних проблем може бути використання нетоксичних відходів для заповнення екранів кар'єру і відносно вирівнювання днища кар'єрного поля.

Робочим проектом землеустрою щодо рекультивації земель використаних кар'єрів необхідно передбачати наступні заходи: виконання розкривних порід, транспортування гірських порід та створення протифільтраційного екрану, розрівнювання й ущільнення нанесених розкривних мінеральних порід на днище, здійснення засипки відпрацьованого кар'єрного простору відсортованими відходами IV класу небезпеки та засипання та розрівнювання родючого шару ґрунту [3].

Відповідно до вище наведеної технології проведення рекультиваційних робіт, технічним етапом рекультивації передбачається виконання такого комплексу робіт, який забезпечить залучення ділянок рекультивації до сільськогосподарського виробництва. Після використання відходів для заповнення відпрацьованого кар'єрного простору на укосах, по днищу кар'єру та в місцях технологічної смуги для роботи машин і механізмів можна буде створити зручні для використання сіножаті.

Практичне впровадження зазначених підходів та пропозицій розглянемо на прикладі ділянки, яка надана ТОВ «Надра» Сумського району для розробки кар'єрного поля. Ця територія має наступні характеристики: вона вільна від забудови та зелених насаджень, не порушена кар'єрною розробкою, промислові землі частково використовуються в даний час для сільськогосподарських потреб (виращування сільськогосподарських культур), розміщена за межами населених пунктів. Об'єкти природно-заповідного фонду та пам'ятки архітектури в районі проектування відсутні, характер рельєфу – спокійний. Відпрацьована частина кар'єру піску глибиною до 19 метрів не заболочена, укоси кар'єру 50°–60°. Транспортні умови району дуже сприятливі, ділянка діючого кар'єру межує з орними землями власників земельних часток (паїв) і безпосередньо сполучена з м. Суми асфальтною дорогою.

Відповідно до Календарного плану розкривних та видобувних робіт при користуванні надрами та технічного завдання, «Робочим проектом землеустрою» передбачено заповнення виробленого кар'єрного простору (протягом 9 років) шляхом засипки його з використанням нетоксичних твердих промислових та будівельних відходів IV класу небезпеки (в 2 яруси) шарами товщиною по 2,0 м, з пересипкою наявним мінеральним розкривним ґрунтом – суглинком у вигляді протифільтраційних і ізолюючих екранів, планування території порушених земель, покриття ділянки рекультивації після повного завантаження котловану заскладованим родючим шаром ґрунту товщиною до 0,50 м, а також виконання робіт з проміжного залуження, в процесі заповнених ділянок території, сумішкою багаторічних злакових трав.

Після завершення робіт з наведеної технічної рекультивації земель і покриття території родючим шаром, ділянка рекультивації буде представляти собою вирівняний котлован з глибинами до 9 метрів з нульовими відмітками поверхні.

Для управління, оперативного планування і контролю за роботами по заповненню кар'єрного простору організація - надкористувач спільно з спеціалізованою підрядною організацією, яка буде приймати відходи в кар'єрі по договору зобов'язані розробити заходи по організації технології робіт, техніці безпеки та промсанітарії.

Отже, відповідно до місця розташування, умов видобутку корисної копалини, наведеного комплексу геологічних і гідрологічних умов, ділянка є зручним місцем для використання відходів IV класу небезпеки [4].

Проектними рішеннями детально опрацьовані питання стосовно проведення рекультиваційних робіт з одночасним використанням відходів для заповнення відпрацьованого кар'єрного простору і підготовки території відпрацьованого кар'єру до сільськогосподарського використання, але не опрацьовувалось питання стосовно створення звалища промислових відходів, так як це не входить до компетенції розробників землепорядної документації. Адже місця для полігонів захоронення промислових відходів «визначають органи місцевого самоврядування з урахуванням вимог земельного, природоохоронного та санітарного законодавства і розташовують на окремих, вільних від забудови, добре провітрюваних територіях, які не затоплюються зливовими, талими та паводковими водами, які допускають виконання інженерних рішень, що виключають можливе забруднення зон розташування населених пунктів і масового відпочинку, господарчого водозабезпечення, мінеральних джерел, відкритих водоймищ і підземних вод» [5].

Дана проектна ділянка кар'єру, яка розглядається робочим проектом землеустрою також відповідає вичисленим вимогам, а опрацьовані заходи щодо рекультивації земель кар'єру з одночасною засипкою відпрацьованого кар'єрного простору нетоксичними промисловими та будівельними відходами, а також іншими відходами і матеріалами IV класу небезпеки на які будуть одержані відповідні дозволи та ліміти, відносяться до природозберігаючих. За допомогою таких заходів порушені землі будуть повернуті до сільськогосподарського використання, а відходи безпечно утилізовані [4]. За нашими під-

рахунками після рекультивації даного кар'єру ТОВ «Надра» буде безпечно утилізовано 273,342 тис.м³ відходів. Така кількість відходів утворюється за 10 днів у місті Суми. [6].

Після закінчення робіт з технічної рекультивації території кар'єру, його схили будуть уположені і доведені до 30°, а днище сплановане за рахунок нанесення розкривних суглинків до ухилів 0°, що дозволить виконувати залуження злаковими багаторічними травами схилів та днища.

Атмосферні опади, що випадають на рекультивовану площу будуть частково безпечно фільтруватись в насипний мінеральний ґрунт та родючий шар рекультивованої поверхні. Наявність протифільтраційного екрану по днищу глиняного кар'єру та між ярусами відходів забезпечуватиме охорону від забруднення підземних вод, тому влаштування спеціальної придонної системи збору та відведення фільтрату в зв'язку з відсутністю виклинування ґрунтових вод на днищі та схилах не потребується.

В процесі сільськогосподарської експлуатації кар'єру необхідно проводити систематичний поточний державний санітарний нагляд за благоустроєм та дотриманням правил його експлуатації. Експлуатаційна служба кар'єру повинна проводити систематичний, а санепідслужба – періодичний контроль (не рідше 2 разів на рік) за вмістом токсичних інгредієнтів в об'єктах навколишнього середовища: ґрунтових водах та водах водоймищ, ґрунті, рослинах, а також атмосферному повітрі.

Поточний державний санітарний нагляд за здійсненням робіт по засипці кар'єрного простору та подальшою експлуатацією рекультивованих земель необхідно проводити згідно ДСанПіН 2.2.7 029-99 «Гігієнічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення їх класу небезпеки для здоров'я населення» [5].

З метою здійснення порівняльних характеристик стану забруднення прилеглої території, надрокористувач до початку робіт по заповненню кар'єрного простору промисловими відходами, повинен забезпечити проведення аналізів за вмістом токсичних інгредієнтів в об'єктах навколишнього середовища – повітрі, водоймищі, яке розміщене на відстані близько 700 метрів та ґрунтів прилеглих сільськогосподарських угідь.

При виконанні робіт по розвантажуванню, складуванню і плануванню утворюється пил. З метою запобігання попадання пилу на землі сільськогосподарського призначення необхідно в сухий період, роботи на кар'єрі виконувати при обов'язковому зволоженні відходів.

Згідно вимог ст. 21 Закону України «Про відходи», роботи з відходами ведуться відповідно до «Заяви про наміри ...» [7], з врахуванням громадської думки, публікації в пресі і згоди відповідно рішення ради місцевої громади.

Висновки і пропозиції. Рекультивація ґрунтів повинна не тільки поставати як частина процесу відтворення, а й регулювати, впливати на процес ресурсоспоживання, ресурсокористування. З ростом населення зростає і кількість відходів, які займають землі, що можуть використовуватися більш ефективно в різних галузях народного господарства.

Розробка і впровадження наведених проектних рішень дозволить зняти напругу в питанні безпечного для навколишнього природного середовища захоронення твердих побутових відходів, як на Сумщині, так і в інших містах і населених пунктах України.

Глибокі кар'єри залишаються ямами, які майже неможливо використовувати для сільськогосподарських потреб, хоча їх намагаються робити пологими, але все одно такі землі залишаються економічно не вигідними. Тому, кращим варіантом буде саме засипання нетоксичними відходами, які будуть піднімати днище та виположувати укоси.

Таким чином, розумне, з дотриманням усіх вимог і норм природоохоронного законодавства, використання відпрацьованих кар'єрних полів для захоронення нетоксичних відходів допоможе знизити ступінь забруднення навколишнього середовища.

Список використаної літератури:

1. Колбасин А.А. Современное состояние и перспективы рекультивации нарушенных земель: масштабы и динамика процесса / А.А. Колбасин // [Текст] Эколого-биологические и социально-экономические основы сельскохозяйственной рекультивации в степной черноземной зоне СССР (Дн-вск, 1984) / Тр. Дн-ского с.-х. ин-та ; Дн-вский сельскохозяйственный ин-т. –1984. – Т. 49. – 167 с;
2. Екологічний паспорт Сумської області – Суми, 2020 – 136 с.
3. Вимоги до зняття гумусованого шару ґрунту, що порушується при проведенні гірничодобувних, будівельних та інших робіт. Норми зняття гумусованого шару ґрунту [Текст] : наук.-метод. рек. / В. І. Кисіль [та ін.] ; УААН, Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н.Соколовського». – Харків, 2007. – 36 с.
4. «Правила безпеки при розробці родовищ корисних копалин відкритим способом». – Надра 1996 р. – 38 с.
5. Державні санітарні правила та норми . - Д Сан ПІН 2.2.7.029-99. - Затверджено Постановою Головного державного санітарного лікаря України 01.07.1999 № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0029588-99?lang=ru#Text>
6. «Схема санітарного очищення міста Суми та населених пунктів Сумської міської ОТГ» - Київ, 2019. – 37 с.

7. Закону України «Про відходи» від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР, із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр#Text>

H. Kendiushenko

Recultivation of disturbed lands as one of the means of reduction of territories littering

The article points out the severity of the problem associated with the ever-increasing amount of household and industrial waste. It is proposed to use the waste of the fourth hazard class for the recultivation of exhausted mineral quarries. The algorithm of recultivation works is given. The need to control the state of the environment during recultivation works using solid household and industrial waste is indicated.

Key words: *recultivation, waste, quarry, pollution, technology*

ПРОБЛЕМИ ДЕГРАДАЦІЇ ҐРУНТІВ

Г.Л. Сапінський, магістрант, кафедра «Геодезії та землеустрою»
Сумський національний аграрний університет

У статті проаналізовано сучасні проблеми сільськогосподарського землекористування та основні фактори деградації земель в Україні. Обґрунтовано напрями раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Вказано на необхідність відновлення земель. Намічені заходи щодо відновлення ґрунтів в залежності від ступеня їх порушення.

Ключові слова: деградація ґрунтів, відновлення земель, раціонального використання земель.

Постановка проблеми. Як і всюди в світі, в Україні основна причина деградації ґрунтів - гонитва за прибутком. В ЄС і Північній Америці деградація виникає через вирощування монокультур і зайвого внесення добрив. Там постає завдання - навчити фермерів не зловживати засобами захисту рослин та мінеральними добривами. У США великою проблемою є вилучення ґрунтів з обороту через хімічне забруднення, з яким дуже складно боротися. В умовах великих прибутків від вирощування монокультури аграрії часто забувають про деградацію, до того ж штрафи за це несуттєві, а збитки стають відчутними лише через кілька років інтенсивного використання сільськогосподарських земель.

Згідно з національними джерелами, найбільш масштабними деградаційними процесами в Україні є водна та вітрова ерозія ґрунтів (близько 57 відсотків території країни), підтоплення земель (приблизно 12 відсотків), підкислення (майже 18 відсотків), засолення та осолонцювання ґрунтів (більш як 6 відсотків). За різними критеріями забрудненими є близько 20 відсотків українських земель [1].

У різних ситуаціях зміни властивостей ґрунтів проявляються в різних формах, і з неоднаковим ступенем вираженості. Всі вони отримали назву «деградація ґрунтів». Щоб правильно оцінити характер змін, що відбуваються в ґрунтах та ведуть до зниження їх родючості, необхідно знати не тільки величину цього зниження, але і форми їх прояву. Для цього важливо знати особливості не тільки сумарних змін, що відбуваються в ґрунтах, але і змін кожної властивості ґрунтів окремо.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблемам деградації та способами реабілітації земель займалося чимало вітчизняних учених, таких як: Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, С.Ю. Булигін, О.П. Канаш, І.П. Ковальчук, В.М. Кривов, М.А.Хвесик, А.Г. Мартин, В.В. Медведєв, І.А. Розумний, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, В.М. Третяк, М.М. Федоров, та інші. Утім пошуку нових підходів боротьби з деградаційними процесами у землекористуванні й досі приділяється недостатньо уваги.

Мета статті: проаналізувати фактори деградації ґрунтів в Україні, розробити заходи щодо відновлення земель.

Виклад основного матеріалу. За визначенням В.В. Докучаєва, ґрунт є «природничо-історичним тілом, що виникло в результаті вікової взаємодії клімату, гірських порід, рельєфу і рослинності, і яке володіє родючістю». Ґрунт як самостійне природне утворення відрізняється від інших природних тіл цілою низкою ознак і властивостей, притаманних тільки йому. Головною відмінністю є наявність гумусу. Ґрунт складається з чотирьох фаз: твердої, рідкої, газоподібної і живий. Ґрунт розглядається як самостійна природна система [2]. Функціонування цієї системи полягає у взаємодії чотирьох фаз, що виражається як прояв елементарних процесів ґрунтоутворення.

Деградація ґрунтів або погіршення їх властивостей (що ведуть до зниження родючості), проявляється в різноманітних формах (видах). Основними чинниками деградації ґрунтів є господарська діяльність людини. Класифікація антропогенних факторів та зміни ними викликані подано в таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Класифікація антропогенних факторів

Фактори	Форми змін
1. Механічна обробка ґрунтів в землеробстві	Змінюється внутрішня організація ґрунтового профілю, руйнується ґрунтовий покрив
2. Меліорації (осушувальні, зрошувальні)	Змінюється водно-повітряний режим ґрунтів
3. Внесення в ґрунт мінеральних добрив, пестицидів, гербіцидів	Можливо хімічне забруднення ґрунтів
4. Випадання радіоактивних опадів	Радіоактивне забруднення ґрунтів
5. Розвиток промисловості:	
а) хімічної	Хімічне забруднення ґрунтів через атмосферу і рідкими стоками
б) гірничорудної	Руйнування ґрунтового покриву і відчуження його під відвали розкривних порід
в) гірничо-переробної	Хімічне забруднення ґрунтів і відчуження підсховища
г) текстильної та лакофарбової	хімічне забруднення
д) машинобудування	хімічне забруднення
6. Лісозаготовки й лісопереробки	Змінюються екологічні умови розвитку ґрунтів
7. Урбанізація	Часткове знищення ґрунтового покриву, хімічне забруднення ґрунтів
8. Війни	Всі форми зміни властивостей і складу ґрунтів

Виділяються наступні найбільш істотні типи деградації ґрунтів: технологічна (в результаті тривалого користування); ерозія ґрунту; засолення; заболочування; забруднення ґрунтів; опустелювання [4].

Крайнім ступенем деградації ґрунтів є знищення ґрунтового покриву. На відміну від процесів деградації ґрунтів, що виражаються в погіршенні їх властивостей, антропогенні фактори можуть своїм впливом призводити до повного руйнування ґрунтів.

Антропогенний вплив призводить до розвитку явищ, які обумовлюють різний стан ґрунтів: деградацію, що вимагає поліпшення порушених (але не зруйнованих) ґрунтів і їх властивостей через рекультивацію; повне руйнування ґрунтів і ґрунтового покриву, що вимагає не «рекультивації», а «відтворення» нових ґрунтів (ґрунтових профілів), і в цілому зруйнованого ґрунтового покриву [5].

Багаторазова дія ходових систем важкої сільськогосподарської техніки в період обробки ґрунту і збирання врожаю зернових культур викликає погіршення агрофізичних властивостей орного шару і ущільнення підорного горизонту.

Крім того, щорічно в Україні від ерозії втрачається до 500 млн. т ґрунту. З продуктами ерозії вноситься до 24 млн. т гумусу, 0,96 млн. т азоту, 0,68 млн. т фосфору, 9,40 млн. т калію (за експертними оцінками), що значно більше, ніж вноситься з добривами. Щорічний приріст еродованих земель досягає 80 – 90 тис. га [6].

Найбільш розораними в Україні зараз є Лісостепова і Степова природні зони, а відтак відчувають на собі сильний вплив факторів, що призводять до деградації ґрунтів. Надмірне антропогенне навантаження на земельні ресурси у більшості областей Лісостепу та Степу, призвело до порушення оптимального, екологічно обґрунтованого співвідношення земельних угідь на території багатьох адміністративно-територіальних одиниць України. Цю негативну ситуацію можна проілюструвати на прикладі Сумської області (більшість території якої знаходиться в Лісостеповій зоні) (табл.2) та Кіровоградської області, що знаходиться у степовій зоні (табл. 3).

Зона Степу має катастрофічно високий ступінь еродованості, що з кожним роком тільки збільшується. За ступенем розораності сільськогосподарських угідь, Кіровоградська область відноситься до найбільш розораних. Відсоток розораності сільськогосподарських угідь цієї області становить 86,4%.

В умовах сьогодення вже урядом прийнятий національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням [7, 8] де передбачені заходи із лісомеліорації деградованих земель. Відповідно, передбачається створення лісових екосистем на деградованих і малопродуктивних землях.

Таблиця 2

Поширеність процесів деградації земель Сумської області

Вид деградованих земель	Площа земель, га	% від загальної площі
Дефляційно небезпечні землі (с/г угіддя)	-	-
Землі (с/г угіддя), піддані водній ерозії	267,11	11,2
Землі (с/г угіддя), піддані сумісній дії водної та вітрової ерозії	267,11	11,2
Землі (с/г угіддя) із кислими ґрунтами	693,9	29,1
Землі (с/г угіддя) із засоленими ґрунтами	113,7	4,8
Землі (с/г угіддя) із солонцюватими ґрунтами	71,6	3,0
Землі (с/г угіддя) із солонцевими комплексами	-	-
Землі (с/г угіддя) осолоділі	-	-
Землі (с/г угіддя) перезволожені	20,5	-
Землі (с/г угіддя) заболочені	39,97	1,7
Землі (с/г угіддя) кам'яністі	-	-
Забруднені землі (с/г угіддя), що не використовуються у аграрному виробництві	-	-

Примітка: останній моніторинг земель Сумської області проводився у 1999 році [9].

Таблиця 3

Площі еродованих земель природної зони Степу, загалом та Кіровоградської області, зокрема тис. га

Область, природна зона	с.-г. угіддя	у т.ч. рілля	Еродовані землі		у тому числі рілля	
			всього	% від с.-г. угідь	всього	% від заг. площі ріллі
Степ	19131,1	15528,7	10413,4	54,4	8636,8	55,6
Кіровоградська	2039,9	1762,4	1102,4	54,0	886,7	50,3

Примітка: Дані взяті з Національної доповіді про стан родючості ґрунтів України станом на 2010 рік [10].

Однією із основних причин погіршення якісного стану земель, особливо сільськогосподарського призначення, є: ігнорування науково обґрунтованих способів землеробства в тому числі недотримання системи сівозмін та технологій обробки ґрунту для сільськогосподарських культур. Для подолання негативних деградаційних процесів, які відбуваються із земельними ресурсами України, необхідно застосовувати обмеження у використанні земель, формування яких забезпечить охорону та раціональне використання земельних ресурсів, лімітування господарської діяльності. Формування ґрунтоохоронних

обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення повинне базуватися на встановленні мінімальних вимог щодо періодичності повернення окремих сільськогосподарських культур на земельні ділянки із орними землями у залежності від придатності ґрунтів для певного типу, видів сівозміни та фактичних попередників [11].

Висновки. Реформа політичного і економічного ладу, що проводиться в країні, визначила необхідність докорінної зміни земельних відносин і проведення земельної реформи під безпосереднім керівництвом і контролем держави.

Відсутність вільних фінансових коштів (в основному довгострокових кредитів) у багатьох землекористувачів привели до екстенсивного ведення сільськогосподарського виробництва. Порушені науково обґрунтовані сівозміни, не ведуться меліоративні роботи, практично припинилися роботи зі створення лісосуц, підняття загальної культури землеробства, що призвело до деградації ґрунтів, виснаження земель, збільшення інфекції шкідників, хвороб і бур'янів. Тому вирішення проблем збереження і відтворення родючості ґрунтів і раціонального використання земельних ресурсів є одним з актуальних завдань ґрунтової науки, що мають важливе державне значення.

До пріоритетних напрямів щодо запобігання деградації та відновлення деградованих земель пропонується віднести: стимулювання заліснення та відновлення лісів, особливо захисних лісових смуг; створення ландшафтно-адаптивних систем землеробства із контурно-меліоративною організацією території в районах розвиненої водної ерозії; відновлення боліт і заболочених земель, пом'якшення наслідків зміни клімату та поліпшення якості вод.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням. Розпорядження Кабінету міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 21.10.2020).
2. Гоштинар С. Л. Правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, як передумова сталого розвитку агропромислового кодексу / Вісник соціально-економічних досліджень, вип. 1 (48) 2013. - С. 196-201.
3. Черпичий О.З., Добряк Д.С. Еколого-економічні механізми захисту земельних ресурсів від деградаційних процесів у ринкових умовах. К. : Урожай, 2007. – 144 с.
4. Сайт УкрАгроКонсалт [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukragroconsult.com/>
5. Байшанова А.Е., Кедельбаев Б.Ш. Проблемы деградации почв. Анализ современного состояния плодородия орошаемых почв республики Казахстан. Научное обозрение. Биологические науки. 2016. № 2. С. 5-13.
6. Сайт видання «Агробізнес Сьогодні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/544-iak-dosiahty-bezdefitsytneho-balansu-humusu.html>.
7. Балюк С.А. Екологічний стан ґрунтів України / С.А. Балюк, В.В. Медведєв, М.М. Мірошніченко, Є.В. Скрильник, Д.О. Тимченко, А.І. Фатєєв, А.О. Христенко, Ю.Л. Цапко // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 38-42.
8. Третьяк А.М. Земельна реформа в Україні: тенденції, наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: [монографія] / під заг. ред. А.М. Третьяка. Херсон: Гринь Д.С., 2017. – 522 с.
9. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році / Міністерство екології та природних ресурсів України. Херсон: ФОП Гринь Д.С., 2016. – 350 с.
10. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. – Київ, 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.iogu.gov.ua/wp-content/uploads/2013/07/stan_gruntiv.pdf.
11. Волощук М. Д. Деградаційні процеси та їх вплив на екологічний стан земельних ресурсів України // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Львів. 2013. Вип. 44. С. 55–63

H.L. Sapinskiy

Problems of soil degradation

The article analyzes the current problems of agricultural land use and the main factors of land degradation in Ukraine. The directions of rational use of agricultural lands are substantiated. The need for land restoration is indicated. Measures are planned to restore the soils depending on the degree of their violation.

Key words: soil degradation, land restoration, rational land use.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Ю.О. Капустян, магістр, спец. “Менеджмент” ОП “Менеджмент організацій і адміністрування”
Сумський національний аграрний університет

У статті розкривається сутність поняття стійкий розвиток та наводяться його основні принципи. Визначено переваги та недоліки малого підприємництва, а також принципи та основні вимоги до формування механізму управління розвитком організації. Встановлено, що механізм управління розвитком організації складеться із трьох блоків: суб'єктів та об'єктів діючого механізму та процесу його управління (методи та важелі управління). Майже кожне підприємство малого бізнесу змушене сьогодні функціонувати у доволі динамічному конкурентному середовищі, що характеризується повсякчасною зміною пріоритетів країни, бурхливим розвитком інновацій, оновленням інтересів та потреб як споживачів, так й усіх суб'єктів ринку. Для забезпечення успішної діяльності у таких умовах організації повинні повсякчас продукувати та втілювати у життя конкурентні переваги за допомогою формування механізму управління розвитком організації.

Ключові слова: розвиток організації, управління розвитком, стратегічне управління розвитком, механізму управління розвитком організації

Постановка проблеми. Розвиток підприємства значним чином залежить від зовнішнього середовища, у якому воно функціонує. Таке середовище представляє собою сукупність змінних, що взаємодіють між собою та здійснюють некерований вплив на функціонування підприємства, як на відкрити систему. Сучасне зовнішнє середовище підприємства має складну структуру та нестабільний характер. Таким чином, в умовах складної економічної ситуації ефективний економічний розвиток підприємства можливий лише за умови забезпечення його стійкості. Стійкість надає можливість підприємству вирішувати виникаючі протиріччя та протистояти дестабілізуючим зовнішнім факторам, не руйнуючи своєї цілісності та не змінюючи своїх ключових властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості управління розвитком підприємства, досліджувала досить велика кількість вчених-економістів, зокрема це праці В. І. Василенко, Т. І. Ткаченко, М. І. Книш, В. М. Кобєлев, Ю. В. Захарченко, М. У. Мескон, В. В. Москаленко, М. Д. Годлевський, М. О. Портер, В. С. Рульєв, С. І. Гуткевич, Г. Н. Степанова, В. В. Тертичка та ін.

Метою статті є визначення особливостей управління розвитком підприємств малого бізнесу

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Указу Президента України №722/2019 від 30.09.2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» стратегічними цілями на найближчі десять років є посилення корінних факторів сталого розвитку: розроблення проєктів прогностичних та програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, екологічного та соціального вимірів сталого розвитку нашої держави. В результаті таких дій має активізуватися виробництво, підвищитися рівень та якість життєвих стандартів населення. Україна має інтегруватися у світогосподарську систему із підвищення економічної безпеки та інституційної підтримки реформ, повинні реалізуватися конкурентні переваги України на міжнародній арені й зрештою мусить скоротитись розрив у економічному розвитку між розвиненими державами та Україною [1].

Найбільш вагоме забезпечення стійкого економічного розвитку для підприємств малого бізнесу, котрі надзвичайно вразливі до дії негативних факторів зовнішнього середовища. Малим підприємствам належить особлива роль у розвитку національної економіки, вони виконують найважливіші соціально-економічні функції, такі як: створення додаткових робочих місць; забезпечення збалансованості попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг; раціональне використання ресурсних потенціалів; стимулювання господарської ініціативи учасників ринку; вирішення багатьох економічних, соціальних та економічних проблем.

Черних А. В. у власних дослідженнях, під стійким розвитком підприємства розуміє розвиток, викликаний впливом чинників внутрішнього та зовнішнього середовища та такий, що характеризується зростанням його потенціалу, попиту на продукцію, масштабом роботи, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого часу. Автором не розкривається сутність поняття «стійкий розвиток», а лише демонструється його взаємозв'язок із такими характеристиками підприємства, як економічна безпека та адаптивність [2, с. 104].

Враховуючи вищесказане, на нашу думку варто дати власне визначення, а саме: економічний розвиток підприємства – незмінність показників економічного розвитку у послідовних періодах часу, що сприяє підвищенню рівня економічної безпеки, покращенню фінансового та інформаційного забезпечення, підвищенню ефективності інноваційної та інвестиційної політики підприємства.

Необхідність механізму управління розвитком організації зумовлена проблемою практичного забезпечення такого розвитку. Під механізмом управління розуміють внутрішню будову системи уп-

равління. Згідно з цим поглядом, до механізму управління належать: апарат вироблення цілей та завдань управління, засоби реалізації законів та принципів управління, система функцій та методів управління. Між складовими механізму управління існують взаємозумовлені зв'язки: закони – принципи управління – цілі й завдання управління – функції та методи управління – інші параметри системи управління, у тому числі засоби, що забезпечують процес управління.

Узагальнюючи наведені формулювання, приходимо до висновку, що автори під механізмом управління розуміють методи, впорядковані дії, засоби управління, регулюючі зв'язки між елементами виробництва та зовнішнього середовища, котрі об'єднано зі стимулюванням праці, управлінням технічними засобами й фінансами, засобами регулювання та контролю для здійснення виробництва товарів з найефективнішим застосуванням усіх наявних ресурсів та засобів.

Окрім принципів формування механізму управління розвитком, важливими є вимоги до його формування. Проведені дослідження дають змогу запропонувати наступну схему вимог до формування механізму управління розвитком (рис. 1).

Рис. 1 – Схема вимог до формування механізму управління розвитком організації

Для чіткого розподілу методів управління та функціональних обов'язків суб'єктів управління необхідно виділити у механізмі управління розвитком організації відповідні блоки та елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, котрі йому підпорядковані. На нашу думку, складовими механізму управління є наступні блоки: суб'єкти, об'єкти механізму управління та власне сам процес управління розвитком організації.

Проте, згадані методи досі не було застосовано для управління розвитком, що найбільше важливо для сьогочасних підприємств України у зв'язку із стабілізацією після трансформаційних процесів. Тому постає актуальна задача на основі показників сталого розвитку, введених у другому блоці механізму, розробити методи управління розвитком організацією. Розв'язання цієї задачі приведе до створення ефективного механізму управління.

Отже, економічні показники – це систематизована за певними ознаками економічна інформація та згрупована за певними принципами. В економічній літературі наведено значну кількість показників, що характеризують сталий розвиток організації. Виконаний аналіз підходів до оцінювання розвитку підприємств, а також дослідження поняття сталого розвитку організації дали нам змогу сформулювати систему факторних оцінок сталого розвитку організації, що містять такі цільові групи.

Система показників оцінювання сталого розвитку організації формується на основі поєднання повноти охоплення факторів впливу на розвиток та мінімальної кількості показників. Огляд підходів до розуміння показника розвитку організації показав, що найбільш повно його відображають об'єм виробництва та купівельна здатність споживачів. Тому в нашому дослідженні надалі будемо оперувати по-

няттям «базовий показник», котрий відображає здатність організації виробити продукцію, на котру є платоспроможний попит. Він залежить від попиту та можливостей підприємства.

Із огляду публікацій, котрі стосуються питань сталого розвитку, впливає, що неодмінною його умовою є неперервне удосконалення забезпечення виробництва усіма видами відповідних ресурсів. Звісно, ефективність використання ресурсів найбільш повно відбиває показник ресурсного забезпечення, тому його доречно враховувати під час формування механізму управління розвитком, щоб за його допомогою відобразити удосконалення внутрішніх процесів в організації.

Першим кроком до удосконалення управління будь-якого підприємства у системі менеджменту якості є оцінка його готовності до змін. Загальна готовність до проведення змін складається із інформаційної, організаційної, фінансово-матеріальної та психологічної готовності до змін.

Завдання щодо удосконалення рівня готовності організації до змін зводяться до наступного: інформаційна готовність: вдосконалення рівня маркетингової системи спостереження; інформування співробітників про програми змін підприємства; організаційна готовність: набуття персоналом необхідної кваліфікації; фінансово-матеріальна готовність: відповідність фінансових та матеріальних ресурсів; психологічна готовність: проведення робіт щодо виявлення можливих причин опору, ступінь задоволеності ситуацією, готовність до змін.

Більшість підприємств наразі не мають можливостей щодо впровадження систем управління якістю. Управління якістю обмежується контролем якості продукції, яку вони виробляють, тобто вони не мають системного підходу до цього процесу. Пояснюється це, перш за все, відсутністю фінансових ресурсів. Адже, ці підприємства не мають коштів навіть на оновлення матеріально-технічної бази та розширене відтворення, не говорячи про фінансування впровадження систем управління якістю [3, с. 251].

Висновки та перспективи досліджень. Модель управління підприємством має базуватися не на кількості виробленої продукції, а на її якості. Задоволення потреб споживачів стало нині основою політики керівників організацій. Система стратегій діяльності організації дозволяє не лише ефективно планувати його основу діяльність, але й визначати ефективні механізми координації функціонування окремих його елементів у взаємодії із головною концепцією управління розвитком.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України №722/2019 від 30.09.2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
2. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / С. М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 220 с.
3. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер: пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2015. - 454 с.

Yu.O. Kapustyan

Enterprise development management

The article reveals the essence of the concept of sustainable development and its basic principles. The advantages and disadvantages of small business, as well as the principles and basic requirements for the formation of a mechanism for managing the development of the organization are identified. It is established that the mechanism of management of development of the organization consists of three blocks: subjects and objects of the double mechanism and process of its management (methods and levers of management). Today, almost every small business is forced to operate in a fairly dynamic competitive environment, characterized by the ever-changing priorities of the country, the rapid development of innovation, renewing the interests and needs of both consumers and all market participants. To ensure successful operations in such conditions, organizations must always produce and implement competitive advantages through the formation of a mechanism for managing the development of the organization.

Key words: development of the organization, development management, strategic management, mechanism for managing the development of the organization

ЗМІСТ

ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

Фотіна Т.І., Назаренко С.М., Фотін О.В., Тимошенко Р.Ю. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТЕАЗИ «СІНБЕНЗА® ДП 100» ПТИЦІ У ПЕРІОД НЕСУЧОСТІ	3
Лівощенко Л.П., Лівощенко Є.М. ОЦІНКА ОПІРНОСТІ ДО ІНФЕКЦІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ПТИЦІ ЛІНІЙ СЕЛЕКЦІОНОВАНИХ ПРОТИ НЕОПЛАЗМ	8

АГРОНОМІЯ І БІОЛОГІЯ

Дацько О. М. ПРОБІОТИКИ ҐРУНТУ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СІЛЬГОСПКУЛЬТУР	11

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ

Ogugua James Ubaka, Obadofin Tolulope Oreoluwa HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN ENTERPRISES	15
Zhang Heng INFLUENCE OF DIGITALIZATION ON BUSINESS PERFORMANCE	19
Dashutina L.O., Ajala Saidu Adewale ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM: ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF APPROACHES TO ITS DEFINITION	23
Баліоз А. Г., Геєнко М. М. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	26
Bezverkhyy O.M. EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF MANAGEMENT	29
Березняк М.В. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБОРУ КУКУРУДЗИ НА ЗЕРНО ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА	33
Великанов В.С. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	37
Рачицька Є.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ КОНОПЕЛЬ ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ПІДПРИЄМСТВ	40
Абрахам Ю.В., Данченко В.В. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ	43
Діденко О.В. АНАЛІЗ СТАНУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПРИКЛАДІ КП ВИРОБНИЧЕ УПРАВЛІННЯ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА	47
Івашина Б.М. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ТАРИФІВ НА ПОСЛУГИ ПРИМІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ	51
Ковтун В.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ	56
Коломоєць О.В. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ	60
Комісаров Д.Р., Калачевська Л.І. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В УКРАЇНІ	63
Liu Yibo, Dashutina L.O. IMPROVEMENT OF MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS	66
Марюха Є.В. СТРУКТУРА КАПІТАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА І ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ	69
Daojian Yan, Onopriienko I.M. CAREER DEVELOPMENT PLANNING AND PERSONNER TRAINING	73
Самошкіна І.Д., Гриб Є.С. ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	76
Abraham Yu.V., Serhieienkova A.M. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY AT TRADE ENTERPRISES	80
Сіробаба В.О., Дяченко О.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ СОНЯШНИКУ	84
Борисова В.А., Скорогодський І.О. РОЗГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ	88
Стеценко Я.Е. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ	92
Борисова В.А., Тищенко М.Ю. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	96
Kharchenko T.O., Fomenko Ya.I. EVALUATION OF MANAGEMENT EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVE "AGRARIAN FIRM "PERSHE TRAVNIA" UNDER MODERN CONDITIONS OF ECONOMY	99
Joshua Linus Baka IMPROVEMENT LEADERSHIP IN ORGANIZATIONS: CURRENT ISSUES AND KEY TRENDS	102
Hu Sen THE IMPACT OF COVID-19 ON GLOBAL FOREIGN DIRECT INVESTMENT	107

Абрахам Ю.В., Яценко О.В. АНАЛІЗ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	110
Liu Sutong ANALYSIS ON THE CONVERGENCE OF CHINESE ACCOUNTING STANDARDS AND INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS	114
Лозинська І.В., Скрипник О.А., Скрипник Д.М. ПРОГНОЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ПІСЛЯ COVID-19.....	118
Полятикіна Л.І., Бур'ян Н.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА.....	122
Cai Ziqing THE ROLE OF DIGITAL SYSTEM IN HOTEL MANAGEMENT	125

БУДІВНИЦТВО ТА АРХІТЕКТУРА

Шуліпа М. І. ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ УТЕПЛЕННЯ ЗОВНІШНІХ СТІН БУДИНКІВ.....	128

ПРАВО

Чернадчук Т.О., Алнакшбанді Хошиар А.Алла Алддін ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ	133
Березовська В.О. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	136
Деркач М.В. СУДОВА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ	139
Жук В.Д. ЩОДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БІЖЕНЦІВ.....	141
Запара Є.М. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО НАДАННЯ ОСОБІ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ	144
Кішінець О.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ	147
Палій І.І. ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ ЯК НОВИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.....	151
Саади Дара Карим Саади ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОТРАСЛЕВОГО ПРИНЦИПА ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ НОРМ МУСУЛЬМАНСКОГО ПРАВА	154
Тарасенко Б.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	158
Корнієнко Б.М. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПАДКОВИХ СПОРІВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	162
Wang Jieyu THE IMPACT OF COVID-19 ON LABOR DISPUTES AND COUNTERMEASURES.....	165
Гордієнко А.М. РОЗВИТОК ТА ПРОБЛЕМАТИКА НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	167
Наджм Салан Латиф Наджм СООТНОШЕНИЕ И ВЗАИМОСВЯЗЬ ДЕФИНИЦИЙ «МУСУЛЬМАНСКОЕ ПРАВО», «ИСЛАМСКОЕ ПРАВО», «ШАРИАТ», «ФИКХ»	170
Гримайло І.М. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ.....	174
Березін М.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЗІ СПОРТСМЕНАМИ.....	177

ГЕОДЕЗІЯ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

Канівець О.М., Кішінець О.В. НОВИЙ ЗАКОН ПРО РИНОК ЗЕМЛІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАГРОЗИ	180
Кендюшенко Г.А. РЕКУЛЬТИВАЦІЯ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЗМЕНШЕННЯ ЗАСМІЧЕННЯ ТЕРИТОРІЙ.....	183
Сапінський Г.Л. ПРОБЛЕМИ ДЕГРАДАЦІЇ ҐРУНТІВ	187

ОСТАННІ НАДХОДЖЕННЯ

Капустян Ю.О. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА	190